***EUGEN STRĂUŢIU***

# EVOLUŢIA IDEILOR POLITICE

## - note de curs -

**EUGEN STRĂUŢIU**

***SIBIU, 2007***

## *CUVÂNT ÎNAINTE*

Lucrarea de faţă îşi propune să ofere studenţilor în domeniul ştiinţelor politice câteva instrumente de lucru iniţiale în descifrarea evoluţiei ideilor politice. Curente de gândire, autori, lucrări de referinţă sunt prezente în textele ce urmează sub forma unei maxime sinteze, care oferă cititorului esenţialul strict necesar pentru însuşirea materialului factologic şi iniţierea unor analize proprii, pornind de la teze general acceptate şi acceptabile în interpretarea operelor politice.

Bineînţeles, caracterul didactic al lucrării ne obligă să menţinem discursul în afara aprecierilor dihotomic pozitiv/negative la adresa autorilor şi operelor lor - subînţelegând că  operăm valorizarea sistemelor de gândire prin logica lor internă, prin raportarea la condiţiile epocii, la sursele lor ideologice şi la posteritatea lor spirituală, precum şi la capacitatea de a se implementa în proiecte sociale. De aceea, au drept egal de existenţă în lucrarea noastră ideile democratice şi cele totalitare, cele moderate şi cele extremiste, cele liberale, comuniste sau fascist-naziste. Cu toate sunt produsul intelectului uman, şi au fost validate sau invalidate în procente diferite, dar niciodată în totalitatea lor. Eşecul sau succesul lor istoric obliga la analiză, şi nu la repugnarea lor.

Aşezăm în lucrarea nostră şi un bogat *Dicţionar de gânditori politici*, instrument care completează sinteza primei părţi, relaţionând operele de analiză politică cu personalitatea autorului şi epoca în care acesta a creat, pentru întregirea elementelor de apreciere a conţinutului politic ideatic.

Prin structura şi conţinutul său, lucrarea de faţă poate fi propusă astfel şi studenţilor în domenii înrudite, profesorilor, jurnaliştilor, oamenilor politici şi persoanelor din aparatului lor de specialitate (consilieri, purtători de cuvânt, etc.), oferind o introducere la nivelul culturii generale de specialitate absolut obligatorie în ştiinţe politice.

***Autorul***

## POLITICA, GÂNDIREA POLITICĂ, ISTORIA IDEILOR POLITICE. CÂTEVA DEFINIȚII

În literatura de specialitate contemporană, se vehiculează definiții dintre cele mai diverse ale politicii, nelipsind acelea care fac din politică o ştiință sau o artă (spre exemplu *Dicționarul de filosofie* întocmit de Didier Julia, publicat în Bucureşti în 1996: „politica, artă sau ştiință a afacerilor publice”). Alte definiții de referință:

*Enciclopedia Blackwell*: „un proces prin care un grup de oameni, ale căror opinii şi interese sunt inițial divergente, ajunge la decizii şi la opțiuni colective, care se impun grupului, simbolizând o politică comună”.

*Dicționar de analiză politică* (autori Jack C. Plano, Robert E. Riggs, Helenan S. Robin, Bucureşti, 1993): „o activitate umană prin care se iau şi implementează decizii pentru medierea conflictelor în sânul unei comunități, distribuirea autoritară a valorilor nedisponibile în cantități mari şi atingerea unor obiective de interes general”.

Politica este, întotdeauna, un act de exercitare a puterii în plan social. Definim puterea politică, împreună cu Jean-Claude Lugan (*Elemente de analiză a sistemelor sociale*, Toulouse, 1983, p. 60) drept „capacitatea de a-i obliga pe actorii unui sistem social dat să-şi îndeplinească obligațiile pe care le impun obiectivele colective, mobilizând resursele societății în vederea atingerii obiectivelor propuse”. Constrângerea materială naşte în mod obligatoriu putere politică, dar serveşte la menținerea acesteia şi îi este absolut indispensabilă. Constrângerea materială nu este decât unul dintre fundamentele puterii. Conform analizei lui Max Weber, se pot distinge trei tipuri de dominație legitimă: legal-rațională, tradițională sau charismatică.

Demersul de cercetare a domeniului politicii îl constituie ştiința politică. Pentru Jean-Wiliam Lapierre, „Ştiința politică este fiica istoriei politice şi a dreptului constituțional. În mod tradițional, ea se ocupă de descrierea şi compararea instituțiilor (legislative, guvernamentale, administrative, juridice), a grupurilor care luptă pentru putere (partide politice, grupuri de presiune), a formelor de luptă şi a succesiunii etapelor în lupta pentru putere: schimbări de regimuri, reforme, revoluții...” (*Analiza sistemelor. Aplicații la ştiințele sociale*, Paris, 1992).

În aceste condiții, o istorie a ideilor politice (care, raportat la volumul enorm al literaturii politice în cursul istoriei nu poate fi decât parțială, cu

pretenția de a surprinde esențialul), ar trebui să satisfacă cel puțin următoarele exigențe:

- Să descrie şi să interpreteze în logica lor internă, cele mai importante opere de gândire politică;
- Să încerce analiza acestora în corelație cu contextul istoric, mai ales sub aspectele politic, social, economic şi cultural;
- Să pună în ecuație opera cu personalitatea autorului (influențele geografic-culturale, mediul familial, experiențe personale, trăsături de personalitate);
- Să urmărească posteritatea operei respective; un demers de cunoaştere politică este cu atât mai important cu cât a creat şcoli de gândire, sau a fost obiectul unor analize critice numeroase.

Acestor cerințe încearcă să răspundă parțial lucrarea de față, într-o schiță extrem de succintă, adaptată la nivelul intelectual şi de cunoştințe al studenților care păşesc în primul an într-o facultate de profil.

## *GÂNDIREA POLITICĂ ÎN ANTICHITATE. GRECIA ŞI ROMA*

### Cetatea greacă

*Cetatea* (*Polisul*) s-a constituit ca formă de organizare a vieții comunitare greceşti în secolul al VI-lea î.Hr., când cele mai importante oraşe au acceptat reguli stricte pentru jocul social, formulate de legislatori (nomoteți), care au pus bazele unor polisuri democratice. La Atena, acest lucru a fost înfăptuit succesiv, de către **Dracon** şi **Solon**, în jurul anului 600 î.Hr.

Modelul teoretic pe care şi-l imaginau grecii în încercarea de a descrie şi explica viața socială, urma câteva idei fundamentale:

- Instinctul social este un produs al naturii, nu trebuie creat sau cultivat. A existat o epocă de aur („în care zeii păstoreau direct pe oameni” – Platon), care fiind distrusă de un cataclism, a lăsat în loc o societate patriarhală;
- Istoria nu evoluază liniar, spre un scop anume; ea se dezvoltă ciclic. Nu există un progres global al societății;
- Munca materială este depreciativă, doar îndeletinicirile intelectuale şi recreative fiind „productive”;
- Umanitatea este cea mai elevată treaptă a genului animal, pe care îl depăşeşte prin capacitatea de raționare. A dori să aparții mai mult divinului decât animalului e o greşeală;
- Grecii sunt privilegiați în realizarea calității de om; celelalte popoare sunt barbare.

Modelul democratic al Atenei, în câteva trăsături principiale, se prezenta astfel:

- Legea scrisă devine principiul organizării politice şi sociale;
- Cetățenii sunt egali în fața legii (isonomia). S-au constituit o sută de municipalități, grupate în zece triburi, conduse de un consiliu format din toți cetățenii din jurisdicție. Puterea centrală era exercitată de Adunarea poporului, care se întrunea de zece ori pe an (cu excepții); aici se adoptau decizii suverane, decrete, se desemnau magistrații care fac parte din executiv, se alegeau membrii camerei de justiție. Funcțiile executive sunt colegiale şi limitate în general la un mandat;
- Cetățenii puteau ocupa funcții publice, care se distribuiau prin tragere la sorți (nu prin vot);

- Cetățeanul trebuia să fie adult, liber, bărbat. Femeile, străinii rezidenți şi sclavii (adică majoritatea populației – doar unul din zece locuitori rămânea astfel cetățean) erau excluşi de la treburile publice;
- Nu orice exprimare a opiniilor era acceptată; împotriva celor considerați a reprezenta un pericol pentru polis, prin vot, adunarea ateniană putea decide îndepărtarea temporară din polis (ostracizarea).

Între primele teorii politice care s-au păstrat este cea a lui **Herodot**, care în *Istorii* prezintă trei tipuri de regim:

- Condus de o singură persoană (monarhia), care guvernează pentru gloria supuşilor săi;
- Condus de o minoritate (oligarhia), formată din aceia cu calități de naştere, avere, competență religioasă sau militară;
- Condus de majoritatea locuitorilor (democrația), provenind dintre țărani, meşteşugari, comercianți, marinari.

Decăderea democrației ateniene îşi găseşte ecou în criticile lui **Platon** (427-347 î.Hr.), elev şi prieten al lui Socrate, care preia şi dezvoltă parte din ideile mentorului. Democrația este slabă pentru că:

- Plasează puterea politică în mâinile poporului ingnorant şi invidios. Masa populară este asimilabilă prin natura sa cu un animal sclav;
- Deținători ai puterii, cei săraci se vor folosi de ea pentru a-i jefui pe cei înstăriți;
- Fiind ingnorantă, mulțimea va fi uşor acaparată de demagogi (lideri ai demosului), care îi vor stârni pe unii împotriva celorlalți;
- De aici decurg războiul civil şi anarhia; pentru a pune capăt dezordinii, oamenii vor accepta înscăunarea unui despot capabil să pacifice – dar acesta va fi un tiran, căruia nu-i pasă de popor, ci numai de putere.

Asocierea oamenilor într-un proiect politic este necesară: „o cetate se naşte (...) deoarece fiecare dintre noi nu este autonom, ci duce lipsă de multe. Astfel, fiecare îl acceptă pe al doilea, având-l în vedere pe un al treilea şi având nevoie de al patrulea, iar strângându-se mai mulți într-un loc spre a fi părtaşi şi a se într-ajutora, ne fac să dăm sălaşului comun numele de cetate”.

Cetatea perfectă propusă de Platon în *Republica*:

- O clasă de cetățeni care se ocupă de nevoile materiale ale tuturor, care munceşte şi se supune (în sufletul acestora domină poftele);
- O clasă care asigură securitatea granițelor şi pe cea interioară, caracterizată prin curaj şi disciplină (sufletul este mândru şi curajos);

- Clasa care conduce, care administrează interesul public, alcătuită din „Fiii Ideilor” (capabili de gândire filozofică).

În această structură, bărbații sunt egali cu femeile; bunurile şi copiii sunt proprietate comună; filozoful-conducător are dreptul să decidă eliminarea membrilor degenerați ai comunității şi decide plasarea fiecărui cetățean în clasa corepunzătoare naturii sale.

Viața cetății trebuie guvernată de principiul dreptății: drept este ca nimeni să nu îndeplinească o funcție care nu îi este proprie; nedreptatea apare atunci când filozofii-regi se amestecă cu soldații şi cu clasa producătoare.

Unele nuanțări ale acestui model sunt efectuate de Platon în *Legile*.

Elev al lui Platon, **Aristotel** (348-322 î.Hr.) este de acord cu criticile formulate la adresa democrației. În *Politica*, acesta sesizează că puterea guvernării poate fi deținută de o persoană, un grup restrâns sau un grup lărgit; puterea poate fi folosită spre binele întregii comunități (atunci este bună) sau doar în folosul conducătorilor (atunci este pervertită). Rezultă următoarea schemă:

| | În al cui interes? | |
|---|---|---|
| | Public | Propriu |
| Conduce o persoană | Monarhie | Tiranie |
| Conduc câţiva | Aristocraţie | Oligarhie |
| Conduc mulţi | Politeia | Democraţie |
| | „Adevărate” | „Pervertite” |

Statul este o asociație naturală cu scop moral: „Fiindcă vedem că orice stat este un fel de asociație şi că orice asociație se întocmeşte în scopul unui bine oarecare (...) este clar că toate asociațiile năzuiesc spre un bine oarecare, iar scopul acesta îl îndeplineşte în chipul cel mai desăvârşit cel mai ales acea asociație care este cea mai desăvârşită dintre toate şi le cuprinde pe toate celelalte. Aceasta este aşa numitul stat şi asociația politică.”

În ce priveşte democrația:

- Este forma de conducere coruptă, întrucât demosul este corupt şi egoist. Pe acelaşi raționament ca la Platon, democrația produce tiranie;
- Forma bună a guvernării de către cei mulți este *politeia*: aici se îmbină elementele guvernării celor mulți cu elemente ale guvernării de către cei mulți; o Constituție face posibil ca cei mulți să fie supravegheați de către cei puțini şi invers;

- Într-o democraţie, în mod inevitabil cei mulţi sunt săraci şi revendicativi; în politeia există o puternică „clasă de mijloc” astfel evitându-se excesele săracilor invidioşi şi ale bogaţilor aroganţi;
- Chiar dacă democraţia e rea, e mai bună decât tirania şi oligarhia, întrucât mai multe capete judecă mai bine decât unul singur.

## ROMA ANTICĂ

### Republica

Primul analist al republicii ca formă de guvernare a fost istoricul grec romanizat (a petrecut 17 ani la Roma ca ostatic) **Polybius**. Acesta vede cheia succesului Romei în guvernământul său mixt: puterea nu este deţinută exclusiv de o persoană, un grup restrâns sau cei mulţi, ci amestecă şi echilibrează părţile bune din cele trei tipuri de organizare politică.

Astfel, poporul exercită control asupra deciziilor prin adunări, în timp ce aristocraţii controlează Senatul. În loc de monarh, republica foloseşte consulii pentru politica executivă.

Alte analize de interes ale lui Polybius:

- Deşi întreţin o formă de guvernare populară, romanii au insistat mereu că nu este o democraţie (pe care o asociau cu viciul, în timp ce republica promova virtutea);
- Istoria este ciclică, pe principiul creşterii şi descreşterii. În analiza faptului istoric, esenţială este studierea cauzelor.;
- Istoria universală nu e un mozaic de istorii locale, ci se centrează pe ascensiunea  Romei; pentru greci, cea mai bună soluţie este integrarea în noua ordine.

Aspectele teoretice legate de expansiunea teritorială a republicii sunt abordate de **Cicero** (106-43 î.Hr.). Acesta defineşte *Cetatea ecumenică* (ceea ce era în curs de a deveni Roma) după următorul raţionament:

- Există o lege naturală, un drept natural universal valabil pentru toţi oamenii, care provine dintr-o ordine cosmică. Aceasta trebuie să fie regula absolută a fiecărei constituţii şi legislaţii;
- Obiceiurile proaste şi pasiunile îndepărtează oamenii de a cunoaşte dreptul natural, şi atunci legislaţiile sunt corupte;
- Roma este expresia legii naturale (pe cât posibil în contextul istoric concret);

- Cetatea ecumenică, bazată pe legea naturală, trebuie să acorde drept de cetățenie popoarelor cucerite; fiecare cetățean al lumii va deveni un cosmopolit;
- Principele trebuie, ca prinț-arbitru, să fie „tutore şi apărător al republicii". Prin aceste interpretări, Cicero prefigurează Imperiul.

La Cicero avem o definiție cu sens modern a poporului (în *Despre Republică*): „prin popor trebuie să înțelegem nu orice adunătură de oameni grupați în turmă într-o manieră oarecare, ci un grup numeros de oameni asociați unii cu alții prin adeziunea la aceeaşi lege (juris consesu) şi printr-o anumită comunitate de interese (utilitatis comunione)". Instituirea puterii în cadrul unei comunități umane este momentul naşterii cetății, indiferent dacă puterea este exercitată de către persoană, de către un grup sau de către totalitatea poporului. În funcție de prezența uneia dintre cele trei forme „pure" de guvernare, sau a uneia mixte, se poate defini caracterul statului.

## Imperiul

Ca instrument prin care oraşul Roma îşi promovează supremația economică, culturală şi a valorilor, Imperiul se organizează în vremea lui Cezar Augustus în trei „forțe" constitutive ale comunității, conform cu funcțiile sociale corespunzătoare:
1. Clasa preoților conducători, senatorilor, magistraților civili. Aceştia comunică cu zeii şi administrează respublica;
2. Clasa războinicilor, care apără oraşul şi îi sporesc gloria;
3. Clasa agricultorilor şi meşteşugarilor se îngrijeşte de satisfacerea nevoilor materiale.

În acest timp, Cezar Augustus concentrează, cumulează trei funcții corepunzătoare celor de mai sus:
1. Deținător al puterii administrative şi autorității (calitate morală ce îi permite să hotărască pentru binele public);
2. Şef suprem al forțelor militare (imperator);
3. Patron al vieții economice şi cuturale (princeps).

Această organizare ideală a puterii imperiale a Romei avea să fie pusă sub semnul întrebării odată cu extinderea teritorială semnificativă. Principalele probleme de rezolvat devin:
- Succesiunea imperială. Principial, nu s-a pus problema renunțării la alegerea principelui de către Senat, popor şi legiuni chemate să formeze un consens. Era exclusă ideea filiației regale. Analize în acest sens avem la Tacitus;

- Combinarea celor trei puteri ale principelui dovedeşte în practică posibilitatea abuzurilor. Contragreutatea poate veni din supunerea lui Augustus, în forumul său interior, unei sume de valori morale. Marcus Aurelius, împărat, crează în acest fel chiar o doctrină a demnităţii; Tacitus combate tirania lui Domiţian, Tiberius şi Nero, propunându-şi ca metodă „sine ura et studio" („fără ură şi părtinire");
- O problemă politică rămasă fundamental nerezolvată, este cea a autorităţii efective a împăratului într-un imperiu extins teritorial fără precedent. Frontierele îndepărtate sunt mereu ameninţate. Dacă rămâne la Roma, împăratul riscă pierderea provinciilor; plecând în campanie militară, pierde controlul administrativ şi politic al centrului. Rezultatul parţial eficient al dezbaterii acestei probleme dileme este acordarea cetăţeniei către toţi locuitorii imperiului (Edictul lui Caracalla, 212 d.Hr.)

# IDEI POLITICE MEDIEVALE. CREŞTINISMUL ŞI ISLAMUL. RENAŞTEREA

Apariţia şi răspândirea impresionantă a creştinismului şi islamismului, în primul mileniu, marchează decisiv cultura şi moravurile umanităţii europene, parţial asiatice şi africane.

## Creştinismul

În plan politic, problema raportului între Biserică şi puterea pământeană (temporală) se cerea rezolvată încă de către apostoli, care propovăduind credinţa creştină se aflau într-un mediu politic şi religios ostil. Sfântul Pavel a statuat formula „Să i se dea Cezarului ce este al Cezarului şi lui Dumnezeu ce este a lui Dumnezeu” (în altă parte: „Orice suflet să fie supus autorităţilor care sunt mai presus de el; căci nu este autoritate decât de la Dumnezeu”), formulă clară şi indubitabilă, dar care în aplicarea ei nu făcea faţă nenumăratelor  situaţii concrete. Practic, conflictele între împăraţi (regi) şi papi vor fi o constantă a secolelor următoare. Nici supunerea civică a creştinilor nu va fi o realitate; de cele mai multe ori aceştia vor refuza impozitele, serviciul militar ş.a. Abia instituţionalizarea creştinismului în Imperiul Roman, prin convertirea împăratului Constantin (anul 302 d.Hr.) a rezolvat această problemă.

Cucerirea Romei de către vizigoţii lui Alaric (rege trecut la secta creştină ariană), a pus din nou, cu acuitate, problema raportului între puterea divină şi cea temporală. Soluţia **Sfântului Augustin**, episcop de Hipo – în nordul Africii - propusă în *Cetatea lui Dumnezeu* (scrisă între anii 413-427) a devenit doctrina oficială a Bisericii: „dragostea omului faţă de sine, mergând până la dispreţul faţă de Dumnezeu, a creat cetatea terestră, civitas terrena, pe când dragostea faţă de Dumnezeu, până la dispreţul faţă de sine, a creat cetatea celestă; prima se glorifică în ea însăşi, cea de-a doua în Dumnezeu; una caută gloria venită de la oameni, iar pentru alta Dumnezeu, martor al conştiinţei, este cea mai mare glorie”.

Augustinismul, în esenţă:

- Istoria universală nu este succesiunea marilor imperii;  evenimentele esenţiale ale omenirii au fost păcatul lui Adam şi răscumpărarea omului de către Hristos;
- Lumea a fost creată de către Dumnezeu şi va avea un sfârşit, deoarece timpul este liniar şi finit;

- Scopul istoriei este salvarea oamenilor, care se va produce la capătul celei de-a şasea epoci din istoria omenirii, la a doua venire a lui Hristos. Toate aceste perioade istorice participă la civitas terrena (cetatea terestră), căreia i se opune civitas Dei (cetatea lui Dumnezeu);
- Cetatea oamenilor se călăuzeşte de *vanitas*, de aceea este pieritoare şi se perpetuează prin naştere naturală; cetatea divină, eternă şi nepieritoare, care funcționează după principiul *veritas*, este locul în care se săvârşeşte regenerarea spiritului;
- În această perspectivă, justificarea Imperiului roman este de a menține pacea şi dreptatea, mediu în care Evanghelia să poată fi răspândită în lume;
- În privința cuceririi Romei de Alaric: „Roma non pereat si Romani non pereant”, adică oamenii asigură existența instituțiilor şi nu invers.

Prin acestea, *De civitate Dei* a despărțit fundamental Imperiul roman muribund de Biserică, creându-i fundamentul teoretic pentru a se adapta noii epoci istorice.

Tema putere sacră-putere temporală s-a prelungit în evul mediu sub forma *teoriei celor două spade*, expusă de papii Gelasius şi Grigore cel Mare (540-604):

- Singur Dumnezeu deține puterea supremă (plenitudo potestatis);
- Întrucât existența umană şi socială are şi aspect material, puterea supremă încredințează cu autoritate două puteri distincte: Pontifului (auctoritas) şi Împăratului (potestas), fiecare având putere absolută în domeniul său.

În fapt, conducătorii Bisericii şi ai Imperiului se vor afla într-un conflict continuu. Încoronarea lui Carol cel Mare de către papa Leon, la Roma, în anul 800, crea precedentul supremației puterii spirituale; în 1077 Grigore al VII-lea l-a umilit pe viitorul împărat al Germaniei, la Canossa, cu prilejul investiturii. Papii Inocențiu al III-lea şi Inocențiu al IV-lea vor renunța formal la teoria celor două spade, şi îşi vor asuma în aceeaşi măsură autoritatea temporală. Acestei pretenții se vor opune regatele naționale care se constituiau în primele secole ale mileniului.

Acestei contradicții a încercat să-i dea o soluție **Toma din Aquino**, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai curentului de gândire scolastic:

- Natura şi Grația (domeniul rațiunii şi cel al credinței) se deosebesc categoric, dar nu sunt în dezacord;
- Lumea este în continuă mişcare, dar mişcarea trebuie înțeleasă ca efectul unei cauze (unui „motor”) care este la rândul ei pusă în mişcare de altă cauză. Este evident că trebuie să existe un prim motor, care nu poate fi

decât Dumnezeu (acesta este primul dintr-o serie de cinci argumente care dovedesc existența lui Dumnezeu);

- Cetatea oamenilor este un fapt natural al Creației (nu de origine divină şi legată de păcatul originar, cum afirmă Sf. Augustin);
- Puterea temporală trebuie să înlesnească fiecărui om realizarea virtuților naturale, iar Biserica se ocupă de salvarea sufletului; legile trebuie să îmbine tradițiile aristotelică, romană, şi învățăturile lui Moise.

În acest timp, în regatele europene rebele față de pretențiile papei la autoritate temporală, se constituie bazele unei teorii conform căreia „regele are două corpuri" (unul muritor, celălalt de esență divină). Societatea monarhică este un corp al cărui cap este regele. Regele este deasupra legii, prin esența sa transcendentă, dar se supune legii prin esența sa umană.

O teorie dezvoltă în acest sens **Marsilio din Padova**, în lucrarea *Apărătorul păcii* (1324):

- Scopul politicii este buna organizare a vieții profane;
- Societatea este un întreg anterior şi transcendent față de părțile sale;
- Doar totalitatea cetățenilor (sau a părții sale celei mai bune) poate avea funcția de legislator sau de propunător al legilor. Aceştia desemnează dintre ei un principe (individual sau colectiv) care are la dispoziție aparatul de coerciție şi gestiune socială
- Autoritatea papală este atacată: Biserica este numai un concept care desemnează ansamblul credincioşilor. Nu ar trebui să aibă propriul conducător, iar preoții ar trebui să se supună autorității principelui, ca orice cetățean.

## Islamul

Este un exemplu de creare simultană a unui spațiu religios şi politic de către întemeietorul religiei, Mohamed; apartenența cultică a credincioşilor aduce cu sine automat apartenența politică. În această situație, în primele secole ale sale, Islamul este scutit de conflictele între puterea religioasă şi cea politică.

Chestiunea fundamentală în dezbatere a devenit succesiunea Profetului, care să îndeplinească funcțiile militare şi administrative concomitent cu cele cultice. Astfel, puterea califului („succesorul lui Allah") este spirituală şi seculară în acelaşi timp. În calitate de „comandor al credincioşilor" este „imam", adică îndrumă rugăciunea. Ca şef religios, asigură armatelor musulmane (pe care nu le comandă) puterea sprituală care le asigură victoria (baraka). Depozitar al legii, el veghează la aplicarea ei şi

încurajează studiul ştiinţelor religioase. În fine, el administrează comunitatea, ceea ce face din el un şef politic.

Misiunea fundamentală a califului este cucerirea în vederea prozelitismului, adică Jihadul („războiul sfânt”). Prin aceasta se extinde Umma (comunitatea religioasă), fapt care în timp a mărit probabilitatea (şi realitatea) conflictelor religioase-politice în sânul comunităţii islamice.

Cel mai important teoretician islamic al epocii în care Islamul devine convulsiv, considerat un corespondent al Toma din Aquino, este **Ibn Khaldun**, cunoscut prin lucrările sale *Muqqadimah* (1377) şi *Istoria universală* (1382-1406):

- Realitatea istorică trebuie dedusă din studierea faptelor, şi nu pe bază de revelaţie divină;
- Societatea (umaram) este în opoziţie cu statul, şi se individualizează datorită spiritului comunitar.

## Renaşterea

La cumpăna secolelor XV-XVI, o profundă mişcare economică, politică şi culturală a marcat occidentul european. Jaloanele acestei transformări pot fi sintetizate astfel:

- Avans rapid tehnic şi economic, dezvoltarea vieţii urbane, avântul tiparului, răspândirea cunoaşterii ca suport de propagandă religioasă şi politică;
- Lărgirea spaţială a lumii cunoscute, prin descoperirile Americii, Africii negre, Asiei îndepărtate;
- Redescoperirea culturală a antichităţii greco-romane;
- Radicalizarea gândirii religioase, în tradiţia mişcărilor lui Jan Hus şi Wycliff din sec XIV, care cereau întoarcerea la creştinismul originar.

Acesta este contextul care impune o regândire fundamentală a rolului statului, iar numele cele mai cunoscut în acest sens este al lui **Nicolo Machiavelli**.

În *Discurs asupra primei decade a lui Titus Livius* (1512-1519), din analiza şi interpretarea istoriei romane, autorul extrage următoarele:

- Regulile guvernării sunt de aceeaşi natură cu regulile naturii, şi nu au nimic în comun cu morala;
- Unitatea politică se sprijină pe actul care instituie statul (care defineşte o dată pentru totdeauna dreptatea, nedreptatea şi exerciţiul deplin al puterii);

- Acest act (principiu) trebuie menținut constant, şi se cere refăcut atunci când forța principiului scade – indiferent de mijloacele utilizate de legislator sau de succesorul acestuia;
- Deținătorul puterii de stat (individual sau colectiv) trebuie să facă totul pentru a conserva puterea, dar nu trebuie să fie un tiran.

*Principele* (1513), lucrare scrisă ca un manual adresat lui Lorenzo de Medici, reia şi aprofundează aceste teme:

- Cel care doreşte puterea într-un stat trebuie să dorească puterea suverană – ceea ce necesită actul întemeietor, dar şi depăşirea slăbiciunilor şi compromisurilor;
- Din planurile de întemeiere şi menținere a statului trebuie să lipsească criteriile religioase şi morale. Principele defineşte binele şi răul public;
- Refuzul violenței e o prostie, dar trebuie făcută deosebirea între violența care repară şi cea care distruge;
- Pentru principe, este un avantaj deținerea unei armate „naționale”, şi nu de mercenari;
- Calitățile care se cer principelui: caracter ferm, curaj militar, şiretenie, capacitate de seducție, inflexibilitate, forță. Acestea pot fi puse în valoare cu atât mai mult cu cât este ales momentul potrivit, dar succesul acțiunilor depinde şi de „noroc”.

În concluzie, teoriile sale reprezintă un curent al modernității, care se inspiră din republicanismul clasic al lui Cicero şi analiza formelor de guvernare a lui Aristotel. Subliniem că sensul în care trebuie înțeles machiavelismul este cel politic, nu cel moral. Prin aceasta, Machiavelli întemeiază ştiința politică modernă şi autonomia politicului.

Teoriile lui Machiavelli sunt completate după câteva decenii, în plin război religios,  de analizele lui **Etienne de la Boetie**, în lucrarea *Discurs asupra servituții voluntare* (1549, reeditată în 1574 sub numele *Împotrina lui Unu*). De ce există supunere? Din explicațiile autorului:

- De unde emană puterea? De la Dumnezeu, natură, popor, rațiune? Oricum ar fi, dacă cineva conduce (deține puterea), altcineva se supune. Dar omul este prin natura sa liber, şi ar trebui să urmeze exemplul animalelor, care preferă să moară;
- Datorită limbajului, omul se poate asocia cu alți oameni; de ce această asociere nu se face împotriva dominației?
- Teama de cel mai puternic justifică înjosirea a zeci de milioane de oameni în fața unuia singur?

- Ce interes poate explica suportarea prădării, spolierii, aservirii?
- Este evident că poruncile suveranului sunt supuse capriciilor sale, şi contravin intereselor majorității supuşilor.

Răspuns: Supunerea tuturor față de Unul (care este de cele mai multe ori un nume) se explică prin faptul că primei naturi umane, cel liberă, i s-a substituit o a doua, care se lasă fascinată de Unul, şi care acceptă că există un principiu transcendent fiecărei societăți, de care depindem toți şi fiecare în parte. Pe aceasta se întemeiază statul ca putere absolută (nu e vorba de despotismul regal, ci de orice fel de stat). Prin acest răspuns, la Boetie este foarte actual în analiza resorturilor totalitarismului.

La câţiva ani după *Principele*, frământările religioase declanşate de **Martin Luther** au condus analizele social-politice într-o direcţie diferită. Esenţa gândirii reformatoare a lui Luther a fost expusă în cele 91 de teze afişate pe uşa Bisericii din Wittemberg, în octombrie 1517, prin care este denunţat traficul de indulgenţe practicat de papalitate, de unde rezultă avantaje materiale şi o presiune morală intolerabilă asupra credincioşilor. Gândirea sa politică însă, Luther o schițează în *Tratat asupra autorității temporale* (1523):

- S-a produs ruptura definitivă între cele două regate, al lui Dumnezeu şi al lumii; corpul uman, păcătos prin natura sa, trebuie înăbuşit şi pedepsit;
- Devenit astfel liber, creştinul trebuie să se supună deciziilor prinților şi legilor societății;
- Nu trebuie să existe opoziție la deciziile prinților, cu o singură excepţie: când aceştia ordonă supunerea faţă de papă (atunci aceştia se amestecă în treburi care-l privesc doar pe Dumnezeu);
- Chiar dacă „regatul meu nu aparţine acestei lumi” (citat după Hristos), omul poate să-şi caute bună-starea în societate, prin intermediul familiei, proprietății.

Idei asemănătoare promovează **Jean Calvin**, în *Instituirea religiei creştine* (1536): creştinii trebuie să supună puterii seculare, dar au şi datoria de a impune spiritul creştin în morala publică. Calvin a încercat să facă din oraşul său (Geneva) un Oraş-Biserică, în care nu să conducă teocrația, dar credința creştină să fie oficializată în practica instituțiilor publice.

# *LIBERALISM, CREŞTIN-DEMOCRAȚIE. ISLAMISMUL POLITIC. SIONISMUL*

## *Gândirea politică a autorilor creştini*

Împotriva tezelor contrarevoluționare ale lui Joseph de Maistre şi Louis de Bonald, un număr de autori creştini au încercat să găsească o cale de conviețuire între creştinism şi valorile liberale promovate de revoluționarii francezi şi americani.

Între aceştia, **Lammennais** (1782-1854) se raliază valorilor liberale *prin Cuvintele unui credincios* (1834). În opinia sa, există două feluri de liberalism: cel vechi, intolerant şi opresiv; cel nou se mărgineşte să ceară separarea Bisericii de stat. Reconcilierea intereselor lui Dumnezeu cu ale poporului este calea adevărată.

**Charles de Motalembert**, în *Despre interesele catolicilor în secolul al XIX-lea* (1852), este îngrijorat de conflictele între Biserică şi absolutism, care „dintre toate felurile de guvernare, a expus Biserica celor mai mari pericole". Respectarea libertăților politice şi regimul parlamentar sunt soluția.

Ambii autori au fost condamnați de Vatican.

În cursul secolului al XX-lea, gândirea politică creştină (**Simone Weil**, **Unamuno**, **Gabriel Marcel**, **Teilhard de Chardin**, **Jaques Maritain**) a luat forma unui umanism politic ale cărui repere ar putea fi sintetizate astfel:

- Omul este considerat valoarea supremă, fiind creat după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu;
- Persoana trebuie protejată fără deosebire de sex, rasă, clasă socială, nivel de clutură;
- Între Dumnezeu şi om se interpune Biserica, care cu organizarea ei birocratică reprezintă un stat, şi are menirea de a apăra drepturile omului față de puterile politice care le amenință (statele atee-comuniste sau cele administrator-laice);
- Aici se află explicația pentru care mulți gânditori creştini s-au raliat nazismului şi fascismului. Este important că în „Cazul Dreyfuss", cele două tabere s-au constituit de fapt pe criteriul catolici/necatolici;
- Un curent aparte în cadrul umanismul creştin s-a constituit în jurul revistei „Esprit", fondată de **Emmanuel Mounier**, cunoscut sub numele de personalism: idealul creştin provoacă la o revoluție spirituală, împotriva depersonalizării raporturilor umane, într-o lume dominată de

egoism, materialism, capitalism. În aceeaşi măsură este repudiat comunismul, datorită dictaturii sale spirituale.

Problema implicării creştinilor în politică a obținut trei răspunsuri teoretice:

1. Organizarea creştinilor după normele politicii clasice. Partidele create astfel sunt de dreapta şi centru. Primul partid creat astfel a fost Partidul Popular Italian (fondat de Don Sturzo), imediat după primul război mondial;
2. Primordialitatea spiritualului este cerută de Jaques Maritain; creştinismul trebuie să inspire politica la nivelul principiilor;
3. Abținerea lor totală în fața politicii este promovată de Emmanuel Mounier.

Creştin-democrația s-a impus pe scena politică a Europei Occidentale mai ales după al doilea război mondial, cele două repere ale sale fiind internaționalismul şi promovarea unei politici de pace. Caracteristici principale:

- Valori promovate: pluralismul ideologic şi social, descentralizarea, federalismul, subsidiaritatea, integrarea europeană;
- Baza socială este muncitorimea, criticând modelul liberal de piață, dar fiind categoric împotriva comunismului – de unde şi un sprijin important al patronatului şi unei părți a agricultorilor;
- Cere sprijinirea învățământului confesional şi predarea valorilor religioase în învățământ
- Prin idealul respectării „valorilor tradiționale”, creştin-democrația se apropie de conservatorism;

În varianta doctrinei creştin-sociale, ideologia creştină nu se deosebeşte esențial de creştin-democrație. De altfel în mai multe țări partidele creştin-sociale au fuzionat cu cele creştin-democrate.

Un curent de idei cunoscut sub numele de **Dreapta Religioasă** s-a afirmat în Statele Unite ale Americii în anii 70, devenind expresia fundamentalistă a creştinismului, în varianta protestantă. Sintetizând:

- Biblia trebuie citită literal şi nu simbolic, fiecare cuvânt reprezentând voința lui Dumnezeu;
- Protestează împotriva predării teoriei evoluționiste în şcoli;
- Liderii se pretind democrați, întrucât societatea ar trebui să urmeze regulile „majorității morale” (drepte) a creştinilor. În plan politic, asta înseamnă mai puțină intervenție a guvernului în economie, dar mai multă afirmare în domeniile social şi cultural;

- Anticomunism structural;
- Cere interzicerea avorturilor, timp pentru rugăciune în şcolile publice, interzicerea anumitor activităţi sexuale, excluderea materialelor moralmente ofensatoare din instituţiile şi locurile publice.

### Islamul şi implicaţiile sale politice

Din secolul al XIX-lea până azi, concepţia politico-culturală a Islamului trebuie analizată în cele două manifestări ale sale:

1. Un Islam occidentalizat, în care religia nu împiedică dezvoltarea politică şi economică, iar referirea la Coran se face cu eliminarea arhaismelor şi rigorismelor. Variante:
    - Liberală (din care poate rezulta o monarhie constituţională – Maroc, sau o republică – Egiptul lui Anwar el Sadat)
    - Socialistă (Siria, chiar Irak).
2. Un Islam integrist, caracteristic ţărilor musulmane din lumea a treia, care îşi propune:
    - Lupta armată împotriva străinilor;
    - Instalarea unui despotism teocratic (Khomeini în Iran);
    - Unitatea opiniilor, de expresie, de acţiune, dar nu în cadrul constituţional, ci în cadrul legii musulmane.

Fundamentalismul şiit (ca în Iran) pare mai accentuat decât cel sunnit. Diferenţe în ce priveşte şiismul:

- Importanţa acordată raţiunii în interpretarea textelor;
- Utilizarea gnoselor Coranului pentru a descoperi sensurile ascunse;
- Atribuirea legitimităţii absolute imamilor (ayatolahi supremi) atât în calitate de descendenţi ai Profetului, cât şi depozitari ai sensului real al Coranului.

Un caz interesant este cel libian, care înglobează elemente disparate din islamism, socialism caracteristic lumii a treia şi democraţiei directe:

- Islamism reformist (inspiraţii din Rousseau);
- Dizolvarea partidului unic ca partid şi instaurarea „puterii maselor” (jamahir);
- Referirea doar la Coran şi respingerea tradiţiei (sunna) ca sursă a justiţiei;
- Perspectiva abolirii sistemului de salarii şi abolirea imediată a chiriilor.

## ***Sionismul***

Teoria sionistă a fost sistematizată de **Theodor Hertzl** în 1896, în lucrarea *Statul evreiesc, cercetare asupra unei soluții moderne a chestiunii evreieşti*, şi a devenit doctrină oficială a congresului de constituire a Organizației sioniste mondiale de la Basel, un an mai târziu:

- Asimilarea evreilor în comunitățile în care s-au aşezat a fost un eşec, „popoarele în mijlocul cărora trăiesc evreii sunt, fără excepție, în mod deschis şi ruşinos antisemite”;
- Din această cauză, evreii trebuie să se regrupeze într-un teritoriu pe care să-şi creeze propriul stat;
- Acest stat va fi situat în Palestina (nu este exclusă altă aşezare geografică), şi urma să fie stat constituțional, nedictatorial, o „republică aristocratică” în care să nu domine teocrații, nici militarii.

Doctrina sionistă avea să fie pusă în practică abia după al doilea război mondial, când experiența exterminării evreilor în lagărele naziste a creat un curent majoritar în favoarea creării statului evreiesc – constituit în 1948.

## *TEORIILE DREPTULUI NATURAL. GROTIUS, HOBBES, LOCKE, SPINOZA*

Între primii gânditori care au formulat iddea unui drept natural (de origine divină), care impune egalitatea între oameni şi respectul faţă de persoana privată – urmând în mare măsură pe Cicero, şi combătând pe Machiavelli – este **Jean Bodin**. Părerea acestuia, în ce priveşte puterea suverană a statului:

- Este absolută (comandă dar nu este comandată; nu depinde de nimic, nici de Dumnezeu, nici de natură, nici de popor; nu are nevoie de nici o fundamentare);
- Este indivizibilă (este unică prin esenţa sa, şi chiar dacă este transmisă prin moştenire, rămâne de fiecare dată întreagă);
- Este permanentă (nu este influenţată de cursul vieţii oamenilor sau societăţii, şi în acest sens este transcendentă).

Statul, centru al puterii suverne, are următoarele atribuţii: dă legile care privesc aspectul public al normelor existenţei sociale, şi le abrogă; hotărăşte pacea şi războiul; conduce administraţia, judecă, graţiază, bate monedă, percepe impozite. Legea emisă de stat este superioară dreptului cutumiar şi în afara dreptului natural.

Ideile sale sunt expuse în *Istoria Europei* (18 volume***), Metodă pentru o mai bună cunoaştere a istoriei*** (1566) şi *Despre Republică* (1577).

Aceasta din urmă este un adevărat manual de ştiinţă politică. Cauza divesităţii civilizaţiilor şi a formelor de stat este aflată în factorul geografic. Bodin descoperă trei categorii de popoare: cele din sud (inteligente, puţin viguroase, contemplative, rafinate, şi care acceptă uşor o conducere despotică); cele din nord (puternice, mai puţin inteligente, războinice, care pretind în mod consecvent libertatea publică şi individuală) şi cele din zonele climatice temperate (echilibrează cele două anterioare, găsind o cale de dezvoltare armonioasă, căreia i se potriveşte cel mai bine monarhia legitimă).

Având cu preponderenţă preocupări de drept internaţional, juristul olandez **Hugo Grotius** a publicat în 1652 la Paris *Despre dreptul războiului şi al păcii*, prilej pentru a pune problema naturii omului în relaţia cu universalitatea dreptului: „cei care s-au adunat primii într-un corp de societate civilă nu au făcut-o ca o consecinţă a unui ordin al lui Dumnezeu, ci fiind mânaţi ei înşişi de experienţa pe care o trăiseră, anume aceea a neputinţei în care se aflau familiile separate de a se pune suficient la adăpost de violenţa şi

insultele altora. Din aceasta s-a născut puterea civilă pe care Sfântul Petru o numeşte, din această cauză, o întreprindere umană”.

Dreptul natural al individului, pe care nici Dumnezeu nu-l poate modifica, constă în câteva reguli simple:

- Respectul faţă de viaţă şi proprietate;
- Respectarea cuvântului dat, a angajamentelor şi contractelor fără de care nu există viaţă socială stabilă;
- Compensarea prejudiciului cauzat de inadvertenţă sau rea-voinţă.

Societatea politică este o realizare a legii naturii; printr-un contract, membrii societăţii decid de bunăvoie să încredinţeze autoritatea publică unei instanţe permanente şi suverane, care trebuie să asigure pacea în exterior şi concordia în interior. Prin acest contract, societatea este acelaşi lucru cu statul, deţinătorii puterii fiind membrii societăţii care şi-au delegat puterea. Când cei delegaţi să exercite puterea nu mai respectă termenii contractului, acesta poate fi rupt şi împotrivirea societăţii este legitimă.

**Thomas Hobbes** (1588-1679) a scris *Leviathanul. Tratat asupra materiei, a formei şi puterii Republicii ecleziastice şi civile* în Franţa, în 1651. El înţelege omul ca maşină naturală care se supune legii cauză-efect, având în plus însuşirea de a dori şi de a acţiona, de a delibera şi de a se mişca în scopul îndeplinirii dorinţei.

În starea naturală oamenii (puteri puse în mişcare de dorinţă) sunt pe deplin liberi. Între sentimentele sale predomină invidia şi teama – mai ales teama de suferinţă şi de moarte. Starea naturală a societăţii devine „homo homini lupus” – „omul este pentru om un lup”. Este adevărat că oamenii deţin o egalitate a aptitudinilor, dar din aceasta „decurge o egalitate în speranţa de a ne atinge scopurile. De aceea dacă doi oameni doresc acelaşi lucru, în timp ce este imposibil ca ambii să se bucure de el, ei devin duşmani: şi în urmărirea acestui scop (care este, în principal, autoconservarea, iar uneori plăcerea), fiecare se străduieşte să-l distrugă sau să-l domine pe celălalt”.

Din această stare naturală, ordinea politică devine necesară; se cere imperios o instanţă superioară care să impună o ordine împotriva violenţei naturale, să înlocuiască războiul tuturor împotriva tuturor cu pacea pentru toţi. Astfel se naşte statul, în care cetăţenii, de comun acord, renunţă la puterea lor individuală şi o transmit autorităţii publice. Statul dispune astfel de suveranitate unică indivizibilă, absolută şi nelimitată; singura obligaţie pe care şi-o asumă în schimb, este asigurarea liniştii şi bunăstării contractanţilor.

Acesta este Leviathanul, (un monstru din legendele feniciene evocat în Biblie, care exprimă forța corporală căreia nu-i rezistă nimic).

După instaurare, Leviathanul (monarhic, oligarhic sau democratic) are exclusiv drepturi, nu mai poate fi contestat de cel care l-a instituit. El :

- Acționează pentru apărarea păcii şi persoanei supuşilor;
- Stabileşte doctrinele care trebuiesc impuse supuşilor;
- Stabileşte reguli care garantează proprietatea privată;
- Face justiție;
- Decide războiul şi pacea;
- Alege consilierii şi minştrii pentru a implementa cele de mai sus;
- Recompenesează şi pedepseşte;
- Conferă onoruri şi ranguri.

Pare o putere excesivă, dar Hobbes susține că e preferabil lipsei oricărei puteri suverane. Oricum Leviathanul este muritor, sfârşitul său putând fi consemnat prin distrugerea de către altă putere suverană, sau atunci când nu este capabil să-şi îndeplinească sarcina pe care şi-a asumat-o față de supuşi şi aceştia se revoltă.

Interpretările contemporane asupra Leviathanului sunt multiple şi nuanțate. În principiu, se admite că Hobbes este un precursor al liberalismului, prin premisele de care porneşte în analiza sa: oamenii sunt egali şi fiecare are dreptul natural de a fi liber. Însă puterea exagerată pe care o acceptă în sarcina statului este considerată o premisă a totalitarismului.

Asemănări şi deosebiri pot fi identificate în opera lui Hobbes față de gândirea politică a lui **Spinoza**, care a publicat *Tratat teologico-politic* în 1670, şi n-a reuşit să publice în timpul vieții *Tratatul politic* (pe care nici nu l-a terminat).

Baza filozofică a doctrinei sale (expusă în *Etica*, lucrare postumă şi ea) este ideea că nu convingerile religioase sau morale, nici aranjamentele empirice nu determină conduita individuală sau socială, ci numai raționalitatea strictă (cea la care recurg matematicienii şi fizicienii).

Tratatul teologico-politic (în forma unui comentariu pe text al Bibliei) combate pe Hobbes, pentru care suveranul era şi o autoritate teologică; în concepția lui Spinoza libertatea de gândire trebuie să fie neîngrădită. Teologia şi filozofia sunt două regate separate, prima înseamnă smerenie şi supunere, cealaltă – adevăr şi înțelepciune. Aplicarea teologiei în domeniul social dezvoltă supunerea în detrimentul libertății.

La fel ca Hobbes, Spinoza susține că fiecare om, ca ființă naturală, este dorință şi putere, dar (şi aici nu e de acord cu Hobbes) nimic din exterior nu poate să limiteze sau să suprime dreptul suveran al dorinței. Dreptul politic, prelungire a dreptului natural, nu trebuie să facă apel al un contract de renunțare la puterea individuală. Recunoaşterea unei instanțe superioare este întâmplătoare şi provizorie, se produce în urma unui calcul rațional. Când dispare utilitatea, dispare şi pactul.

Spinoza descrie societatea politică drept un corp format dintr-un ansamblu de corpuri individuale, care are propria individualitate. În societate, individul îşi sporeşte puterea combinând-o cu alte puteri asemănătoare. Statul nu are scopul de a înăbuşi dorințele prin forță, ci de a modifica efectele dorințelor individuale prin ajustare în beneficiul public şi privat în acelaşi timp.

Dacă un regim este bun sau rău nu are importanță, atâta timp cât reprezintă voința şi satisface dorința unui număr cât mai mare de indivizi prin activitatea sa legislativă, judiciară şi administrativă. Meritele unui regim se măsoară prin numărul de cetățeni care participă la gestionarea ordinii politice, adică al celor care din supuşi devin cetățeni. Aceasta este democrația, opusă tiraniei, în care se realizează principiul „homo homini Deus” („omul este un Dumnezeu pentru om”).

Opera politică a lui **John Locke** (1632-1704) reflectă evenimentele conteporane, mai ales căderea definitivă a regimului de drept divin şi instaurarea monarhiei constituționale în Anglia, în 1689. De altfel, ideile sale sunt expuse la un an după acest eveniment, în *Al doilea tratat asupra guvernământului civil* (1690).

Analizele sale îl conduc la o opoziție atât față de Hobbes, cât şi față de teoreticianul absolutismului regal şi dreptului divin John Filmer:

- Starea naturală a omului este aceea care poate fi observată la societățile primitive, cum ar fi cele ale indienilor din America: ființele create de Dumnezeu sunt libere, la fel pământurile şi animalele. În plus, oamenii au dreptul natural de a dispune de propria viață, întrucât sunt capabili de cunoaştere, comunicare, muncă; ei sunt egali unii în fața altora. Formând familii, ei produc schimbările pe care le cred profitabile în mediul social, natural şi economic. Interacționând, e nevoie de o formă de a-şi regla relațiile; acestea sunt promisiunile mutuale. Schimburile de bunuri se fac prin intermediul monedei; din acel moment apare posibilitatea de a achiziționa mai mult decât strictul necesar traiului. Conflictele în legătură cu dreptul fiecăruia la viață şi proprietate devin inevitabile. Cel

prejudiciat are dreptul să-l pedepsească pe cel vinovat; acesta din urmă trebuie constrâns să repare prejudiciul. Dar răufăcătorii sunt de cele mai multe ori mai puternici şi mai vicleni decât proprietarii prejudiciaţi, şi acţiunea singulară a celor din urmă nu are şanse. Se impune astfel asocierea împotriva răufăcătorilor, prin creerea unei instanţe superioare care să înfiinţeze reguli comune şi să dispună de forţa de a le aplica;

- Totuşi, Hobbes a creat un Leviathan prea puternic;
- Proprietatea asupra pământurilor şi uneltelor este o prelungire a dreptului natural; rolul puterii publice este de a asigura realizarea dreptului natural;
- Puterea este suverană, având trei sarcini: legislativă, judecătorească şi de conducere (adică decide pacea şi războiul, ia măsurile necesare pentru securitatea şi ordinea internă, protejează activităţile libere ale supuşilor);
- Societatea are în mod natural capacitatea de a se organiza, nefiind necesar în mod absolut statul; el devine necesar numai atunci când ordinea este ameninţată de duşmani interior sau exterior. Aici diferă de Grotius, pentru care contractul de întemeiere a puterii suverane leagă cetăţenii între ei pe de o parte, şi cetăţenii de puterea unanim acceptată pe de altă parte; diferă şi de Hobbes, la care contractul înseamnă renunţarea integrală a cetăţenilor în faţa statului;
- Drepturile naturale nu au forţă prin ele însele; statul trebuie să le dea putere de lege şi le impună prin coerciţie;
- Statul este o formă goală, şi aspectele lui concrete depind de voinţa cetăţenilor-proprietari. Dacă statul intră în conflict cu drepturile naturale, cetăţenii au dreptul să declanşeze „insurecţia sacră”.

În privinţa rolului religiei în stat, Locke susţine (Scrisoare despre toleranţă), la fel ca Spinoza, că un guvern nu are voie să impună supuşilor o anumită religie, fiind îndreptăţit numai să le interzică pe acelea care ameninţă direct ordinea publică. Catolicismul nu trebuie tolerat tocmai pentru acest motiv, întrucât catolicii sunt loiali unui monarh străin (Papei). Nici ateii nu trebuie toleraţi; oricine neagă existenţa lui Dumnezeu, salvarea şi condamnarea, nu respectă minime principii morale.

Dacă la Hobbes se află deopotrivă argumente pentru a fi revendicat de liberali şi susţinătorii totalitarismului, Locke se înscrie în mod categoric pe linia liberalismului.

## *EVOLUŢIA IDEILOR POLITICE*

### *ORIGINILE IDEOLOGICE ALE REVOLUŢIILOR AMERICANĂ ŞI FRANCEZĂ. MONTESQUIEU, ROUSSEAU*

Deja teoreticienii dreptului natural, prin ideile contractului social şi dreptului la revoltă al supuşilor nemulţumiţi de încălcarea contractului, au pus o piatră fundamentală la temelia ideologică a revoluţiilor americană şi franceză.

Pe urmele acestora şi-a început analizele Charles de Secondat, baron de la Brede, cunoscut sub numele de **Montequieu** (1689-1755), filozof, moralist, istoric şi teoretician politic, a cărui influenţă asupra revoluţiei franceze s-a exercitat de o manieră mult mai directă decât în cazul celor menţionaţi. Ne referim aici la lucrarea *Despre spiritul legilor* (1748), dar teorii interesante aflăm şi în *Consideraţii asupra măririi romanilor şi decăderii lor*, şi *Scrisori persane*.

În ce priveşte „spiritul legilor”, este în afara discuţiei că Divinitatea, lumea materială şi umanitatea au propriile legi. Legea umană nu poate fi dedusă sau derivată din legele divină;

- „Legea, în general, este raţiunea omenească, în măsura în care ea guvernează toate popoarele de pe pământ; iar legile politice şi civile ale fiecărui popor nu trebuie să fie decât cazurile particulare la care se aplică această raţiune omenească”;
- „Legile trebuie să corespundă naturii şi principiului guvernământului, statornicit sau care se plănuieşte a fi statornicit, fie că au ca scop organizarea lui – ca legile politice, fie că au ca scop menţinerea lui – ca legile civile”;
- „Ele trebuie să fie potrivite cu condiţiile fizice ale ţării; cu clima – rece, caldă sau temperată, - cu calitatea solului, cu aşezarea, cu întinderea sa; cu felul de viaţă al popoarelor – plugari, vânători sau păstori; ele trebuie să fie potrivite cu gradul de libertate pe care orânduirea o poate îngădui, cu religia locuitorilor, cu înclinările, cu bogăţiile, cu numărul, cu negoţul, cu moravurile, cu deprinderile lor”.

Diferitele guvernări se deosebesc pornind de la natura lor (modul de deţinere şi exercitare a puterii) şi principiul lor (ansamblul de pasiuni umane specifice legate de moravurile şi comunicarea umană). Astfel, există:

- Regimul republican: puterea e deţinută de popor (natura sa) şi e condus de virtute (principiu). Ataşamentul faţă de regim e realizat prin educaţie civică, cenzură, economie autarhică. Republica poate avea formă

democratică (puterea e deținută de întreg poporul) sau aristocratică (puterea aparține unui grup). E preferabilă forma aristocratică, dar oricum regimul republican e depăşit istoric.

- Regimul monarhist este caracterizat prin guvernarea unei singure persoane cu ajutorul unor legi fixe şi stabile (natura) condiționate de onoare (principiul). Regele are însă nevoie de un corp social care să-l ajute în guvernare - acesta e nobilimea;
- Regimul despotic este guvernarea unei persoane (natura), dar „acolo oamenii fiind toți egali, nu poți să-ți dai întâietatea față de ceilalți; acolo oamenii fiind cu toții sclavi, nu poți să-ți dai întâietate față de nimic”; principiul este teama.

  În analiza despotismului, Montesquieu îşi îndreaptă criticile spre zone geografice îndepărtate (perşi, turci, chinezi), numai în subsidiar înțelegându-se apropierea şi contemporaneitatea problematicii.

În privința libertății politice:

- Nu se confundă cu puterea politică, ci este indisolubil legată de lege: „Libertatea este dreptul de face tot ceea ce îngăduie legile; şi dacă un cetățean ar putea să facă ceea ce ele interzic, el nu ar mai avea libertate, pentru că şi ceilalți ar putea să facă la fel”;
- Poate exista numai într-o guvernare în care puterea este limitată. „orice om care deține o putere este înclinat să abuzeze de ea şi merge mai departe aşa până ce dă de granițe… Pentru ca să nu existe posibilitatea de a se abuza de putere, trebuie ca, prin rânduiala statornicită, puterea să fie înfrântă de putere.”

Există trei feluri de autorități (puteri): legislativă, executivă, judecătorească:

- Puterea legislativă trebuie încredințată pe de o parte, unui corp de reprezentanți ai poporului (care sunt capabili să discute probleme obşteşti, în timp ce poporul nu), iar pe de altă parte, reprezentanților nobilimii (care „vor avea dreptul să stopeze acțiunile poprului, la fel cum acesta are dreptul să le stopeze pe ale lor”;
- Puterea executivă, încredințată monarhului, va fi ținută în frâu de puterea legislativ;
- Puterea judecătorească, „indivizibilă şi nulă”, în care „este respectată magistratură şi nu magistrații”.

Puterea este astfel distribuită armonios şi moderat, într-o colaborare dinamică, şi nu într-o separare care să o paralizeze.

Contemporanul lui Montesquieu, **Jean-Jaques Rousseau** (1712-1778), şi-a expus teoriile în *Discurs asupra originii inegalității oamenilor* (1756) şi *Contractul social* (1762).

Temele mari ale analizei sale sunt:

Inegalitatea între oameni:

- Contestă dreptul natural teoretizat de predecesori, care vorbesc despre omul sălbatic în timp ce descriu omul modern;
- Există două feluri de inegalități: naturală (diferenţa de vârstă, sănătate, forță fizică, calități spirituale) şi morală sau politică;
- Societatea civilă este rezultatul unui şir de accidente, şi nu al necesității. Diviziunea muncii, apariția proprietății s-au produs prin accident;
- În consecință, istoria nu este liniară, ci este o succesiune a progresului şi decăderii, uneori chiar contemporane: „fierul şi grâul au civilizat omul şi au dus la pierzanie specia umană";
- „Din clipa în care un om a avut nevoie de ajutorul altui om, din clipa în care el a observat că este folositor ca unul să aibă provizii pentru doi, egalitatea a dispărut, a apărut proprietatea, munca a devenit necesară şi pădurile vaste s-au transformat în câmpii surăzătoare ce trebuiau udate cu sudoarea oamenilor şi pe care au încolțit scalvia şi mizeria".

Pactul abuziv:

- Societatea politică este fondată pe baza unui contract rațional între membri („În loc să luptăm unii împotriva celorlalți, să ne reunim într-o putere supremă care să ne conducă după legi înțelepte şi care să îi apere şi să îi protejeze pe toți membrii asociației");
- Acest contract este abuziv întrucât impune noi constrângeri celui slab şi sporeşte puterile celui bogat. Săracii „s-au aruncat în temniță crezând că aceasta le va asigura libertatea";
- Omul poate să denunțe acest pact din moment ce nu este de origine divină, ci este convențional, artificial.

Contractul social:

- Contractul social nu este un contract de guvernare, căci „înainte de a examina actul prin care un popor alege un rege, ar fi bine să examinăm actul prin care un popor este un popor";
- Nu este un contract încheiat între indivizi, ci contractul fiecăruia cu el însuşi, care transformă fiecare individ în cetățean;
- Clauza este una singură: transferul total al fiecărui asociat cu drepturile sale asupra comunității;

- Supunerea, benevolă şi egală pentru toți, redă individului libertatea morală: „doar ea îl face pe om cu adevărat stăpân pe el însuşi; stimularea doctrinelor înseamnă sclavie, în timp ce supunerea în fața legii, pe care ne-am impus-o, înseamnă libertate”;
- În urma acestui contract originar, care este unanim, toate delegările ulterioare ale guvernanților pe principiul majorității sunt îndreptățite, iar cei puțini trebuie să se supună celor mulți.

Caracteristicile suveranității:

- Este inalienabilă: „nu poate fi niciodată înstrăinătă, iar suveranul, care nu este decât o ființă colectivă, nu poate fi reprezentat decât prin el însuşi: puterea se poate transmite, voința însă nu”; deputații nu sunt reprezentanții poporului, ci sunt comisarii săi. „Orice lege care nu a fost ratificată de popor este nulă”;
- Este indivizibilă, pentru că „voința este generală sau nu; ea aparține întregului popor sau numai unei părți din el”; aici se opune lui Montequieu;
- Este infailibilă, pentru că „voința generală este întotdeauna dreaptă şi ține cont întotdeauna de utilitatea publică”;
- Este absolută, dar există totuşi limite: când puterea suverană încearcă să rupă egalitatea, când împovărează mai mult un supus decât pe altul, afacerea devine particulară, nu mai este nici suverană şi nici absolută.

Legea:

- Este expresia voinței şi generale şi nu poate fi decât opera poporului;
- Dar poporul nu poate vedea singur adevărul, are nevoie de călăuze de felul lui Solon la Atena sau Calvin la Geneva (nici suveran, nici guvernant, ci simplu consilier în materie de rațiune);
- Se cere o proporție corectă între întinderea teritoriului şi mărimea populației, pentru a aplica mai corect legislația;
- Guvernul nu trebuie confundat cu suveranul, căci el este un funcționar, ministru, ofițer. Poate fi democratic, aristocratic sau monarhic.

Interpretările operei lui Rousseau rămân dintre cele mai contradictorii: filozof iluminist care combate principiile luminilor; teoretician asupra dreptului natural care polemizează cu ceilalți susținători ai teoriei; promotor al revoluției liberale în aceeaşi măsură în care îi arată dezavantajele; individualist categoric care a pus bazalele un or argumente ale totalitarismului.

# *EVOLUŢIA IDEILOR POLITICE*

## *ÎNFRUNTĂRI POLITICE ÎN REVOLUȚIILE AMERICANĂ ŞI FRANCEZĂ. PRAGMATISMUL AMERICAN. IACOBINISM, CONTRAREVOLUȚIE. SOLUȚIA LUI HEGEL*

Revoluțiile americană şi franceză au fost primele cazuri istorice de practică politică în care jurământul de credință al supusului față de monarh a fost rupt, urmând un proces complex de separare a puterilor şi garantare a libertăților politice.

### *Revoluţia americană*

Revolta coloniilor britanice din America de Nord împotriva coroanei engleze suportă următoarele interpretări:

- Secesiunea este motivată de principii politice în uz în Regatul Unit; Adunarea din Londra lua hotărâri în numele colonilor, aceştia nefiind reprezentați acolo;
- Deşi liderii mişcării au fost politicieni realişti, s-au inspirat din doctrina drepturilor naturale a lui John Locke – îndeosebi teoria „insurecției sacre";
- Instituțiile au fost concepute ca forțe motrice în crearea noii societăți, care să aducă noua organizare fără a rupe brutal tradiția puritană, rurală.

Pragmatismul conducătorilor americani, evident în textul *Declarației de independență* (1776) şi *Declarației drepturilor omului* (1787), a constat în „plasarea bunului simț înaintea considerațiilor asupra speciei umane (Thomas Jefferson). Din eseul lui **Thomas Paine**, *Bunul simț* (1776):

- Separarea de Anglia se justifică prin valorile promovate de filozofii englezi: libertatea individuală, definirea puterii prin consimțământul celor guvernați, dreptul la împotrivire;
- „noi considerăm că aceste adevăruri sunt evidente prin ele însele: toți oamenii se nasc egali, creatorul i-a dotat cu anumite drepturi inalienabile cum ar fi viața, libertatea şi căutarea fericirii…".

În dezbaterile pentru întocmirea constituției americane însă, a predominat curentul de gândire conform căruia este necesară întărirea statului central (federalismul promovat de **Hamilton**, **Madison**, **Jay**), mai ales prin încredințarea unor puteri sporite Congresului, care trebuia „să apere Statele Unite, să vegheze la bunăstarea generală", „să facă legile necesare capabile să asigure exercitarea puterilor". Dacă poporul va considera că puterea parlamentară nu îi reprezintă interesele, se poate opune acesteia prin „Bill of rights". Antifederaliştii au putut să adauge în textul Constituției 10

amendamente care apără libertățile individuale, care au fost ratificate în 1791; altele au fost adăugate mai târziu.

Pe urmele lui Montequieu, Madison vede soluția respectării libertăiților individuale în separarea puterilor în stat: „trebuie să contracarăm ambiția prin ambiție”.

Rezultatul practic al eforutilor teoretice ale nord-americanilor a fost un naționalism instituțional: în interior democrația este mai degrabă un joc bine controlat decâi expresie a instituțiilor reprezentative; în exterior democrația americană se luptă consecvent pentru impunerea principiului libertății.

## Revoluţia franceză

Spre deosebire de America, Franța este depozitul unor concepții foarte puternice asupra națiunii, legată puternic monarhie.

Pe acest fond a apărut lucrarea lui Sieyès (membru al Adunării Constituante, al Convenției, al Directoratului şi artizan al loviturii de stat care l-a propulsat pe Napoleon I), *Ce este starea a treia?* (ianuarie 1789), care a avut influență determinantă asupra gândirii revoluționare, apoi a codurilor de legi ale Republicii şi Imperiului:

- națiunea este un dat anterior oricărui act politic sau legislativ; este alcătuită din indivizi liberi, egali, independenți, diferiți dar uniți prin nevoile comune de natura umană, de voința de a trăi împreună;
- fără voința comună, națiunea nu poate rezista atacurilor din interior ale banditilor şi şarlatanilor;
- ființa rațională a națiunii este starea a treia – imensa majoritate a populației, lipsită de privilegii. Abolirea privilegiilor este o invitație făcută celor marginalizați să revină în societate;
- întreaga putere emană de la națiune, adică de la starea a treia. Dar aceasta nu poate domni ca atare, ci prin intermediul unei constituții (care defineşte organele legislative şi de guvernare, autoritățile judiciare, şi care realizează şi garantează libertatea cetățenilor şi exercitarea drepturilor naturale;
- puterea constituantă trebuie să fie reprezentativă, dar nu rezultat al democrației directe; reprezentarea corectă trebuie să acorde un mandat general celui ales;
- în fond, încarnarea poporului în rege este înlocuită prin reprezentarea națiunii prin intermediul corpurilor instituite.

Inspirată din raționamentele lui Sieyès, Montesquieu, Locke, *Declarația drepturilor omului şi ale cetățeanului* (26 august 1789) formulează:

- o concepție extensivă despre libertate („putem face tot ce nu dăunează altcuiva”);
- referiri insistente la lege, ca şi cum dreptul natural nu ar oferi garanții suficiente pentru a asigura egalitatea indivizilor.

Susținând că aplică Declarația drepturilor omului şi cetățeanului, Comitetul Salvării Publice (ale cărui figuri importante au fost Maximilien Robespierre şi Louis-Antoine-Leon Saint-Just), a aplicat teroarea ca metodă de guvernare. Bazele teoretice ale **iacobinismului**:

- suveranitatea nu trebuie fragmentată;
- poporul a recâştigat puterea, dar încredințarea ulterioară a puterii unor instituții sau reprezentanți nedemni înseamnă din nou pierderea puterii;
- complotul aristocraților continuă să amenințe Republica din interior şi exterior; războiul la frontieră apără nu atât teritoriul cât libertatea;
- poporul libertărții trebuie însă să înceapă războiul prin epurarea din interior a trădătorilor, răzvrătiților, speculanților;
- lupta politică se face pe principiul tratării adversarului ca duşman şi în absența unei definiții precise a duşmanului;
- Saint-Just: societatea a distrus legăturile cu natura, şi a înlocuit prietenia şi dragostea spontană între oameni cu opresiunea politică. Revoluția este întoarcerea la starea naturală, o mişcare de îndepărtare de la politică.

La antipodul acestor concepții s-a construit doctrina contrarevoluției, care s-a inspirat puternic în primul rând din operele lui **Edmund Burke** (1729-1797), parlamentar britanic, aritocrat irlandez liberal, care şi-a declarat sprijinul față de revoluția americană. În 1790 a publicat *Reflecțiuni asupra Revoluției în Franța*:

- Rezultat al rațiunii abstracte a filozofilor, revoluția nu putea produce decât violență şi dezordine;
- Libertatea şi egalitatea universală nu este natura umană (pe care omul n-o poate cunoaşte);
- O constituție creată teoretic este inoperantă; poporul englez este liber pentru că nu a revendicat libertatea în general, ci pentru că şi-a creat instituțiile care să asigure libertățile compatibile cu ordinea şi subordonarea, şi a făcut ca supuşii să se ataşeze mai degrabă de oameni decât de principii;

- Sunt o gravă eroare pretențiile centralizatoare ale Constituantei, cât şi pretenția de a fi unicul legislator, întrucât nu se clădesc cu nimic pe tradiție;
- Experiența istorică arată că, în orice condiții, se va crea o aristocrație care să stabilească politica adecvată intereselor generale.

Pe urmele lui Burke a scris **Joseph de Maistre** *Considerații asupra Franței* (1796):

- Rațiunea umană „nu este decât o brută";
- Constituția nu se poate face „precum un ceas";
- Rațiunea şi experiența dovedesc că nu există națiune constituită „a priori";
- Valorile revoluției nu pot fi universale pentru că nu există omul universal: „Am văzut în viața mea francezi, italieni, ruşi… ştiu chiar, grație lui Montequieu, că există persani; dar în ce priveşte omul, declar că nu l-am întâlnit în viața mea…";
- Omul nu crează nimic de la sine, ci numai ceea ce îi permite Divinitatea; singurul regim legitim este monarhia absolută a Vechiului Regim;
- Revoluția regicidă a fost permisă de Dumnezeu pentru a-i face pe francezi să înțeleagă necesitatea Restaurației.

În acelaşi registru comentează **Louis de Bonald**, în *Teoria puterii politice şi religioase în societatea civilă* (1795):

- Drepturile lui Dumnezeu au întâietatea față de drepturile omului;
- Ideea de suveranitate populară este falsă: „Omul nu poate să dea o Constituție societății religioase sau politice, aşa cum nu poate da greutate corpurilor sau întindere materiei";
- Teoria contractului social este degradantă, reducând îndatoririle umane la tocmeală;
- Dumnezeu este autorul tuturor legilor şi omul nu are putere asupra omului decât prin intermediul lui Dumnezeu;
- Revanşa lui Dumnezeu asupra pretențiilor oamenilor impune restaurarea monarhiei ereditare şi absolute.

Oarecum diferit abordează problema restaurației **François de Chateaubriand** (1768-1848), în *Geniul creştinismului* (1797) şi *Monarhia după Cartă* (1816):

- Nu există religie adevărată fără libertate, nici libertate veritabilă fără religie;
- Monarhia constituțională este regimul ideal;

- Separarea religiei şi a statului, libertatea presei sunt cerințe necesare ale organizării statului.

Cu astfel de analize, Chateabriand poate fi revendicat deopotrivă de liberali şi extremişti.

Experiențele Revoluției şi Imperiului au fost utilizare de **Georg Wilhelm Friedrich Hegel** în opera sa, care fundamental filozofică, are bogate referiri şi interpretări ale politicului şi societății civile.

În *Filosofia dreptului* (1821) Hegel îşi expune propria teorie asupra statului, din care reținem:

- Istoria trebuie înțeleasă în devenirea ei; istoria a fost creată succesiv de popoare care au întruchipat diferitele epoci, fiecare cu invențiilor lor ştiințifice şi culturale, cu un anumit fel de a înțelege libertatea şi rațiunea umană;
- Istoria statului trebuie studiată în succesiunea despotismului oriental, cetății, imperiului, Sfântului Imperiu (Roman de Neam German), statului modern (de la Reformă la Revoluția franceză şi centralismul napoleonian). Fiecare reprezintă o etapă în formarea umanității libere şi raționale;
- În acel moment, statul  avea ca principiu al organizării sale rațiunea şi libertatea; statul a devenit rațiunea în acțiune;
- Scopul filosofiei dreptului nu este de a indica cum trebuie să fie statul (filozofii nu pot oferi modele în materie de istorie), ci acela de a arăta cum trebuie să cunoaştem statul, pentru a uşura ascensiunea noului fără violențe;
- Societatea civilă, în cele trei aspecte (producție, distribuție, consum) formează un sistem compus din subsisteme; aceasta progresează cantitativ şi calitativ, cu scopul de a obține un profit maximal în favoarea colectivității;
- Menținerea contradicțiilor în societate este inevitabilă, şi pot aduce sistemul înapoi la starea naturală, la războiul tuturor împotriva tuturor. Soluțiile: cucerirea de piețe străine şi colonizarea, dar se vede că nici acestea nu opresc antagonismele;
- Statul trebuie să fie rațional, puterea executivă, autoritatea administrativă şi legislativă trebuind să fie exercitate de funcționari aleşi în funcție de competențele lor. Dacă puterea reală aparține corpului funcționarilor, nu mai contează faptul că monarhul, care întruchipează suveranitatea, e desemnat pe cale ierarhică;

- În lipsa unui astfel de stat, în prezența unor state particulare, Hegel prevedea conflicte de violență exagerată, care nu puteau fi oprite decât de statul mondial, moment care însemna sfârşitul istoriei (depăşirea tuturor contradicțiilor şi instaurarea domniei transparenței).

## *LIBERALISMUL POLITIC (B. CONSTANT, A. DE TOQUEVILLE). LIBERALISMUL NEOCLASIC. LIBERALISMUL BUNĂSTĂRII. TEORIA STATULUI MINIMAL*

Pe măsură ce statul-națiune se constituie în cursul secolului al XIX-lea, problema organizării sale interne primeşte tot mai adesea un răspuns liberal: în raporturile între individ şi stat, trebuie să predomine individul. În aceste condiții, se formulează două soluții deosebite:

- Benjamin Constant găseşte „rețete” instituționale pentru a sustrage individul despotismului;
- Alexis de Toqueville, considerând inevitabilă afirmarea democrației, caută metode de a evita despotismul care ar urma democrației.

**Benjamin Constant** (1767-1830), *Despre spiritul cuceririi şi uzurpării* (1814), *Principiile politicii* (1815), *Reflecții asupra Constituțiilor şi garanțiilor* (1814-1818), *Despre responsabilitatea miniştrilor* (1814-1818):

- Libertatea individului trebuie să fie apărată atât în raport cu autoritatea, cât şi cu masele care pretind dreptul de a aservi minoritatea;
- Concepția antică asupra libertății, conform căreia toți oamenii sunt egali de la natură, este eroare; pentru omul modern libertatea înseamnă „dreptul de a fi supus doar legii, de a nu putea fi nici arestat, nici închis, nici condamnat la moarte, nici maltratat datorită voinței arbitrare a unui sau mai multor indivizi. Fiecare are dreptul să-şi exprime opiniile, să-şi aleagă ocupațiile şi să le exerseze, să dispună de proprietate şi chiar să abuzeze de ea; să meargă şi să vină fără să ceară permisiunea sau să dea socoteală asupra motivelor. Fiecare are dreptul să se întâlnească cu alți indivizi fie pentru a discuta despre interese comune, fie pentru a-şi exersa credința pe care el şi asociații săi şi-au ales-o, fie, pur şi simplu, pentru a-şi petrece zilele şi orele într-o manieră conformă cu înclinațiile sale. În fine, fiecare are dreptul să influențeze guvernarea fie prin nominalizarea tuturor sau doar a anumitor funcționari, fie prin reprezentanți, petiții, cereri pe care autoritatea este mai mult sau mai puțin obligată să le ia în seamă”;
- „Poporul suveran” este o figură de stil; pentru individ nu are importanță dacă suveranitatea este populară, monarhică sau altfel; important este ca autoritatea statului să fie limitată;
- În acord cu Locke, critică pe Rousseau: contractul social însemnând un „auxiliar al tuturor tipurilor de despotism”, întrucât „acolo unde începe existența şi independența individuală se opreşte jurisdicția suveranității”;

- Presa trebuie să fie liberă;
- „Religiile sunt ca marile drumuri: este bine ca statul să le întrețină, cu condiția să lase fiecăruia dreptul de a prefera cărările”;
- Este de preferat sistemul reprezentativ, care „nu este altceva decât un mod de organizare prin care o națiune încredințează câtorva indivizi sarcini pe care nu doreşte să le îndeplinească ea însăşi”;
- Votul universal trebuie limitat;
- „nu vreau să învinovățesc cu nimic clasa muncitoare… dar cei pe care sărăcia îi ține într-o eternă subordonare şi îi condamnă la munci zilnice nu sunt nici mai luminați decât copiii, nici mai interesați decât străinii de o prosperitate națională pe care nu o cunosc sub nici un aspect şi ale cărei avantaje le cunosc doar în mod indirect”;
- Monarhul nu trebuie să guvernez, miniştrilor revenind întreaga responsabilitate.

**Alexis de Toqueville** (1805-1859), *Despre democrație în America* (1835), *Vechiul Regim şi Revoluția* (1856):

- Descrie societatea democratică după modelul celei americană, fără a identifica particularismele – de unde şi neclaritatea asupra generalității soluțiilor;
- Democrația în sine este ireversibilă;
- „Când un popor începe să modifice censul electoral se poate prevedea că, mai devreme sau mai târziu, va ajunge să-l desființeze cu totul. Este una din regulile constante care domnesc în societate”;
- Democrația americană este asigurată de instituțiile concrete ale suveranității populare, dar este favorizată şi de structura federală, care ajută la îmbinarea intereselor națiunilor mari cu ale națiunilor mici;
- Libertatea de asociere politică şi civilă este favorizanta libertății individuale;
- Centralizarea administrativă a Franței a făcut să întârzie democrația; acolo „divizarea claselor sociale a fost crima comisă de vechea monarhie şi a devenit mai târziu scuza ei;
- Caracteristicile democrației liberale: puterea judiciară foarte puternică şi independentă; sprijinul pentru formarea unor asociații din cele mai diverse; descentralizarea prin toate mijloacele posibile;
- Individualismul şi centralismul societății democratice moderne sunt rădăcinile puterii despotice;

- De asemenea creşterea etatismului cerută de procesul de industrializare. Industria crează o clasă socială care „trebuie supravegheată, reglementată, limitată";
- „Statul ajunge să se ocupe de caritate şi religie, plătind personalul şi retribuind preoții; el îi controlează nu numai din punct de vedere organizatoric, dar … reuşeşte să se amestece în dogmă, putând astfel să controleze şi adâncurile sufletului fiecărui om".

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, liberalismul neoclasic a ajuns la concluzia că statul ar trebui să fie numai un „paznic de noapte" al societății. Ei şi-au aflat argumentele în *Originea speciilor* (1859) a lui **Charles Darwin**:

- Indivizii fiecărie specii suferă mutații întâmplătoare în evoluția lor biologică; unele mutații ajută la sporirea adaptabilității, altele nu;
- Unii dintre indivizii care suferă mutațiile favorabile reuşesc să transmită urmaşilor aceste schimbări biologice. Astfel natura selectează anumite evoluții, dar în mod accidental.

Unii autori în domeniul politic au transferat această concepție în domeniul social (darwinismul social). Printre ei **Herbert Spencer**:

- Lupta între indivizi pentru supraviețuire este o stare naturală; natura înseamnă libertatea indivizilor de a concura unii cu ceilalți;
- Cei mai puternici vor câştiga şi prospera;
- A-i ajuta pe săraci este un impediment pentru libertatea individuală şi întârzie progresul social, oprind avansul celor puternici.

În acelaşi sens se exprima **Wiliam Graham Sumner**, în Statele Unite ale Americii:

- „Există două lucruri principale cu care guvernământul are de-a face. Acestea sunt proprietatea bărbaților şi onoarea femeilor" şi nimic altceva;
- În lupta pentru supraviețuire, sarcina guvernului se rezumă să asigure climatul luptei corecte;
- Libertate înseamnă libertatea competiției, inclusiv, cea a învingătorilor de a nu împărți cu învinşii roadele victoriei lor;
- Singura formă de protecție binevenită din partea guvernului sau a indivizilor este protecția împotriva forței şi fraudei.

Liberalismul bunăstării a fost cel mai bine reprezentat de **T. H. Green** (1836-1882), profesor la Oxford:

- Liberalism înseamnă evoluția liberă şi dezvoltarea indivizilor; statul trebuie să se implice în înlăturarea obstacolelor (sărăcia, boala, paguba, neştiința);
- Se distinge între libertate pozitivă şi libertate negativă. Libertatea nu înseamnă doar să fii lăsat în pace, ci înseamnă capacitatea pozitivă de a face ceva (copilul născut în sărăcie, fără şansa reală de a scăpa de ea, nu este liber);
- Societatea trebuie să organizeze şcoli şi spitale publice pentru nevoiaşi, să reglementeze condiții de muncă pentru a promova sănătatea şi binele muncitorilor (Liberalii neoclasici l-au acuzat că aceste politici îi obligă pe unii să-şi transfere proprietatea în beneficiul altora; răspunsul a fost că beneficiul este comun, toată lumea câştigând în libertate.

Una dintre cele mai influente opinii liberale ale secolului trecut rămâne a lui **John Rawls**, prin cele două importante opere ale sale, *O teorie a dreptății* (1971) şi *Liberalismul politic*, două decenii mai târziu.

Teoria dreptății:

- Premise: fiecare individ are un drept egal la cel mai cuprinzător sistem de libertăți fundamentale de care se bucură toți ceilalți cetățeni; inegalitățile sociale şi economice pot fi acceptate numai dacă ele sunt în avantajul celor mai dezavantajați dintre cetățeni, şi numai dacă pozițiile sunt deschise tuturor, pe baza egalității de şanse;
- Rezultă un nou tip de contract social, în care statul trebuie să fie neutru în raport cu proiectele indivizilor cât timp aceştia respectă fundamentele constituționale. Soluția este universală, întrucât Rawls nu face nici un fel de concesii particularismelor culturale;
- Individul este pe deplin autonom; identitatea lui se modifică pe măsură ce îşi modifică alegerile sociale.

În 1974, **Robert Nozick** răspundea teoriei dreptății, în *Anarhie, stat şi utopie*, unde teoretizează statul minimal (încadrându-se astfel în curentul liberalismul neoclasic):

- Toți indivizii au drepturi egale în starea naturală, dar acolo nu există nici o formă de protecție a lor;
- Într-o astfel de stare, întreprinzătorii vor fi primii care îşi vor asigura protecția (gărzi de corp, agenții de asigurări);
- În mod inevitabil, una dintre agențiile de protecție le va înghiți pe celelalte până la a-şi extinde activitatea pe întreg globul; această agenție va deveni un stat modern, care însă asigură doar funcția de protecție –

acesta este statul minimal, care nu violează drepturile nimănui, şi care este singurul stat legitim;

- Orice stat care face mai mult decât să protejeze drepturile cetățenilor este injust.

Din gândirea lui Nozick s-a inspirat **Friedrich Hayek**, care a dezvoltat propuneri formulate încă din *Calea servituții* (1945) în mai multe volume intitulate *Drept, legislație şi libertate*, publicate în Franța între anii 1980-1983.

- Statul-providență (tipul de stat care asigură bunăstarea pentru toți) este o eroare datorată constructivismului (curentul de gândire de la Hobbes la Rousseau, în care se caută acordul voințelor asupra unui plan abstract în funcție de care să fie construită societatea);
- Marxismul este un proiect iluzoriu, care greşeşte căutând în ştiință (principiu exterior societății) modul de organizare ale societății. Planismul comunist este forma desăvârşită a iluziei constructiviste;
- Intervenția statului în justiție, sub pretextul sporirii egalității, face să crească dependența grupurilor sociale şi a indivizilor față de stat, şi apropie societatea de totalitarism;
- În aceste condiții, regimul de piață trebuie să funcționeze atât în economie cât şi în domeniul puterii politice;
- Pe piață se schimbă spontan informații, producătorul şi cumpărătorul având propriile interese. Prin intermediul prețurilor ambii sunt informați, fără a avea cunoştințe globale despre economia de piață; astfel ei îşi armonizează interesele;
- În acest caz, puterea politică trebuie să se mărginească la crearea cadrului juridic pentru difuzarea maximă a informațiilor, şi prin păstrarea libertății maxime a cererii şi ofertei. Statul minimal devine astfel stat de drept;
- Această organizare nu este dreaptă sau nedreaptă, ci este neutră şi profitabilă pentru toți, întrucât fiecare are şanse sporite să îşi împlinească nevoile;
- Intervenția statului în numele justiției sociale este nedreaptă, întrucât privilegiază pe unii în defavoarea celorlalți.

Contemporani cu neoliberalismul, s-au afirmat libertarienii anarhişti, care împărtăşesc din liberalismul clasic valorile libertății individuale şi şanselor egale, la fel ca şi ideea că statul este principala amenințare la adresa libertății individuale. Dar merg mai departe:

- Statul este un rău cu totul inutil, şi trebuie eliminat. Adevăratul liberalism trebuie să conducă spre anarhie;

- Orice ar face guvernământul, individul poate să facă mai bine; educație, protecție polițienească, reguli de circulație etc., pot fi îndeplinite mult mai bine de companiile particulare, care vor concura pentru a dobândi clienți;
- Drumurile, şcolile, chiar rata de schimb a monedei ar putea fi privatizate (după modelul cărților de credit).
- Piața liberă ideală este anarhistă.

Reprezentantul cel mai cunoscut al anarhismului libertarian este **Murray Rothbard**, cu lucrarea *Pentru o nouă libertate*, New York, 1973.

## *EVOLUŢIA IDEILOR POLITICE*

### *NAȚIONALISMUL. J. G. FICHTE, J. MICHELET, G. MAZZINI, H. TAINE*

Statul-națiune rămâne şi astăzi realitatea politică esențială, constituită în jurul unui nucleu național, şi în acelaşi timp suveranitate angajată în relații internaționale.

Între contemporanii revoluției franceze, cel mai cunoscut teoretician al naționalismului rămâne **Johann Gottlieb Fichte**, cu lucrările sale *Contribuții destinate să rectifice judecata publicului asupra Revoluției franceze* (1793) şi *Bazele dreptului natural* (1796), *Statul comercial închis* (1800):

- Dreptul este de altă natură decât morala şi nu suportă aceleaşi reguli;
- O unitate a subiecților umani destul de largă pentru a putea constitui un popor se poate numai în condițiile „voinței generale" descrisă de Rousseau, în care fiecare subiect în acțiune este un subiect pentru toți ceilalți;
- Numai puterea de stat este capabilă să obțină limitarea libertății dăunătoare altuia, pentru că ea defineşte cetățenia;
- Cetățenia, fără nici o legătură cu calitate de proprietar, nu este o consecință a dreptului natural;
- Un stat autoritar are funcția de organizare a economiei, pentru ca astfel forța națiunii să crească, să fie eliminate conflictele dintre indivizi şi să fie stimulate energiile germane.

Naționalismul său este încununat prin *Cuvântări către națiunea germană* (1870):

- Limba germană este, prin esența sa, filozofică – deci capabilă de absolut;
- Trecutul german (în care predomină Luther, o culme a gândirii creştine), cultura germană (singura care pune în acord viața cu rațiunea) arată că Germania este Națiunea prin excelență. Aceasta a decăzut pentru că şi-a uitat Ego-ul;
- „Oamenii cu minți nobile vor fi activi şi pragmatici şi se vor sacrifica ei înşişi pentru popor... Pentru a-şi salva națiunea, ei trebuie să fie pregătiți chiar să moară pentru ca ea să poată dăinui, iar în interiorul ei, să trăiască singura viață pe care şi-au dorit-o totdeauna".

În planul gândirii istorice, naționalismul a fost piatra unghiulară a operei lui **Jules Michelet** (1847-1853), în Istoria Franței şi Istoria Revoluției Franceze:

- Scopul descrierii istoriei este de a retrăi în prezent complexitatea trecutului;
- Prin Revoluție, națiunea franceză a deschis calea emancipării universale, în timp ce fraternitatea patriotică realizează sărbătoarea omenirii;
- Monarhia Vechiului Regim a uzurpat timp de secole locul poporului; Revoluția îl retrocedează, aducând şi o Franță unitară în sens modern, nu feudal.

Gândirea lui Michelet a inspirat mulți teoreticieni şi activişti politici din națiunile aflate sub dominație străină. Între aceştia, **Giuseppe Mazzini**, cu a sa *Alianță a popoarelor* (1849), pe care o opune Sfintei Alianțe a monarhilor opresori:

- Eşecul revoluțiilor din 1848-1849 dovedeşte că echilibrul european (bazat pe Sfânta Alianță) este amenințat de două pericole: conflict intern în țările avansate, odată cu dezvoltarea ordinii industriale şi creşterea revendicărilor clasei muncitoare; conflict între statele mai puternice, aflate în criză economică. Se adaugă riscul mişcărilor de eliberare ale națiunilor europene aflate sub dominație străină;
- Acestea favorizează dezvoltarea unui nou tip de naționalism în Franța, Germania şi Anglia, pe baza tradiției (familie, pământ, strămoşi), a moralei sacrificiului, renunțării şi supunerii pentru a conserva ceea ce este – este un naționalism reacționar;
- Organizarea lumii în state-națiuni diferite este justificată de geografie, munții şi apele fiind granițe lăsate de Dumnezeu între popoare – dar aceste popoare trebuie să conviețuiască în armonie.

În spritul evoluționist şi pozitivist din ultima parte a secolului, s-au impus teoretizările despre națiune ale lui **Hippolyte Taine**, cu monumentala sa lucrare *Originile Franței contemporane* (1875-1893):

- Există trei cauze care determină evoluția socială:
  - Rasa (ansamblul de caractere bilogice trasmise ereditar);
  - Mediul (tradițiile, credințele, obiceiurile mentale, instituțiile care formează individul);
  - Momentul (ansamblul de circumstanțe care declanşează acțiunea);
- În această perspectivă, Revoluția a fost produsul unor creiere bolnave;
- Guvernarea este o problemă de cunoaştere şi trebuie stabilit un sistem care să permită elitelor competente să ia decizii bune şi să inițieze un

sistem de educație care să ferească populația de tirania unei singure persoane sau de tirania tuturor.

## SOCIALISMUL UTOPIC. FOURIER, OWEN, SAINT SIMON

Termenul grec de *eu-topos* reprezintă fie „un loc bun şi vesel”, fie „un loc inexistent”. În ambele semnificații a fost acceptat pentru a descrie o lume imaginară mai bună, mai dreaptă, veselă (dacă nu chiar ridicolă) prin imposibilitatea concretizării ei.

Precursor al utopiilor socialiste, în plină Renaştere şi-a scris lucrarea **Thomas Morus**, *Utopia* (1516). Autorul a fost sfetnic apropiat al lui Henric al VIII-lea al Angliei, fiind executat apoi de acesta pentru opoziția la înființarea Bisericii anglicane. Caracteristicile societății ideale şi irealizabile pe care o propune:

- Diviziune strictă a muncii şi disciplină civică riguroasă;
- Egalitate socială deplină (fără bani şi fără proprietate individuală); la fel în domeniul politic (funcțiile sunt dobândite prin alegeri, şi nu există diferență între munca fizică şi cea intelectuală);
- Toleranță față de convingerile religioase.

Utopiile vor căpăta dimensiuni ştiințifice în detaliile lor odată cu Claude Henri de Saint-Simon (1760-1825), care a publicat o în 1819 o Parabolă, care se completează cu alte lucrări cum ar fi *Organizatorul* (1819), *Sistemul industrial* (1821-1822), *Catehismul industriaşilor* (1822-1823):

- Omenirea trebuie să accepte o revoluție spirituală care va face să triumfe o nouă religie;
- Această religie nu propune salvarea într-o altă lume, ci realizarea umanității prin stăpânirea completă a lumii de aici. Astfel, fericirea şi virtutea vor fi prelungite la nesfârşit;
- În ipoteza că Franța ar pierde pe francezii care sunt „cu precădere producători…; cei ce conduc lucrările cele mai utile pentru națiune şi care o fac productivă în domeniul ştiințelor, artelor şi meşteşugurilor… Franța ar avea nevoie de cel puțin o întreagă generație pentru a remedia o asmenea nenorocire”. Dacă ar pierde pe nobilii de rang înalt, miniştrii, mareşalii, cardinalii, bogătaşii, marii proprietari, „Statul nu ar avea de suferit”;
- În acest caz, o revoluție socială va trebui să încredințeze puterea industriaşilor (antreprenorii, bancherii, muncitorii calificați, agricultorii şi meşteşugarii) şi va elimina clasa politică – aristocratică şi democratică;
- Puterea ar fi exercitată de o cameră compusă din artişti, savanți, industriaşi, ingineri, care vor conduce societatea în felul unui consiliu de

administraţie, a unei societăţi comerciale, încercând să realizeze numai opere pacificate de utilitate pozitivă;

- Politica devine o ştiinţă pozitivă, „ştiinţa producţiei, adică ştiinţa care are drept obiect ordinea lucrărilor, cea mai favorabilă pentru toate felurile de producţie";
- Individul liber devine o ficţiune în lumea industrială; aici indivizii se reduc la rolurile lor sociale şi funcţiile lor productive;
- Cunoaşterea ştiinţifică „pozitivă" va trebui aplicată în planificarea socială şi economică, de către o elită de experţi. Prin planificarea se anticipează nevoile sociale, rezultând un sistem economic mai drept decât capitalismul „laissez-faire" – care duce la abundenţă şi risipă.

**Charles Fourier** (1772-1837) a creat o viziune socialist-utopică în care a dezvoltat misticism, numerologie, chiar o teorie psihologică:

- Civilizaţia înseamnă represiune, corecţie, moderare a realului; civilizaţia este „iremediabilă din punct de vedere teoretic";
- În economie şi politică, principiul liberal al concurenţei premiază pe cel mai tare, cel mai mincinos, cel mai şmecher, cel mai egoist; societatea, fiind prost organizată, îi selecţionează pe cei mai răi paraziţi (rentierii, soldaţii, comercianţii, savanţii);
- Libertatea politică, sistemul reprezentativ, separarea puterilor „sunt doar amăgeală şi înşelăciune";
- Principiile mercantilismului şi căsătoriei coincid; căsătoria a devenit o înşelăciune în care toţi sunt păcăliţi, astfel încât bărbaţi, femei şi copii convieţuiesc duplicitar, refulându-şi agresivitatea. Femeile devin proprietatea bărbatului, copiii sunt închişi, bărbaţii sunt sistematic victimele adulterului (Fourier descoperă 76 de feluri de „încornoraţi";
- În consecinţă, trebuie înlocuită Lumea Civilizată cu Lumea Armonioasă. Celula socială a acestei organizări va fi Falansterul, asociaţie bazată pe eliberarea pasiunilor (sunt identificate 810 feluri de pasiuni, structurate în 12 pasiuni principale). Principiile Falansterului:

- Numărul membrilor între 1600-1610;
- Rezidenţii produc tot ceea ce le este necesar;
- Toate pasiunile sunt satisfăcute din plin;
- Principiul „muncii atractive" (fiecare va munci ceea ce îi place – copiii, pentru că le place să se joace în mizerie, vor mătura străzile şi vor strânge gunoaiele);
- Aparatul coercitiv al statului (legi, poliţie, tribunale, închisori) nu este necesar;

- Banii şi proprietatea sunt suprimate; la fel salarizarea;
- Ierarhia sociale este foarte alambicată, cu multe titluri care satisfac pasiunile, dar care nu conferă putere coercitivă.

În Anglia, socialismul utopic a fost reprezentat de un fost capitalist îngrozit de efectele sociale ale epocii acumulării primitive a capitalului, **Robert Owen** (1771-1857). Lucrarea sa principală este *O nouă viziune asupra societății* (1814):

- Sistemul social deformat a născut beția, hoția, desfrâul – şi nu păcatul originar şi nici defectele individuale;
- Capitalismul recompensează egoismul şi lăcomia; acesta trebuie înlocuit cu un nou siste, producția cooperatistă pentru folosul public, care să se sprijine pe un nou sistem de educație;
- Principiile teoretice le-a aplicat în 1800 în Scoția, într-o fabrică textilă: curățenie, condiții de muncă relativ sigure, munca redusă ca durată, interzisă copiilor sub 10 ani – care erau educați pe cheltuiala proprietarului (scris, citit, socotit, valoarea cooperării);
- Al doilea proiect l-a realizat în 1824 în Indiana (America de Nord), pe o suprafață de 30.000 acri, unde a întemeiat comunitatea socialistă „New Harmony". La scurt timp aceasta a eşuat, iar proprietarul şi-a pierdut cea mai mare parte a averii.

În secolul al XX-lea, reținem contribuția teoretică a lui **Ernst Bloch** (1885-1977), principalul teoretician modern al utopiei. Cartea de referință este *Spiritul utopiei* (1918), completată mai târziu de *Principiul speranței* (1959). Reținem:

- Ființa nu este o entitate statică sau finită, ci în mod constant tinde către a deveni ceva;
- În orice moment conştiința umană anticipează existența, fundamentând astfel posibilitatea unei utopii care nu există încă, dar care are şanse de a se concretiza
- Tradiția utopică vine din neoplatonism şi gânditorii mistici medievali, prin Thomas Munzer şi Marx.

# *EVOLUŢIA IDEILOR POLITICE*

## *MARXISMUL LUI MARX ŞI ENGELS*

Influențele ideologice cele mai importante asupra zecilor de mii de pagini scrise de Karl Marx (1818-1883) şi Friedrich Engels (1820-1895) – în condițiile în care opera celor doi este un proiect grandios care nu este coerent şi consecvent - sunt filozofia clasică germană, economia politică engleză şi socialismul francez.

Influența lui Hegel, care de altfel şi-a pus pecetea pe întreaga gândire germană vreme de patru decnii după moartea sa, şi care este evidentă încă din *Contribuții la filozofia dreptului a lui Hegel* (1843) şi *Manuscrisele economice şi filozofice* redactate de Marx în 1844 şi rămase nepublicate, poate fi sintetizată în următoarele:

- Istoria umană are un sens, şi acesta poate fi înțeles mai ales privind în trecut;
- Spiritul este un set de potențialuri care aşteaptă să fie actualizate; cel mai important dintre aceste potențialuri este capacitate de a fi liber; istoria devine povestea spiritului pentru a depăşi obstacolele din calea libertății;
- Spritul evoluează spre formele cele mai înalte printr-o succesiune de „înstrăinări" sau „alienări", care uneori sunt dureroase, dar fac posibilă evoluția spre forme superioare;
- Modalitatea de evoluție a spiritului uman este dialectică, adică prin ciocnirea ideilor şi idealurilor contrare. Spre exemplu, relația stăpân-sclav: stăpânul obține un sclav prin cucerirea lui fizică; sclavul la început e recunoscător pentru că i s-a cruțat viața, şi se percepe ca inferior degradat şi dependent; stăpânul dimpotrivă; fiecare are nevoie de celălalt pentru a fi ceea ce este; sclavul ar dori să fie tratat ca egal, să fie eliberat; stăpânul nu poate face aceasta fără a înceta să mai fie stăpân. Când sclavul refuză să recunoască superioritatea stăpânului, el are cele mai multe atu-uri, întrucât poate lua stăpânului singurului lucru pe care îl doreşte, iar stăpânul nu se poate opune decât prin violență. Stăpânul este dependent de sclav, deci nu este mai „liber" decât sclavul. Dacă amândoi recunosc acest lucru, relația de sclavie dispare concomitent. Eliberându-se, sclavul îşi eliberează stăpânul;

Principalele teme ale operei lui Marx şi Engels sunt:

### *Teoria istoriei*

- Urmând pe Hegel în interpretarea de stânga a „tinerilor hegelieni", Marx crede că istoria nu e lupta spritului pur pentru realizare, ci a luptei speciei

umane împotriva unei lumi ostile, şi în acelaşi timp a luptei oamenilor între ei;

- Cele mai importante conflicte interumane sunt cele între clasele sociale: stăpâni şi sclavi, nobili şi iobagi, capitalişti şi muncitori. Câte vreme societățile sunt divizate, lupta de clasă este motorul istoriei;
- Interpretarea materialistă a istoriei (Hegel oferea interpretarea idealistă): Lupta de clasă este determinată de interese economice opuse: „Înainte ca oamenii să facă orice altceva, ei trebuie să producă mijloacele subzistenței lor, mâncarea pe care o mănâncă, hainele pe care le poartă, casele în care locuiesc ş.a.m.d.. Orice altceva, derivă din necesitatea de a produce mijloacele subzistenței noastre”;
- Producția materială are nevoie de forțele materiale de producție (materiile prime şi maşinăriile indiferent de complexitatea lor, de la arcul vânătorului la maşinile industriale) şi relațiile de producție (organizarea umană în vederea producției, numită de Adam Smith „diviziunea muncii”);
- Din relațiile de producție rezultă clase sociale, în pricipal două clase antagoniste; aparatenența de clasa supusă este indicată de calitatea de a fi mijloc de producție; apartenența la clasa suprapusă e dată de calitatea de proprietar al mijloacelor de producție;
- Întrucât clasa dominată este mai numeroasă, clasa dominantă controlează statul (poliția, tribunalele, închisorile, etc.). Dar clasa conducătoare nu foloseşte numai forța brută, ci şi „conştiința” clasei supuse (gândurile, convingerile şi ideile);
- Se formează astfel suprastructura ideologică (politică, teologică, legală, economică) – set de idei, idealuri şi convingeri care legitimează alcătuirea societății, diferențele de clasă, polarizarea bogăției. „Ideile clasei conducătoare sunt ideile dominante în fiecare epocă”; în societatea capitalistă acestea sunt difuzate de întreg sistemul educațional şi presă;
- Religia a devenit astfel „opiumul popoarelor”, deoarece le cere oamenilor să accepte condițiile de trai, promițând eliberarea într-o altă lume;
- Acceptând ideologia clasei conducătoare, clasa muncitoare îşi crează o falsă conştiință, fiind o clasă „în sine” şi nu „pentru sine”. Când va dobândi adevărata conştiință, va deveni o clasă revoluționară.

***Critica societății capitaliste:***

- În faza timpurie a capitalismului, burghezia a jucat un rol progresist şi revoluționar: negustorii capitalişti au impus ridicarea barierelor

comerciale pe uscat şi au deschis noi drumuri comerciale prin marile descoperiri geografice, au distrus sistemul proprietăţii feudale prin sistemul cămătăriei şi al băncilor; pe de altă parte, capitalismul a făcut omul să devină stăpân al naturii („Burghezia a creat, pe durata domniei sale de aproape o sută de ani, forţe productive masive mai multe şi mai colosale decât au reuşit toate generaţiile anterioare puse laolaltă”); în al treilea rând, capitalismul este progresist prin nevoia de permanentă inovare şi schimbare a tehnicilor şi metodelor de producţie, în scopul maximizării profitului;

- Sistemul capitalist este depăşit şi criticabil pentru că:
    - Şi-a depăşit utilitatea istorică, pentru că a pregătit suficient calea pentru o nouă formă de societate, cea comunistă;
    - Crează alienarea clasei muncitoare, prin: obligarea muncitorilor de a-şi vinde munca fără să deţină ceea ce produc; ucide spiritul creator în muncă, înlăturând satisfacţia muncii; îndepărtează aptitudinile estetice ale muncitorilor, care se mai pot crea şi nu se pot bucura de frumos; concurenţa pe care o induce între muncitori pentru locurile de muncă; Capitalismul crează deopotrivă şi alienarea clasei burgheze, după exemplul stăpânului de sclavi;
    - Capitalismul este autosubversiv, aşezând în mod obligatoriu salariile la nivelul cel mai de jos posibil, în scopul maximizării profitului. Muncitorii sunt obligaţi să lucreze pe un salariu de subzistenţă de frica şomajului şi a foamei;
- În acest fel, capitalismul a creat forţele şi condiţiile care într-o zi îl vor distruge. Proletariatul nu are nimic de pierdut şi totul de câştigat dacă se revoltă, şi aceasta se va produce în momentul în care vor deveni o clasă „pentru sine".

***Bazele revoluţiei:***

- Crizele economice, recesiunile şi depresiile periodice pe care le suferă economia capitalistă. Analiştii burghezi le consideră forme de autocorectare; Marx le crede structurale, datorate „anarhiei în producţie”;
- Pauperizarea proletariatului, produsă mai acut în momentele de depresie economică. Momentul individual cel mai dureros este pierderea slujbei;
- Conştiinţa revoluţionară de clasă, când muncitorii încep să înţeleagă că situaţia lor se datorează sistemului, şi nu rapacităţii individuale a patronilor.

***Etapele revoluţiei:***

- Dobândirea puterii de stat: începută prin mici greve aparent spontane, boicoturi, demonstrații de stradă şi revolte, mişcarea se va coagula rapid într-o forță organizată, în vederea: unei greve generale care să paralizeze întreaga societate; unui război civil în care proletariatul să înfrunte soldații şi polițiştii în slujba capitaliştilor; câştigării alegerilor libere (cale pe care Marx o vedea posibilă, eventual, în Olanda şi Statele Unite ale Americii). Lupta va fi inevitabil lungă şi violentă;
- Dictatura proletariatului: aşa cum statul burghez întruchipează dictatura burgheziei, muncitorii vor deveni noua clasă conducătoare şi vor conduce în propriul interes (folosind şcolile, tribunalele, închisorile şi poliția pentru păstrarea câştigurilor revoluției şi înfrângerea contra-revoluției organizată în interior sau din străinătate). Aceasta trebuia să fie o dictatură a proletariatului către proletariat, nu deasupra acestuia;
- Dispariția statului: prognozată de Marx în *Critica Programului de la Gotha*, când afirma că trecerea de la capitalism la comunism se va face prin intermediul unei perioade de socialism (caracterizată prin dictatura proletariatului, dar şi continuarea sistemului de salarizare, ca încurajare a muncii, pe principiul „de la fiecare după capacități, fiecăruia după muncă”). La locul de muncă dispare exploatarea şi alienarea;
- Comunismul - Marx oferă foarte puține detalii, între care: societatea deschisă şi democratică, în care toți oamenii participă la guvernare; principalele mijloace de producție vor fi în proprietate publică; producția va fi planificată şi ordonată; distribuția bunurilor şi servicilor se va face nu după bogăție, ci după capacitate şi nevoie („de la fiecare după capacități, fiecăruia după nevoi”); oamenii vor fi liberi să-şi dezvolte toate fațetele personalității, după modelul Renaşterii.

***Din activitatea politică a lui Marx şi Engels:***

Marx s-a născut la Trier (Renania germană), fiu al unui avocat evreu covertit la creştinism pentru a putea practica; studiază dreptul la Bonn, apoi la Berlin, unde îşi ia doctoratul (1841); devine reporter apoi editor la „Rheinische Zeitung” (1842); în 1843 se mută la Paris, unde se împrieteneşte cu Engles, împreună urmând să lucreze timp de 40 de ani;

Engels e născut în Barmen (Renania); în 1841 se apropie de cercul „hegelienilor de stânga”, iar în 1842 se stabileşte la Manchester – Anglia;

În 1846 cei doi intră în contact cu mişcările revoluționare pariziene; deschid la Bruxelles „Birourile de corespondență comunistă” care să țină legătura între mişcările revoluționare europene. Aderă la „Liga celor drepți”, asociație din Londra care grupa exilații politici şi muncitorii germani din

Europa Occidentală. În 1847 aceasta organizează două congrese succesive pentru a crea „Liga comunistă”. Cei doi înlocuiesc sloganul „Toți oamenii sunt frați” cu „Proletari din toate țările uniți-vă”, şi primesc sarcina să întocmească un manifest din sinteza discuțiilor din Ligă;

„Manifestul Partidului Comunist” este publicat în 1848, înainte de izbucnirea revoluției; Liga comuniştilor se dizolvă în 1852.

La inițiativa celor doi, în 1864 înființează Asociația internațională a muncitorilor, din care elimină pe rând rivalii (adepții lui Ferdinand Lassalle, apoi Proudhon şi Bakunin). În 1872, în fața pericolului ca bakuninştii să preia controlul asociației, Marx mută sediul în Statele Unite; la puțin timp va fi desființată.

Principalele lucrări ale lui Karl Marx şi Friedrich Engels:

- Marx: *Contribuții la critica filozofiei dreptului a lui Hegel*, 1844; *Teze asupra lui Feuerbach*, 1845; *Lupta de clasă în Franța* (1848-1850), *18 Brumar al lui Ludovic Bonaparte* (1852), *Capitalul. Critica economiei politice* (începând din 1867), *Războiul civil în Franța* (1871), *Critica Programului de la Gotha* (1875)
- Marx şi Engels: *Ideologia germană*, 1845-1846; *Manifestul Partidului Comunist*, 1848;
- Engels: *Situația clasei muncitoare în Anglia*, 1845, *Anti-Duhring* (1878), *Dialectica naturii* (1873-1886), *Originea familiei, a proprietății private şi a statului* (1884), *Ludwig Feuerbach şi sfârşitul filozofiei clasice germane* (1886).

## *MARXISMUL DUPĂ MARX. ROZA LUXEMBURG, LENIN, STALIN. A. GRAMSCI, L. ALTHUSSER*

După moartea lui Marx şi Engels, socialismul cunoaşte două evoluții fundamentale:

- Devine ideologia oficială a tuturor partidelor socialiste europene, odată cu excluderea lui Bakunin din Internaționala I (1872), unificarea socialiştilor germani (Gotha, 1875) şi înființarea Partidului Socialist Fracez (1879);
- Se instituționalizează, existând partide (inclusiv organizații internaționale) şi state care îşi asumă oficial ideologia marxistă.

Una dintre cele mai auzite voci în apărarea merxismului împotriva revizionismului lui Bernstein era cea a **Rozei Luxemburg** (1871-1919). Cele mai importante lucrări ale sale au fost:

*Acumularea capitalului* (1913):

- Acceptând teoria lui Marx că producția depăşeşte cererea, nu există stimulente pentru capitalişti de a reinvesti; soluția pentru utilizarea excedentului de produse este exportul în țările precapitaliste (o formă a imperialismului);
- Imperialismul nu este aberația unui sistem sănătos, nici cel mai înalt stadiu al capitalismului (Lenin); imperialismul era în mod intrinsec capitalismul la începuturile acestuia;
- Inevitabil militarismul şi naționalismul se vor conjuga cu imperialismul, pentru cucerirea de noi piețe;

*Reformă sau revoluție socială* (1899):

- Creditul nu elimină caracterul de criză al capitalismului;
- Perspectiva ajungerii sindicatelor la putere nu poate rezolva reglementarea salariilor şi condițiilor de muncă. Sindicatele sunt forme de organizare „pur defensive”;
- Fără revoluție politică, reforma acordată în anumite condiții va fi anulată în altele;

*Probleme organizatorice ale social-democrației ruse* (1904):

- Conştiința de clasă nu poate fi indusă proletariatului „din afară” de către o categorie de intelectuali revoluționari de profesie;
- In interiorul partidului, este ineficiantă supunerea oarbă;

*Greva de masă, partidul şi sindicatele* (1906):

- Greva de masă este modalitatea de a combina lupta sindicală cu cea a partidului revoluționar;
- Partidul trebuie să înființeze tot mai multe şi cuprinzătoare, din punct de vedere socia, organizații democratice, care să transmită spre baza societății politica partidului.

*Revoluția rusă* (scrisă în închisoare, fără informații complete asupra desfăşurărilor din Rusia):

- Acuză politica de reformă agrară a lui Lenin şi dreptul la autodeterminae acordat popoarelor;
- Dictatura proletariatului, ca fază de tranziție, trebuie să extindă democrația în sens republican şi să asigure participarea directă a clasei muncitoare la administrarea vieții sociale. Aceste necesități sunt datorate înapoierii şi izolării Rusiei.

Fondator al comunismului modern, **Vladimir Ilici Lenin** (Ulianov) a condus prima revoluție comunistă de succes, a creat Partidul Bolşevic şi a fost adevăratul deținător al puterii de stat în Rusia după revoluție. Teoriile sale au fost expuse publicului în

*Dezvoltarea capitalismului în Rusia* (1899):

- Reprezintă o investigare statistică şi teoretică a stadiului de dezvoltare socio-economică a Rusiei;
- Relevă dezvoltarea inegală a capitalismului rus, deci relativa imaturitate a burgheziei şi proletariatului. De aici rezultă că marxiştii ruşi trebuie să lupte întâi pentru o revoluție radicală democratică abia apoi pentru una socialistă;
- În această revoluție, obiectivul partidului va fi coordonarea potențilului revoluționar din toate mediile sociale;
- În condiții de ilegalitate şi represiune severă, partidul trebuie organizat clandestin, într-o formulă revoluționară, condusă de revoluționari de profesie şi construit în jurul unui ziar;
- Tactica partidului trebuia să accentueze mai ales problemele politice care-i uneau pe  muncitori şi țărani, împotriva intereselor moşierilor şi capitaliştilor.

*Imperialismul, stadiul cel mai dezvoltat al capitalismului* (1916):

- Caracterul orânduirii capitaliste s-a schimbat fundamental la începutul secolului, exportând capital mai mult decât bunuri manufaturate; imperialismul s-a creat din necesitatea de a proteja administrativ, militar şi naval aceste investiții;
- Monopolul a dizlocat concurența din multe sectoare economice;

- Marile bănci domină nu numai economia (capitalul financiar), dar şi statul (capitalismul monopolist de stat);
- Ca sistem internațional, capitalismul se hrăneşte ca parazit din exploatarea colonială, fiind angajat în cheltuieli militare exagerate;
- Legea dezvoltării inegale a capitalismului: „În regimul imperialist este inevitabilă dezvoltarea inegală şi în salturi a diferitelor întreprinderi, a diferitelor industrii, a diferitelor țări”;
- Revoluția socialistă cere unitatea forțelor antiimperialiste din întreaga lume, inclusiv prin combinarea mişcărilor de eliberare națională din colonii cu revoluția bolşevică;

*Tezele din aprilie* (1917), stabilind tactica revoluționară:

- Răsturnarea guvernului provizoriu rus şi acordarea puterii sovietelor;
- Încetarea războiului;
- Împroprietărirea țăranilor;
- Eliberarea naționalităților din vechiul imperiu;
- Instalarea controlului muncitoresc asupra industriei (nu şi asupra proprietății) şi naționalizarea băncilor;

Aproape întreaga operă a lui **Iosif Visarionovici Stalin** (Djugaşvili) (1879-1953) se raportează, pozitiv sau prin negare, la Lenin. Principalele sale lucrări au fost *Marxismul şi problema națională* (1912), *Bazele leninismului* (1922), *În jurul problemelor leninismului* (1924). Reținem cele mai importante teze:

- Teza socialismului într-o singură țară, pregătită de Lenin prin teoria despre imperialism şi „legea verigii celei mai slabe”. Rusia nu trebuie să aştepte dezvoltarea Occidentului pentru a desăvârşi revoluția;
- Lupta pentru socialism se identifică cu apărarea Uniunii Sovietice: creştera puterii URSS prin industrializare, micşorează din punct de vedere geografic şi economic piața mondială, scăzând resursele imperialismului;
- Dictatura proletariatului este justificată de intensificarea luptei de clasă: „Lenin ne învață că clasele nu vor dispărea decât după o luptă mai perseverentă, mai înverşunată în timpul dictaturii proletariatului decât înaintea ei”;
- Societatea sovietică este societate fără clase. În acest caz, existența statului se justifică prin încercuirea capitalist şi nevoia apărării de pericolul extern.

Contemporan lui Lenin şi Stalin şi cu experiență asemănătoare în practica politică (a fost conducătorul Partidului Comunist Italian în anii de după preluarea puterii de către Mussolini) **Antonio Gramsci** (1891-1937) şi-a scris aproape întreaga operă în închisoare, sub titlul *Scrisori din închisoare*. Viziunea sa politică:

- Defineşte statul într-un mod mai extins decât cel economic (Marx) sau ca aparat de represiune (Lenin): :"Statul este societate civilă plus societate politică, o hegemonie apărată de coerciție";
- Statul modern funcționează şi sub imperiul consensului, nu numai al violenței;
- Deci revoluția nu mai poate fi o simplă ridicare armată împotriva opresorilor. În Rusia este suficientă preluarea puterii de stat, dar în Occident trebuie distrus mai întâi edificiul moral şi intelectual al capitalismului;
- Structura şi suprastructura nu se influențează reciproc, ci formază un tot organic („bloc istoric"). Legătura dintre cele două este asigurată de intelectuali, „funcționarii suprastructurii", care sunt totuşi o pătură relativ autonomă, deşi promovează hegemonia clasei burgheze.

După moartea lui Stalin, în contextul destalinizării politice promovată de urmaşii săi în funcția de secretar general al PCUS, valorificând deschiderile lui Gramsci, în Europa Occidentală apar formulări mai nuanțate ale ideologiei comuniste.

Între cei mai respectați reprezentanți ai acestei orientări, **Louis Althusser** (1918-1990), s-a impus prin volumul *Pentru Marx* (1965), încearcă modernizarea marxismului. Din contribuțiile sale:

- Puterea de stat este în mâinile clasei dominante, dar aparatul de stat nu neapărat;
- Aparatul de stat nu înseamnă doar instituțiile de represiune, dar şi aparatele ideologice de stat: bisericile, familia, şcoala, partidele, sindicatele, etc.;
- Aparatele ideologice de stat asigură dezvoltarea economică, dar modelează conştientul şi inconştientul indivizilor şi colectivităților;
- În interiorul aparatelor ideologice de stat apar contradicții (biserică-familie în evul mediu, şcoală-familie mai târziu), creându-se astfel medii pentru lupta de clasă.

## SOCIALISMUL DEMOCRATIC. E. BERNSTEIN, JEAN JAURES. SINDICALISM ŞI CORPORATISM

Cunoscuți sub numele de „revizionişti”, adepții reformei (şi nu ai revoluției) drept cale de înlocuire a capitalismului cu comunismului au pus bazele socialismului democratic, prin respectarea rezultatelor electorale şi sistemului parlamentar.

Calea acestui tip de abordare a fost deschisă de **Eduard Bernstein** (1850-1932), executorul testamentar al lui Engels, care în *Presupozițiile socialismului* (1899), care împotriva lui Marx, a descoperit că, departe de a suferi o criză structurală, capitalismul se autoreglează. Aceasta infirmă trei teze ale lui Marx: existența profitului nu este dreptă sau nedreaptă, şi depinde şi de utilitatea produsului; teoria pauperizării majorității oamenilor e dezmințită de fapte, cei mai mulți acumulând bogăție; polarizarea societății nu se realizează, ci evoluția dovedeşte că se constituie o tot mai puternică clasă de mijloc. Capitalismul poate evita criza datorită a şase elemente:

- Extinderea uriaşă a pieței mondiale;
- Reducerea timpului necesar transmiterii de informații;
- Circulația din ce în ce mai rapidă a mărfurilor;
- Bogăția crescută a țărilor capitaliste europene;
- Supletețea sistemului de creditare;
- Apariția cartelurilor.

În privința altor teze fundamentale ale lui Marx, Bernstein formulează teorii diferite:

- În teoria determinării suprastructurii de către structura economică, Marx recurge la o supraestimare a economicului; ideologia şi morala au rol la fel de important;
- Există complementaritate între socialism şi democrație: „Democrația este un mijloc şi un scop totodată. E mijloc pentru instaurarea socialismului şi chiar forma realizării sale… Socialismul este în ultimă instanță aplicarea democrației la întreaga viață socială”;
- Proletariatul ca unitate de interese nu este decât o abstracție; în realitate sunt mai multe clase muncitoreşti, în ramuri economice diferite, cu interese diferite, cu organizare sindicală şi lideri diferiți;
- Democrația nu înseamnă dominația de clasă a burgheziei; dimpotrivă, presupune absența oricărei dominații de clasă, „chiar dacă aceasta nu înseamnă suprimarea efectivă a claselor înseşi;

- În îndeplinirea obiectivelor sale, muncitorimea trebuie să se alieze cu țărănimea şi mica burghezie.

De pe pozițiile „marxismului ortodox”, lui Bernstein i-a răspuns **Karl Kautsky**, în *Marxismul şi criticul său Bernstein* (1899):

- Agravarea exploatării este incontestabilă; Marx a vorbit de pauperizare la modul relativ, nu absolut. Dacă creşte bogăția, nu în acelaşi ritm creşte bogăția care revine proletariatului;
- Concentrarea capitalistă afirmată de Marx este evidentă ca fenomen calitativ; câteva grupuri domina tot mai clar în fiecare sector economic, inclusiv în agricultură;
- Polarizarea claselor rămâne o realitate, fiind evidentă proletarizarea clasei mijlocii. Micii burghezi sunt doar nişte şomeri mascați;
- Criza capitalismului este inevitabilă, şi rămâne demonstrată ştiințific de legile dezvoltării economice;
- Fragmentarea organizatorică şi de interese a muncitorimii este o realitate specifică exclusiv Angliei;
- Alianța muncitorilor cu mica burghezie va afecta acuratețea idelului revoluționar.

Pe poziții asemănătoare cu Bernstein se situează **Jean Jaures**, liderul politic al social-democraților francezi:

- Respinge materialismul istoric, catastrofismul revoluționar şi teza pauperizării continue a proletariatului;
- Crede perfect compatibile drepturile omului cu socialismul: „Doar socialismul va conferi Declarației drepturilor omului întregul său sens şi doar el va pune în practică drepturile omului”;
- Se declară adeptul unei „evoluții revoluționare”, căci nu viteza consacră o revoluție, ci calitatea pricipiilor sale. Legile electorale din Anglia anilor 1860-1885 sunt tot atât de adânci ca şi revoluțiile, aducând votul universal;
- Drepturile omului trebuie protejate şi completate cu drepturi sociale – acestea nu numai că sunt compatibile cu democrația, dar sunt chiar condiția dezvoltării sale.

Calea paşnică spre socialism a fost teoretizată şi de **socialiştii fabieni**, care s-au constituit într-o societate la Londra, în 1884. Între reprezentanți: George Bernard Shaw, H. G. Wells, Bertrand Russell, care s-au exprimat mai ales prin literatură şi teatru. Aceştia vedeau calea cea mai potrivită spre socialism după modelul tacticii generalului roman Fabius (trebuie refuzată bătălia, succesul fiind asigurat de retragerea şi slăbirea

inamicului, care în cele din urmă va fi încercuit fără vărsare de sânge). Filozofia fabiană a fost preluată programatic de Partidul Laburist, care în 1924 a şi reuşit să constituie guvernul în Marea Britanie.

Deşi nu poate fi confundat cu social-democraţia, **sindicalismul** s-a constituit ca teorie care îmbină justificat problema socială şi problema muncitorească. Între cei mai cunoscuţi teoreticieni ai sindicalismului se numără Antonio Labriola (1843-1904) şi Georges Sorel (1847-1922).

Din ideile fundamentale ale sindicalismului:

- Sindicaliştii trebuie să fie în măsură, prin ameninţarea cu greva generală şi acţiunea directă, să constituie avangarda clasei muncitoare în răsturnarea statului democratic şi parlamentar;
- Conform Cartei de la Amiens (1906), sindicalismul apare ca o declaraţie de neîncredere faţă de stat şi partidele politice, pretinzând autonomia sindicală faţă de patronat;
- Pentru acţiunea directă şi greva generală, împotriva colaborării de clasă şi electoralismului politic;
- Este totuşi necesar arbitrajul statului în conflictele cu patronatul, care trebuie să se rezolve prin „convenţii colective";
- Sindicatele trebuie asociate la administrarea întreprinderilor prin „co-gestiune”, formă de protecţie socială;
- Autoritatea statului este eliminată: „La baza statului e sindicatul, care e o reunire de muncitori; în al doilea grad, e Federaţia sindicatelor şi uniunea sindicatelor, care sunt reuniuni de sindicate; în al treilea şi cel din urmă grad, e Confederaţia generală a muncii, care e o reunire de federaţii” (Sorel);
- Sindicalismul trebuie să lupte împotriva patriotismului, care dă mai multă forţă statului şi mai ales armatei - care e simbolul tiraniei despotice a statului;
- Autonomia şi libertatea sunt absolute: „Individul liber în sindicat, sindicatul liber în federaţie, federaţia liberă în confederaţie, iată o lecţie de lucruri a căror eficacitate nu poate fi pierdută” (Sorel);
- Salariile devin inutile, munca nefiind o constrângere; contractul va fi liber, fiecare va munci unde îi va plăcea; fiecare individ va consuma ce şi cât îi place, „fără altă limită decât cea a conştiinţei indivizilor”; legea este înlocuită de regimul liberului contract;
- În principiul sindicalismul îmbină trei elemente: marxist (lupta de clasă, pe care teoreticienii sindicalismului o văd preponderent în plan economic,

nu în cel politic); idealist (cu elemente din anarhism şi reformismul lui Bernstein) şi blaquist (acțiunea directă şi recurgerea la violență).

Spre deosebire de sindicalism, **corporatismul** oferă o soluție bazată pe sociologism şi pozitivism la problema clasei muncitoare:

- Este o formă de fi exprimate interesele grupurilor (în primul rând grupurilor profesionale) în structurile adiministrative şi social ale statului-națiune;
- Sub această formă, corporatismul întăreşte statul şi se opune subtil sindicalismului;
- Constă în reprezentarea grupurilor profesionale în parlament.

## IMPERIALISMUL ŞI JUSTIFICĂRILE SALE POLITICE. COLONIALISMUL, INTERNAȚIONALISMUL SOCIALIST

Imperialismul este o formă de manifestare în politica externă specific nu doar modernității; forme de imperialism au practicat grecii, romanii, spaniolii, portughezii, olandezii, etc. Lucrurile sunt însă mai complicate odată cu crearea statului național.

Lucrările reprezentative pentru starea de spirit imperialistă a marilor puteri europene sunt *Geografia politică* a lui **Friedrich Ratzel** (1844-1904) care justifică expansiunea germană, şi *Fundamentele secolului al XIX-lea* a lui **Houston Stewart Chamberlain** (1855-1927) – care susține şi el că rasa germană, debarasată de influențele latine, slave şi evreieşti, posedă o preeminență naturală care îi dă dreptul la expansiune.

Imperialismul modern se deosebeşte de colonizare, care poate fi categorisită în trei:

- Colonizarea prin evanghelizare şi jaf, inaugurată de Cristofor Columb;
- Colonizarea comercială, practicată de olandezi şi englezi;
- Colonizarea administrativă, practicată de Statele Unite ale Americii pe bază de pacte şi tratate.

Marea Britanie a inaugurat un grandios program de coloniazre în secolul al XIX-lea, ale cărui repere au fost:

- Consensul creat de primul ministru **Disraeli** pentru hegemonia mondială a națiunii engleze, pe baza unui „softnaționalism”;
- Difuzarea ideilor lei **Herbert Spencer** şi **Benjamin Kidd** (acesta cu un plus de exagerare în sens rasist), conform cărora imperiul englez este produsul Providenței, rasei, spiritului uman, care acționează în favoarea induistrializării;
- Interpretarea imperialistă a concepției lui **John Locke** despre stat ca pact: statul e un contract între proprietari; proprietar este acela care a ocupat un teren şi a ştiut să-l fructifice; statul este deci un teritoriu ca ansamblu de proprietăți private; în consecință, nomazii sunt excluşi din pactul civil; la fel, „neproductivii” trebuie să accepte tutela „producătorilor civilizați” pentru a deveni ei înşişi civilizați.

În Franța, dinamismul imperial a fost întârziat de înfrângerea din 1870 în fața Prusiei; abia **Jules Ferry**, preşedinte al Consiliului de Miniştri între 1880 şi 1885, de pe poziția sa laică şi republicană, a formulat argumentele colonizării:

- Economice: „Politica colonială este fiica politicii industriale. Pentru statele bogate în care capitalul abundă şi se acumulează rapid… exportul constituie un factor esențial al prosperității”;
- Umanitare: „poate cineva să nege că există mai multă jutiție, mai multă ordine materială şi morală, mai multă egalitate, mai multe virtuți sociale în Africa de Nord de când a fost cucerită de Franța?”
- Politice: într-o Europa atât de frământată de contradicții între state „politica de meditație sau de abținere, este pur şi simplu drumul către decădere”.

Această concepție s-a păstrat în perioada interbelică, reprezentativă fiind poziția lui **Albert Bayet** la congresul din 1931 al Ligii pentru Drepturile Omului: „colonizarea este legitimă atunci când poporul colonizator aduce cu sine o comoară de idei şi de sentimente care va îmbogăți alte popoare; din acel moment colonizarea nu mai este un drept ci o datorie… Mi se pare că Franța modernă, fiică a Renaşterii, moştenitoarea secolului al XVIII-lea şi a Revoluției, reprezintă în lume un ideal care îşi are propria valoare şi pe care ea poate şi trebuie să o răspândească în Univers”.

Socialismul şi-a pus şi el problema imperiului, în forma internaționalismului proletar, chiar dacă pentru Marx națiunea nu este o problemă interesantă, atâta timp cât motorul istoriei nu este lupta între națiuni, ci lupta între clasele sociale.

Între teoreticienii socialişti s-au exprimat următoarele poziții cu rezonanță:

- **Eduard Bernstein**: „Noi avem datoria să practicăm o politică colonială socialistă pozitivă. Trebuie să abandonăm ideea utopică de a da înapoi coloniile, consecința extremă a acestei atitudini ar duce la retrocedarea Statelor Unite ale Americii, indienilor. Coloniile există, trebuie să acceptăm acest fapt. Şi socialiştii trebuie să recunoască necesitatea ca popoarele civilizate să exercite o anumită tutelă asupra popoarelor necivilizate”;
- **Karl Kautsky** apără poziția opusă: „politica colonială capitalistă, prin chiar esența sa, duce în mod necesar la aservire, la munca forțată sau la exterminarea popoarelor indigene. Misiunea civilizatoare constituie doar un pretext pentru a acoperi setea de exploatare şi cucerire a societății capitaliste”;
- Lenin şi Stalin, prin acțiunea lor politică, au creat un imperiu socialist, căruia i-au subordonat prin forță o mulțime de state în Europa, Asia şi Africa.

Poziții anticolonialiste violente au fost exprimate în țările lumii a treia căzute sub dominația europenilor sau japonezilor, începând mai ales cu perioada interbelică, continuând după al doilea război mondial. Reprezentativă este poziția lui **Frantz Fanon** (1925-1961), care a scris *Piei negre, măşti albe* (1952), *Un colonialism muribund* (1959), *Pentru o revoluție africană* (1964) sau *Condamnații pământului* (1961):

- Teoria completează practica revoluționară, în Algeria şi Tunisia;
- Demască deopotrivă suporturile ideologice ale rasismului, colonialsmului şi imperialismului, ca şi proiectul socialist al lui Marx şi Engels, creând o alternativă a lumii a treia;
- Ordinea socială a țărilor colonizate nu este capitalistă, chiar dacă motivul fundamental este profitul; băştinaşii şi capitaliştii nu sunt acolo clase antagoniste, ci contradicția fundamentală este între civilizații;
- În colonii, proletariatul este privilegiat, răsfățat şi „burghez", spre deosebire de metropole;
- „Se spune de obicei că există o comunitate de interese între oamenii colonizați şi clasa muncitoare a țării colonizate. Istoria războaielor de eliberare purtate de popoarele colonizate este o istorie de infirmare a acestor teze";
- Baza socială primară a revoluției în lumea a treia o constituie nu „organizarea producției", ci „organizarea opresiunii";
- Baza socială a revoluției sunt „oamenii de la țară" – lumpenproletariatul, intelectualii şi mica burghezie renegată;
- Țărănimea este „singura forță revoluționară spontană din țară". Aceasta şi-a păstrat disciplina după cucerire, cultivând opoziția prin mituri şi folclor;
- Războiul de eliberare cunoaşte mai multe stadii: faza naționalistă (când burghezia şi sindicatele militante au cerut privilegii mai mari); faza spontană (în care opresiunea accelerează migrarea naționaliştilor către regiunile rurale), desfăşurarea (care nu trebuia să fie violentă).

## *ANARHISMUL. BAKUNIN, PROUDHON, KROPOTKIN, CHOMSKY*

Mişcarea anarhistă din secolul al XIX-lea se înscrie într-o tradiție foarte veche, a-i cărei predecesori au fosi cinicii din Antichitate, continuați de primele comunități creştine, grupul „diggers" din Revoluția engleză, etc. Principiul fundamental al anarhismului este lupta împotriva autorității sub orice formă s-ar prezenta aceasta, singura putere efectivă fiind cea a individului.

Între autorii unui proiect anarhist, înaintea celor de inspirație de socialistă, se numără **Friedrich Nietzsche** (1844-1900), care în lucrările *Voința zeilor, sau cum să filozofăm cu ciocanul*, şi *Voința de putere* (el a intitulat-o *„O răsturnare a tuturor valorilor*"), publicată postum, consideră că:

- Idolii care trebuie zdrobiți sunt întruchiparea credințelor metafizicii lui Platon – atât credința teoretică în adevăr (înlocuită după declinul filozofiei cu ştiința), cât şi credința practicată în „platonismul pentru popor" care era religia creştină. Ambele dau dovadă de nihilism, pentru că neagă viața şi sunt o manifestare a resentimentului;
- Genealogistul (cel care-şi asumă distrugerea tradițiilor) trebuie să dezvăluie interesele inconştiente (instinctele sau forțele vitale) care duc la un adevăr mai profund, absolut;
- Astfel, orice învățământ ştiințific sau etico-politic este falsificator.

Provenit din mediul socialist, **Pierre-Joseph Proudhon** (1809-1856), îşi porneşte argumentarea anarhistă de la observația că muncitorii luptă împotriva opresiunii în general, fără a face deosebire între datele economice, sociale sau politice. Contradicția între muncitori şi capitalişti vine de la simpla constatare a primilor că proprietatea este un furt. Situația trebuie răsturnată prin revoluție, care trebuie să-şi propună să distrugă din temelie toate relațiile sociale (economice, politice). Lucrările sale importante sunt: *Ce este proprietatea?* (1840), *Idee generală asupra revoluției în secolul al XIX-lea* (1851), *Despre principiul federativ* (1865), *Despre capacitatea politică a claselor muncitoare* (1865). În principiu:

- Trebuie expropriați capitaliştii care dețin marile unități industriale, dar nu urmat de etatizare – care n-ar face decât să restaureze dinamica opresiunii;
- Socializarea presupune ca producătorii să fie stăpâni pe activitatea lor, chiar dacă valoarea produselor va fi stabilită de convenții naționale care vor revizui constant prețurile;

- Trebuie menţinut statutul privat al artizanului, micului comerciant şi mici proprietăţi agricole;
- Competiţia economică trebuie limitată prin fixarea de reguli care să excludă orice posibilitate de monopol; trebuie îmbinat colectivismul (aplicat marilor întreprinderi de interes naţional) cu mutualismul (care asigură investivitatea şi autoorganizarea muncitorească) şi sectorul privat;
- Familia şi naţiunea sunt fundamentele societăţii, dar deasupra lor este inutil să se constituie statul. Puterea centrală trebuie să fie emanaţia comunelor (şi aici instituie principiul federativ), regiunilor şi întreprinderilor („colective”sau „mutuale"”; singurul ei scop trebuie să fie acela de coordonare şi orientare;
- Rămân interese diferite în societate, dar conflictele se vor rezolva prin impunerea „voinţei generale” cu putere de lege, după discutarea divergenţelor în organisme de mediere;
- Astfel respinge aparatul de stat, dar şi Biserica, şi capitalul, şi nu recunoaşte autoritatea nici unui partid.

Pe linia gândirii lui Proudhon scrie şi **Mihail Bakunin** (1814-1876), care accentuează o latură agresivă şi abruptă. Adepţii lui Bakunin în Internaţionala I, în conflictul care l-a opus lui Marx, au fost anarhiştii spanioli, catalani şi jurasieni. Din ideile sale:

- Poziţia iniţială a omului este de animalitate; negaţia stării sale cu ajutorul gândirii e revolta; negarea negaţiei înseamnă împlinirea libertăţii umane prin distrugerea limitelor impuse de gândire;
- Religia (şi ideea de Dumnezeu), statul (şi autoritatea unui principiu politic), proprietatea (şi sistemele politice corespunzătoare) au contribuit la emanciparea omului faţă de trecutul său animal. Azi acestea sunt frâne în calea emancipării umane;
- În *Etatism şi anarhie* (1874): Marx greşeşte când vede tendinţa naturală a statului de a dispărea; dimpotrivă, statul are tendinţa de a dobândi tot mai multă putere, de a-şi accentua controlul asupra cetăţenilor. Statul muncitorilor nu va diferi esenţial de cel al burgheziei, chiar ar putea fi mai opresiv, - pentru că muncitorii nu sunt organizaţi şi activi pentru a se putea opune creşterii puterii statului.

Această temă este dezvoltată de **Piotr Kropotkin** (1842-1921), prinţ rus care a renunţat la titlu pentru a-şi exprima solidaritatea cu clasa muncitoare, în lucrarea *Ajutorul reciproc* (1902):

- Statul în orice formă (autoritate centralizată, administrație, legislație, reprezentarea cetățenilor) se opune dezvoltării libere a omenirii. Dictatura proletariatului nu va putea aduce decât dictatura unei birocrații asupra proletariatului;
- Comunismul anarhist trebuie să se fondeze pe comuna liberă şi întreprinderea gestionată în colectiv;
- Din *Originea speciilor* a lui Charles Darwin trebuie reținut că supraviețuirea este răsplata celor care învață cum să coopereze şi să se angajeze în ajutorarea reciprocă;
- Organizarea statului trebuie să respecte principiul descentralizării, pe baza celulei de bază care este comuna autarhică (unele sugestii de descentralizare chiar s-au aplicat în Spania la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui următor).

În Statele Unite ale Americii, cea mai cunoscută teoreticiană a anarhismului, inspirată masiv de scrierile lui Kropotkin, a fost **Emma Goldman** (1869-1940), a cărei lucrare fundamentală rămâne *Anarhism şi alte opere* (1911), publicată la Editura Mother Earth – denumirea grupului anarhist pe care l-a fondat. Din ideile sale, care anticipează în bună măsură feminismul:

- Denunță căsătoria, monogamia şi standardul sexual discriminator, ca fiind defavorabil femeii;
- Critică familia patriarhală ca sursă a dependenței şi inegalității feminine;
- Analizează dominația masculină în biserici, închisori, valorile morale şi estetica burgheză;
- Treptat, opera sa a căpătat o nuanță liberală, mai ales după deziluzia observării la fața locului a Rusiei Sovietice, unde a trăit în anii 1919-1921. După încheierea războiului civil din Spania, se pronunță pentru schimbarea societății printr-un program progresiv de „educare a individului”.

Una dintre cele mai importante voci contemporane în domeniul anarhismului este **Noam Chomski** (1928 - ), a cărui idee fundamentală este capacitatea individului de a distinge binele şi răul, în contrast cu neîncrederea individului în toate instituțiile umane. De aici rezultă:

- Singurul fel de guvernare admisibil este al „guvernării corecte”, care nu-şi trage autoritatea din popularitate sau putere, ci din corectitudinea cauzelor pe care le îmbrățişează;

- Un guvern care respectă libertățile cetățenilor trebuie să fie de tip rural, în care cetățenii participă laolaltă asemănător cu adunările primăriei, şi stabilesc agenda guvernării de jos în sus;
- Capitalismul este un sistem primejdios de guvernare, care deposedează indivizii de roadele muncii lor;
- Atunci când suficient de mulți oameni vor auzi adevărul despre guvernarea în care trăiesc, se vor ridica într-o revoluție paşnică şi o vor doborî;
- Statele Unite sunt o democrație extrem de limitată:
- Toate guvernele sunt corupte sau corupătoare, dar atenția sa se îndreaptă asupra S.U.A. în calitate de cetățean;
  - Acolo oamenilor li cere să ratifice deciziile care au fost deja luate, agenda fiind stabilită de două partide politice aflate la putere;
  - Programul partidelor politice este stabilit de marii oameni de afaceri, şi inevitabil îşi propune menținerea unui procentaj imens din resursele lumii sub controlul unui număr restrâns de mari corporații americane;
  - Guvernul foloseşte un sistem de control al gândirii pentru a manipula populația, bazându-se pe intelectuali şi mass-media. Idea este dezvoltată în *Spre un nou război rece* (1982);
  - Dizidenții sunt reduşi la tăcere; ziariştii care spun adevărul vor fi lăsați în curând fără slujbă, pentru că toate ziarele sunt sub controlul corporațiilor, implicate în teroare şi crimă. El însuşi este cenzurat în toată presa oficială;
  - În *Anul 501. Cucerirea continuă* (1993) susține că S.U.A. aniversează cinci secole de teroare şi opresiune, începând cu masacrarea amerindienilor şi până la Războiul din Golf;
  - S.U.A. nu au intenții de anexare a altor state, dar fură resursele acestor țări.

## *EVOLUŢIA IDEILOR POLITICE*

### *TEORII POLITICE RASISTE. DARWINISMUL SOCIAL, BIO-ISTORISMUL, DOCTRINA LUI CHARLES MAURRAS*

La sfârşitul secolului al XIX-lea se conturează un curent de gândire politică ce transpune rezultatele biologiei în domeniul politicului, invocând ereditatea împotriva egalității şi biologia împotriva rasei.

Darwinismul social a speculat în acest sens *Originea speciilor* a lui **Charles Darwin** (1859). Între lucrările reprezentazive se numără **Gustave le Bon**, cu *Legile psihologice ale ale evoluției popoarelor* (1894). Din ideile fundamentale ale darwinismului social:

- Cu cât ființa trăieşte şi se perfecționează mai mult, cu atât se adânceşte diviziunea muncii şi sporeşte inegalitatea funcțiilor;
- Determinism rasial: aptitudinile oamenilor există în funcție de rasă: „La rasele ariene… spiritul în totalitatea lui se îndrăgosteşte de frumos şi de sublim şi concepe un model ideal capabil, prin noblețea şi armonia sa, să adune în jurul său afecțiunea şi entuziasmul genului uman", „La rasele semitice, lipseşte metafizica… spiritul e prea rigid şi prea dintr-o bucată… omul este redus la entuziasmul liric, la pasiunea neînfrânată, la acțiunea fanatică mărginită";
- Fiecare popor are o constituție mentală la fel de fixă ca şi caracteristicile sale anatomice, care provine dintr-o anumită structură particulară a creierului;
- Morții îi domină pe cei vii şi făuresc popoarele; un popor e un organism creat de trecut;
- Masa e condusă aproape în exclusivitate de inconştient;
- Omul liber nu există; psihologia rasei o domină pe cea a individului.

O abordare originală a evoluției sociale prezintă malthusianismul, creat de teologul şi economistul englez **Thomas Robert Malthus**, care în 1798 a publicat *Eseu asupra legii populației*:

- Populația creşte în progresie geometrică, în timp ce mijloacele de subzistență cresc în progresie aritmetică;
- Suprapopulația şi mizeria muncitorilor din capitalism nu se datorează în primul rând exploatării, ci acțiunii acestei „legi naturale";
- Epidemiile, foametea, războaiele restabilesc „în mod natural" echilibrul dintre numărul populației şi cantitatea mijloacelor de subzistență;

- Neomathusianiştii susțin că populația trebuie redusă prin lichidarea „surplusului” pe cale artificială.

Formula contemporană a darwinismului social este sociobiologia, întemeiată de **E. O. Wilson**, profesor la Harvard:

- Bazele biologice determină comportamentele sociale;
- Integrarea taraților, alienaților, criminalilor duce la scăderea sănătății intelectuale, morale şi chiar fizice a umanității;
- Spiritul de competiție, gustul riscului, sentimentul onoarei sunt legate indestructibil de esența umană; condamnarea dorinței de a ataca înseamnă condamnarea la moarte a speciei;
- Dreptul la diferență este opus mondializării şi nivelării culturii şi raselor.

Bio-istorismul argumentează faptul că unei rase i se atribuie o misiune istorică superioară. Cei mai cunoscuți reprezentanți:

- **Friedrich List** (1789-1846): rasa germanică a fost desemnată de providență să conducă afacerile lumii întregi, să civilizeze țările sălbatice şi să le populeze pe cele nelocuite;
- **Arthur de Gobineau** (1816-1882): procentajul de civilizație a unei populații e direct proporțional cu procentajul rasei ariene, care se diminuează periculos;
- **Adolf Hitler** (1889-1945), în *Mein Kampf* (1925-1926): evreii au programat să distrugă prin metisaj rasa albă, au adus umanității cele mai mari dezastre (liberalismul, marxismul, corupția mondială, declinul Occidentului);
- **Oswald Spengler**, în *Declinul Occidentului*: culturile sunt nişte organisme, istoria universală e biologia lor generală. Civilizațiile evoluează după algoritmul naştere, copilărie, tinerețe, maturitate şi bătrânețe. Cultura antică are sufletul apolinic, cea arabă – sufletul magic, cea occidentală – sufletul faustic;
- **Alfred Rosenberg**, în *Mitul secolului XX* (1930): istoria este definită de conflictul între rasa ariană şi cea semită (semiții au contaminat creştinismul prin Sf. Pavel şi Sf. Matei, dar şi liberalismul şi marxismul); reforma a fost revolta germanilor împotriva tiraniei iudeo-romane. Franța i-a alungat pe hughenoți, tipul său rasial s-a degradat până la a deveni brahicefal;
- **Friedrich Ratzel**, fondatorul geopoliticii: fiecare popor are dreptul să exploateze un teritoriu care corespunde spațiului său vital („Lebensraum”).

În Franța, atitudini antisemite s-au putut observa şi la stânga eşicherului politic (Fourier, Louis Blanc, Prodhon). Spre sfârşitul secolului al XIX-lea însă, rasismul devine apanajul dreptei, iar vocea cea mai autorizată devine cea a lui **Charles Maurras** (1868-1952), teoretician al „naționalismului integral”, conducător al organizației politice „Acțiunea franceză”. Din ideile sale:

- Evreii sunt responsabili de capitalism şi de revoluția franceză;
- Inamicii francezilor:
    - Veneticii (străinii), dar mai ales cei veniți din Orient – care sunt ostili rațiunii;
    - Francmasonii, întrucât fiecare francmason tinde să devină preotul raționalist al bisericii democratice;
    - Protestanții, mai mult liberali decât revoluționari, care suprimă biserica organizată şi abandonează fiecare creştin cu propria subiectivitate în fața lui Dumnezeu;
    - Evreii, care sunt germani (rivala istorică a Franței), cămătari (responsabili de ruinarea aristocrației autohtone), bolşevici (Marx, Troțki, Rosa Luxemburg, Zinoviev, etc.);
- Socialismul poate fi un aliat; Maurras a fost apropiat al lui Georges Sorel: un „socialism eliberat de elementul democratic şi cosmopolit i se potriveşte ca o mănuşă bine făcută unei mâini frumoase”;
- Numai monarhia, plasată deasupra partidelor şi intereselor partizane, poate plasa pe primul loc interesul național;
- Tactica înlăturării regimului democratic şi republican: acțiunea violentă.

## EUGEN STRĂUŢIU

### FASCISMUL ŞI NAZISMUL. ANALIZĂ COMPARATĂ

Cuvântul „fascism” a desemnat inițial doar fascismul italian, extinzându-se apoi la regimurile politice ale lui Spaniei lui Franco, Spaniei lui Salazar, iar ulterior (printr-un abuz de interpretare incorect) la nazismul german.

Din punct de vedere ideologic, fascismul este o reacție naționalistă şi autoritară împotriva slăbirii statului sub influența unor erori individuale, liberale şi democratice; este totodată o revoluție care promovează un stat puternic de tip, fundamentat pe idei care combat materialismul, pozitivismul, mişcările socialiste şi comuniste.

„Fascia” reprezintă simbolul şi principiul unificator al poporului în jurul statului: „Dacă liberalism înseamnă individ, fascism înseamnă stat” (Mussolini). Statul fascist se sprijină pe națiune; corpul social este militarizat.

Unul dintre cei mai importanți teoreticieni ai fascismului este **Giovanni Gentile** (1875-1944), ideolog oficial al Partidului Fascist Italian, cunoscut prin lucrările sale *Manifestul intelectualilor italieni fascişti către intelectualii din întreaga națiune* (1924), *Geneza şi structura societății* (1943), precum şi prin calitate de editor al *Enciclopediei italiene*. Împreună cu **Benito Mussolini** (1883-1945) a publicat *Doctrina fascismului*, în volumul XIV al Enciclopediei italiene (prima parte, *Ideile fundamentale*, este aproape sigur că a fost scrisă în exclusivitate de Gentile; partea a doua, *Doctrina socială şi politică*, poate să fie opera ambilor; Mussolini semnează însă cele două părți). Din ideile sale politice:

- Subordonarea individului față de stat şi totalitatea acestui stat;
- Secolul al XIX-lea a fost secolului individualismului; secolul XX este al colectivismului şi statului;
- Viața este o luptă; este datoria individului, națiunii şi umanității să cucerească viața, iar instrumentul acestei cuceriri este statul;
- Imperialismul este manifestarea vitalității naționale;
- Corporatismul este forma ideală de organizare a statului; proprietatea rămâne privată doar dacă este în folosul public (în fapt economia a fost divizată în 22 de corporații, fiecare administrat de reprezentanți ai patronatului, muncitorimii şi Ministerului Corporațiilor);
- Poporul este incapabil să se conducă singur, are nevoie de un lider cu o capacitate mistică de a-i arăta propriile interese.

„Nazismul nu este un fascism obişnuit şi nici măcar o formă extremă de fascism. Chiar dacă îşi are originea în tradiția contrarevoluționară sau în

modelul fascist, el exprimă o viziune asupra lumii cu totul nouă, expusă în întregime în Mein Kampf…” (coord. Evelyne Pisier, Istoria ideilor politice).

Deosebirile între fascism şi nazism, într-o sinteză esențială:

- Fascismul acceptă pluralismul limitat, neconcurențial şi iresponsabil al instituțiilor (păstrează monarhia, forțele armate, Biserica, organizațiile patronale);
- Fascismul nu procedează la curățirea birocrației de reprezentanții regimului trecut, şi nu reuşeşte asimilarea lor sub forma „fascizării”;
- Partidul unic rămâne instrument de orientare şi de guvernare, dar nu poate fi folosit pentru obținerea dominației asupra altor instituții şi organizații, amintite mai sus;
- Manifestările publice de sprijinire a regimului sunt tot mai rare şi limitate;
- Domină şi oprimă societatea civilă, dar nu o reformează;
- Are o mai bună capacitate de rezistență în timp (în Portugalia până în 1968, în Spania până în 1975);
- Nu se organizează pe criteriul rasist, antisemitismul este sporadic.

Datorită acestor caracteristici, regimurile fasciste pot fi considerate mai degrabă în categoria regimurilor autoritare, spre deosebire de nazism şi comunism, care sunt regimuri dictatoriale. Nazismul, într-o formulă simplificată, poate fi înțeles ca suma fascismului cu rasismul.

Nazismul îşi are principala exprimare teoretică în *Mein Kampf* a lui **Adolf Hitler**, lucrare vândută în 10 milioane de exemplare şi tradusă în 16 limbi, care teoretizează statul rasist. Din reperele acestuia:

- „Orice putere care nu-şi are originile într-o solidă bază intelectuakă va fi ezitantă şi incertă. Îi va lipsi stabilitatea, care nu poate să provină decât dintr-o ideologie fanatică”;
- „O doctrină care, înlăturând ideea democratică de masă, tinde să dea acest pământ celui mai bun popor, cu alte cuvinte indivizilor superiori, trebuie în mod logic să se conformeze aceluiaşi principiu aristocratic în interiorul acestui popor şi să păstreze conducerea şi influența pentru cele mai bune capete. În loc să construiască pe ideea de majoritate, această doctrină se întemeiază astfel pe personalitate”;
- „Statul nu este un scop, ci un mijloc. El este condiția prealabilă pusă formării unei civilizații umane de valoare superioară, dar nu este cauza ei directă. Aceasta constă exclusiv în existența unei rase apte de civilizație”;

- „Utilitatea unui stat nu poate fi apreciată luând drept criteriu nivelul de civilizație la care a ajuns sau importanța pe care i-o conferă puterea sa în lume; aceasta se poate face exclusiv în funcție de utilitatea pe care o poate avea acest organism pentru fiecare popor luat în considerare”;
- „Reichul, în calitate de stat, trebuie să cuprindă toți germanii, şi să îşi ia asupra-şi nu numai sarcina de a reuni şi conserva rezervele prețioase de elemente primare ale rasei pe care le posedă acest popor, ci şi de a le face să ajungă încet dar sigur la o situație predominantă”;
- „Cine nu este sănătos, fizic şi moral, şi în consecință nu are valoare din punct de vedere social, nu trebuie să-şi perpetueze bolile în trupul copiilor săi. Statul raisit are o sarcină uriaşă de îndeplinit din punct de vedere al educației”;
- „Statul rasist nu este însărcinat cu menținerea unei clase sociale aflată în posesia unei influențe predominante pe care a exercitat-o până atunci; sarcina sa este de a merge să caute, printre toți membrii comunității, capetele cele mai bune, şi să le ofere slujbe şi onoruri”;
- „Statul rasist îşi împarte locuitorii în trei clase: cetățeni, supuşi ai statului (sau resortisanți) şi străini. În principiu, naşterea nu oferă decât calitatea de resortisant. Această calitate nu dă singură dreptul de acces la o funcție publică, nici de participare la activitatea politică, de exemplu la alegeri. Pentru orice resortisant este esențial să i se stabilească exact rasa şi naționalitatea”;
- „Drepturile cetățeanului sunt mai presus de drepturile străinului. El este stăpânul absolut al Reichului”;
- Corpurile reprezentative vor fi împărțite în Camere politice şi Camere corporative; deasupra lor, cooperarea o va asigura senatul. „Nici în camere nici în senat nu se va vota niciodată. Ele sunt organisme de lucru şi nu maşini de vot. Fiecare membru are un vot consultativ, dar nici un drept de decizie. Aceasta îi aparține în exclusivitate preşedintelui care răspunde pentru ea”;

În cazul nazismului, se produce o totală identificare a partidului cu statul, sub următoarele aspecte:

- Posturile în aparatul de stat sunt ocupate exclusiv de membri ai partidului sau veterani merituoşi;
- Puterea guvernamentală şi puterea centrală de partid se contopesc;
- Partidul instaurează un control general asupra organelor de stat, cadrelor şi activității lor;

- Funcții de stat sunt preluate de organe ale partidului;
- Formațiuni de stat şi formațiuni de partid similare se contopesc;
- Statul retribuie activiştii de partid, care se ocupă cu munca organizatorică de partid, cu activitatea de propagandă sau agitație.

## EUGEN STRĂUŢIU

### COMUNISM ŞI NAZISM. ANALIZĂ COMPARATĂ

Nazismul şi comunsimul sunt considerate de majoritatea specialiştilor ca aparţinând aceluiaşi gen politic, totalitarismului.

**Hannah Arendt**, în *Originile totalitarismului* (1951), defineşte astfel: „Puţin importă tradiţia naţională sau sursa specifică a ideologiei sale: regimul totalitar transformă întotdeauna clasele în mase, înlocuieşte sistemul partidelor, nu cu o dictatură a partidului unic, ci cu o mişcare de masă, deplasează centrul puterii dinspre armată spre poliţie şi pune în mişcare o politică externă ciudată, ce vizează în mod deschis dominaţia asupra lumii”.

Termenul de totalitarism este definit de H. Spiro, în Enciclopedia internaţională a Ştiinţelor Sociale, 1968, vol. 16, prin şase trăsături (comune nazismului şi comunismului):

1. Universalismul: sistemul totalitar vrea să refacă genul uman după propria sa imagine;
2. Participarea forţată: aleşii organizaţiilor publice oficiale obţin până la 100% din voturi, şi nimeni nu scapă aprobării politice. Dezvoltarea tehnicilor de comunicaţie şi diminuarea ofertei sferei private antrenează toţi cetăţenii în jocul politic;
3. Suprimarea organizaţiilor neoficiale: nu se tolerează nici o asociaţie contrară politicii oficiale;
4. Violenţa militară sau paramilitară (toate regimurile moderne utilizează procedee asemănătoare împotriva duşmanului extern);
5. Nesiguranţa regulilor: regula este imprevizibilă, deoarece depinde de voinţa personală a conducătorului;
6. Unicitatea scopului: rasism sau ridicarea proletariatului. O ideologie unică, şi refuzul tuturor celorlalte.

Definiţia lui Raymond Aron, Democraţie şi totalitarism (1965), în cinci trăsături:

1. Regimul acordă unui singur partid monopolul actrivităţii politice;
2. Partidul monopolist impune o ideologie oficială, adevărul oficial al statului;
3. Statul îşi rezervă dublul monopol al mijloacelor de forţă şi de persuasiune;
4. Activităţile economice şi profesionale sunt supuse statului;
5. Totul devine activitate de stat, orice activitate e supusă ideologiei, şi de aici teroarea.

Puncte comune ale nazismului şi comunismului, după **Gianfranco Pasquino**, *Curs de Ştiinţă politică* (1997):

1. Prezenţa unui partid unic;
2. O poliţie secretă foarte bine dezvoltată;
3. Monopolul statului asupra mijloacelor de comunicare;
4. Controlul centralizat asupra tuturor organizaţiilor politice, sociale, culturale, până la crearea unui sistem de planificare economică;
5. Subordonarea completă a forţelor armate puterii politice.

„Pe baza acestei configuraţii de caracteristici, de obicei sunt cuprinse în regimurile totalitare nazismul şi regimurile comuniste sovietic (mai ales sub Stalin) şi chinez (mai ales în perioada maoistă). La acestea se pot adăuga regimurile comuniste din Vietnamul de Nord (mai ales în cei douăzeci de ani de război împotriva Franţei şi a Statelor Unite pentru eliberarea şi pentru cucerirea-reunificarea Vietnamului de Sud) şi din Coreea de Nord, precum şi toate celelalte regimuri comunsite din Europa Centrală şi de Est, cel puţin până la sfârşitul anilor 60 cu excepţia Poloniei şi, într-o oarecare măsură, a Ungariei şi României…”

Într-o analiză comparativă amănunţită asupra comunismului şi nazismului, **Hans Kohn** în *Secolul XX* (1949), sesizează că „Dictaturile totalitare sunt fenomene proprii secolului al XX-lea, datorită caracterului lor <<democratic>>: ele sunt mişcări de masă. Chiar dacă au început cu cucerirea puterii de către minorităţi..., ele au avut succes pentru că au dat o formă viselor nebuloase ale maselor naţionale şi pentru că s-au făcut ecoul aspiraţiilor lor confuze şi abia conştiente… Nu putem înţelege masele care au urmat conducători precum Stalin şi Hitler, recurgând doar la argumentul terorii. Conducătorul este legat de popor mai degrabă printr-o afinitate fundamentală decât prin magnetismul său personal… Hitler nu a cucerit masele germane, el le-a reprezentat”.

În aceste condiţii, comparaţia între nazism şi comunism scoate în evidenţă următoarele:

| | **Comunism** | **Nazism** |
|---|---|---|
| Identitate socială | | |
| Şefi | Proveniţi din clasele inferioare | |
| Sprijin | Grupuri sociale care se opun claselor conducătoare | |

| | | |
|---|---|---|
| Identitate ideologică | Lupta împotriva tuturor religiilor<br>Pretenția de a deține adevărul absolut<br>Dorința de a deveni viitorul lumii | |
| Diferența dintre tipurile de dictatură | Dictatura rațională, internaționalistă, provizorie în numele libertății | Dictatura carismatică, naționalistă, permanentă în numele națiunii |

Recrutarea liderilor din zonele marginale ale societății a fost dovedită de **Daniel Lerner** (*Elita nazistă*, 1951, *Elitele revoluționare mondiale*, 1965) atât pentru cazul nazist, cât şi pentru cel comunist. Astfel, considerând un indice de marginalitate prin considerarea mai multor variabile (instabilitate profesională, căsătorie la vârstă anormală, eşecuri şcolare sau universitare, naşterea într-o regiune frontalieră ş.a.):

- Toate grupurile de demnitari nazişti posedă un indice de marginalitate de peste 75%, recrutați din clasa mijlocie (funcționari, profesiuni liberale, manageri – în special dintre marginalizații acestor grupuri);
- Rezultatele sunt identice pentru partidele comuniste ruseşti şi chineze.

În ce priveşte opozițiile principiale între nazism şi comunism, putem valorifica următoarea schemă:

| | **Nazism** | **Comunism** |
|---|---|---|
| Societate | Industrializată | Agrară |
| Clasa dominantă | Susținerea capitalului | Distrugerea capitalului |
| Ideologie | Rasism-manipulare | Socialism-producție |
| Clasa conducătoare | Închisă (elita), | Lărgire progresivă |
| Teroare | Militară, selecționistă, exterminatoare | Polițienească, inchizitorială (mărturia) |
| Rezultate | Distrugere pură | Construirea unei societăți |

## *EVOLUŢIA IDEILOR POLITICE*

## *TEORIILE ŞTIINȚIFICE ASUPRA ORDINII SOCIALE. UTILITARISM (J. BENTHAM, J. STUART MILL), POZITIVISM (A. COMTE)*

### Utilitarismul

La sfârşitul secolului al XVIII-lea, **Jeremy Bentham** se singularizează în tentativa sa de a explica politicul prin metode aritmetice. Principiul fundamental al explicațiilor sale este acela că „natura a plasat omenirea sub guvernarea a doi stăpâni, durerea şi plăcerea. Numai ei pot să ne spună ce trebuie să facem”. Lumea ar trebui să promoveze principiul utilității; atâta timp cât oamenii doresc să fie fericiți, utilitatea promovează fericirea

În *Introducerea asupra principiilor moralei şi legislației* (1789) propune :

- O republică democratică în care eficacitatea şi fericirea fiecărui membru al comunității să fie măsurate şi prevăzute ştiințific de către o instituție specială;
- O teorie generală a închisorilor, conform căreia delicventul deținut, plasat continuu sub supravegherea gardianului şi supus unui dresaj corporal minuțios, va recunoaşte că îi este folositor să se supună normelor fericirii colective;
- Intervenția guvernământului atunci când, în căutarea plăcerii proprii, unii membri ai comunității provoacă durere altora: „Treaba guvernământului în societate este să promoveze fericirea în societate prin pedepse şi recompense”;
- Drepturile naturale ale omului sunt „absurdități bombastice”;
- Neintervenția guvernământului în societate este de dorit, în felul acesta promovând cea mai mare fericire pentru cel mai mare număr de oameni – întrucât indivizii sunt cei mai buni cunoscători ai propriilor interese;
- Evitarea situației în care un număr mic de oameni cotrolează guvernământul. În căutarea utilității, toți trebuie să fie egali – aceasta înseamnă că aproape toată lumea trebuie să aibă dreptul de a vota (în concret, Bentham a susținut sufragiul universal masculin, conform unor interpretări susținând chiar şi dreptul de vot pentru femei).

**John Stuart Mill** este mult mai clar în susținerea drepturilor femeilor, în *Despre libertate* (1859):

- În noua organizare liberală a statului (care funcționa în Marea Britanie şi Statele Unite ale Americii) guvernul – care înainte era principalul inamic al libertății individului – este receptiv la majoritatea poporului. În acest

fel însă, ei înstrăinează libertatea celor care sunt minoritatea care votează altfel;

- Majoritatea îşi foloseşte presiunea socială şi împotriva acelora care nu se conformează modului de viață comun şi convențional; fără a trece prin guvern sau prin lege, „coerciția morală a opiniei publice” poate sufoca libertatea de gândire şi acțiune, proscriind pe cei care nu se conformează tradițiilor;
- „Unicul scop pentru care puterea poate fi legitim exercitată asupra oricărui membru al unei comunități civilizate şi împotriva dorinței acestuia este prevenirea vătămării celorlalți. Propriul său bine, fizic sau moral, nu este un mandat suficient” („principiul vătămării”);
- Libertatea este vitală pentru dezvoltarea individului; fără exersarea liberă a facultăților mentale şi morale, care sunt asemenea muşchilor, acestea se slăbesc şi ofilesc;
- Există oameni care pot face majoritatea societății să se simtă inconfortabil şi nefericita, dar pe termen lung, nonconformişti ca Sopcrate sau Galilei au fost folositori societății;
- Progresul este posibil doar prin piața liberă a ideilor, opiniilor şi credințelor.

În privința formelor de guvernare, Mill şi-a expus punctul de vedere în *Considerații asupra guvernării. Reprezentativitatea* (1861):

- Democrația reprezentativă este cea mai bună formă de guvernare;
- Participarea politică este forma principală de antrenare a facultăților morale şi mentale, folosită numai în democrație;
- Teama de tirania majorității trebuie să aducă rezerve în probleme democrației; este preferabil votul plural (votează toți care ştiu citi şi să se semneze, dar au voturi mai multe aceia cu educație superioară). Este o soluție temporară, până când majoritatea va fi suficient de cultivată pentru a înlătura problema tiraniei majorității.

El însuşi, Mill s-a intitulat adept al liberalismului de tip „laissez-faire”, dar spre sfârşitul vieții s-a proclamat socialist.

Utilitarismul a rămas influent până după al doilea război mondial, inclusiv în mediul academic american.

***Pozitivismul***

Introdus în gândirea politică de **C. H. de Saint-Simon** (1760-1825), pozitivismul a devenit o doctrină completă odată cu **Auguste Comte** – politehnician şi secretar al lui Saint-Simon. Operele sale fundamentale rămân

*Curs de filozofie pozitivă* (1830-1842, 6 vol.) şi *Sistem de politică pozitivă* (1851-1854, 4 vol).

Din esenţa gândirii sale:

- Cele trei stări ale civilizaţiei umane sunt, de fapt, etape ale evoluţiei spiritului. În faza teologică sau fictivă, raţiunea explică faptele observate prin fapte inventate (în politică, a fost astfel inventat dreptul divin); în faza metafizică sau abstractă, faptele sunt explicate prin abstracţii (cazul contractului social în politică); starea ştiinţifică sau pozitivă, în care faptele sunt explicate prin legi generale. În acest ultim stadiu, ştiinţa politică devine „o fizică particulară, fondată pe observarea directă a fenomenelor privitoare la dezvoltarea colectivă a speciei umane, ştiinţă având ca obiect coordonarea trecutului social, iar ca rezultat determinarea sistemului pe care mersul civilizaţiei tinde să-l producă astăzi".
- Progresul social se produce datorită descoperirilor ştiinţei şi aplicaţiilor sale (în primul rând în industrie);
- Individualismul crează anarhie şi dezordine socială. Este necesară o strictă diviziune a muncii şi o clară ierarhie a competenţelor în societate:

1. Cei ce ştiu să elaboreze cunoştinţele referitoare la natura fizică şi socială;
2. Publiciştii care difuzează şi răspândesc planurile;
3. Guvernanţii care execută acesta planuri;
4. Masele care se supun guvernanţilor, în avantajul lor;

- Revoluţia franceză se datorează pierderii sensului sociabilităţii şi destrăbălării indivizilor;
- Individualismul nu are nici o valoare în afara societăţii, şi poate fi valorificat doar prin intermediul familiei (creuzetul formării morale) şi patrie (care ne învaţă solidaritatea);
- Politica trebuie fundamentată ştiinţific, până la a fi înlocuită cu o ştiinţă a tehnicii şi gestiunii colective;
- Puterea trebuie să aparţină savanţilor, singurii care deţin mijloacele (cunoscând principiile sociologiei, staticii şi dinamicii sociale). Aceştia sunt însă sistematic persecutaţi de putere;
- Este necesară planificarea socială sistematică şi „ştiinţifică", care să fie propovăduită de noua religie în care oamenii de ştiinţă urmau să fie prelaţi, iar Comte însuşi – papa.

Între pozitiviştii suucesori lui Comte, remarcăm pe Henry James Maine şi Lewis Morgan.

**Henry Maine**, care în 1861 a tipărit *Ancient Law* (Dreptul antic), realizează un studiu comparativ al conceptelor şi sistemelor juridice, de la

lumea arhaică la jurisprudenţa modernă. Studiind cartea Genezei, Odiseea şi Memoriile lui Tacitus, autorul concluzionează că peste tot în lumea veche, unitatea fundamentală a societății a fost familia, iar autoritatea politică a fost autoritatea paternală; începând chiar cu Adam, care era pentru familia sa în acelaşi timp tată, rege şi senior. Prin aceasta, este contestat dreptul natural.

**Lewis Morgan**, în *Ancient Society* (Societatea arhaică), contrazice pe Maine, arătând că omenirea a pornit la drum într-o stare de comunism primitiv, în care instinctul sexual nu era înfrânat de reguli. Abia odată cu interzicerea incestului s-a constituit familia patriarhală. Astfel, de la starea de organizare socială, oamenii aflați pe acelaşi teritoriu vor trece la starea de organizare politică, ca urmare a contractului între voințe libere.

Astăzi există încă numeroşi adepți ai religiei pozitiviste, care face un Dumnezeu din ştijnță, şi care vede evoluția omenirii de la epoca teologică, prin epoca metafizică, spre epoca pozitivă – cea a dominației ştiinței.

În Europa, unul dintre reprezentanții neopozitivismului a fost **Karl Popper** (1902-1994), cunoscut prin lucrările *Societatea deschisă şi duşmanii ei* (1945) şi *Mizeria istoricismului* (1944-1945 în periodic):

- Se revendică din tradiția lui John Stuart Mill, cu „liberalismul lui radical"; se autocaracterizează ca promotor al „crezului unui liberal, credinței lui în posibilitatea domniei legii, a dreptății egale, a drepturilor fundamentale şi a unei societăți libere". Principial este adeptul supremației „raționalismului critic";
- Combate „falşii profeți": Platon (sursa sau justificarea filozofică a propagandei şi dreptății totalitariste), Hegel (sursa naționalismului şi culturii statale) şi Marx (ideologul luptei de clasă şi revoluției violente) ;
- Nu este adept al utilitarismului clasic, centrat pe ideea satisfacerii celei mai mari fericiri pentru cel mai mare număr de oameni, ci instituie un „utilitarism negativ", care încearcă mai curând să elimine nefericirea decât să maximizeze fericirea. Democrația, toleranța şi libertatea absolute sunt paradoxale şi irealizabile; maximul lor înseamnă autodistrugerea.

## EVOLUŢIA IDEILOR POLITICE

### FUNDAMENTAREA POLITICĂ A EUROPEI UNITE

Ideea de Europa unică s-a conturat pe parcursul multelor crize pe care continentul le-a traversat. **Iosif Constantin Drăgan**, în *Idealuri şi destine*, identifică următoarele stadii de evoluție ale ideii europene:

a) „stadiul biologic” – perioada populării spațiului ce se va numi Europa, de către grupul indo-european, caracterizat prin omogenitate biologică.

b) „stadiul geografic" – corespunde perioadei „pax romana” în care Roma încearcă refacerea statului european, bazat pe unitatea biologică şi divizat între timp în grupuri etnice.

c) „stadiul spiritual" – caracterizat prin spiritualitatea latină.

d) „stadiul francez" – Revoluția Franceză, efect al acțiunilor de universalizare a omului, reuşeşte să dea valoare particularismelor europene, transformându-le în națiuni.

e) „stadiul european" – marcat de tentativele de identificare a unui model politic apt să gestioneze în mod corespunzător conviețuirea națiunilor pe continent.

În contextul cruciadelor pornite pentru recuperarea locurilor sfinte şi a conflictelor permanente între monarhii europeni, **Dante Alighieri** (1265-1321) propunea o Putere supremă care să arbitreze litigiile între monarhi, respectând „diversitatea de popoare şi obiceiuri”. Ideea unificării sub o monarhie unică, inspirată din spațiul european, este prezentă în lucrarea *Despre monarhie* (1303).

Contemporanul lui Dante, **Pierre Dubois** este autor al primul sistem de gândire internaționalistă. Sub titlul *Despre recuperarea Țării Sfinte* (1305-1307), propune regelui Filip cel Frumos crearea unei „republici creştine” condusă de un consiliu al suveranilor, care să adopte hotărâri pentru aplanarea conflictelor. Această republică trebuia să fie aptă pentru recucerirea teritoriilor sfinte.

Ideea a fost preluată mai târziu, după experiența războiului de 100 de ani, de regele Boemiei **Georges Podiebrand**, care în 1464 întocmea proiectul unei ligi a reprezentanților suveranilor, sub numele *Congregatio Concordiae*. Principiile acestei ligi trebuiau să fie non-agresiunea şi ajutorul mutual, iar sistemul european trebuia să fie format din Adunare, Curte de Justiție, buget şi armată comune.

Un proiect concret apare în contextul războiului de 30 de ani (1623), când **Emeric Cruce**, în *Noul mijloc de stabilire a unei păci generale şi a*

*libertății de comerț pentru întreaga lume*, propunea o asociația a tuturor popoarelor lumii – inclusiv japonezi şi turci – sub o adunare permanentă cu sediul la Viena, care urma să soluționeze conflictele pe baza unor principii juridice.

În aceeaşi perioadă, ducele de **Sully**, fostul ministru al regelui Henric al IV-lea al Franței, sub titlul *Marele proiect al lui Henric al IV-lea*, propunea o Europă alcătuită din 15 state (6 monarhii ereditare, 6 monarhii elective şi 3 republici federale) condusă de 7 consilii – dintre care 6 cu competențe şi sedii regionale. Al şaptelea, Cosiliul preacreştin sau Consiliul Europei, ar fi rezolvat problemele de interes comun, fiind format din delegați ai tuturor statelor membre. Sub comanda Consiului Europei s-ar fi aflat o armată comună.

În Anglia, **Wiliam Penn** scria *Eseu pentru pacea actuală şi viitoare a Europei* (1693), cu următoarea viziune non-religioasă asupra unificării: coloniile americane urmau să se unească într-o federație – care s-a şi întemeiat sub numele de Pennsylvania - ,iar federația europeană trebuia să fie similară acesteia. Guvernarea Europei se putea face printr-o Dieta în care să fie membri reprezentanți ai tuturor statelor, unde deciziile trebuiau luate cu trei pătrimi din voturi. O forță armată ar fi fost subordonată Dietei.

O construcție pe principii juridice mai aprofundate aflăm la **abatele de Saint Pierre**, în *Pacea perpetuă* (1712): un Senat european cu puteri legislative şi judiciare compus din 40 de membri trebuia să se constituie cu sediul la Haga. Acesta avea să decidă pe baza principiului garanției teritoriale (preluat în art. 10 din Pactul Societății Națiunilor). Principii adiacente: alianța suveranilor, intervenția colectivă împotriva statelor recalcitrante.

Şi filozoful **Immanuel Kant**, în *Asupra păcii eterne* (1795), în perioada tratativelor pentru pacea de la Basel, a întocmit un proiect din care s-a inspirat masiv Programul în 14 puncte al lui Woodrow Wilson: federalizarea statelor libere într-un stat de națiuni care să asigure libertatea cetățenilor săi; constituții republicane pentru statele membre; diplomație deschisă; dezarmarea şi desființarea armatelor permanente; condamnarea amestecului în treburile interne ale altor state.

Între premergătorii ideii europene unul dintre cele mai cunoscute nume este al lui **Victor Hugo**, care proiecta o Europă unită sub conducerea unui Senat suveran, aşa cum era Adunarea legislativă în Franța. În 1849, când prezidează „Congresul prietenilor păcii", este primul care lansează celebra formulă „Statele Unite ale Europei".

La sfârşitul primului război mondial, odată cu implicarea Statelor Unite ale Americii în reconstrucția Europei, se conturează două orientări cu privire la viitorul european: cooperarea fără depăşirea suveranității statelor, sau depăşirea acestei suveranități în procesul de integrare (cea de-a doua concepție poartă denumirea de federalistă).

În acest din urmă sens, contele **Richard Coudenhove Kalergi** a publicat manifestul *Paneuropa*, avertizând că „problema Europei se reduce la două cuvinte: unificare sau prăbuşire". „Mişcarea paneuropeană vrea să împlinească testamentul politic al lui Kant, Napoleon şi Mazzini şi să pună în locul Europei destrămate o Europă liberă şi federativă. Această pace europeană trebuie să creeze cadrul pentru o nouă înflorire a culturii europene". Cu un program inspirat din ideile contelui, în 1926 s-a ținut congresul de întemeiere a Uniunii Pan-Europene la Viena.

O uniune europeană („Europe Communius") preconiza şi danezul **Heerfordt**, în 1924: statul federal european urma să fie condus de o adunare parlamentară, un directorat format din şefi de state care aveau drept de veto, un minister federal răspunzător în fața adunării, un regim special pentru agricultură şi o perioadă de tranziție înainte de realizarea unei uniuni vamale.

**Aristide Briand** (1929-1930) raliindu-se noțiunii de federalism, propune într-un discurs pe 7 septembrie 1929, în fața celei de-a 10-a sesiuni a Adunării Societății Națiunilor o legatură federală între popoarele europene. „Cred că intre popoarele care sunt grupate geografic, aşa cum sunt popoarele Europei, trebuie să existe un liant federal". Dar, precizează el, „nu va trebui să atingă suveranitatea nici uneia dintre națiunile care ar putea face parte din aceasta asociație". Memorandumul este respins însă de Marea Britanie, fiind înțeles ca un nou raport de dominare a Europei de către Franța (este vorba de memorandumul privind „Uniunea Federală Europeană", redactat de Alexis Leger şi prezentat Adunării Societății Națiunilor pe 1 mai 1930).

Opoziția la ideea federalistă a venit din partea comuniştilor şi naționaliştilor.

După încheierea celui de-al doilea război mondial, în cadrul noii reconstrucții necesară Europei, s-a creat cadrul concret pentru înfăptuirea practică a Europei unite. Suportul teoretic al acțiunii de unificare europeană a aparținut „părinților Europei", între care **Jean Monet** şi **Robert Schumann** sunt cei mai cunoscuți. Opțiunea lor era pentru o strategie progresivă şi concretă:

- mai întâi o comunitate a cărbunelui şi oțelului care a rezolvat diferendul franco-german şi a asociat cele două state la ideea integrării, tratatul de la Paris fiind semnat de Franța, Germania, Italia şi Benelux (1951), apoi
- crearea Comunității Economice Europene prin Tratatul de la Roma (1957) semnat de Franța, Germania, Italia, Olanda, Belgia şi Luxemburg. În 1962 cele 6 țări au acceptat o politică agricolă comună, iar în 1968 au realizat uniunea vamală, pentru ca în 1973 să adere Marea Britanie, Danemarca şi Irlanda.
- Procesul a continuat până la forma contemporană, la stadiul Uniunii Economice şi Monetare şi monedei unice europene, într-un spațiu reprezentat de 15 țări europene (între timp s-au mai alăturat procesului Grecia, Spania, Portugalia, Austria, Finlanda şi Suedia).

# DICȚIONAR POLITIC

**Dante Alighieri** (29 mai 1265, Florența - 14 septembrie 1321, Ravenna), poet şi filozof italian, om politic florentin, cel mai mare scriitor european din Evul Mediu. Autor al *"Divinei Comedii"*, capodoperă a literaturii universale, Dante este primul mare poet de limbă italiană, *sommo poeta* ("poet în cel mai înalt grad").

Viața lui Dante este strâns legată de evenimentele politice din Florența. În acea perioadă, Florența era pe cale să devină oraşul cel mai important şi puternic din Italia centrală. Începând din 1250, un guvern comunal compus din burghezi şi meseriaşi înlătură supremația nobilimii şi, doi ani mai târziu, se bat primii "fiorini" de aur, monedă forte a comerțului european. Conflictul dintre "Guelfi", fideli autorității temporale a papei, şi "Ghibellini", partizani ai primatului politic al împăraților germani ai "Sfântului Imperiu Roman", se transformă într-un război între nobili şi burghezie. La naşterea lui Dante, după îndepărtarea Guelfilor, Florența se găsea în puterea Ghibellinilor. În 1266, Guelfii revin la putere şi Ghibellinii sunt expulzați din oraş. La rândul lor, Guelfii se divid în două fracțiuni: "bianchi" (albii) - care încercau să limiteze hegemonia papei - şi "neri" (negrii).

Dante se naşte la Florența pe 29 mai 1265 într-o familie din mica nobilime, tatăl - Alighiero di Bellincione - se ocupa cu negustoria. Mama - Gabriella degli Abati - i-a murit în copilărie şi tatăl atunci când Dante avea 17 ani. Cel mai semnificativ eveniment al tinereții, după cum singur spune în opera sa *"La Vita Nuova"*, este întâlnirea în 1274 cu Beatrice (nobila florentină Bice di Folco Portinari), pe care o vede în numai trei ocazii, fără să fi avut oportunitatea de a-i vorbi vreodată. Îndrăgostit de ea până la adorație, Beatrice devine simbolul angelic al grației divine, pe care o va cânta exaltat în *"La Vita Nuova"* şi mai târziu în *"Divina Commedia"*.

Se cunoaşte puțin despre educația primită, dar creațiile sale scot în evidență o erudiție deosebită pentru timpurile sale. A fost profund impresionat de filozofia şi retorica lui Brunetto Latini, care apare ca figură importantă în "Divina Comedie". În Florența, audiază prelegerile de filozofie şi teologie la şcolile franciscane (pe lîngă biserica *Santa Croce*) şi dominicane (la biserica *Santa Maria Novella*), studiind mai ales pe Aristotel şi pe Toma d'Aquino. Se ştie că în 1285 Dante se afla în Bologna şi este foarte probabil să fi studiat la vestita Universitate din acest oraş.

La vârsta de 20 de ani se căsătoreşte cu cu Gemma Di Manetto Donati, aparținând unei ramuri secundare a unei mari familii nobiliare, de la care va avea patru copii, Jacopo, Pietro, Giovanni şi Antonia.

În 1292, doi ani după moartea Beatricei în urma unor complicații puerperale, Dante începe să scrie *"La Vita Nuova"*. În acelaşi timp se angajează în viața politică turbulentă din acel timp, imaginând în persoana împăratului "Sfântului Imperiu Roman" mitul unei posibile unități politice. Totuşi, în 1293, în urma unui decret prin care nobilii erau excluşi de la orice activitate politică, Dante este constrâns să se dedice numai creației literare. Doi ani mai târziu, acest decret este abolit, cu condiția ca persoana interesată să facă parte dintr-o corporație artizanală. Dante se înscrie în

corporaţia medicilor şi farmaciştilor, şi în cea a bibliotecarilor, cu menţiunea de "poet". Se afiliază fracţiunii "Guelfilor albi", care se opuneau influenţei papei Bonifaciu al VIII-lea Caetani. În 1295 este trimis în San Gemigniano cu o misiune diplomatică iar în 1300 este ales ca magistrat, unul din cei şase "Priori" - supraveghetori ai puterii executive care alcătuia *"Signoria"*. La îndemnul lui Dante, liderii grupurilor antagoniste - "albii" şi "negrii" - din rândul Guelfilor, au fost exilaţi pentru a se menţine liniştea în oraş. În timp ce Dante se găsea la Roma, chemat de papa Bonifaciu VIII, fracţiunea "negrilor" preia puterea politică în Florenţa, lui Dante i se interzice prezenţa în oraş şi este condamnat la o amendă drastică. Neavând suma necesară, este condamnat la moarte dacă se va întoarce vreodată în Florenţa. Convins că a fost înşelat, Dante va rezerva un loc special papei Bonifaciu VIII într-unul din cercurile "Infernului" din "Divina Comedie".

Cu anul 1304 începe pentru Dante un lung exil, el nu se va mai întoarce niciodată la Florenţa. Petrece cea mai mare parte a exilului la Verona, în anii 1307-1309 la Paris, iar mai târziu la Ravenna. În 1310, speranţele politice ale lui Dante au fost trezite de sosirea în Italia a împăratului Henric al VII-lea de Luxemburg, în care vedea rezolvarea rivalităţilor dintre oraşele italiene. Dar moartea bruscă a lui Henric în 1313 la Siena întrerupe restaurarea puterii imperiale. În 1316, conducerea oraşului Florenţa îl invită să se întoarcă din exil, dar condiţiile umilitoare erau aceleaşi ca pentru un infractor iertat. Dante resipnge cu demnitate invitaţia, spunând că nu se va întoarce decât dacă i se va restabili în întregime onoarea (*"senza onore e dignità di Dante....a Firenze non entrerò mai"*). În 1319 Dante este invitat la Ravenna de către Guido Novello da Polenta, conducătorul oraşului. Doi ani mai târziu, este trimis ca ambasador la Veneţia. În timpul călătoriei de întoacere, suferă un atac de malarie şi moare în noaptea de 23/24 septembrie 1321 la Ravenna, unde se găseşte şi astăzi mormîntul său, deşi florentinii i-au păstrat un loc special în biserica *Santa Croce*.

- *Il Convivio"* ("Banchetul", 1304-1307) a fost proiectat ca o prezentare în 15 volume a cunoştinţelor vremii. Prima carte ar fi fost introducerea iar celelalte 14 ar fi cuprins comentarii detaliate, dar, din păcate, numai primele patru volume au fost terminate. Dante alege *"il volgare"* (vezi: Literatură italiană), pentru prima dată folosit într-o operă culturală în locul limbii latine.
- *"De vulgari eloquentia"* ("Cu privire la vorbirea comună", 1303-1305) este un tratat în limba latină de analiză a diverselor stiluri lingvistice şi literare, proiectat în patru cărţi, după obiceiul retoricii medievale. Dante încearcă să stabilească criterii sigure de bună folosire a limbii italiene scrise şi dedică un capitol criticii poeziei italiene. Opera este întreruptă la capitolul XIV al cărţii a doua.
- *"De Monarchia"* ("Despre monarhie", 1311-1313) tratat politic în latină, scris probabil când împăratul Henric VII se afla în Italia, este o expunere a filozofiei poilitice a lui Dante, incluzând necesitatea unei structuri

multinaționale a "Sfântului Imperiu Roman", cu o separare completă a bisericii de stat

**Hannah Arendt** (Johanna Arendt) (14 octombrie 1906 – 4 decembrie 1975), teoretician politic german, numită deseori filosof, deşi ea a refuzat această "etichetă". Una dintre figurile marcante ale gândirii socio-politice contemporane. Hannah Arendt a abordat în lucrările sale cele două mari şi dificile teme ale epocii postbelice: totalitarismul şi antisemitismul.

S-a născut la Hanovra pe 14 octombrie 1906. Tatăl ei era inginer evreu iar mama practica muzica. În 1924 s-a înscris la Universitatea din Marburg pentru a studia teologia, dar a sfârşit prin a-şi lua doctoratul în filosofie la Heidelberg (1929), după ce studiase cu Heidegger, Husserl şi Jaspers.

În anul 1925 reîntâlnirea cu Heidegger devine un eveniment major în viața sa, atât pe plan intelectual cât şi sentimental. Era foarte tânără, drăguță şi plină de admirație față de maestru său, cu 15 ani mai mare. În 1929, ea obține o bursă de studii care îi permite să lucreze până în anul 1933 la o biografie a lui Rahel Varnhagen, un evreu german din epoca romantismului. Lucrarea nu va apărea până în 1958. Sub influența lui Kurt Blumenfeld, preşedintele organizației sioniste, a devenit conştientă de identitatea sa evreică în timp ce Jaspers încerca s-o determine să adere la *esența germană* a lui Max Weber.

A fost arestată de Gestapo în 1933, a reuşit să scape şi s-a refugiat în Franța. În 1941 a ajuns în SUA, unde inițial a scris pentru ziarul de limba germană *Aufbau* şi a lucrat la editura *Schoken Books*, ocupând în acelaşi timp poziții-cheie în diverse organizații evreieşti.

În 1951 a apărut monografia monumentală *Originile totalitarismului* (*The Origins of Totalitarianism*), în care analiza mecanismelor care au făcut posibilă instaurarea unor regimuri totalitare, fasciste sau comuniste, este completată de evidențierea structurilor care le asigura menținerea, precum şi a consecințelor antiumane pe care le generează. În anii '60 şi '70 a ținut cursuri la mai multe universități (Berkeley, Princeton, Chicago) şi la New School for Social Research (New York). A scris pentru numeroase ziare şi reviste, între care *Review of Politics, Journal of Politics, The New Yorker, Social Research*. În prelegerile publicate sub titlul *The Life of the Mind* îşi exprimă îngrijorarea în privința neputinței filosofiei de a influența în bine acțiunile oamenilor. A murit la New York pe 4 decembrie 1975.

Principalele lucrări:

- *The Human Condition*, 1958
- *Between Past and Future*, 1961
- *Eichmann în Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*, 1963
- *On Revolution*, 1963
- *Men în Dark Times*, 1968
- *The Life of the Mind*, operă postumă, 1978

**Aristotel** (384 î.Hr. - 7 martie 322 î.Hr.) a fost unul din cei mai importanți filosofi ai Greciei Antice, clasic al filosofiei universale, spirit enciclopedic, fondator al şcolii

peripatetice. A întemeiat şi sistematizat domenii filosofice ca Metafizica, Logica formală, Retorica, Etica. De asemenea, forma aristotelică a *ştiințelor naturale* a rămas paradigmatică mai mult de un mileniu în Europa.
Aristotel s-a născut la Stagira (motiv pentru care i se ai spune Stagiritul), un oraş din peninsula Chalcidica, în nordul Mării Egee. Tatăl său, Nicomah, a fost medicul regelui Macedoniei, Midas al II-lea, tatăl lui Filip al II-lea şi bunicul lui Alexandru Macedon. Mama sa, pe nume Phaestis, provenea din familie aristocratică.
Rămas orfan de copil, Aristotel îşi petrece primii ani la Stagira şi Pella, iar la 17 ani intră în Academia lui Platon, unde rămâne 20 de ani, mai întâi elev apoi profesor; după moartea lui Platon, în 347 î.Hr., a plecat la Assos, în Misia devenind consilierul tiranului Hermias. În 343 î.Hr., a fost chemat la Pella, la curtea lui Filip, pentru a desăvârşi educația tânărului Alexandru (cel care avea să rămână în istorie ca Alexandru cel Mare). În 340 î.Hr. s-a întors la Stagira, dar nu pentru multă vreme. Pacea impusă de Macedonia cetăților greceşti i-a dat prilejul să revina la Atena, unde a înființat propria lui şcoală – Liceul (**Lykeion** sau şcoala peripatetică), şcoală ce va rivaliza cu Academia lui Platon. Va preda aici timp de treisprezece ani şi îşi va continua neobosit cercetările. În 323 î. Hr., odată cu moartea lui Alexandru, la Atena a răbufnit vechea duşmănie față de macedoneni. Aristotel s-a refugiat la Chalkis, în insula Eubeea, unde a murit un an mai târziu. La conducerea şcolii îi succede Theofrast, cel mai important discipol al său.
Vastul sistem filosofic şi ştiințific conceput de Aristotel, uimitor prin diversitate (logică, teologie, politică, estetică, fizică, astronomie, zoologie etc.) şi profunzime, a stat la baza gândirii medievale creştine şi islamice şi a fost axul culturii Occidentului până la sfârşitul secolului al XVII-lea. Din cele peste 150 de lucrări care îi sunt atribuite (Diogenes Laertios menționa 145), s-au păstrat 47.
Opera sa cuprinde:

- Discursuri cu caracter retoric: *Elogiul lui Platon*, *Elogiu către Alexandru*, *Elegia pentru Eudemos*,
- Dialoguri în genul celor platonice: *Despre filosofie*, *Despre justiție*, *Despre poeți* - păstrate fragmentar
- Tratate de erudiție: *Constituția atenienilor*, *Istoria animalelor* (*Historia Animalium*), *Despre cer* (*De caelo*)

Cele opt cărți ale *Politicii*, despre care nu se ştie dacă n-au fost redactate în momente diferite ale vieții lui Aristotel, tratează în general comunitatea politică şi instituțiile sale. Aristotel se interesează de politică în calitate de naturalist, observator care descrie, compară şi clasifică cetățile pe care le cunoaşte identificând trăsăturile care le sunt comune.
Marile teme ale *Politicii* sunt:
Întrucât Binele suprem se află dincolo de bunurile particulare, omul trebuie să se mulțumească cu obținerea a ce e mai bine posibil şi să nu pornească în căutarea unui absolut iluzoriu. Fericirea rezidă, în ultimă instanță, în activitate. Politica, prima dintre ştiințe în concepția lui Aristotel, studiază omul ca ***zoon politikon*** (animal

social - *politikon* provine de la cuv. *polis*, "cetate" în limba greacă). Omul este destinat prin natura sa nu numai pentru a trăi o existenţă biologică, ci şi pentru bine şi pentru fericire. Fericirea presupune o independenţă maximă faţă de constrângerile materiale pe care individul este incapabil să o obţină singur şi care nu este pe deplin realizată decât în comunitatea politică.

Statul este o instituţie naturală, bazată pe comunitatea unor fiinţe cu limbaj articulat(limbajul este pentru Aristotel axul moralităţii, prin limbaj omul are acces la raţiune şi noţiunile de bine şi rău). Pornind de la teoria organicistă, aşa cum corpul este anterior organelor, tot aşa şi statul este anterior familiei şi prin urmare omului, şi argumentează că individul nu-şi este suficient sieşi, deci nu poate exista fără stat, în timp ce statul poate subzista fără un individ. Rolul cetăţii este de a realiza fericirea comună a cetăţenilor. Funcţia principală a cetăţii constă în înflorirea morală acetăţeanului, de aceea Aristotel consacră o mare parte a lucrării problemelor de educaţie.

Ceea ce face ca un regim politic să fie *bun* nu este conformarea sa la o normă ideală, ci adaptarea la datele concrete ale istoriei. Un regim neadaptat la realitate se găseşte în mod necesar sancţionat pe termen lung prin tulburări sau revoluţii. Rezistenţa la timp este un criteriu realist pentru definirea idealului politic: cele mai bune regimuri sunt în general şi cele mai durabile. Cetăţile fiind diferenţiate prin date geografice, prin populaţie, prin cultură şi istoria lor, nu se poate furniza un model universal de cetate ideală. Aristotel îşi manifestă preferinţa pentru regimurile cumpătate care sunt în acelaşi timp cele mai drepte şi mai puternice.

*Politika* lui Aristotel realizează o adevărată microsociologie a raporturilor de conducere, dovedind o subtilă surprindere a fenomenelor specifice statului sclavagist al cărui contemporan era.

**Raymond Aron** (1905–1983) a fost un faimos filozof, sociolog şi politolog evreu francez. A studiat filozofia la prestigioasa Ecole Normale Superieure din Paris (1924–1928), unde a fost coleg cu Jean-Paul Sartre. Şi-a început cariera universitară în Germania (1930–1933), asistând în mod direct la ascensiunea nazismului. Mobilizat în 1939, a participat la drole de guerre, apoi – în exil la Londra – a fost redactor-şef al al ziarului La France libre. Dupa război, a împletit jurnalismul cu activitatea universitară: a fost editorialist la Combat (1947), Le Figaro (1947-1976), L'Express (1976-1983); a ţinut cursuri la College de France, Institut d'Etudes Politiques, Ecole Nationale d'Administration, Ecole Pratique des Hautes Etudes şi la Sorbonne.

În 1963 a fost ales membru al Academie des Sciences Morales et Politiques. A murit în 1983, lăsând o operă bogată, în care a respins cu fermitate ideologiile totalitare şi a căutat explicaţii pentru atractţa maladivă pe care comunismul a exercitat-o asupra intelectualitatii franceze.

Spre deosebire de Sartre (care credea că "anticomunistul este un câine"; acesta a mai afirmat, de asemenea, că nu poate denunţa crimele din epoca lui Stalin din Uniunea Sovietică pentru că "nu trebuie să îi facem să dispere pe muncitorii din regiile

naționale Renault"), care a alunecat spre extrema-stangă (Aron il numea „mon frere enemi“), Aron a fost un conservator prudent şi un analist critic al societații liberale, poate cel mai lucid politolog al Franței şi al întregii Europe din a doua jumătate a secolului al XX-lea.
Cel mai important sociolog francez al secolului XX şi unul dintre cei mai importanti filosofi ai istoriei acestui secol, poate fi descris cel mai bine prin propria sa autocaracterizare: un spectator angajat. El nu s-a temut să se implice în lumea din jurul sau, o lume pe care o resimtea tot mai vulnerabilă; de aici şi necesitatea ca toți aceia care au curajul să îşi asume o gândire proprie, originală, să se implice în viața socio-politică a lumii în care viețuiesc.
Aron nu s-a temut să meargă împotriva curentului, chiar atunci când „son petit camarade“ de la Ecole Normale Superieure , Jean-Paul Sartre, născut şi el tot în 1905, a decis să meargă pe "direcția aplaudării statuii idolului de la Kremlin".
**Augustin de Hipona** (13 noiembrie 354, Thagaste în Numidia - 28 august 430, Hippo Regius, pe teritoriul Algeriei de azi), episcop, filozof, teolog, doctor al Bisericii
Sfântul Augustin (numit uneori Aurelius Augustinus, în urma confuziei cu Aurelius de Cartagina, contemporanul său) este unul din cei patru Părinți ai Bisericii Occidentale, alături de Ambrozie, Ieronim şi Grigore cel Mare. Este unul dintre cei mai importanți teologi şi filosofi creştini, ale cărui opere au modificat substanțial gândirea europeană. Opera sa constituie o punte de legătură între filosofia antică şi cea medievală.
În tinerețe a studiat retorica. Impresionat de "*Hortensius*" al lui Cicero s-a profilat pe filosofie. A urmat întâi maniheismul, apoi scepticismul şi în final neoplatonismul. După convertirea sa la creştinism (387) prin Ambrosius de Milano a devenit în 396 episcop de Hippo Regius, în nordul Africii.
Teologia sa a influențat gândirea lui Martin Luther, care inițial aparținuse ordinului augustinian.
Din punct de vedere politic, Augustin vede organizarea de stat ca fiind folositoare şi luptă pentru despărțirea între Stat şi Biserică. În opera sa târzie, "Despre cetatea lui Dumnezeu" (De Civitate Dei) apreciază istoria omenirii ca pe o evoluție a cetății terestre, a oamenilor ("civitas terrena"), ce aspiră spre cetatea lui Dumnezeu ("Civitas Dei"). Augustin identifică Cetatea lui Dumnezeu cu Biserica. El explică decăderea Imperiului Roman prin aceea că devenise un loc păgân, care a trebuit să facă loc Cetății lui Dumnezeu, adică Bisericii.
S-a născut în Tagaste (astăzi Souk Ahras), Numidia, în anul 354. Tatăl său, Patricius, era păgân iar mama, Monica, o practicantă exemplară a creştinismului. Educația elementară a lui Augustin, primită în oraşul natal, era una creştină. A învățat mai apoi la Madaura şi Cartagina. Aici intră pe drumul păcatului, cum spune în Confesiuni, dedicându-se unei vieți carnale. Ducând o tinerețe furtunoasă, are un fiu din flori.
Între 373 şi 383 este profesor de Retorică la Tagaste şi apoi la Cartagina, perioadă în care, lecturând dialogul *Hortensius* de Cicero, care îndeamnă la iubirea înțelepciunii

eterne, îşi va schimba viața, luând o turnură decisivă. Va deveni manihean. Curând îşi dă seama de contradicțiile interne ale maniheismului. Episcopul manihean Faustus nu îi poate răspunde la întrebări, iar Augustin se retrage din sectă. Pleacă la Roma pentru a întemeia o şcoală de Retorică, dar, neavând succesul la care se aştepta, în 384 călătoreşte la Milano unde îl cunoaşte pe episcopul creştin Ambrozie.

Se dedică apoi studiului în Noua Academie Platonică, la momentul respectiv influențată de scepticism. Învățăturile conform cărora trebuia să se mulțumească cu poziția sceptică a adevărului probabil nu îl vor mulțumi. Îl întâlneşte pe Sf. Ambrozie, asistă la predicile acestuia şi viața sa trece printr-un nou moment de cotitură. Regăsind acea fervoare pentru căutarea adevărului absolut, studiază învățătura platoniciană, încercând, în acelaşi timp, să lupte cu tentațiile sale carnale.

Tocmai când se gândea să se căsătorească cu mama copilului său din flori, spre a da legitimitate acelei relații din tinerețe, se implică într-o nouă poveste amoroasă. Este un moment de maximă tensiune în conştiința sa. Acesta este momentul celebrei sale convertiri, relatată în cartea a opta din *Confesiuni*.

Retras în grădină pe domeniul Cassiacus, spre o „dramatică examinare a adâncurilor ființei sale”, Augustin are un moment de revelație sub un smochin: aude o voce a unui copil din casa vecină, spunând: „*Tolle, lege; tolle, lege*” („ia şi citeşte; ia şi citeşte!”). Nu-şi amintea însă nici un cântec de copii care să conțină aceste vorbe şi, imediat, şi-a dat seama că îi vorbise o voce divină. Luând „Cartea apostolului”, citi primele cuvinte care îi căzură sub ochi: „*Nu în ospețe şi în beții, nu în desfrânări şi în fapte de ruşine, nu în ceartă şi în pizmă; ci îmbrăcați-vă în Domnul Iisus Hristos şi grija față de trup să nu o faceți spre pofte*”. Acesta este momentul convertirii sale, hotărâtoare în acest sens fiind influența episcopului Ambrozie, care l-a şi botezat, în noaptea de Paşti a anului 387.

În 389 revine la Tagaste, unde întemeiază o comunitate monahală. Se dedică studiului Scripturilor, combaterii Maniheismului şi a altor erezii. În 391 devine preot la Hippo Regius,, iar în 395 Episcop. Moare în 430, după treizeci şi cinci de ani dedicați activității episcopale. În acest moment, Imperiul Roman era deja supraextins şi muribund, iar vandalii se pregăteau să atace chiar cetatea episcopală a lui Augustin. Marea Romă avea să devină o amintire (cucerită în 493 de ostrogoți), iar Europa Occidentală va intra în Evul său întunecat, vreme de patru secole, până la renaşterea carolingiană.

- *De beata vita* (Despre viața fericită), Cassiciacum, 386
- *De dialectica* (Principiile dialecticii), Milano, 387
- *De magistro*, Thagaste, 389 – analiza posibilității de cunoaştere prin învățătură, prin limbaj
- *De doctrina christiana* (Despre doctrina creştină, 4 volume), Hippo, 396 şi 426 – sinteză a spiritualității antice şi creştine
- *De Trinitate* (Despre Trinitate, 15 volume), Hippo, 399-419 – discuție despre ființa divină

- *De Civitate Dei* (Despre Cetatea lui Dumnezeu, 22 de volume), Hippo 413-427 – lucrare de filozofia istoriei, concepută ca o istorie universală, conține învățătura lui Augustin despre stat
- *Confessiones* (Confesiuni, 13 volume), Hippo, 397 - lucrare ce reprezintă o autobiografie spirituală a Sf. Augustin

Augustin este unul din cei mai influenți gânditori, poate cel mai influent dintre toți, mai ales dacă ținem seama de faptul că inclusiv platonismul a influențat gândirea medievală prin intermediul lui Augustin. El rămâne o autoritate mai mult de o mie de ani după moartea sa, influențând, de exemplu, gândirea lui Descartes.
Înlocuieşte concepția timpului ciclic cu aceea a timpului istoric, linear; istoria este "tămăduitoare" în sensul de drum către bine. Învățătura autentică este posibilă numai prin iluminare. Omul se poate îndoi de multe dar nu şi de certitudinea existenței sale (premerge raționalismul cartezian) Oamenii sunt împărțiți în două categorii : damnați şi aleşi; avem răspunderea de a recunoaşte drumul dat de Dumnezeu. Absurdul este semnul divinului – tot ceea ce ascultă regulile logicii noastre este omenesc, ceea ce transcende logica noastră este divin. Sufletul este un alt ordin de realitate decât materia (corpul), este nemuritor fiind din aceeaşi substanță cu Adevărul. Adevărul este Dumnezeu, este în suflet, mai lăuntric mie decât sinele meu cel mai lăuntric. Credința precede înțelegerea, cunoaşterea. Virtuților preluate de la Platon – dreptate, cumpătare, curaj, înțelepciune – Augustin le adaugă virtuțile creştine: credință, speranță, iubire; acestea au fost completate cu "virtuți umanitare": iubirea aproapelui, fidelitatea, încrederea, umilința.
Problema cunoaşterii la Augustin presupune şi doctrina iluminării. Cunoaşterea presupune prezența nemijlocită a obiectului cunoscut în fața agentului cunoscător (mintea), motiv pentru care Augustin nu poate prelua în totalitate ideea platonică a reminiscenței şi nici nu va dezvolta, propriu-zis, o doctrină a ideilor înnăscute. Pentru Augustin este importantă teza că, în toate cazurile de cunoaştere, este necesară iluminarea divină şi mai ales faptul că obiectele cunoaşterii autentice sunt de natură ideală, idei divine. În discuția anterioară am arătat că cunoaşterea senzorială nu este o cunoaştere autentică ci este mai degrabă felul în care sufletul „guvernator" este atent la trupul pe care îl comandă. Cunoaşterea în sens propriu este numai cunoaştere a unor idei de natură divină.
Pe de altă parte, ştim că intelectul uman este o creatură, fiind situat pe un nivel inferior al ierarhiei universale, deci sub ideile divine, motiv pentru care nu poate avea nici o putere asupra lor. Cum poate totuşi intelectul uman să cunoască ideile divine, din moment ce, neavând putere asupra lor, nu poate în nici un fel să le „prindă" sau să intre în contact cu ele, pentru simplul motiv că nu poate exercita nici un fel de acțiune asupra lor? Pe de altă parte, nu se poate renunța nici la ideea că obiectele cunoaşterii trebuie să se afle în contact nemijlocit cu intelectul cunoscător. Soluția dată de Augustin este că noi nu avem puterea de a produce în mintea noastră o cunoaştere a ideilor divine dar ea are totuşi loc pentru că este produsă în noi de către ceva mai înalt decât propriul nostru intelect. În acest fel cunoaşterea nu este un

produs al intelectului nostru ci urmarea iluminării. Agentul care produce cunoaşterea ideilor divine în intelectul uman nu poate să fie însă ceva mai prejos decât ideile însele deoarece ar însemna din nou că ceva mai prejos decât ideile ar exercita o putere asupra lor, punându-le în intelectul nostru. Prin urmare agentul iluminării nu poate fi altul decât Dumnezeu.

În acest fel, Augustin respectă doar o parte din teoria platonică a cunoaşterii. Cunoaşterea poate avea loc numai prin contact direct cu ideile cunoscute (aşa cum spusese şi Platon), iar ideile cunoscute sunt de natură divină. Însă, dacă la Platon problema contactului nemijlocit este rezolvată prin doctrina reamintirii (posibilă acolo deoarece sufletul este de natură divină), Augustin apelează la Iluminare deoarece sufletul este creatură şi nu poate „păstra" sau aduce în actul cognitiv ceva asupra căruia nu are putere. Prin natură, contactul cu ideile (cunoaşterea, adică) este ceva divin, un lucru pe care omul nu şi-l poate însuşi. Dacă omul este capabil de cunoaştere, este pentru că Dumnezeu creează această cunoaştere în intelectul uman, oferind-o ca pe un dar divin.

Augustin discută câteva concepte şi judecăţi certe, necesare şi imuabile care cu siguranţă nu pot proveni din simţuri şi deci trebuie să le avem de la Dumnezeu, cum ar fi conceptul de unitate sau judecata „Binele trebuie să fie preferabil răului".

Augustin este primul care a elaborat o teorie sintetică despre graţia divină, în contextul eforturilor sale de combatere a pelagianismului (Quaestiones diversae). Pelagianismul zilelor lui Augustin nega păcatul originar dar şi imortalitatea şi integritatea lui Adam, altfel spus, întreaga lume supranaturală. Ideea lui Pelagius, de origine stoică, afirma emanciparea completă a omului faţă de Dumnezeu şi puterile sale nelimitate în privinţa binelui şi răului. Omul este capabil, conform acestei teorii, să obţină, fără nici o intervenţie din partea lui Dumnezeu, un control complet asupra pasiunilor sale (apatheia). Datorită acestei capacităţi, datoria absolută a omului este evitarea, prin propriile sale puteri, a oricărui păcat. Nu există o ierarhie a păcatelor şi nu există păcat în afara puterii de control a agentului uman. Augustin se opune acestui sistem afirmând că Dumnezeu este, prin graţie, stăpânul absolut al voinţei şi că, sub acţiunea graţiei, omul este liber. Concilierea între omnipotenţa lui Dumnezeu şi libertatea umană depinde de guvernarea divină.

Primul principiu al lui Augustin constă în afirmarea suveranităţii complete a lui Dumnezeu asupra voinţei. Toate actele virtuoase, fără excepţie, necesită o intervenţie divină sub forma unei providenţe eficiente care pregăteşte dinainte orice act bun al voinţei (Retractationes, I, IX, 6). Nu este vorba despre faptul că voinţa nu poate realiza un act virtuos ci despre ideea că, fără intervenţia providenţială, ea nu ar înclina către bine. Există două niveluri ale graţiei: a) graţia virtuţilor naturale, darul universal al providenţei, care pregăteşte motivaţiile eficiente ale voinţei; aceasta este graţia acordată tuturor oamenilor, chiar şi celor necredincioşi (*gratia filii concubinarum*); b) graţia virtuţilor supranaturale, dată odată cu credinţa. Aceasta din urmă este graţia fiilor (*gratia filiorum*), adică a oamenilor lui Dumnezeu.

În al doilea rând, Augustin afirmă că libertatea oamenilor rămâne intactă. Augustin nu renunță niciodată la principiul libertății voinței, astfel încât sistemul său încearcă obținerea unei sinteze între afirmarea libertății şi a grației divine. Din acest motiv, el nu postulează existența unei puteri umane complete de alegere: ceea ce face omul nu depinde în totalitate de libera alegere; acceptarea sau respingerea credinței este anticipată dinainte de Dumnezeu.

Fără îndoială, omul are puterea de a alege între bine şi rău, căci altfel nu ar fi posibilă responsabilitatea, meritul sau culpa; Augustin, reproşând însă pelagienilor exagerarea rolului alegerii individuale, spune că nu există un echilibru perfect între alegere şi grație: acest echilibru se găsea numai la Adam, dar a fost distrus odată cu păcatul originar. În starea căzută, omul este în situația de a lupta împotriva înclinației spre rău; el şi-a pierdut acea libertate perfectă şi senină, libertatea fără luptă, de care dispunea Adam. Libertatea omului căzut este una tensionată, conflictuală, problematică. Această libertate nu ne ajută decât cel mult să ne direcționăm alegerea către acceptarea grației.

Cum se poate rezolva această antinomie între libertatea omului şi grația divină? Pe de o parte, se afirmă puterea lui Dumnezeu de a direcționa alegerea umană (voința liberă), de a converti păcătoşii, iar pe de altă parte ni se spune că respingerea ori acceptarea fie a grației, fie a păcatului, depind de voința liberă. Mulți exegeți au considerat că aceste două principii sunt ireconciliabile. Pe acest motiv a fost posibilă, de pildă, aprecierea conform căreia doctrina augustiniană a grației este o „mare greşeală dogmatică” . Aceasta pentru că, aşa cum sublinia Eugène Portalié , grația augustiniană a fost înțeleasă ca un fel de impuls supraimpus de Dumnezeu, în absența căruia voința nu se poate manifesta.

Cheia problemei stă în felul în care Augustin explică guvernarea divină a voințelor. Astfel, voința nu decide niciodată fără un motiv, adică fără să fie atrasă de un bine pe care îl percepe în obiect. Numai că această percepție asupra obiectului nu stă în puterea absolută a omului. Este privilegiul lui Dumnezeu să determine fie cauzele exterioare care acționează asupra percepției, fie Iluminarea interioară care acționează asupra sufletului. În acest fel, decizia voinței se exercită asupra unei conjuncturi de situații pe care o creează Dumnezeu. Omul este stăpânul gândurilor sale primare, fără a putea determina obiectele, imaginile şi prin urmare motivele care se înfăţişează minții sale. Conform teoriei sale despre cunoaştere, sufletul este conştient de imaginile pe care le vede, fie prin percepție fie prin iluminare, dar nu este cauza lor: pe de o parte, cauzele externe ale imaginilor percepute sunt guvernate de Dumnezeu, iar pe de altă parte, iluminările divine provin de asemenea de la Dumnezeu.

Mai mult, Dumnezeu ştie dinainte răspunsul pe care sufletul, dispunând de toată libertatea posibilă, îl va da acestor factori exteriori. Astfel, în cunoaşterea divină, există pentru fiecare voință creată o serie indefinită de motive care, de facto, câştigă adeziunea omului cu privire la ceea ce este binele. Dumnezeu dispune, în omnisciența sa, de suficiente motive pentru a-l salva pe Iuda, de pildă, sau de a-l pierde pe Petru. Nici o voință nu ar putea rezista planului divin. În acest fel, Dumnezeu, datorită

autonomiei sale perfecte, poate cauza motive pentru orice fel de alegere a sufletelor individuale, anticipând şi răspunsul acestora. În acest sens, graţia este infailibilă, deşi liberă.

Din acest motiv Augustin spune că acel om care a acţionat conform binelui trebuie să mulţumească lui Dumnezeu pentru că i-a trimis o inspiraţie eficientă (adică un sistem de factori exteriori în care a putut percepe binele datorită unei iluminări directe asupra sufletului), în timp ce altora le-a negat sau amânat această favoare. Cel care a primit-o este un ales.

Încercând să explice această aparentă contradicţie, Augustin scrie o epistolă numită *De Diversis quaestionibus ad Simplicianum*, în care formulează un răspuns direct, adresat unor călugări care îl întrebaseră asupra problemei. Pe de o parte este neîndoielnic că voinţa bună există datorită graţiei, astfel încât nici un om nu poate să-şi asume vreun merit după cum nici o formă de libertate nu i se va opune, deşi are această putere. În acest sens, graţia acţionează într-un mod eficient şi nu cauzal, într-un mod analog celui în care acţionează argumentele retorice: fiecare om are puterea şi libertatea de a se opune unor argumente persuasive. El poate insista în opinia sa personală şi poate să se opună fără măcar să încerce a asculta argumentele care i se aduc. Poate însă să le asculte şi, înţelegându-le, se va lăsa convins de ele. Sufletele umane au dispoziţii foarte diverse şi este aproape o chestiune de şansă dacă fiecare dintre ele va întâlni la un moment dat argumentul potrivit cu dispoziţia sa, adică acel argument care să-i permită să perceapă binele ca motiv pentru alegere. Dumnezeu, însă, conform acestei analogii, este retorul perfect, adică ştie foarte bine ce situaţie este potrivită fiecărui suflet pentru ca acesta să poată avea acces la motivul alegerii binelui. Aceasta este graţia: Dumnezeu ne oferă acele percepţii care, în acord cu preştiinţa sa, constituie tocmai situaţia fericită pentru ca iluminarea noastră să aibă loc. Din acest motiv graţia nu acţionează cauzal: deşi situaţia optimă ne este oferită de Dumnezeu, alegerea ne aparţine. Astfel, eficienţa graţiei nu înseamnă faptul că, fără ea, noi nu am avea capacitatea de a alege binele ci faptul că fără graţie noi nu am dori binele. Graţia este invitaţia fără de care noi nu am avea un obiect al dorinţei.

Există multe căi prin care Dumnezeu ne poate invita la credinţă şi, dintre ele, fiecărui suflet i se potrivesc numai unele. Dumnezeu ştie ce formă de invitaţie va fi acceptată de fiecare suflet, conform dispoziţiei sale şi care va fi respinsă. Aleşii sunt acei oameni cărora Dumnezeu le adresează acea invitaţie potrivită, adică eficientă.

Problema care rămâne este cum anume trebuie să înţelegem această selecţie operată de Dumnezeu atunci când unora le adresează invitaţia potrivită iar altora le-o amână sau pur şi simplu nu le-o trimite. Este graţia un „instrument” al predestinării? Semipelagienii gândeau problema în termenii unei egalităţi de şanse: Dumnezeu predestinează la salvare pe toţi oamenii, dându-le tuturor graţia, în măsură egală. Libertatea umană este cea care decide dacă unul sau altul dintre indivizi acceptă invitaţia sau nu, astfel încât numărul aleşilor nu este cunoscut. Un sistem opus este predestinaţionismul, pe care semipelagienii îl atribuiau în mod eronat lui Augustin şi care spunea că Dumnezeu prestabileşte numărul aleşilor şi al damnaţilor; în acest

sens, iadul şi raiul se vor umple cu oameni care au fost aleşi dinainte şi care nu pot face nimic pentru a modifica acest destin. Acesta va fi de fapt sistemul lui Calvin.
Între aceste două opinii extreme, Augustin a formulat o poziție ingenioasă prin care afirmă ambele adevăruri în acelaşi timp: a) stabilirea aleşilor de către Dumnezeu este reală, gratuită şi constituie grația grațiilor, acordată în mod selectiv, dar b) aceasta nu anulează dorința lui Dumnezeu de a salva omenirea integral, lucru care depinde însă de libertatea umană. Aleşii dispun de posibilitatea de a-şi refuza statutul de aleşi, după cum ceilalți oameni dispun de libertatea şi puterea de a se ridica prin alegeri proprii la statutul de aleşi. Astfel, deşi Dumnezeu acordă grația absolută numai unor anumiți oameni (acesta fiind, pentru Augustin, misterul cel mai înalt), pe de altă parte este la fel de adevărat că:
a) nici un om nu este privat de libertate;
b) nici un om nu este lipsit de puterea de a se opune răului;
Aceste două enunțuri fac ca predestinaționismul să nu fie compatibil cu doctrina lui Augustin. El afirmă, de altfel, repetat şi explicit că toți oamenii ar putea fi salvați dacă aceasta ar fi şi dorința lor. De aceea este inexact să afirmăm că grația divină diminuează sau anulează responsabilitatea individului, după cum este o eroare caracterizarea doctrinei augustiniene despre predestinare ca „determinism”.
Faptul că Dumnezeu cunoaşte *ante rem* care va fi alegerea fiecăruia dintre oameni şi oferă, în acord cu această preştiință, fiecăruia invitația potrivită (deşi ştie că unii o vor refuza), nu este un factor cauzal. Dimpotrivă, tema iubirii lui Dumnezeu îşi găseşte, poate, aici mai mult decât în altă parte, un context optim: deşi ştie că o anumită persoană va refuza alegerea credinței, Dumnezeu nu anulează nimănui posibilitatea de a se salva. Faptul că cei aleşi şi cei osândiți constituie (din punctul de vedere al preştiinței divine) două „liste încheiate” nu se datorează imposibilității omului de a alege destinul său ci dimpotrivă lipsei de voință a acestuia de a face ceva.
Din punctul de vedere al cunoaşterii noastre temporale, acest lucru pare a fi o predestinare, o determinare cauzală. Din perspectiva cunoaşterii atemporale (cum este cea divină) acest lucru este un fapt: cei numiți „vase ale mâniei” (osândiții) nu sunt numiți astfel conform unei alegeri divine arbitrare ci conform faptului că Dumnezeu ştie deja ceea ce noi nu putem afla decât după încheierea istoriei.
În acest sens, ființa umană nu poate să renunțe la exercitarea alegerii şi voinței sale libere întrucât, chiar dacă Dumnezeu ştie dinainte care va fi finalitatea lor, nu există nici o legătură între preştiința divină şi libertatea umană de decizie. Dacă un om ar renunța, la un moment dat, să-şi exercite voința liberă, judecând că Dumnezeu cunoaşte oricum destinul său şi, dacă este un ales, va primi oricum grația la un moment dat, el ar face o eroare: momentul acestei judecăți ar coincide de fapt cu momentul renunțării conştiente la a-şi mai exercita voința pentru salvare. Acel om s-ar autocondamna. Ştia Dumnezeu că el va lua această decizie? Da. Aceasta nu înseamnă decât că decizia respectivă a confirmat, în mod liber, ceea ce Dumnezeu ştia dinainte. Pe de altă parte, omul respectiv ar fi putut să nu renunțe ci să continue să dorească să fie un ales, acționând în consecință (alegând binele). Înseamnă aceasta

că el ar fi modificat preştiinţa divină? Nu, deoarece, în acest caz, preştiinţa divină ar fi constat tocmai în a doua variantă.

Doctrina graţiei constituie şi azi un punct dificil nu numai din punct de vedere teologic. Filosofic vorbind, problema constă în faptul că Augustin încearcă să apropie două sisteme diferite de principii: o logică temporală, specifică omului şi una atemporală, potrivită omniscienţei lui

**Francis Bacon** (22 ianuarie 1561 Londra - 9 aprilie 1626 Londra) a fost un filozof englez.

Trăind în epoca naşterii ştiinţei moderne, Bacon şi-a asumat sarcina elaborării unei metode noi, adecvate, care în opoziţie cu scolastica sterilă, să favorizeze cercetarea ştiinţifică, cunoaşterea şi dominarea naturii de către om.

Condiţia prealabilă a făuririi ştiinţei şi metodei noi o constituie, pentru Bacon, critica cunoştinţelor existente, eliberarea spiritului uman de sub tirania diverselor erori, prejudecăţi şi iluzii, denumite de el *idoli* (ai *tribului*, care ţin de natura umană; ai *peşterii*, determinaţi de educaţia fiecărui om; ai *forului*, prin care sunt desemnate neconcordanţele limbajului cu viaţa reală; ai *teatrului*, generaţi de autoritatea tiranică a vechilor sisteme filosofice).

Bacon este iniţiatorul empirismului şi senzualismului modern: simţurile ne dau cunoştinţe certe şi constituie izvorul tuturor cunoştinţelor. Ştiinţa adevărată se dobândeşte prin prelucrarea metodică, raţională a datelor senzoriale. Bacon pune astfel în opera sa principală *Novum Organum (*1620) bazele metodei inductive, caracterizată prin folosirea analizei, comparaţiei, observaţiei şi experimentului. Considerând lumea ca fiind de natură materială, iar mişcarea ca o proprietate inalienabilă a materiei, Bacon recunoaşte existenţa a multiple forme de mişcare şi a diversităţii calitative a naturii. Accentuarea unilaterală a rolului analizei şi al inducţiei în cunoaştere, în detrimentul sintezei şi al deducţiei, conceperea pur analitică a experimentului (menit să separe unele de altele 'formele' sau 'naturile' prezente în corpuri pentru a determina esenţa fiecăreia) au conferit metodei baconiene un caracter metafizic (nondialectic). Bacon a scris şi o utopie neterminată*, Noua Atlantidă* imaginând o societate organizată pe baze raţionale, ştiinţifice, dar în care erau menţinute diferenţieri de clasă.

Aforismele baconiene: *Ştiinţa înseamnă putere*, *Oamenii nu pot stăpâni natura decât supunându-se legilor ei*, *A cunoaşte cu adevărat înseamnă a cunoaşte prin cauze* exprimă plastic spiritul epocii.

**Mihail Bakunin** a fost un anarhist rus, conducător al mişcării anarhice împreună cu Neceaiev. Provine dintr-o familie aristocrată rusă. Studiază la Sankt Petesburg. Devine ofiţer de cavalerie şi are o revelaţie în ceea ce priveşte despotismul militar: alienarea a la Hegel. Observă mai departe despotismul ţarului şi este revoltat că patriarhul Rusiei susţine politica ţarului. Aduce acuzaţii la adresa sistemului de învăţământ. În 1848, participă la Revoluţia paşoptistă. Pleacă în Elveţia, ajungând ulterior în Polonia, unde în 1865 formează o asociaţie federativă de tip Stirner, „Fraternitatea Internaţională". Conditiile de aderare erau: *1. ateismul; 2. respingerea*

*statului, a armatei şi a Bisericii; 3. pacifismul-anti-militarismul; 4. acceptarea proprietății private şi a principiului redistribuirii.* În 1869 publică Regulile revoluționare; în acelaşi an pleaca la Lyon, încercând să-l transforme într-un centru revoluționar. La 28 sept 1870 cucereşte primăria din Lyon. Este expulzat din Franța. Pleaca în Elvetia. Se reîntoarce în Franța şi participă la Comuna din Paris. Dezamăgit de eşecul Comunei, în 1873 publică ultima sa carte: *Statul şi anarhia*. În 1877 moare.
In ceea ce priveste consideratiile lui Bakunin fata de comunism, acesta considera ca sistemul comunist, va duce la aparitia unei clase privilegiate reprezentate de birocratii de stat care vor incerca sa profite de bunurile sau proprietatile luate de la fostii proprietari; Bakunin nu crede ca o societate comunista poate sa existe.

Din ideile sale:

- Poziția inițială a omului este de animalitate; negația stării sale cu ajutorul gândirii e revolta; negarea negației însemană împlinirea libertății umane prin distrugerea limitelor impuse de gândire;
- Religia (şi ideea de Dumnezeu), statul (şi autoritatea unui principiu politic), proprietatea (şi sistemele politice corespunzătoare) au contribuit la emanciparea omului față de trecutul său animal. Azi acestea sunt frâne în calea meancipării umane;
- În *Etatism şi anarhie* (1874): Marx greşeşte când vede tendința naturală a statului de a dispărea; dimpotrivă, statul are tendința de a dobândi tot mai multă putere, de a-şi accentua controlul asupra cetățenilor. Statul muncitorilor nu va diferi esențial de cel al burgheziei, chiar ar putea fi mai opresiv, - pentru că muncitorii nu sunt organizați şi activi pentru a se putea opune creşterii puterii statului.

**Frédéric Bastiat** (19/30 iunie 1801 – 24 decembrie 1850). Economist, publicist, filosof politic şi politician francez, unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai şcolii *laissez-faire*.
Una dintre lucrările sale faimoase este *Petiția lumânărarilor*, un pamflet în care Bastiat foloseşte reducția la absurd pentru a demonstra erorile intervenției statului în economie. (De altfel, tot lui Bastiat îi datorăm celebra definiție a statului ca „o mare entitate fictivă în care fiecare caută să trăiască pe cheltuiala tuturor celorlalți”). În această petiție, lumânărarii se plâng de „concurența neloială” din partea Soarelui şi cer guvernului să interzică ferestrele.
Un alt eseu celebru este *Ce se vede şi ce nu se vede*, în care Bastiat demontează un alt sofism economic, cel potrivit căruia atacul împotriva proprietății private poate fi generator de bunăstare: geamul spart al unei prăvălii aduce beneficii geamgiului – asta e ce se vede; ce nu se vede este că prăvălierul este obligat să renunțe la o parte din venitul său pentru a repara geamul – aşadar, banii pe care în mod normal i-ar folosi pentru a obține alte bunuri sau servicii devin indisponibili şi, în consecință, prăvălierul sărăceşte.
Toate aceste pamflete şi eseuri sunt strânse de Bastiat într-un volum, *Sofisme economice*, publicat în 1844, volum care îi aduce aproape instantaneu autorului o

binemeritată faimă atât în Franța cât şi în afara ei. Alte cărți importante publicate de Bastiat sunt *Legea*, tratatul său de filosofie politică, şi *Armonii economice*, un tratat de teorie economică. (Ambele aceste tratate sunt publicate în 1850, anul morții sale). Postum, îi este publicată şi o *Selecție de eseuri de economie politică*.

Din punct de vedere economic, argumentele lui Bastiat reprezintă cea mai bună terapie anti-Keynes. (În particular, textele sale, mai ales *Petiția lumânărarilor* şi *Ce se vede şi ce nu se vede*, sugerează avant la lettre cu claritate, eleganță şi simplitate absurditatea „multiplicatorului keynesian”).

**Jeremy Bentham** (15 februarie/26 februarie 1748 – 6 iunie 1832) a fost un jurist, filosof şi reformator social englez . Este cunoscut pentru contribuțiile sale în dezvoltarea inițială a utilitarismului. Jeremy Bentham se singularizează în tentativa sa de a explica politicul prin metode aritmetice. Principiul fundamental al explicaţiilor sale este acela că “natura a plasat omenirea sub guvernarea a doi stăpâni, durerea şi plăcerea. Numai ei pot să ne spună ce trebuie să facem”. Lumea ar trebui să promoveze principiul utilității; atâta timp cât oamenii doresc să fie fericiți, utilitatea promovează fericirea

În *Introducerea asupra principiilor moralei şi legislației* (1789) propune :

- O republică democratică în care eficacitatea şi fericirea fiecărui membru al comunității să fie măsurate şi prevăzute ştiințific de către o instituție specială;
- O teorie generală a închisorilor, conform căreia delicventul deținut, plasat continuu sub supravegherea gardianului şi supus unui dresaj corporal minuțios, va recunoaşte că îi este folositor să se supună normelor fericirii colective;
- Intervenția guvernământului atunci când, în căutarea plăcerii proprii, unuiii membri ai comunității provoacă durere altora: “Teaba guvernământului în societate este să promoveze fericirea în societate prin pedepse şi recompense”;
- Drepturile naturale ale omului sunt “absurdități bombastice”;
- Neintervenția guvernământului în societate este de dorit, în felul acesta promovând cea mai mare fericire pentru cel mai mare număr de oameni – întrucât indivizii sunt cei mai buni cunoscători ai propriilor interese;

Evitarea situației în care un număr mic de oameni cotrolează guvernământul. În căutarea utilității, toți trebuie să fie egali – aceasta înseamnă că aproape toată lumea trebuie să aibă dreptul de a vota (în concret, Bentham a susținut sufragiul universal masculin, conform unor interpretări susținând chiar şi dreptul de vor pentru femei).

**Nikolai Alexandrovici Berdiaev** (19 martie 1874 - 24 martie 1948) a fost un filosof religios rus.

S-a născut la Kiev într-o familie ce aparţinea aristocraţiei militare. La 14 ani citeşte *Critica rațiunii pure* a lui Kant şi *Fenomenologia spiritului* a lui Hegel. Urmează şcoala de cadeți din Kiev şi apoi Universitatea, unde se împrieteneşte cu Leon Şestov. Începând cu anul 1894 se apropie de marxism. În 1901 este deportat la Vologda, în nord, împreună cu mai mulți studenți social-democrați dar perioada marxistă a lui Berdiaev se apropie de sfârşit. În lucrarea sa *Cunoaşterea de sine. Încercare de*

*autobiografie filosofică* spune: „Ştiu bine ce e marxismul, pentru că nu-l ştiu din afară, ci dinauntru, şi îmi provoacă chinuri.”
Devine preocupat de filosofia religiei. În 1907 se mută la Moscova, unde înfiinţează o „Societate filosofico-religioasă”, citeşte opera lui Vladimir Soloviov, călătoreşte. În 1916 fondează revista *Puti (Calea)*. Devine profesor de filosofie şi istorie la Universitatea din Moscova dar la scurt timp este arestat şi anchetat de serviciile de securitate sovietice. În septembrie 1922 Berdiaev este exilat, din motive ideologice, împreună cu încă 25 de intelectuali. Timp de doi ani se stabileşte la Berlin, unde întemeiază o „Academie Rusă de Filosofie Religioasă”. În 1924 se mută la Clamart, lângă Paris, ţine conferinţe în mai multe ţări, publică lucrări. Universitatea din Cambrige îi conferă titlul de „Doctor în teologie *honoris causa*”. Principalele opere:

- *Sensul creaţiei. Încercare de îndreptăţire a omului*, Tübingen, 1927
- *Un nou Ev Mediu*, Paris, 1927
- *Marxismul şi religia*, Paris, 1931
- *Creştinismul şi lupta de clasă*, Paris, 1932
- *Spirit şi libertate. Încercare de filosofie creştină*, Tübingen, 1930
- *Omul şi maşina*, Paris, 1934
- *Creştinism şi realitate socială*, Paris, 1934
- *Eul şi lumea obiectelor. O încercare de filosofie a singurătăţii şi comuniunii*, Paris, 1934
- *Despre menirea omului. Încercare de etică paradoxală*, Paris, 1935
- *Cinci medfitaţii asupra existenţei*, Paris, 1936
- *Originea şi sensul comunismului rus*, Luzern, 1937
- *Despre sclavia şi libertatea omului. Încercare de filosofie personalistă*, Paris, 1946
- *Spiritul lui Dostoievski*, Paris, 1946
- *O încercare de metafizică eshatologică. Creaţie şi obiectivare*, Paris, 1946
- *Dialectica existenţială a divinului şi omenescului*, Paris, 1947
- *Sensul istoriei*, Paris, 1948
- *Despre spiritul burghez*, Paris, 1949-1950
- *Adevăr şi revelaţie*, Paris, 1954
- *Filosofia inegalităţii*, Lausanne, 1980

**Isaiah Berlin** (6 iunie 1909 la Riga - 5 noiembrie 1997*) a fost un filosof politic englez şi un istoric al ideilor, privit ca unul din cei mai importanţi gânditori liberali contemporani.*
Isaiah Berlin sa născut într-o familie evreiască şi a fost primul elev evreu care a primit stipendie la All Souls College, Oxford.
În anul 1979 a primit Premiul Ierusalim.

- *Historical Inevitability* 1953 *(Inevitabilitatea istorică)*
- *Four Essays on Liberty* 1969 *(Patru eseuri despre libertate)*

- *Russian Thinkers* 1978 *(Gânditori ruşi)*
- *The Proper Study of Mankind: An Anthology of Essays (Adevaratul studiu al omenirii : antologie de eseuri)*

**Eduard Bernstein** (1850-1932), executorul testamentar al lui Engels, care în *Presupozițiile socialismului* (1899), care împotriva lui Marx, a descoperit că, departe de a suferi o criză structurală, capitalismul se autoreglează. Aceasta infirmă trei teze ale lui Marx: existența profitului nu este dreptă sau nedreaptă, şi depinde şi de utilitatea produsului; teoria pauperizării majorității oamenilor e dezmințită de fapte, cei mai mulți acumulând bogăție; polarizarea societății nu se realizează, ci evoluția dovedeşte că se constituie o tot mai puternică clasă de mijloc. Capitalismul poate evita criza datorită a şase elemente:

- Extinderea uriaşă a pieței mondiale;
- Reducerea timpului necesar transmiterii de informații;
- Circulația din ce în ce mai rapidă a mărfurilor;
- Bogăția crescută a țărilor capitaliste europene;
- Suplețea sistemului de creditare;
- Apariția cartelurilor.

În privința altor teze fundamentale ale lui Marx, Bernstein formulează teorii diferite:

- În teoria determinării suprastructurii de către structura economică, Marx recurge la o supraestimare a economicului; ideologia şi morala au rol la fel de important
- Există complementaritate între socialism şi democrație: "Democrația este un mijloc şi un scop totodată. E mijloc pentru instaurarea socialismului şi chiar forma realizării sale… Socialismul este în ultimă instanță aplicarea democrației la întreaga viață socială";
- Proletariatul ca unitate de interese nu este decât o abstracție; în realitate sunt mai multe clase muncitoreşti, în ramuri economice diferite, cu interese diferite, cu organizare sindicală şi lideri diferiți;
- Democrația nu înseamnă dominația de clasă a burgheziei; dimpotrivă, presupune absența oricărei dominații de clasă, "chiar dacă aceasta nu înseamnă suprimarea efectivă a claselor înseşi;

În îndeplinirea obiectivelor sale, muncitorimea trebuie să se alieze cu țărănimea şi mica burghezie.

**Alan Bloom** Născut în 1930, Bloom a studiat filosofia şi ştiințele sociale la Chicago, cu Leo Strauss. A predat la Chicago, Cornell, Yale şi Toronto şi i-a avut ca studenți pe citiva dintre strategii neoconservatori, printre care Paul Wolfowitz. Alte opere: *Shakespeare's Politics*, *Giants and Dwarfs*, *Love & Friendship*. *Criza spiritului american* este tradusă în româneşte de Mona Antohi, cu o postfață de Sorin Antohi, şi a apărut la Editura Humanitas.

Profesor la Cornell, apoi la Toronto şi Chicago, Bloom apartine unei generații de intelectuali formați în atmosfera de optimism academic a şcolilor publice din SUA

anilor ’50. Schimbările sociale şi culturale profunde de la sfârşitul deceniului următor, a căror origine a fost în mare măsură universitară, au marcat experienţa celui care a fost unul dintre discipolii politologului şi filosofului politic Leo Strauss.
Dar Bloom este un filosof politic, iar *The Closing of the American Mind* este, înainte de toate, o carte polemică în care criticile autorului se îndreaptă în primul rând împotriva a ceea ce, la vremea respectivă, era noul relativism promovat de colegii săi de catedră. În 1987, când este scrisă cartea, exista deja, după spusele lui Bloom, „un lucru de care un profesor poate fi absolut sigur: aproape fiecare student care intră la universitate crede că adevărul e relativ“. Studiul istoriei este principala justificare invocată în favoarea acestei opinii: „Dintotdeauna oamenii au socotit că au dreptate, şi asta a dus la războaie, persecuţii, sclavie, xenofobie, rasism şi şovinism“. Dacă lucrurile au stat aşa, atunci soluţia, pentru noi, cei de azi, ar fi simplă: să renunţăm la fermitatea convingerilor noastre pentru că numai aşa vom reuşi să evităm intoleranţa şi ceea ce a fost mai rău în istoria noastră recentă. „Problema (relativiştilor) nu e de a corecta greşelile şi de a avea cu adevărat dreptate“, cum spune cu tăioasa şi inteligentă ironie Bloom, ci pur şi simplu de a nu mai crede că ai dreptate.
*Criza spiritului american. Cum universităţile au trădat democraţia şi au sărăcit sufletele studenţilor* este o carte care, cel putin ca pretext, încearcă să surprindă, din perspectiva profesorului, această experienţă a două decenii în care revoluţia din universităţile americane s-a propagat, treptat, în afara zidurilor şcolii şi a pătruns în spaţiul public şi mediatic. „Acest eseu este scris din perspectiva unui profesor“, sunt cuvintele cu care Bloom îşi prefaţează lucrarea.
Doar că, fireşte, în cazul acesta chiar toleranţa, libertatea şi egalitatea, adică principiile pe care relativiştii încercau să le protejeze, îşi pierd fundamentul universal. În faţa unei întrebări ca „Dacă ai fi fost un administrator britanic în India, le-ai fi permis indigenilor de sub guvernarea ta s-o ardă pe văduvă la funeraliile soţului?“, studenţii tac, iar „argumentul care justifica libertatea dispare“. Adepţii relativismului ajung astfel într-un impas, pentru că teoria lor, care promitea o lume în care exista mai puţină încrincenare şi mai multă pace, nu reuşeşte să ofere un răspuns credibil unor oponenţi care ar răspunde că, în cultura lor, libertatea şi pacea nu sunt foarte importante. Totuşi, relativismul continuă să fie popular, datorită, între altele, conştiinţei istorice vinovate pe care intelectualii americani (şi nu numai ei) o au faţă de episoade ca exterminarea indienilor, discriminarea pe criterii de rasă, de clasă sau de gen.
Soluţia alternativă propusă de Bloom este, într-un sens, o întoarcere la ideea de bine comun, care pentru filosofii politici clasici ca Platon şi Aristotel reprezenta esenţa politicului. Relativiştii au criticat aceste teorii, aratând că diferenţele dintre cetăţenii proveniţi din medii sociale şi culturale diverse sunt prea mari pentru ca un asemenea numitor comun să poată fi atins fără ca, în acelaşi timp, anumite grupuri să fie excluse sau neluate în seamă. Ideea neoconservatoare ca legatura dintre cetăţeni (în special într-o ţară ca America) ar putea fi, dincolo de cea pur constituţională, una mai

profundă, de natura unui spirit moral comun, a fost considerata utopică de liberalii de stânga şi taxată (plauzibil) ca periculoasă pentru libertatea morală a fiecarui individ.

**Jean Bodin** (1530-1596) a fost un jurist francez, membru al parlamentului din Paris şi profesor de Drept la Toulouse. Este considerat drept părintele ştiinţelor politice datorită contribuţiilor sale în dezvoltarea teoriei despre suveranitate.

Părerea acestuia, în ce priveşte puterea suverană a statului:

- Este absolută (comandă dar nu este comandată; nu depinde de nimic, nici de Dumnezeu, nici de natură, nici de popor; nu are nevoie de nici o fundamentare);
- Este indivizibilă (este unică prin esenţa sa, şi chiar dacă este transmisă prin moştenire, rămâne de fiecare dată întreagă);
- Este permanentă (nu este influenţată de cursul vieţii oamenilor sau societăţii, şi în acest sens este transcendentă).

Statul, centru al puterii suvernae, are următoarele atribuţii: dă legile care privesc aspectul public al normelor existenţei sociale, şi le abrogă; hotărăşte pacea şi războiul; conduce administraţia, judecă, graţiază, bate monedă, percepe impozite. Legea emisă de stat este superioară dreptului cutumiar şi în afara dreptului natural.

Ideile sale sunt expuse în *Istoria Europei* (18 volume***), Metodă pentru o mai bună cunoaştere a istoriei*** (1566) şi *Despre Republică* (1577).

Aceasta din urmă este un adevărat manual de ştiinţă politică. Cauza divesităţii cviilizaţiilor şi a formelor de stat este aflată în factorul geografic. Bodin descoperă trei categorii de popoare: cele din sud (inteligente, puţin viguroase, contemplative, rafinate, şi care acceptă uşor o conducere despotică); cele din nord (puternice, mai puţin inteligente, războinice, care pretind în mod consecvent libertatea publică şi individuală) şi cele din zonele climatice temperate (echilibrează cele două anterioare, găsind o cale de dezvoltare armonioasă, căreia i se potriveşte cel mai bine monarhia legitimă).

**Gustave Le Bon** (7 mai 1841 – 13 decembrie 1931) a fost un sociolog, psiholog şi medic francez. Este autorul unei lucrări celebre despre mase şi inconştientul colectiv: *"Psychologie des Foules"* (1896) (*Psihologia maselor*)

Teoria sa despre comportamentul social se poate explica cel mai bine printr-un enunt de tip cauzal stimul - contagiune. Pentru a înţelege mai bine trebuie să pornim de la definiţia dată de autor mulţimilor: "Mulţimea reprezintă o reuniune de indivizi oarecare, indiferent de naţionalitate, profesie sau sex, oricare ar fi întâmplările care îi adună la un loc". Încă de la această definiţie se poate intui cu uşurinţă concepţia sa despre comportamentul mulţimilor pentru ca o astfel de reuniune cât se poate de eterogenă nu va fi foarte greu de stăpânit şi dirijat.

Într-o astfel de comunitate, spune autorul, personalitatea conştientă dispare formându-se un "suflet colectiv" ce prezintă trăsături distincte. Membrii unei astfel de comunităţi se supun Legii unităţii mentale a mulţimilor: toţi indivizii din grup au tendinţa de a-şi ignora propriile sisteme de valori şi încep să se ghideze exclusiv după normele grupului respectiv.

Caracteristicile unei mulţimi:

- Între mebrii care o alcătuiesc are loc o uniformizare a reacțiilor (Legea uniformizării acțiunilor).
- Membrii grupului au un sentiment de siguranță în interiorul maselor.
- Masele sunt impulsive, versatile şi iritabile. Cu alte cuvinte, masele pot trece într-un moment de la o stare, o emoție la una total opusă fără a avea vreo explicație foarte pertinentă pentru aceasta.
- Masele sunt foarte credule datorită faptului că anumite sentimente le pot fi foarte uşor induse.
- Sentimentele mulțimilor sunt foarte simple şi nu de multe ori exagerate. Violența unor astfel de sentimente este de cele mai multe ori foarte mare din cauza lipsei de responsabilitate la nivelul individual.
- Grupul este intolerant, autoritar şi de cele mai multe ori conservator în convingerile sale; autoritarismul şi intoleranța având grade diferite în funcție de rasă, religie, sex etc.
- Moralitatea multimilor este în general redusă. Cu toate acestea mulțimile sunt capabile să facă şi acte de sacrificiu, mai mari decât cele pe care le-ar putea face un individ izolat,dar în general aceste acte nu sunt rezultatul unui proces evaluativ personal, ci a impulsivității şi al sentimentului de siguranță pe care îl dă grupul.

Gustave Le Bon clasifică mulțimile în felul următor:

1. mulțimi eterogene
- anonime (mulțimile de stradă)
- neanonime (adunările parlamentare)
2. mulțimi omogene
- secte (secte politice)
- caste (casta militară)
- clase (clasa burgheză, clasa țărănească).

Deci, din punctul de vedere al lui Gustave Le Bon, masele sunt o formă de organizare socială care suportă foarte multe critici, iar pe cea mai mare şi cea mai importantă le-o aduce el însuşi. În momentul în care masele au puterea, intervine haosul din cauza dezorganizării interioare pe care ele însele sunt clădite.

**Louis** de **Bonald** (1754-1840), în *Teoria puterii politice şi religioase în societatea civilă* (1795):

- Drepturile lui Dumnezeu au întâietatea față de drepturile omului;
- Ideea de suveranitate populară este falsă: "Omul nu poate să dea o Constituție societății religioase sau politice, aşa cum nu poate da greutate corpurilor sau întindere materiei";
- Teoria contractului social este degradantă, reducând îndatoririle umane la tocmeală;

- Dumnezeu este autorul tuturor legilor şi omul nu are putere asupra omului decât prin intermediul lui Dumnezeu;

Revanşa lui Dumnezeu asupra pretenţiilor oamenilor impune restaurarea monarhiei ereditare şi absolute.

**Etienne de la Boetie**, în lucrarea *Discurs asupra servituţii voluntare* (1549, reeditată în 1574 sub numele *Împotrina lui Unu*). De ce există supunere? Din explicaţiile autorului:

- De unde emană puterea? De la Dumnezeu, natură, popor, raţiune? Oricum ar fi, dacă cineva conduce (deţine puterea), altcineva se supune. Dar omul este prin natura sa liber, şi ar trebui să urmeze exemplul animalelor, care preferă să moară;
- Datorită limbajului, omul se poate asocia cu alţi oameni; de ce această asociere nu se face împotriva dominaţiei?
- Teama de cel mai puternic justifică înjosirea a zeci de milioane de oameni în faţa unuia singur?
- Ce interes poate explica suportarea prădării, spolierii, aservirii?
- Este evident că poruncile suveranului sunt supuse capriciilor sale, şi contravin intereselor majorităţii supuşilor.

Răspuns: Supunerea tuturor faţă de Unul (care este de cele mai multe ori un nume) se explică prin faptul că primei naturi umane, cel liberă, i s-a substituit o a doua, care se lasă fascinată de Unul, şi care acceptă că există un principiu transcendent fiecărei societăţi, de care depindem toţi şi fiecare în parte. Pe aceasta se întemeiază statul ca putere absolută (nu e vorba de despotismul regal, ci de orice fel de stat). Prin acest răspuns, la Boetie este foarte actual în analiza resorturilor totalitarismului.

**Zbigniew Brzezinski**. Născut la Varşovia, la 28 martie 1928, Zbigniew Brzezinski este una dintre figurile marcante ale politicii americane. Consilier al preşedintelui Kennedy în anii '60, promotor al politicii preşedintelui Johnson de dialog Est-Vest, el s-a remarcat în administraţia Carter, în care a ocupat funcţia de consilier pentru securitate naţională, pentru atitudinea sa dură, dar în acelaşi timp realistă faţă de Uniunea Sovietică.

În studiul său *A Geostrategy for Eurasia* el prezintă un tablou al acestei zone, subliniindu-i încă o dată importanţa. Brzezinski afirmă faptul că cele mai puternice puteri regionale (China, India) se situează în Eurasia. De aici vin pentru America cei mai importanţi "challengeri economici". Autorul subliniază că Eurasia este zona cu cele mai bogate resurse naturale din lume (75% din resursele energetice ale globului); aici trăieste cea mai mare parte a populatiei lumii (75% din totalul de pe glob) şi cca. 60% din Produsul Intern Brut mondial provine de aici.

Brzezinski lansează de fapt semnale de atenţionare a Americii în ceea ce priveşte statutul acesteia de mare putere, deoarece el observă că puterea poţentială a Eurasiei o depăşeşte pe cea americană. Mai mult, ca o parafrazare a sintaxelor utilizate de Mackinder şi Spykman, el spune că "cine domină Eurasia domină aproape automat Orientul Mijlociu şi Africa". Autorul concluzionează că America nu trebuie să facă două politici separate pentru Europa şi Asia, deoarece acestea formeaza un tot.

printre preocupările lui Brzezinski se află şi o eventuală apropiereîntre Rusia şi China pe de o parte, şi pe de altă parte între Rusia şi Germania. El nu poate să ignore ceea ce spunea la începutul secolului Haushofer cu privire la puterile unui eventual atelaj troika. Autorul îşi arată temerile şi în ceea ce priveşte locul Europei în lume în detrimentul Americii. Zbigniew Brzezinski nu face altceva decât să analizeze zonele care au un potențial de putere şi care ar putea în viitor să atenteze la statutul de putere mondială pe care îl are America. El nu face altceva decât să ia în discuție toate teoriile elaborate de şcoala de geopolitică şi să le analizeze din perspectiva SUA, a obținerii de avantaje pentru aceasta.
Autorul demonstrează că nici o zonă din lume, nu poate încă concura cu SUA, spunând că "statutul Americii de primă putere mondială este improbabil că va fi contestat de vreun challenger pentru mai bine de o generație" . El aminteşte de Rusia şi de problemele sale economice şi de China care chiar dacă vizibil înregistrează o anumită creştere economică nu va putea să concureze cu America. Mai mult, el consideră Europa ca fiind un “bridgehead” în Eurasia pentru America, aşa cum Mackinder vorbea despre Franta. Brzezinski aminteşte faptul că, fără Franța şi Germania, Uniunea Europeană încetează să existe - şi în acest sens sugerează Americii să aibă în vedere o relație cât mai apropiată cu acestea.
Chiar dacă Rusia şi China nu vor putea concura cu America, Brzezinski consideră că este esențială stabilirea unor relații de cooperare între aceste țări şi SUA.
**Nikolai Ivanovici Buharin**, (9 octombrie (stil nou)/27 septembrie (stil vechi) 1888 – 13 martie 1938) a fost un intelectual şi revoluționar bolşevic, iar mai târziu, un important politician sovietic.
Buharin s-a născut la Moscova în familia unor învățători. Viața lui politică a început la şaisprezece ani când, împreună cu prietenul său Ilia Ehrenburg, a participat la acțiuni studențeşti în Universitatea din Moscova pentru sprijinirea Revoluției ruse din 1905.
El a intrat în Partidul Social Democrat al Muncii din Rusia în 1906, devenind membru al facțiunii bolşevice. Împreună cu Grigori Sokolnikov, a organizat la Moscova, în 1907, Conferința națională a tineretului, care a fost considerată mai târziu actul de naştere al Komsomolului.
La 20 de ani, a devenit membru al Comitetului de partid al oraşului Moscova. Acest comitet era însă puternic infiltrat de agenți ai poliției secrete țariuste, Ohrana. Buharin, datorită poziției lui importante în partid, a început să fie urmărit îndeaproape. În această perioadă, Buharin s-a apropiat mult de N. Osinskii, Vladimir Mihailovici Smirnov şi Nadejda Mihailovna Lukina, sora lui Nikolai Lukin, femeia care avea să-i devină soție. Cei doi s-au căsătorit la scurtă vreme după ce Buharin a scăpat din exil.
În 1911, după o scurtă întemnițare, Buharin a fost exilat la Onega, în Arhangelsk, dar a evadat şi la scurtă vreme a ajuns în Hanovra. Pe toată durata exilului el şi-a continuat studiile, devenind unul dintre teoreticienii de frunte ai bolşevicilor. A

început să fie interesat şi de teoriile economice nemarxiste, precum erau acelea ale lui Alexandr Bogdanov, care se îndepărtau de la linia bolşevică.
Pe vremea când a fost în exil, Buharin a scris mai multe cărți şi a editat ziarul *Novi Mir* (Lumea Nouă) împreună cu Lev Troţki şi Alexandra Kollontai. În timpul primului război mondial, el a scris o broşură despre imperialism din care, mai târziu, Vladimir Ilici Lenin a extras câteva idei pe care le-a dezvoltat în lucrarea mai cunoscută *Imperialismul—cel mai înalt stadiu de dezvoltare al capitalismului*. După întoarcerea în Rusia, Buharin a devenit unul dintre cei mai importanți bolşevici din Moscova şi a fost ales în Comitetul Central. După victoria Revoluției din Octombrie e a devenit şi editor al *Pravda*.
Buharin a condus opoziția comuniştilor de stânga față de Tratattul de la Brest-Litovsk, cerând continuarea efortului de război şi transformarea lui în scânteia care avea să aprindă revoluția proletară mondială. În 1921, el şi-a schimbat poziția şi a acceptat politica lui Lenin, fiind inițiatorul şi susținătorul Noii Politici Economice (NEP). Unii istorici consideră că Lenin a avut dreptate în testamentul său când a remarcat că Buharin nu a înțeles niciodată pe de-a întregul marxismul şi dialectica. După moartea lui Lenin, Buharin a devenit membru plin al Biroului Politic al CC al PCUS în 1924 şi preşedinte al Internaționalei Comuniste (Comintern) în 1926.
După 1923, Buharin, perceput la cea vreme ca şef al aripii de dreapta a partidului, a devenit un aliat al centriştilor din partid şi al lui Stalin, alături de care a făcut parte din grupul conducător al partidului, după ce Stalin a rupt alianța cu Kamenev şi Zinoviev. Buharin a fost cel care a dezvoltat teoria "Socialismul într-o singură țară". Socialismul, (în teoria marxistă acesta era considerată prima etapă de dezvoltare a comunismului), poate să se dezvolte într-o singură țară, chiar una aşa slab dezvoltată precum era Rusia. Această nouă teorie afirma că nu mai trebuia încurajată revoluția în statele capitaliste, atâta vreme cât Rusia putea şi avea să ajungă în socialism de una singură. Această teorie avea să devină semnul distinctiv al stalinismului mult după moartea lui Buharin.
Când Buharin s-a opus colectivizării agriculturii, Stalin i-a atacat vederile economice şi politice şi l-a forțat să renunțe la ele. Ca urmare, Buharin şi-a pierdut poziția în Comintern în aprilie 1929 şi a fost exclus din Biroul politic în noiembria acelaşi an. Aliații din afara Rusiei ai lui Buharin, conduşi Jay Lovestone din Partidul Comunist din SUA, au fost de asemenea excluşi din Comintern. Ei au format o alianță internațională numită Opoziția de Dreapta, conform termenului rusesc care îi definea pe Buharin şi susținătorii lui.
Buharin a fost reabilitat de Stalin şi l-a numit editor al "Izvestia" în 1934, dar a fost arestat în 1937 pentru "conspirație pentru răsturnarea statului sovietic". A fost judecat în martie 1938 în lotul celor din Procesul celor 21 în timpul Marii Epurări şi a fost executat prin împuşcare de NKDV.
Buharin a fost reabilitat în mod oficial în 1988 pe vremea perestrocii lui Mihail Gorbaciov.

**Edmund Burke** s-a născut în Irlanda, la Dublin, în 1729. Tatăl său era protestant, de profesie *sollicitor*, iar mama sa - romano-catolică.

A urmat cursurile Colegiului Trinity din Dublin, apoi studii juridice la Londra, pe care ulterior le-a abandonat pentru a se dedica unei cariere literare.

Scrierea *Vindication of natural society* (1756), primită cu destul interes de publicul larg, a marcat debutul literar al tânărului Burke. Este vorba despre o imitație satirică a stilului unui scriitor al epocii care se etala prin critica la adresa religiei revelate şi prin îndemnul la "întoarcerea la Natură".

Cariera politică şi-a început-o în 1765, ca secretar al Marchizului de Rockingham, unul dintre liderii liberali (ai facțiunii *Whig*) din Parlamentul Britanic. În acelaşi an a devenit membru al Camerei Comunelor.

În 1774 a fost ales ca reprezentant în Parlament al Bristolului, pe atunci al doilea oraş din Regat. Această demnitate, pe care a deținut-o timp de şase ani, i-a permis lui Burke să arate prin fapte şi prin vorbe care este concepția sa asupra rolului pe care îl are un membru al Parlamentului: deşi reprezentant al alegătorilor săi, el trebuie să acționeze potrivit propriei sale judecăți şi conştiințe, în armonie cu binele general al țării şi nu slujind interesele constituenților săi ca simplu executant. O astfel de concepție a dus în cele din urmă la retragerea sprijinului pe care i-l acordaseră electorii săi, Burke pierzând mandatul pentru Bristol după şase ani. În continuare, el a supraviețuit în Parlament ca reprezentant al unui comitat de buzunar, Malton. În schimb, Burke nu s-a dezmințit şi s-a făcut auzit în continuare, în probleme arzătoare ce priveau interesul general.

Gândirea politică a lui Burke se desprinde atât din scrierile sale, cât şi din discursurile sale parlamentare, din care se conturează atitudinea sa privitoare la evenimentele epocii şi chestiunile de interes național: precizarea rolului monarhiei, în care a pledat, ca un adevărat *whig,* pentru menținerea relativ restrânsă a autorității Coroanei asupra executivului; chestiunea coloniilor americane, în care a militat pentru o îmbunătățire a raporturilor cu acestea prin îmblânzirea politicilor de taxare şi acceptarea unei relative autonomii a acestora; problema irlandeză, în care a pledat pentru îmbunătățirea situației irlandezilor catolici, fapt care i-a atras unii duşmani şi acuzația că ar aparține confesiunii romano–catolice; Revoluția din Franța, prilejul celebrelor *Reflections on the Revolution în France.*

Edmund Burke a fost un *whig* , ceea ce înseamnă că făcea parte din acea facțiune politică susținătoare, odată, a celebrului *Bill of Rights* din 1688, care îl forța pe regele James II să respecte anumite limite de putere. Evenimentul *Bill of Rights* marchează, de fapt, începutul monarhiei constituționale. Burke se dovedeşte de altfel tot timpul un înfocat apărător al Constituției, nefăcând nici o abatere de la acest crez. Este un aspect foarte important, întrucât şi în *Reflections on the Revolution în France* el laudă tradiția politică britanică tocmai datorită caracterului său *constituțional*, trăsătură ce i-a asigurat viabilitatea şi imunitatea în fața răbufnirilor populare sau populiste de tot felul.

Edmund Burke credea în dreptul natural, dar nu astfel cum îl defineau raționaliştii de limbă franceză. În viziunea lui, dreptul natural nu este rezultatul unui contract social, ci a premers oricăror tendințe şi încercări de cristalizare socială convențională a omenirii. Dacă a existat vreodată un transfer al puterii, acesta s-a realizat treptat, iar nu dintr-o dată, ca o ultimă soluție a oamenilor aflați, *ab origine,* într-o presupusă stare de sălbăticie. Şi mai ales omul nu a fost bun de la natură şi ulterior corupt de societate, ci a fost dintotdeauna rău, societatea fiind modul ideal de ființare a speciei umane.

Dreptul natural la Burke se confundă cu legitimitatea naturală a instituțiilor, mentalităților şi tradițiilor. Şi nu dreptul de fi egal, cu orice preț, cu toți ceilalți membri ai societății, cu atât mai puțin prin eliminarea achizițiilor milenare ale spiritului uman, fie ele de ordin practic sau metafizic.

Burke a fost credincios propriilor sale idei. După ce a scris *Reflections on the Revolution în France* a fost controversat şi respins de mulți contemporani, în genere pe temeiul unei presupuse lipse de consecvență – cel care anterior milita pentru menținerea în cadru restrâns a prerogativelor regale, acum devenea cel mai vehement apărător al Coroanei în fața uraganului ideologic declanşat pe malurile Senei. Însă, Burke, posesor al celui mai caracteristic *common-sense* britanic, a ştiut şi a putut să îşi păstreze luciditatea şi echilibrul, în condițiile în care conaționali de-ai săi priveau seduşi la sângeroasele evenimente ce aveau loc dincolo de Canalul Mânecii. Luciditate care în astfel de condiții este identică cu înțelepciunea: înțelepciunea de a citi în vremuri; înțelepciunea de a conserva ceea ce cu greu ai dobândit; înțelepciunea de a vedea că legile slujesc ordinea, tradițiile şi statul şi nu viceversa.

Societatea este un organism viu şi este o absurditate să vrei să îl vindeci omorându-l mai întâi. Conservatorul nu crede în minunile schimbărilor radicale din societate pe baza unor ideologii fabricate în laboratoarele filosofice ale gânditorilor progresişti. Nu poți părăsi o ordine natural-divină a lucrurilor pentru o întreprindere năstruşnică de instaurare la scară universală şi la modul absolut a egalității între oameni. Este un demers care frizează absurdul, motiv de aprigă satiră pentru Burke. În *Reflections…*, Burke deplânge risipirea a tot ce a fost bun într-un stat anterior atât de strălucitor şi de tradițional precum Franța, din cauza nebuniei sângeroase a Revoluției. Caracterul nefast al unei asemenea mişcări consta, după Burke, în lipsa unei conduceri responsabile din partea unei aristocrații ereditare. Din păcate, de atunci şi până azi națiuni după națiuni au pierdut din ce în ce mai multe dintre comorile pe care le aveau căpătate prin Pronia Divină, începând cu instituția regalității şi până la simțul moral elementar.

În contrast cu regimul egalitar-radical impus prin sânge în Franța, Burke glorifică virtuțile regimului constituțional britanic: grija sa pentru menținerea continuității instituțiilor, precum şi pentru dezvoltarea liberă, organică a acestora; respectul său pentru înțelepciunea tradițională a națiunii britanice şi pentru uzanțele acesteia, pentru drepturile conturate prin cutumă şi mai puțin pentru cele "inventate", de natură abstractă; acceptarea unei ierarhii a rangului şi proprietății; consacrarea religioasă a

autorității seculare şi recunoaşterea radicalei imperfecțiuni a tuturor invențiilor omeneşti. Aceste idei ale lui Burke au fundamentat, practic, *gândirea conservatoare*. Poate instinctiv, alți gânditori din sânul altor națiuni au formulat principii asemănătoare, care au consacrat la nivel local *doctrina conservatoare*. Însă meritul lui Burke este acela de a fi primul care a relevat *nevoia* unei viziuni conservatoare, ca expresie a frământărilor epocii sale şi care a expus cu acribie principiile unei noi viziuni asupra politicii: o viziune nouă care, paradoxal, urmărea conservarea unor valori vechi.

Iată de ce Burke este un adevărat întemeietor de doctrină, opera sa – scrisă sau trăită – constituind piatra unghiulară a conservatorismului.

**Jean Calvin** (10 iulie 1509, Noyon - 27 mai 1564, Geneva) a fost un reformator religios francez. Alături de Martin Luther, a fost unul din inițiatorii Reformei protestante, în opoziție cu anumite dogme şi rituri ale Bisericii Catolice romane. Calvin a dezvoltat o doctrină – "calvinismul" - relativ diferită de aceea a lui Luther, în special în ceea ce priveşte practicarea cultului, considerată o radicalizare a lutheranismului.

Calvin s-a născut cu numele de Jean Cauvin la Noyon, în Picardia, Franța. Martin Luther a scris *cele 95 de teze* în 1517, când Calvin avea 8 ani.

Tatăl lui Calvin, notar al episcopului din Noyon, l-a trimis la colegiul *De la Marche* şi apoi în continuare la Sorbona din Paris, pentru a studia dreptul. În 1532 devine doctor în drept la Universitatea din Orléans. Prima sa lucrare publicată a fost un comentariu al lucrării filozofului roman Seneca *De clementia*. Adoptă curând principiile Reformei, pe care, începând din 1532, începe să le propage la Paris. Amenințat cu închisoarea, se refugiază la Nérac, sub protecția Margaretei de Navarra, favorabilă protestantismului. În 1534, în urma persecuțiilor suferite de protestanții francezi, numiți şi hughenoți, este nevoit să părăsească Franța.

După peregrinări în Basel, Ferrara şi din nou la Paris, în 1536, convins fiind de reformatorul Guillaume Farel, Calvin se stabileşte definitiv la Geneva, unde este numit profesor de teologie. A trăit aici aproape jumătate din viață

Principala operă a lui Calvin în istoria literaturii Reformei, a fost *Învățământul religiei creştine*, publicată în latină (*Christianae religionis institutio*) în 1536 la Frankfurt am Main (ediția definitivă: 1559), iar publicată în franceză (*Institution de la religion chrétienne*) în 1541 la Geneva (ediția definitivă: 1560)

Alte scrieri:

- *De Clementia* - un comentariu asupra operei cu acelaşi nume de Seneca (1532)
- *Psychopannychia* - împotriva sectei anabaptiste (1534)
- Catehismul Bisericii din Geneva

Calvin a publicat între altele şi diverse volume de comentarii ale Bibliei

Calvin nu recunoaşte decât două sacramente (*Taine*): Botezul şi Comuniunea (Împărtăşania). Respinge dogma prezenței reale a "trupului şi sângelui Domnului" în împărtăşanie, invocarea sfinților, instituția episcopatului, etc. Predicatorii sunt aleşi de către credincioşi şi fiecare din bisericile calviniste este condusă spiritual de un

consiliu ales. Calvin crede într-o predestinare absolută a aleşilor şi celor condamnaţi la "judecata din urmă", respingând astfel complet liberul arbitru. Publicaţiile lui Calvin au difuzat ideile sale asupra unei biserici corect reformate, în multe părţi ale Europei. Calvinismul a devenit religia majorităţii populaţiei în Scoţia, Olanda şi părţi din Germania de nord şi a avut o influenţă mare în Ungaria şi Polonia. Majoriatea coloniştilor de pe coasta atlantică americană şi din New England erau calvinişti, inclusiv puritanii şi coloniştii olandezi din Noul Amsterdam (New York). Africa de Sud a fost fondată, începând din secolul XVII, de calvinişti olandezi (deşi câţiva erau de origine franceză sau portugheză), care erau cunoscuţi cu numele de Afrikaans. Sierra Leone a fost colonizată masiv de calvinişti din Noua Scoţie. John Marrant a organizat acolo o congregaţie sub auspiciile lui *Huntingdon Connexion*. Coloniştii erau în mare parte loialişti negri, afro-americani care au luptat pentru britanici în timpul revoluţiei americane.

**Tommaso Campanella** (5 septembrie 1568 - 21 mai, 1639), botezat Giovanni Domenico Campanella, a fost un filozof, teolog şi poet italian.

Format sub influenţa lui Telesio, iar lucrările sale *"Filosofia democraţiei prin simţuri"*, *"Cetatea soarelui"*, constituie o încercare de a organiza raţional societatea preonizînd desfiinţarea proprietăţii private. Referitor la cunoaştere Campanella consideră că baza ei constă în sensibilitate. Cel mai important dintre simţuri ar fi pipăitul şi acesta le include pe celelalte. Tot el îndeamnă la cunoaşterea experimentală şi la studierea minuţioasă a naturii.

**Avram Noam Chomsky** (7 decembrie, 1928, Philadelphia, SUA) este profesor emerit în lingvistică la Massachusetts Institute of Technology. Chomsky este cunoscut pentru teoria *gramaticii generative* şi pentru contribuţiile în domeniul lingvisticii teoretice.

Este reprezentant al structuralismului în ligvistica teoretică, al aşa-numitei gramatici transformaţionale generative şi creatorul unui original sistem de analiză lingvistică, ce a condus la revoluţionarea acesteia.

Chomsky a analizat proprietăţile formale ale limbii şi a diferenţiat două niveluri şi structuri: de suprafaţă şi de profunzime, cărora le corespund următoarele însuşiri: competenţa şi performanţa. Prima permite înţelegerea celor ce comunică (se dezvoltă mai intens în copilărie şi mai rapid decât performanţa şi va rămâne cu un avans tot restul vieţii), iar performanţa se referă la modalităţile de a vorbi, la limbajul oral şi scris.

Crede că limbajul este aprioric, rezultatul unei facultăţi umane înnăscute şi scopul lingvisticii este să determine care sunt proprietăţile universale şi să stabilească o "gramatică universală" care poate justifica posibilele variaţii lingvistice umane. El analizează limbajul începând cu propoziţiile de bază de la care se dezvoltă o nesfârşită varietate de combinaţii sintactice pe baza unui set de reguli formulate în prealabil. La finele acestei liste de reguli sintactice se regăsesc cele fonologice ce guvernează pronunţia. Consideră că limbajul are ca suport structuri sintactice gramaticale profunde, fapt care asigură generativitatea şi creativitatea verbală. În

acest context, după însuşirea sensului unui cuvânt şi a capacităţii de a-l pronunţa, acesta poate fi folosit în sute de combinaţii gramaticale fără exerciţii speciale.
Dintre operele sale lingvistice putem aminti: *Syntactic Structure* (1957), *The Sound Pattern of English* (1968, cu Morris Halle), *Language and Mind* (1972), *The Logical Structure of Linguistic Theory* (1975), *Reflections and Responsibility* (1979), iar din cele politice: *American Power and the Mandarins* (1969), *The Fateful Triangle: The United States, Israel and the Palestinians* (1983)
În afara lumii academice, Chomsky este foarte cunoscut în lumea întreagă pentru activismul său politic şi pentru critica sa la adresa politicii externe a Statelor Unite dar şi a altor guverne. Chomsky se descrie ca un socialist libertarian şi simpatizant al anarho-sindicalismului. Este considerat şi ca un personaj cheie în cadrul stângii politice din Statele Unite.

- Toate guvernele sunt corupte sau corupătoare, dar atenţia sa se îndreaptă asupra S.U.A. în calitate de cetăţean;
- Acolo oamenilor li cere să ratifice deciziile care au fost deja luate, agenda fiind stabilită de două partide politice aflate la putere;
- Programul partidelor politice este stabilit de marii oameni de afaceri, şi inevitabil îşi propune menţinerea unui procentaj imens din resursele lumii sub controlul unui număr restrâns de mari corporaţii americane;
- Guvernul foloseşte un sistem de control al gândirii pentru a manipula populaţia, bazându-se pe intelectuali şi mass-media. Iddea este dezvoltată în *Spre un nou război rece* (1982);
- Dizidenţii sunt reduşi la tăcere; ziariştii care spun adevărul vor fi lăsaţi în curând fără slujbă, pentru că toate ziarele sunt sub controlul corporaţiilor, implicate în teroare şi crimă. El însuşi este cenzurat în toată presa oficială;
- În *Anul 501. Cucerirea continuă* (1993) susţine că S.U.A. aniversează cinci secole teroare şi opresiune, începând cu masacrarea amerindienilor şi până la Războiul din Golf;
- S.U.A. nu au intenţii de anexare a altor state, dar fură resursele acestor ţări.

Lucrările sale fundamentale în domeniul relaţiilor internaţionale:

- *American Power and the New Mandarins*, 1969.
- "Notes on Anarchism", în *New York Review of Books*, 1970.
- *At war with Asia*, 1970.
- *Two Essays on Cambodia*, 1970.
- *Chomsky: selected readings*, 1971.
- *Problems of Knowledge and Freedom*, 1971.
- *For Reasons of State*, 1973.
- *Peace în the Middle East? Reflections on Justice and Nationhood*, 1974.
- *Intellectuals and the State*, 1976.
- *Human Rights and American Foreign Policy*, 1978.

- Noam Chomsky şi Edward Herman, *After the Cataclysm: Postwar Indochina and the Reconstruction of Imperial Ideology*, 1979.
- *Language and Responsibility*, 1979.
- Noam Chomsky şi Edward Herman, *The Washington Connection and Third World Fascism*, 1979.
- *Radical Priorities*, 1981.
- *Superpowers în collision: the cold war now*, 1982.
- *Towards a New Cold War: Essays on the Current Crisis and How We Got There*, 1982.
- *The Fateful Triangle. The United States, Israel, and the Palestinians*, 1983.
- *Turning the Tide : U.S. intervention în Central America and the Struggle for Peace*, 1985.
- *Pirates and Emperors: International Terrorism în the Real World*, 1986.
- *The Race to Destruction: Its Rational Basis*, 1986.
- *The Chomsky Reader*, 1987.
- *On Power and Ideology*, 1987.
- *Turning the Tide. The U.S. and Latin America*, 1987.
- *The Culture of Terrorism*, 1988.
- *Language and Politics*, 1988.
- Edward Herman şi Noam Chomsky, *Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media*, New York: Pantheon Books, 1988.
- *Necessary Illusions*, 1989.
- *Terrorizing the Neighborhood*, 1991.
- *What Uncle Sam Really Wants*, 1992.
- *Chronicles of Dissent*, 1992.
- *Deterring Democracy*, 1992.
- *Letters from Lexington. Reflections on Propaganda*, 1993.
- *The Prosperous Few and the Restless Many*, 1993.
- *Rethinking Camelot: JFK, the Vietnam War, and U.S. Political Culture*, 1993.
- *World Order and Its Rules: Variations on Some Themes*, 1993.
- *Year 501. The Conquest Continues*, 1993.
- *Keeping the rabble în Line*, 1994.
- *Secrets, Lies, and Democracy*, 1994.
- *World Orders, Old and New*, 1994.
- *Powers and Prospects: Reflections on Human Nature and the Social Order*, 1996.
- *Class Warfare*, 1996.
- *Media Control. The Spectacular Achievements of Propaganda*, 1997.
- *One Chapter, The Cold War and the University*, 1997.

- *The Culture of Terrorism*, 1998.
- *The Umbrella of US Power*, 1999.
- *The New Military Humanism: Lessons from Kosovo*, 1999.
- *Profit over People*, 1999.
- *The Fateful Triangle*, 1999.
- *Rogue States*, Cambridge (MA): South End Press, 2000.
- *Propaganda and the Public Mind*, 2001.
- *9-11*, New York: Seven Stories Press, 2001.
- *Understanding Power: The Indispensable Chomsky*, 2002.
- *Media control*, 2002.
- *Hegemony or Survival: America's Quest for Global Dominance*, New York: Metropolitan Books, 2003. Ediție în limba română: *Hegemonie sau supraviețuire - America în căutarea dominației globale*, Editura Antet, ISBN 973-636-074-1
- *Deep Concerns*, 2003.
- *Chomsky on Anarchism*, 2005.
- *Government în the future*, Seven Stories Press, 2005.
- *Imperial Ambitions - Conversations on the Post-9/11 World*, 2005. Ediție în limba română: *Ambiții imperiale*, Editura Antet, ISBN 973-636-153-5
- *Failed States: The Abuse of Power and the Assault on Democracy*, 2006.
- Noam Chomsky şi Gilbert Achcar, *Perilous Power. The Middle East and U.S. Foreign Policy. Dialogues on Terror, Democracy, War, and Justice*, Boulder (CO): Paradigm, 2006.

**Marcus Tullius Cicero** (106-43 î.Hr.) a jucat un rol important în perioada de sfârşit a Republicii romane. Activitatea sa literară şi politico-socială s-a concretizat în domenii atât de numeroase, încât Cicero poate fi calificat drept un om universal, *homo universalis*. El a fost autorul roman care a exercitat cea mai profundă influență asupra literaturii latine şi s-a manifestat ca unul dintre cei mai prolifici scriitori, mai prolific chiar decât Seneca şi Augustin.

Cicero s-a născut la Arpinum în Latium în data de 3 ianuarie 106 a.Chr., într-o familie de cavaleri şi notabili municipali. După ce a urmat cursurile şcolare obişnuite la Arpinum, Cicero este dus la Roma de către tatăl său, pe când avea 17 ani, iar în 88 î.Hr. ascultă expunerile lui Philon din Larissa, exponent al Noii Academii şi elev al lui Carneade. A debutat ca orator şi avocat în 81 î.Hr. Pentru a-şi desăvârşi formația intelectuală, audiază la Atena prelegerile filosofilor, iar în insula Rhodos devine elevul oratorului Molon. Începe o carieră senatorială şi se angajează în viața politică. În 76 î.Hr., Cicero devine quaestor, iar apoi senator. În iulie 64 î.Hr. este ales consul pentru anul 63 î.Hr. În timpul consulatului său, Cicero descoperă aşa numita conjurație a lui Catilina. El va ordona arestarea şi executarea complicilor lui Catilina - fapt ce atrage nemulțumirea partidei popularilor în frunte cu Caesar, care-l va

urmări cu înverşunare. După 60 î.Hr., orientarea politică şi existenţa lui Cicero intră într-o adâncă criză. Începând din martie 58 î.Hr., petrece mai mult de un an de exil în Grecia; este o perioadă foarte dificilă pentru el. După ce, în 51-50 î.Hr., fusese proconsul în Cilicia, Cicero a încercat în van să-i reconcilieze între ei pe Caesar şi Pompeius, aflați acum în conflict. În cele din urmă trece de partea lui Pompeius şi a optimaților republicani, însă după înfrângerea acestora, se află printre primii care se întorc în Italia şi obțin iertarea din partea lui Caesar. După asasinarea lui Caesar, în care se prea poate să fi fost implicat, Cicero devine destul de rapid şeful republicanilor, sperând într-o instaurare a republicii, lucru care atunci era imposibil. A încercat să-l manipuleze pe tânărul Octavianus (viitorul împărat Augustus, 27 î.Hr.-14 d.Hr.) împotriva lui Marcus Antonius, pe care îl considera cel mai primejdios duşman al republicii, însă fără succes. În 7 decembrie 43 î.Hr. a fost ucis chiar de către oamenii lui Marcus Antonius

Cicero a alcătuit o operă imensă. Se pot distinge în primul rând discursurile ciceroniene în număr de 58, care reprezintă o fericită armonizare între talentul nativ, (ingenium), cultura vastă (doctrina) şi practica forului (usus forensis). Discursurile acoperă o perioadă de 38 de ani (81-43 î. Hr.) de activitate retorică pusă în slujba cetățeanului şi a cetății, "de la interesul sau nevoia cărora niciodată nu m-au sustras odihna, plăcerea sau somnul" (Pro Archia poeta, VI, 12). Între aceste discursuri se disting : în Verrem (Împotriva lui Verres) - o serie de şapte discursuri ținute în 70 î.Hr. împotriva lui C. Verres, guvernatorul nedemn al Siciliei (73-70 î.Hr.), care era acuzat de a fi comis abuzuri foarte grave şi malversațiuni în timpul guvernării Siciliei; se remarcă de asemenea în Catilinam (Împotriva lui Catilina, Catilinarele), poate cele mai cunoscute cuvântări ciceroniene pronunțate împotriva lui L. Sergius Catilina, după descoperirea conspirației acestuia împotriva republicii; celebre sunt şi cele 14 discursuri pronunțate împotriva lui Marcus Antonius, în Marcum Antonium, care dorea să urmeze politica lui Caesar.

Cicero s-a remarcat şi ca un teoretician al artei retorice, fiind socotit unul dintre părinții oratoriei antice. În tratatele sale, el face o incursiune în istoria oratoriei antice şi o analiză a principalelor curente retorice care aveau adepți în epoca sa (aticismul şi asianismul), dezbătând problema formării oratorului şi a funcției sale în societate; oratorul ideal (orator summus et perfectus) este, în concepția lui, prototipul omului şi cetățeanului desăvârşit, o personalitate complexă. El îşi materializează ideile în tratate numeroase, dintre care sunt demne de amintit: De oratore libri tres (Trei cărți despre orator) - tratat alcătuit în 55 î. Hr., dedicat lui Quintus, fratele său şi redactat sub forma unui dialog între celebritățile forului roman Crassus şi Marcus Antonius (omonim al generalului); Partitiones oratoriae (Diviziunea părților artei elocinței) alcătuit în 54 î.Hr., un adevărat manual de retorică în formă dialogală între Cicero-tatăl şi fiul său Marcus; deosebit de valoroase sunt şi alte două lucrări ca Brutus, scris în 46 î.Hr., în care Cicero îşi proclamă idealurile sale de armonizare a tuturor ideilor şcolilor retorice, opunându-se curentului aticist, prea simplu şi sobru, care apăruse la Roma între 51-50 î.Hr. şi tratatul Orator, unde Cicero îşi apără din nou idealul său

retoric moderat, ameninţat de influenţa crescândă a aticismului. Cicero are, de asemenea, o deosebită pasiune pentru filosofie, insuflată, după propria-i mărturie, de reprezentanţii principalelor doctrine din acea vreme (epicureismul, stoicismul, neoacademismul) pe care îi audiase la Roma sau în Grecia, cu unii dintre ei păstrând relaţii chiar familiare (cum ar fi stoicii Diodotus şi Posidonius, academicienii Philon şi Antiochos).
Cicero se va dedica întru totul filosofiei după anul 56 î.Hr., când, dezamăgit de situaţia politică, caută un rost al existenţei sale în scris, propunându-şi să dea Romei o literatură filosofică proprie, în măsură să o elibereze de sub tutela spirituală a Greciei. Opera sa filosofică, chiar dacă nu reprezintă un corpus doctrinar, trebuie apreciată pentru adaptarea modelelor filosofiei greceşti la spiritualitatea şi mentalitatea romană şi, mai ales, pentru impunerea unui limbaj filosofic latin, la crearea căruia Cicero are un merit incontestabil. Dintre lucrările sale cu caracter filosofic, merită menţionate: De republica (Despre stat) - dialog politic pe tema celei mai bune forme de guvernare şi a calităţilor conducătorului ideal; De legibus (Despre legi) - tot un dialog politic pe tema legislaţiei şi a tipului ideal de constituţie; De natura deorum (Despre natura zeilor) - scriere pe tema existenţei şi esenţei divinităţii; De divinatione (Despre divinaţie) - abordând tema divinaţiei ca har şi artă a prezicerii viitorului; şi în sfârşit De fato (Despre destin) - o expunere asupra problemei destinului.
Cicero are şi o vastă corespondenţă (peste 800 de scrisori) scrisă între anii 68 şi 43 î.Hr., care este în acelaşi timp un dosar intim al scriitorului şi o adevărată frescă a vieţii Romei din vremea sa. Omul Cicero ni se descoperă aici cu o surprinzătoare sinceritate prin atitudinile politice şi civice, prin viaţa zilnică din for sau din familie
**Auguste Comte** a fost un sociolog şi filosof francez. S-a născut în 1789 la Montpellier şi a murit la Paris în 1857.
Elev al Politehnicii şi între 1817 şi 1824 secretar al lui Saint-Simon, el a fost adânc influenţat de acest premergător, ce a întrebuinţat pentru prima oară termenul de filozofie pozitivistă. Totuşi lui Comte îi revine meritul de a fi făcut un sistem întemeiat, cu o logică şi o pregătire ştiinţifică ce vin în contrast cu opera lui Saint-Simon, în care sclipirile sunt prea mult puse în umbră de lipsa de cultură ştiinţifică şi chiar de lipsa de seriozitate.
Comte a urmărit înfiinţarea unei filosofii pozitiviste, corespunzătoare ultimului stadiu la care omenirea trebuia să tindă, după ce a trecut prin starea teologică şi acea metafizică, ce reprezentau trepte necesare ale omenirii, în mersul ei de la copilărie spre maturitate pe care o reprezintă cea de a treia treapta, a spiritului pozitiv. Pozitivismul , ştiinţa şi filozofia pozitivă nu mai caută explicarea cauzelor ascunse îndărătul fenomenelor ci se multumeşte cu studiul datelor experienţei.
Acest studiu nu este însă o simplă adunare de date ci tinde să descopere legile ce guvernează grupele de date şi fapte ce corespund diferitelor ştiinţe fundamentale.
Din esenţa gândirii sale:
- Cele trei stări ale civilizaţiei umane sunt, de fapt, etape ale evoluţiei spiritului. În faza teologică sau fictivă, raţiunea explică faptele observate prin fapte fapte

inventate (în politică, a fost astfel inventat dreptul divin); în faza metafizică sau abstractă, faptele sunt explicate prin abstracții (cazul contractului social în politică); starea ştiințifică sau pozitivă, în care faptele sunt explicate prin legi generale. În acest ultim stadiu, ştiința politică devine „o fizică particulară, fondată pe observarea directă a fenomenelor privitoare la dezvoltarea colectivă a speciei umane, ştiință având ca obiect coordonarea trecutului social, iar ca rezultat determinarea sistemului pe care mersul civilizației tinde să-l producă astăzi”.

- Progresul social se produce datorită descoperirilor ştiinței şi aplicațiilor sale (în primul rând în industrie);
- Individualismul crează anarhie şi dezordine socială. Este necesară o strictă diviziune a muncii şi o clară ierarhie a competențelor în societate:

Cei ce ştiu să elaboreze cunoştințele referitoare la natura fizică şi socială;
Publiciştii care difuzează şi răspândesc planurile;
Guvernanții care execută acesta planuri;
Masele care se supun guvernanților, în avantajul lor;

- Revoluția franceză se datorează pierderii sensului sociabilității şi destrăbălării indivizilor;
- Individualismul nu are nici o valoare în afara societății, şi poate fi valorificat doar prin intermediul familiei (creuzetul formării morale) şi patrie (care ne învață solidaritatea);
- Politica trebuie fundamentată ştiințific, până la a fi înlocuită cu o ştiință a tehnicii şi gestiunii colective;
- Puterea trebuie să aparțină savanților, singurii care dețin mijloacele (cunoscând principiile sociologiei, staticii şi dinamicii sociale). Aceştia sunt însă sistematic persecuți de putere;

Este necesară planificarea socială sistematică şi “ştiințifică”, care să fie propovăduită de noua religie în care oamenii de ştiință urmau să fie prelați, iar Comte însuşi – papa.

**Confucius** (cca. 551-479 Î.Hr.). Cel mai mare reformator religios şi spiritual al Chinei antice, întemeietorul confucianismului, s-a născut, conform tradiției istorice, în principatul Lu (azi provincia Shandong), ca membru al clanului Kong. Numele său original era Kong Qiu. A avut o copilărie plină de privațiuni, tatăl sau murind de timpuriu şi lăsând familia în sărăcie. Căsătorit la 19 ani, Confucius a avut un fiu şi două fiice, ducând o existență relativ modestă, ca profesor, întemeietor de şcoală, apoi funcționar în administrația principatului Lu. O parte a vieții (aproximativ 13 ani) a petrecut-o în exil, călătorind prin toate provinciile Chinei.

Doctrina confucianistă nu poate fi considerată o religie propriu-zisă, ci mai degrabă un sistem în primul rând etic, apoi filosofic şi religios bazat pe existența unei divinități supreme (“Shangdi”), Cerul, care călăuzeşte viața oamenilor. Aceasta are la bază virtutea fundamental”jen” (omenia) care implică în primul rând respectul față de normele de comportare, față de legăturile de rudenie, fiecare om având un loc bine

determinat în ierarhia lumii, loc pe care trebuie să-l accepte venerându-i pe cei superiori lui social sau ca vârstă. în felul acesta, conform doctrinei, poate fi păstrată ordinea desăvârşită în societate şi în lume.
Modelul uman propus de Confucius este reprezentat de "jun-zi", oameni cu un comportament etic şi religios impecabil, determinat de educație şi respectarea ierarhiei.
Cel mai important izvor documentar despre viața şi opera sa poartă denumirea de *Analecte* (Lun Yu), aceasta fiind o culegere de cugetări culese de discipolii săi. I se atribuie alte şase opere: *Cartea Schimbărilor* (Yi jing), *Cartea Odelor* (Shi jing), *Cartea Edictelor* (Shu jing), *Memorial de rituri* (Li ji), *Cartea Muzicii* (Yueh jing) şi *Primăvara-Toamna țării Lu* (Lu guo Chun-Qiu).
Morala confucianista a stat la baza imperiului chinez pana la revolutia din 1911, fiind propagata, de asemenea, mai ales în Coreea şi apoi în Japonia.
**Benjamin Constant** (1767 — 1830). Scriitor şi om politic francez, cartofor şi cuceritor notoriu, Benjamin Constant - una dintre marile figuri liberale ale tuturor timpurilor - întruchipează perfect paradoxul cu care se confruntă liberalismul francez post-revoluționar: el este în acelaşi timp apărător al principiilor care au stat la baza Revoluției şi critic al exceselor sale, susținător al acesteia împotriva celor care doresc revenirea la Vechiul Regim şi adversar al celor care doresc "aprofundarea" ei.
Născut la Lausanne, Elveția, într-o familie hughenotă originară din Artois şi rămas orfan de mamă la numai două săptămâni de la naştere, Constant este încredințat mai multor preceptori împreună cu care călătoreşte în Anglia, Belgia şi Olanda. Va urma cursuri la Universitatea din Erlangen şi, din 1783, la Universitatea din Edinburgh, unde intră în contact cu iluminismul scoțian (Adam Smith, David Hume, Adam Ferguson). Tot în această perioada îşi descoperă pasiunea pentru jocul de cărți şi începe seria aventurilor sale amoroase, printre cuceririle sale de-a lungul timpului numărându-se Doamna de Stael (o influență semnificativă asupra gândirii sale politice) şi Doamna de Récamier.
Primul moment semnificativ al carierei sale politice este numirea ca membru al Tribunatului în 1799, de unde este demis în 1802 ca urmare a opoziției crescânde față de Napoleon. Urmează o perioadă de exil în Germania, Italia, Belgia şi Elveția. Menține în toată această perioadă contacte atât cu emigranța conservatoare cât şi cu guvernul napoleonian. În cursul celor "O sută de zile", Constant revine în Franța şi, în urma garanțiilor primite de la Napoleon, îşi ia sarcina de a redacta o Constituție a Imperiului. După înfrângerea acestuia la Waterloo, este numit în comisia de armistițiu, spre surprinderea conservatorilor din noul guvern regal care ordonă exilarea sa, măsură suspendată la scurt timp de Ludovic al XVIII-lea. Ales deputat în mai multe rânduri după Restaurație, Constant se alătură în 1830 "Revoluției din iulie", fiind unul dintre cei care îl însoțesc pe Louis-Phillippe d'Orléans la manifestația de la Hotel de Ville în ziua de 31 iulie.

Opera sa e vastă şi tratează toate temele majore ale filozofiei politice liberale: egalitatea formală, libertatea, opoziția comerț-război, guvernarea reprezentativă, neutralitatea puterii, separația stat-societate, supremația ideilor.
Cele mai importante lucrări ale lui Benjamin Constant sunt, în ordinea cronologică a apariției, *Despre forța guvernului actual al Franței şi despre necesitatea de a i se alătura*, o replică la *Reflecțiile* lui Edmund Burke apărută în 1796 şi care va provoca răspunsul lui Joseph de Maistre în *Considerații asupra Franței* ; *Despre spiritul de cucerire şi de uzurpare*, un pamflet anti-napoleonian publicat în 1814 şi urmat în acelaşi an de *Reflecții asupra Constituțiilor, distribuția puterilor şi garanțiilor într-o monarhie constituțională*; *Colecție completă de lucrări publicate asupra guvernului reprezentativ şi constituția actuală, formând un fel de curs de politică constituțională*, apărută în 1818; *Mélanges de littérature et politique*, apărută în 1829; *Memorii asupra celor 100 de zile*, publicată în 1822; *Despre libertatea anticilor şi modernilor*, cel mai cunoscut text al său, inițial o conferință ținută la Athénée royal în 1819, publicat apoi în ediția din 1826 a *Colecției*; în sfârşit, o monumentală lucrare în cinci volume consacrată religiei, ultimele două apărând abia în 1831.
Benjamin Constant moare în data de 8 decembrie 1830, fiind înmormântat cu funeralii naționale. Cea mai concisă formulare a crezului său politic şi filozofic este dată în prefața pentru *Mélanges de littérature et politique :*

> "Am apărat patruzeci de ani acelaşi principiu : libertate în toate – în religie, în filozofie, în literatură, în industrie, în politică; şi prin libertate înțeleg triumful individualității, atât asupra autorității care ar vrea să guverneze despotic, cât şi asupra maselor care reclamă dreptul de a aservi minoritatea majorității."

**Benedetto Croce** (25 februarie 1866 - 20 noiembrie 1952) a fost un critic italian, filozof idealist şi politician. A scris numeroase lucrări de filozofia istoriei şi de estetică. A avut o influență notabilă asupra lui Antonio Gramsci.
Croce nu a posedat o diplomă universitară, pregătirea lui este în mare parte aceea a unui autodidact. La 17 ani, după pierderea părinților săi în cutremurul de la Casamicciola, îndrumat de unchiul său, urmeză câteva cursuri ale Facultății de Drept, pe care însă nu o absolvă. Timp de şase ani, între 1886-1892 călătoreşte în țările de mare cultură. În 1892 se stabileşte la Neapole unde îşi va petrece întreaga viața. A deținut funcții publice de două ori: în 1920-1921 a fost ministru al învățământului şi în 1944, după înlăturarea regimului mussolinian, când a participat la formarea primului guvern de coaliție. Primele scrieri ale lui Croce privesc istoria Regatului celor Două Sicilii. La 21 de ani scrie prima sa operă de amploare, *La rivoluzione napoletana del 1799*. Se dedică filosofiei. În 1903, împreună cu Giovanni Gentile întemeiază o revistă care cuprinde studii asupra literaturii italiene contemporane, *La Critica*. La aproape 40 de ani scrie principala sa operă, *Estetica*.

*L'Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale* (Estetica privită ca ştiinţă a expresiei şi lingvistică generală), 1902 *Logica come scienza del concetto puro* (Logica privită ca ştiinţă a conceptului pur), 1909 *Filosofia della practica* (Filosofia practicii), 1909 *Breviario di estetica* (Breviarul de estetică), 1913 *Teoria e storia della storiografia, 1917 La poesia*, 1936

**Denis Diderot** (5 octombrie 1713 – 31 iulie 1784) a fost filosof şi scriitor francez.

Născut la Langres, Diderot a fost o figură complexă a iluminismului francez, având o influenţă majoră asupra spiritului raţionalist al secolului al XVIII-lea. Diderot a primit o educaţie iezuită şi a întors spatele unei cariere în drept, dedicându-se studiului şi scrisului. În 1745, Diderot a început să editeze *Encyclopédie*, un proiect faimos, care a inclus aproape toţi scriitorii francezi iluminişti importanţi

Una din piesele sale, *Le Père de famille* (Tată de familie, 1758), a fost considerată a fi prototipul "dramei burgheze". Dintre celelalte opere ale sale, *La Religieuse* (Călugăriţa, 1796) – roman psihologic, *Jacques le fataliste* (Jacques fatalistul, 1796), precum şi satira *Le Neveu de Rameau* (Nepotul lui Rameau) au devenit binecunoscute.

De asemenea, Diderot este apreciat şi pentru scrierile sale filozofice: *Pensées philosophiques* (Cugetări filozofice, 1746) şi *Lettre sur les aveugles* (Scrisoare despre orbi, 1749). Diderot a avut o contribuţie fundamentală în domeniul criticii moderne de artă, cu ale sale *Salons* (Saloane), articole pe care le-a publicat în ziare, începând cu anul 1759. Corespondenţa vastă a lui Diderot descrie o imagine obiectivă a epocii sale. El a avut o influenţă semnificativă asupra generaţiilor următoare de gânditori din Franţa, Germania şi Anglia. Pirncipalele opere:

- *Pensées philosophiques*, eseu (1746)
- *La promenade du sceptique* (1747)
- *Les bijoux indiscrets*, roman (1748)
- *Lettre sur les aveugles à l'usage de ceux qui voient* (1749)
- *L'Encyclopédie,* (1750-1765)
- *Lettre sur les sourds et muets* (1751)
- *Pensées sur l'interprétation de la nature*, eseu (1751)
- *Le fils naturel* (1757)
- *Salons* (1759-1781)
- *La religieuse*, roman (1760)
- *Le neveu de Rameau*, autobiografie (1761 ?)
- *Mystification ou l'histoire des portraits* (1768)
- *Entretien entre D'Alembert et Diderot* (1769)
- *Le rêve de D'Alembert*, eseu (1769)
- *Suite de l'entretien entre D'Alembert et Diderot* (1769)
- *Paradoxe sur le comédien* (1769 ?)
- *Apologie de l'abbé Galiani* (1770)

- *Principes philosophiques sur la matière et le mouvement*, eseu (1770)
- *Entretien d'un père avec ses enfants* (1771)
- *Jacques le fataliste et son maître*, roman (1771-1778)
- *Supplément au voyage de Bougainville* (1772)
- *Histoire philosophique et politique des deux Indes*, în colaborare cu Raynal (1772-1781)
- *Voyage de Hollande* (1773)
- *Eléments de physiologie* (1773-1774)
- *Réfutation d'Helvétius* (1774)
- *Observations sur le Nakaz* (1774)
- *Essai sur les règnes de Claude et de Néron* (1778)
- *Lettre apologétique de l'abbé Raynal à Monsieur Grimm* (1781)
- *Aux insurgents d'Amérique*(1782)

**Aleksandr Dughin** (n. 7 ianuarie 1962) este un geopolitician şi politician rus de extrema dreaptă, preşedinte al Partidului Eurasiatic, care pledează pentru edificarea unui suprastat eurasiatic capabil să se opună hegemoniei americane. Autor a cîteva cărți de geopolitică, printre care *Bazele geopoliticii* (1997). Conceptual, Dughin caută să îmbine tradiția geopoliticii clasice germane cu cea a gândirii panslaviste, precum şi cu mistica teosofică rusească.

A intrat în atenția opiniei publice ruse la începutul anilor '90 şi este cunoscut drept cel mai reprezentativ lider al curentului conservator din gândirea "expansionistă" a Rusiei. Conduce mişcarea conservatoare "Eurasia". A servit în calitate de consilier al liderului comunist Ghenadi Seleznev.

Monumentala lucrare *The Essentials of Geopolitics. Thinking spatially* (Moscova, Arktogeia Centre, 2000, 925 de pagini) l-a propulsat pe Alexander Dughin drept principalul avocat al expansionismului Rusiei post-sovietice. Pentru Dughin, centrul lumii este Eurasia, zona pe care o defineşte - exact ca Zbigniew Brzezinki - ca fiind formată din Europa, Asia şi Orientul Mijlociu. Este interesant că Dughin se întâlneşte în definirea unor concepte geopolitice cu neoconservatorii americani (grupul PNAC), pe care, evident, îi combate. Dacă Eurasia este centrul lumii, Rusia trebuie să fie - în concepția lui Dughin - centrul Eurasiei. Lucrarea sa reintroduce unele teme ale geopoliticii clasice, în contextul Rusiei post-sovietice. La sfârşitul secolului XIX, şi începutul secolului XX, autori ca Halford Makinder şi Klaus Haushofer au exprimat o serie de teorii privind spațiul politic-geografic, pe care Dughin le reia. Aşa cum este teoria potrivit căreia cel care va stăpâni Eurasia, va stăpâni practic, întreaga lume. Potrivit lui Dughin, toate marile puteri au avut ambiția de a domina Eurasia, fără altă concurență (SUA constituie doar exemplul cel mai recent). După Dughin, Rusia - ca poziție geografică, experiență în zonă şi resurse - este cea mai îndreptățită să participe la această competiție pentru putere cu SUA. "Numai o integrare cu "noul imperiu" trebuie să fie "unul eurasiatic, pentru a domina acest spatiu vast, ca ulterior sa domine lumea întreagă".

Dughin este convins că viitorul va menține o "bipolaritate" mondială. Această "bipolaritate" va fi dată de competiția între "statele continentale" şi "statele-maritime". Dughin consideră drept "state continentale" - şi deci aliați fireşti - Rusia, Germania, Franța, Iranul şi în oarecare măsură, chiar Japonia. În timp ce "statele maritime" ar fi SUA şi Marea Britanie. Mai mult decât orice şcoală de gândire geopolitică rusă, şcoala "expansionismului", reprezentată de Alexander Duhgin, pare ghidată de teoriile tradiționale ale lui Haushofer şi Makinder.
De o parte avem statele eurasiatice", de cealalată parte statele "atlantice". Cum ar putea Rusia actuală să domine vastul spațiu eurasiatic? Şi să dea astfel bătălia pe trei "fronturi": Europa, Asia (mai ales Asia Centrală) şi Orientul Mijlociu? Dughin consideră că Rusia post-sovietică are nevoie de un nou tip de reforme interne, precum şi de faurirea unor alianțe noi. Pe plan intern, Dughin propune ca, în jurul ortodoxismului, prin reforme, Rusia să creeze un stat multi-etnic şi multi-religios. Pe plan extern, el propune alianțe cu Germania, Iran şi Japonia.
Dughin are în vedere, astfel, crearea a trei proiecte speciale: pan-european (Germania), pan-arab (Iran) şi pan-asiatic (Japonia). Este de remarcat că autorul consideră China drept un adversar şi competitor pentru Eurasia, şi propune o serie de măsuri prin care Beijingul să fie slabit în viitor. În final, Dughin vede Rusia drept un "imperiu" care va domina câteva alte imperii. şi anume: Imperiul european, organizat în jurul Germaniei şi a "Mitteleuropa"; Imperiul pacific, organizat în jurul Japoniei; precum şi Imperiul Asiei Centrale, organizat în jurul Iranului.
**Emile Durkheim**. Ultimul născut al unei familii tradiționale de evrei din estul Franței, David Emile Durkheim s-a născut la Epinal în 15 aprilie 1858. Provenit dintr-o familie cu o puternică tradiție religioasă, Durkheim a studiat în tinerețe ebraica şi doctrina talmudică. A absolvit Şcoala normală superioară (la cea de a treia încercare) şi a reuşit la două bacalaureate: unul în litere (1874) şi celalalt în ştiințe (1875). Şi-a susținut doctoratul în filosofie cu teza *Despre diviziunea muncii sociale,* însoțită de o teză complementară redactată în latină asupra contribuției lui Montesquieu la construirea ştiintei sociale. Între 1885-1886 studiază ştiințele sociale în Paris, apoi în Germania sub conducerea lui Wundt. După întoarcerea din Germania, publică în “Revista filosofică” trei articole: *Studii recente asupra ştiințelor sociale*, *Ştiința pozitivă şi morala în Germania* şi *Filosofia în universitățile germane*. Din 1882 predă la două licee din provincie, iar în 1887 devine profesor de pedagogie şi stiință socialaăla Universitatea din Bordeaux - acesta fiind primul curs de sociologie predat într-o universitate. În toamna anului 1887 se căsătoreşte cu Louise Dreyfus, fiica unui industrias parizian specializat în cazangerie.
Realizările sale ştiințifice sunt foarte vaste; pe lângă numeroase articole şi recenzii critice, el publică *Diviziunea muncii sociale* (1893), *Regulile metodei sociologice* (1895), *Sinuciderea* (1897), *Formele elementare ale vieții religioase* (1912). După moartea sa sunt publicate următoarele lucrări ale sale: *L'education morale* (1923), *Sociologie et philosophie* (1925), *Le socialisme* (1928), *L'evolution pedagogique en France* (1938).

Este numit în 1902 lector în Ştiintele educației la Sorbona şi profesor titular de pedagogie, patru ani mai târziu, când va preda şi sociologia. În 1906 preda la catedra de pedagogie a Facultății de litere din Paris, şi în 1913 catedra sa primeşte numele de „chair de sociologie” de la Sorbona. În jurul său se strânge o echipă de colaboratori muncitori şi devotați, printre care şi Marcel Mauss, Paul Fauconnet, frații Bourgin, Henri Hubert - cu ajutorul cărora el înființează în 1898, “Annee sociologique”, prima revistă de ştiințe sociale din Franța.

Dureros lovit de moartea unicului său fiu, - ucis pe frontul din Salonic, Durkheim se stinge din viață la Paris pe 15 noiembrie 1917, la doar 59 de ani.

**Friedrich Engels** (28 noiembrie 1820, Barmen - 5 august 1895, Londra), fondator, alături de Karl Marx, al socialismului ştiințific şi al materialismului dialectic şi istoric.

Engels s-a născut în oraşul Barmen din Renania la 28 noiembrie 1820. A urmat şcoala din Barmen şi apoi liceul din Elberfeld. În 1841 a venit la Berlin pentru a audia cursurile de la Universitatea din Berlin. În acest timp, în ceea ce priveşte concepțiile sale filozofice, Engels s-a apropiat de hegelienii de stînga, iar în politică era democrat-revoluționar.

La sfârşitul anului 1842 Engels pleacă în Anglia, la Manchester, unde cunoaşte viața şi felul de trai al muncitorilor şi intră în legătură cu liderii mişcării muncitoreşti engleze. În *Analele franco-germane*, editate la Paris de Marx şi A. Ruge, publică lucrarea *Schița unei critici a economiei politice* (1844).

În august 1844, Engels, în drum spre Germania, se întîlneşte la Paris cu Marx. Acum începe prietenia dintre ei, care, după cum scria Lenin, „întrece cele mai mişcătoare legende ale anticilor despre prietenia dintre oameni“. Rodul teoretic al întîlnirii lor a fost lucrarea comună *Sfânta familie*. În 1845 Engels publică *Situația clasei muncitoare din Anglia*, iar între 1845-1846 elaborează împreună cu Marx, care se afla expulzat la Bruxelles, *Ideologia germană*.

Între 1845 şi 1847, Engels desfăşoară o intensă activitate teoretică şi politică. El intră în legătură cu organizația *Liga celor drepți*, transformată în 1847 în *Liga comuniştilor*. Una dintre lucrările principale ale acestei perioade este *Principiile comunismului*, lucrare pregătitoare a celebrului *Manifest al Partidului Comunist*, document programatic al marxismului, scris de Marx şi Engels, la solicitarea Congresului al II-lea de la Londra al Ligii Comuniştilor.

După izbucnirea revoluției din februarie 1848 în Franța, Engels îl urmează la Paris pe Marx, care fusese expulzat din Bruxelles de guvernul belgian. În aprilie 1848, la izbucnirea revoluției din Germania, Marx şi Engels pleacă la Köln, unde înființează, în iunie, *Noua gazetă renană,* în paginile căreia apără programul revoluționar: unificarea Germaniei într-o republică democrată unică. Anii 1848-1849 sunt ani de prigoană, în care Engels este în repetate rânduri arestat şi expulzat. În mai 1849, Engels ia parte, luptând pe baricade, la insurecția armată a poporului în Germania; după reprimarea insurecției, trece cu ultimele unități ale armatei revoluționare pe teritoriul elvețian. La insistența lui Marx, pleacă la Londra.

În 1850 scrie *Războiul țărănesc german*. În studiul *Revoluție şi contrarevoluție în Germania*, scris împreună cu Marx, făcând bilanțul perioadei revoluționare anterioare, acordă o atenție deosebită problemelor insurecției armate. În noiembrie 1850, Engels se mută la Manchester, unde începe să lucreze la o casă de comerț pentru a avea posibilitatea să dea un sprijin material lui Marx, care în perioada 1850-1870, în condițiile materiale extrem de grele ale vieții în emigrație, desfăşura o muncă intensă pentru elaborarea operei sale principale, *Capitalul*.
În timpul cât stă la Manchester, Engels scrie un mare număr de lucrări consacrate relațiilor internaționale, problemelor economice şi militare. Va locui aici pînă în 1870, întreținînd tot timpul cu Marx o corespondență aproape zilnică, în care discută împreună cele mai diverse probleme de teorie, de politică şi de tactică a mişcării muncitoreşti. În toamna anului 1870, Engels se mută de la Manchester la Londra. La sosirea la Londra este cooptat în Consiliul general al Internaționalei I. Din articolele lui Engels împotriva lui Dühring, publicate în 1877-1878, este alcătuită mai tîrziu celebra sa lucrare *Anti-Dühring*. În această carte, Engels expune cele trei părți constitutive ale marxismului: filozofia marxistă, economia politică marxistă şi teoria socialismului ştiințific. În acelaşi timp, Engels studiază dezvoltarea ştiințelor naturii, ale căror descoperiri contribuiau la fundamentarea şi la dezvoltarea concepției materialist-dialectice despre lume; rezultatele acestui studiu se concretizează în lucrarea *Dialectica naturii*, elaborată între 1873 şi 1886 şi publicată postum în 1925.
După moartea lui Marx (1883), Engels se consacră punerii la punct şi publicării volumelor al II-lea şi al III-lea ale *Capitalului*, pe care Marx nu reuşise să le termine în timpul vieții. În 1885 Engels publică volumul al II-lea, iar în 1894 volumul al III-lea al *Capitalului*. Aceleiaşi perioade îi aparțin lucrările *Originea familiei, a proprietății private şi a statului* (1884), precum şi *Ludwig Feuerbach şi sfîrşitul filozofiei clasice germane* (1886), în care arată, într-o formă populară, apariția şi dezvoltarea filozofiei marxiste, raportul dintre aceasta şi filozofia anterioară şi face o expunere a tezelor fundamentale ale materialismului dialectic şi ale materialismului istoric.
Engels a întreținut o bogată corespondență cu partidele socialiste din întreaga lume. O lucrare importantă, îndreptată împotriva oportunismului, este *Contribuții la critica proiectului de program social-democrat din 1891*. În ultima perioadă a vieții sale, după 1890, Engels dezvoltă, în scrisorile adresate diverşilor militanți marxişti, tezele materialismului istoric, subliniind rolul luptei politice şi al ideilor în dezvoltarea societății. Moare la 5 august 1895, la Londra.
**Frantz Fanon** (1925-1961), (1925, Fort-de-France, Martinica - 1961, Washington, SUA) a fost un autor francez. În timpul celui de-al doilea război mondial, el a luptat în armata franceză.
A scris *Piei negre, măşti albe* (1952), *Un colonialim muribund* (1959), *Pentru o revoluție africană* (1964) sau *Condamnații pământului* (1961):

- Teoria completează practica revoluționară, în Algeria şi Tunisia;

- Demască deopotrivă suporturile ideologice ale rasisimului, colonialsimului şi imperialismului, ca şi proiectul socialist al lui Marx şi Engels, creân o alternativă a lumii a treia;
- Ordinea socială a țărilor colonizate nu este capitalistă, chiar dacă motivul fundamental este profitul; băştinaşii şi capitaliştii nu sunt acolo clase antagoniste, ci contradicția fundamentală este între civilizații;
- În colonii, proletariatul este privilegiat, răsfățat şi "burghez", spre deosebire de metropole;
- "Se spune de obicei că există o comunitate de interese între oamenii colonizați şi clasa muncitoare a țării colonizate. Istoria războaielor de eliberare purtate de popoarele colonizate este o istorie de infirmare a acestor teze";
- Baza socială primară a revoluției în lumea a treia o constituie nu "organizarea producției", ci "organizarea opresiunii";
- Baza socială a revoluției sunt "oamenii de la țară" – lumpenproletariatul, intelectualii şi mica burghezie renegată.
- Țărănimea este "singura forță revoluționară spontană din țară". Aceasta şi-a păstrat disciplina după cucerire, cultivând opoziția prin mituri şi folclor;
- Războiul de eliberare cunoaşte mai multe stadii: faza naționalistă (când burghezia şi sindicatele militante au cerut privilegii mai mari); faza spontană (în care opresiunea accelerează migrarea naționaliştilor către regiunile rurale), desfăşurarea (care nu trebuia să fie violentă).

**Erasmus** (Desiderius) **din Rotterdam** (27 octombrie cca. 1466, Rotterdam/Olanda - 12 iulie 1536, Basel/Elveția) a fost un teolog şi erudit olandez, unul dintre cei mai însemnați umanişti din perioada Renaşterii şi Reformei din secolele al XV-lea şi al XVI-lea, "primul european conştient" (Stefan Zweig). Pentru faptul că a criticat stările de fapt neconforme din Biserica Catolică a timpului său, a fost considerat precursor al reformei religioase, deşi el însuşi nu a aderat la protestantism, preconizând în mod consecvent spiritul de toleranță religioasă.

Fiu nelegitim al preotului Roger Gerard, Erasmus frecventează şcolile severe ale ordinelor monahale din Deventer şi s'Hertogenbosch iar, după moartea tatălui său, intră în mănăstirea ordinului augustinian din Steyn, în apropierea oraşului Gouda. După ce a devenit preot în anul 1492, lucrează ca secretar al episcopului din Cambrai, care îl trimite la Paris, unde începe studiul teologiei şi filozofiei scolastice. În acest timp, dezvoltă tot mai mult o atitudine critică față de rigiditatea dogmelor religioase şi obține dispensa de viață în mănăstire, consacrându-se studiului limbii şi filozofiei greceşti clasice. Începând din anul 1499, întreprinde numeroase călătorii în Franța, Anglia, Italia şi Elveția unde intră în contact cu cele mai importante centre şi personagii culturale ale timpului, ține lecții şi conferințe, are posibilitatea să studieze vechi manuscrise. În Anglia cunoaşte pe Thomas Morus şi predă la Universitatea din Cambridge, în Italia devine prieten cu tipograful şi editorul venețian Aldo Manuzio iar Universitatea din Torino îi decernează titlul de Doctor în Teologie. În anii 1514-

1521 trăieşte în Basel (Elveția), părăseşte însă oraşul în timpul reformei lui Ulrich Zwingli, revine mai târziu la Basel, unde îşi sfârşeşte zilele la 12 iulie 1536.
Erasmus a dedicat cea mai mare parte a operelor sale problemelor religioase. Devine cunoscut, în 1500, cu *"Collectanea adagiorum"*, o colecție de proverbe şi zicale latine şi din Biblie, *"Enchiridion militis christiani"* ("Manualul combatantului creştin", 1503). Opera cea mai importantă este *"Encomium moriae"* sau *"Laus Stultitiae"* ("Elogiul nebuniei", 1509), dedicată lui Thomas Morus, o satiră la adresa teologiei scolastice, imoralității clerului şi a *curiei* catolice, în acelaşi timp apologie a pasiunii exaltate ("nebuniei") a adevăratului creştin care-şi dedică viața credinței. Erasmus înțelege credința creştină ca o acceptare nedemonstrabilă - împotriva şi mai presus de necesitatea oricărei rațiuni - a lui Dumnezeu devenit om, care moare pentru mântuirea oamenilor şi învie din morți prin el însuşi. Pentru aceasta trebuie schimbată formația clasică a teologilor şi literaților, lipsiți de sensibilitatea cerută de scriptura evanghelică. Aceste lucrări, în care Erasmus trimite la studiul izvoarelor orginare ale creştinismului, au făcut să fie considerat deschizător de drum al reformei protestante, deşi el a rămas tot timpul un catolic consecvent, cu toată apropierea de pozițiile teoretice reformiste. Atacurile sale împotriva erorilor autorităților ecleziastice şi superstițiilor i-au adus învinuirea de protestantism din partea Vaticanului, Erasmus îşi ilustrează însă clar poziția ideologică în opera *"De Libero Arbitrio"* (1524), care conține o critică severă a concepțiilor lui Martin Luther asupra lipsei de libertate a deciziilor omului, admițând însă necesitatea unei înnoiri a moravurilor bisericeşti.
În anii 1517-1524 traduce în limba latină (*"Novum instrumentum omne"*) versiunea greacă a Noului Testament, traducere însoțită de comentarii critice, superioară ca stil şi fidelitate în comparație cu *Vulgata* (Versiunea latină oficială a Bibliei) aflată în circulație. Această traducere i-a servit şi lui Luther ca bază pentru transcrierea în limba germană a Bibliei.
Lupta lui Erasmus împotriva ignoranței, superstițiilor şi structurilor autoritare tradiționale a fost caracterizată prin convingerile sale umaniste, în special prin credința în necesitatea libertății spirituale. Cu toate că după moartea sa, în perioada Contrareformei, operele sale au fost înscrise pe Indexul cărților interzise prin hotărârile Conciliului de la Trient (1545-1563), Erasmus a exercitat - ca figură centrală a umanismului - o mare influență asupra istoriei culturii europene.
*"De Ratione Studii"*, ("Despre rațiunea învățării", 1511) *"Institutio principis christiani"*, ("Educația principilor creştini", 1517) *"Querela pacis"*, ("Plângerea păcii", 1517) *"Colloquia familiaria"*, ("Convorbiri familiare", 1518) *"Dialogus Ciceronianus"*, ("Dialogul Ciceronian", 1528) *"De Pueris Satim ac Liberaliter Instituendis"*, ("Despre educația suficientă şi liberă a copiilor", 1529) *"De puritate ecclesiae christianae"*, ("Despre puritatea Bisericii creştine", 1536)
**Johann Gottlieb Fichte** (19 mai, 1762 - 27 ianuarie, 1814) a fost filosof german, cunoscut ca părinte al idealismului german şi ca urmaş al lui Kant

S-a născut în 1762 la Rammenau într-o familie de țesători. Un om înstărit a remarcat extraordinara inteligență nativă a băiețelului care păştea gâştele pe islaz şi l-a trimis la studii. Fichte a studiat teologia la Jena şi Leipzig. În 1794 a fost numit profesor de filozofie la Universitatea din Jena. Într-o vreme în care era foarte strâmtorat cu banii, l-a vizitat pe Kant la Königsberg, pentru a solicita un împrumut şi pentru a primi sfaturi în privința filosofiei. Nu s-a ales decât cu sfaturi, însă vizita a fost, până la urmă, norocoasă. Prima scriere fichteană importantă, *Versuch einer Kritik aller Offenbarung*, a apărut fără numele autorului pe copertă.

Recenzenții au crezut că este o lucrare a lui Kant şi au lăudat-o din belşug. Fichte a devenit celebru peste noapte în clipa în care s-a aflat că este autorul cărții cu pricina. A fost una dintre cele mai spectaculoase acțiuni de manipulare a comunității ştiințifice din istoria culturii. Un debutant genial i-a transformat pe Kant şi pe cerberii filosofiei oficiale în agenții lui publicitari. Opiniile sale politice şi religioase nonconformiste i-au creat lui Fichte numeroşi inamici în rândurile puterii. Aceşti inamici au încercat în 1799 să-l elimine din viața publică, înscenând o acțiune de dezinformare în doi timpi a opiniei publice.

Mai întâi ei au lansat zvonul că Fichte este autorul unei scrieri anonime în care era atacat creştinismul, apoi l-au acuzat de ateism. Operațiunea nu a reuşit. Fichte a continuat să-şi țină imperturbabil cursurile private în Berlinul ocupat de trupele lui Napoleon, ba mai mult, tematica lor a fost adaptată la împrejurări. Din aceste cursuri a ieşit scrierea *Reden an die deutsche Nation*, în care autorul încercă să trezească sentimentele patriotice ale germanilor.

Numit în 1809 profesor la Universitatea din Berlin, Fichte a urcat în ierarhia academică îndeplinind pentru puțină vreme, succesiv, funcțiile de decan al Facultății de filosofie şi rector al Universității (a fost primul rector ales de corpul profesoral).

S-a stins din viață în 1814, răpus de tifos.

Operele sale: *Versuch einer Kritik aller Offenbarung* (Încercare de critică a oricărei revelații, 1792) *Wissenschaftslehre* (Doctrina ştiintei, 1794) *Sittenlehre* (Etica, 1798) *Die Bestimmung des Menschen* (Menirea omului, 1800) *Reden an die deutsche Nation* (Cuvântări către națiunea germană, 1808)

**Francois Charles Fourier** (7 aprilie 1772, Besançon - 10 octombrie 1837, Paris), socialist utopic francez.

A făcut o critică pătrunzătoare societății capitaliste, dezvăluind racilele şi contradicțiile ei: existența crizelor economice, acumularea avuției la un pol al societății şi al mizeriei la celălalt pol, opoziția dintre oraş şi sat, opoziția dintre munca fizică şi cea intelectuală, schilodirea personalității ca urmare a diviziunii capitaliste a muncii, situația de robie a femeii etc.

A elaborat, într-o formă încă speculativă, ideea unei succesiuni legice a treptelor dezvoltării sociale. În concepția sa, contradicțiile sociale apar în forma contradicțiilor dintre pasiuni. Fourier consideră că societatea viitoare va trebui să corespundă „naturii umane“, să permită satisfacerea „pasiunilor“ inerente acesteia.

A prevăzut unele trăsături ale viitoarei societăți comuniste: absența antagonismelor sociale, transformarea muncii într-o necesitate vitală, dezvoltarea personalității umane, concordanța dintre interesele individuale şi cele colective. Forma de organizare a noii societăți era considerată de el a fi „falanga“, grup de 1 500-2 000 de persoane împărțit în „serii“ şi „grupe“ potrivit înclinațiilor acestora spre anumite genuri de activități. Membrii falangei urmau să locuiască într-un edificiu central, numit „falanster“.
Datorită dezvoltării incomplete a capitalismului, Fourier nu a putut prevedea rolul proletariatului şi necesitatea revoluției sociale, închipuindu-şi în mod utopic că trecerea la socialism se va realiza prin propagarea ideilor sale, prin generozitatea celor avuți.
Principalele lucrări: *Teoria celor patru mişcări şi a destinelor generale* (1808) *Tratat despre asociația domestică şi agricolă* (1822) *Noua lume industrială şi societară* (1829).
**Milton Friedman** (31 iulie 1912 – 16 noiembrie 2006) este unul dintre cei mai proeminenți economişti ai secolului XX. Unul dintre membrii celei de-a doua Şcoli de la Chicago, contribuțiile sale cele mai notabile sunt în domeniul economiei teoretice. În afară de realizările remarcabile încadrate în sfera „economiei pozitive”, în concordanță cu propria distincție metodologică, o parte din ce în ce mai mare a activității sale, începând cu anii ’80, este destinată apărării principiilor liberale.
Friedman îşi începe studiile academice la Rutgers University, fiind interesat la început de matematici actuariale. Situația precară a economiei mondiale în anii ’30 îi trezeşte interesul pentru problemele şi istoria economiei.
În perioada celui de al doilea război mondial lucrează ca statistician şi are prima sa contribuție semnificativă, *testul Friedman*, folosit ulterior pe scară largă la controlul calității producției prin eşantionare.
Ca economist, realizările sale sunt numeroase, însă cel puțin două sunt notabile prin aceea ca au ajutat la limitarea şi într-un final la respingerea tendințelor dirijiste de inspirație keynesiană: *ipoteza venitului permanent* înlocuieşte modelarea simplistă precedentă, care lega consumul curent de venitul curent, cu un model mai precis în care se recunoaşte că indivizii cheltuiesc şi economisesc din perspectiva propriilor aşteptări referitoare la venitul viitor. Cererea agregată capătă aşadar noi caracteristici, iar consecințele complexe ale intervenției statului discreditează credința naivă în stat a gândirii keynesiene.
Contribuția cea mai fecundă a lui Milton Friedman a fost *Cantitatea optima de moneda şi alte eseuri,* în care demonstrează cu rigurozitate că *„Inflația este, oriunde şi oricând, un fenomen monetar.”* Monetarismul, politica macroeconomică rezultată, este o reluare, rafinare şi extindere a teoriilor existente referitoare la impactul cantității de monedă asupra economiei.
Cu acelaşi volum Friedman declanşează şi o dezbatere metodologică, poziția sa fiind detaliată în *Metodologia economiei pozitive*, un volum de referință pentru buna înțelegere a demersului economic contemporan.

Milton Friedman primeşte în 1976 premiul Băncii Centrale a Suediei în memoria lui Alfred Nobel „pentru realizările sale în analiza consumului, istoria şi teoria monetară şi demonstrarea complexității politicii de stabilizare", distincţie acordată şi unora dintre studenții săi, dovadă a relevanței în timp a ideilor formulate de economistul din Chicago.

Apărător energic al liberalismului clasic, Friedman devine reprezentantul politicilor laissez-faire şi susţinătorul libertății individuale în cultura americană a anilor '80 şi '90, prin volumele sale de popularizare a concluziilor economiei neoclasice şi a complexității asociate cu deciziile politice.

*Liber sa alegi*, un serial documentar de succes în anii '80 şi reluat în anii '90, readuce în discuţia publică rolul statului, limitele intervenţiei, eficienţa şi eleganţa capitalismului şi eşecul economic şi moral al socialismului. În urma succesului primelor apariţii publice, Friedman decide sa publice, în colaborare cu Rose D. Friedman, soţia sa, o serie de cărţi şi materiale în apărarea libertăţilor economice şi sociale.

**Francis Fukuyama** (n. 27 octombrie 1952, Chicago) este un sociolog şi un politolog american.

A urmat studii clasice la Universitatea Cornell şi a obţinut doctoratul în ştiinţe politice la Universitatea Harvard cu o teză despre politica externă a URSS în Orientul Mijlociu (1981). În anii 1979-1980, 1983-1989 şi 1995-1996 a fost colaborator al Departamentului de Ştiinte Politice al Corporaţiei RAND, iar în anii 1981-1982 şi 1989 a lucrat la Departamentul de Stat al SUA. este cartea care i-a adus notorietate internaţională. A publicat numeroase studii şi articole despre democratizare şi politica economică internaţională. În ultimii ani s-a concentrat asupra rolului culturii şi al capitalului social în viaţa economică modernă şi în tranziţia către societatea informatizată.

Principalele opere: 1991 *Sfârşitul istoriei şi ultimul om,* 1995 *Credinţa: virtuţiile sociale şi crearea prosperităţii*, 1999, *Marea distrugere: natura umană şi reconstrucţia ordinii sociale*, 2002 *Viitorul nostru postuman: consecinţe ale revoluţiei biotehnologice,* 2004 *Construcţia statelor:Ordinea mondială în secolul XXI* .

Din *Sfârşitul istoriei şi ultimul om* (1991):

- La sfârşitul secolului al XX-lea, combinaţia democraţie liberală – capitalism s-a dovedit superioară oricărei alternative de sistem economico-politic;
- Sursa superiorităţii acesteia este capacitatea de a satisface trebuinţele primare ale naturii umane: dorinţa de a deţine bunuri materiale, şi dorinţa de recunoaştere a valorii noastre uamen de către cei din jur;
- Dacă creşterea economică poate fi promovată de diverse regimuri politice, totuşi capitalismul s-a dovedit imbatabil; în acelaşi timp, democraţia liberală este singură care respectă valoarea şi demnitatea umană, libertatea politică şi egalitatea;

- În Europa de Sud, Anerica Latină, părți din Asia şi Europa de Est, economia de piață liberă şi democrația parlamentară devin, cu mici excepții, regula: în 1940 erau 13 democrații liberale; în 1960 – 37, în 1990 – 62;
- Între statele democratice războiul este tot mai rar în cursul istoriei;

În căutarea exagerată a egalității în detrimentul performanţei, democrația liberală riscă totuşi să se fragmenteze. O alternativă viabilă ar putea fi modelul japonez, care combină o economie de succes cu legături sociale destul de puternice.

Într-o postfață la noua ediție din *Sfârşitul istoriei şi ultimul om*, Francis Fukuyama trece în revista câteva din noutățile politice aparute de la prima ediție a volumului (1992). Fukuyama sustine, în linii mari, următoarele:

1. Concepția lui nu este foarte diferită de cea a profesorului său, Samuel Huntington. Punctul în care se contrazic este problema dacă valorile democrației occidentale sunt sau nu sunt universal valabile. Ele îşi au originea, după Nietzsche şi de Tocqueville, în "doctrina creştină a demnității universale a omului". Problema, altfel spus, este dacă valorile occidentale de tipul libertății sau echității s-au desprins de creştinism aşa cum a făcut-o metoda ştiințifică a lui Descartes.

2. Sensul marxist şi hegelian al istoriei rezidă în ştiință şi tehnologie, care au o natură cumulativă. Ştiinta şi tehnologia creează posibilitatea satisfacerii mai multor trebuințe/bogăția, iar bogăția creează un sistem complex de relații civile, o clasă de mijloc, proprietate etc. Marx pe dos: o societate prosperă tinde să fie democratică, odată ce a trecut de limita de 6000 de dolari venit pe cap de locuitor (şi nu: proletariatul evoluat capătă conştiința de clasă şi face revoluția comunistă).

3. Pluralismul cultural din societatea contemporană tinde să submineze esența democrației liberale. Hobbes, Rousseau etc. puneau problema pluralismului ca o libertate a individului de a alege, raportat la stat şi constrângerile acestuia. "Însă în societățile liberale moderne, indivizii se organizează în grupuri culturale care afirmă drepturile grupului raportat la stat şi limitează optiunile indivizilor din grupurile respective." Sau, altfel spus, pluralismul este limitat în liberalism chiar de setul restrâns de valori al liberalismului. Iar sistemele democratice contemporane au ajuns la acest stadiu printr-un proces "chinuitor" (painful), care a durat sute de ani. Islamul se află la începutul acestui proces, după Fukuyama.

4. "Sfârşitul istoriei" nu înseamnă dominația mondială americană. Dimpotrivă, "o casă mult mai potrivită pentru ultimul om" este proiectul european actual. Spre deosebire de America, proiectul european înseamnă transcenderea suveranității naționale şi a politicilor de forță. Democrația liberală se bazează pe principiile libertății şi egalității, care la rândul lor funcționează unul în detrimentul altuia. Proiectul european favorizează egalitatea, cel american, libertatea.

**John Kenneth Galbraith,** (1908-) Născut în Canada, Galbraith este unul din economiştii cei mai populari. Cărtile sale au fost întotdeauna *best-sellers*. A studiat la Berkeley şi a fost profesor la Harvard. A fost consilier al lui Kennedy, McCarthy şi McGovern, editor al revistei "Fortune", ambasador în India şi preşedinte al Asociației

Economice Americane. Moştenitor al Instituționalismului American, analizează forma în care economia Statelor Unite s-a dezvoltat după al doilea război mondial: concentrarea oligopolistică a stimulat inovația tehnică, în timp ce puterea marilor companii era limitată de sindicate, organizațiile de consumatori şi interventia statului. Opere reprezentative:

- *Modern Competition and Business Policy*, 1938.
- *A Theory of Price Control*, 1952.
- *American Capitalism: The concept of countervailing power*, 1952.
- *The Great Crash, 1929*, 1954.
- *The Affluent Society*, 1958.
- *The Liberal Hour*, 1960
- *The New Industrial State*, 1967.
- *The Triumph*, 1968.
- *Ambassador's Journal*, 1969.
- *Economics, Peace and Laughter*, 1972.
- "Power and the Useful Economist", 1973, *AER*
- *Economics and the Public Purpose*, 1973
- *Money*, 1975.
- *The Age of Uncertainty*, 1977.
- *Annals of an Abiding LIberal*, 1979.
- *A Life în Our Times*, 1981.
- *The Tenured Professor*, 1990.
- *A Journey Through Economic Time*, 1994.
- *The Good Society: the humane agenda*, 1996.

**Mahatma Gandhi** (2 octombrie 1869, Porbandar/Kathiawar - 30 ianuarie 1948, New Delhi) cu adevăratul său nume **Mohandas Karamchand Gandhi**, părintele independenţei Indiei şi inițiatorul mişcărilor de revoltă neviolente. Numele de "Mahatma" (în sanscrită înseamnă "mare la suflet") i-a fost dat de poetul indian Rabindranath Tagore.

Gandhi provenea dintr-o familie indiană din pătura superioară a societății, aparţinând confesiunii *Vaishya*, o sectă a religiei hinduiste. Tatăl lui, Mohandas Kaba Gandhi, a fost prim-ministru în Kathiawar în statul Vankaver. După frecventarea colegiului "Samaldas" din Bhavnagar, studiază dreptul la universitățile din Ahmadabad şi Londra şi practică pentru scurt timp avocatura în Bombay. Din anul 1890 devine vegetarian. În 1893 pleacă în Africa de Sud, în funcție de consilier juridic al unei firme comerciale indiene, unde va rămâne timp de 21 de ani. Aici este confruntat cu o realitate teribilă, mii de imigranți indieni sunt victime ale segregației rasiale, ceea ce îl determină să se angajeze în lupta împotriva dominației britanice.

Gandhi luptă pentru recunoaşterea drepturilor compatrioților săi şi, începând din anul 1906, lansează la nivel de masă metoda de revoltă bazată pe rezistență paşnică, denumită *Satyagraha*, o formă de refuz radical al oricărei colaborări cu autoritățile

britanice. Guvernul sudafrican admite, în cele din urmă, adoptarea unor reforme în favoarea muncitorilor indieni: anularea unora din regulile discriminatorii, recunoaşterea drepturilor civile pentru imigranți şi validitatea căsătoriilor religioase.
În 1915 Gandhi se întoarce în India, unde fermenta deja nemulțumirea populației autohtone împotriva dominației britanice, în special împotriva unei noi legi agrare, care prevedea confiscarea pământului țăranilor în caz de recoltă proastă sau necultivare. Gandhi devine leader al Partidului Congresului, care avea în program eliberarea Indiei de sub colonialismul britanic
În 1919 declanşează prima mare campanie *satyagraha* de nesupunere civilă, care prevedea boicotul mărfurilor englezeşti şi refuzul plății impozitelor. Gandhi este arestat şi, după un proces, este condamnat la câteva luni de închisoare. Abia eliberat, îşi continuă activitatea, este din nou arestat, apoi, pus în libertate, participă la Conferința din Londra (1926) asupra problemei indiene, cerând independența țării sale. În anul 1930 se inițiază o largă campanie de rezistență, având ca obiectiv abrogarea impozitului pe sare şi boicotarea textilelor provenite din Anglia. Autoritățile engleze îl arestează împreună cu soția sa şi cu alți 50.000 de militanți indieni. În închisoare, reacționează cu lungi greve ale foamei, care se repetă şi în viitor, devenite legendare.
La începutul celui de-al doilea război mondial, Gandhi cheamă populația să nu susțină Anglia, dacă aceasta nu garantează independența Indiei. Guvernul englez reacționează cu arestarea lui, împreună cu alți 60.000 de oponenți, şi nu este eliberat decât după doi an de detenție. *Părăsiți India*, această declarație din 1942 sfârşeşte prin a cristaliza rezistența în jurul lui: considerat un fel de sfânt şi un conducător politic, Gandhi obține retragerea britanică şi independența Indiei la 15 august 1947.
Gandhi asistă cu durere la diviziunea subcontinentului indian în două state, India şi Pakistan, care consfinţeşte separarea între hinduişti şi musulmani şi care culminează la sfârşitul anului 1947 cu un război civil, ce a costat viața a peste un milion de oameni şi a pus pe drumuri şase milioane de refugiați. Atitudinea moderată a lui Gandhi în problema scindării țării a provocat ura unui fanatic hindus, care-l asasinează la 30 ianuarie 1948, în timpul unei ceremonii religioase. Incinerarea sa publică a provocat manifestări extraordinare de doliu popular.
**Giovanni Gentile** (1875-1944), ideolog oficial al Partidului Fascist Italian, cunoscut prin lucrările sale *Manifestul intelectualilor italieni fascişti către intelectualii din întreaga națiune* (1924), *Geneza şi structura societății* (1943), precum şi prin calitate de editor al *Enciclopediei italiene*. Împreună cu **Benito Mussolini** (1883-1945) a publicat *Doctrina fascismului*, în volumul XIV al Enciclopediei italiene (prima parte, *Ideile fundamentale*, este aproape sigur că a fost scrisă în exclusivitate de Gentile; partea a doua, *Doctrina socială şi politică*, poate să fie opera ambilor; Mussolini semnează însă cele două părți). Din ideile sale politice:

- Subordonarea individului față de stat şi totalitatea acestui stat;
- Secolul al XIX-lea a fost secolului individualismului; secolul XX este al colectivismului şi statului;

- Viața este o luptă; este datoria individului, națiunii şi umanității să cucerească viața, iar instrumentul acestei cuceriri este statul;
- Imperialismul este manifestarea vitalității naționale;
- Corporatismul este forma ideală de organizare a statului; proprietatea rămâne privată doar dacă este în folosul public (în fapt economia a fost divizată în 22 de corporații, fiecare administrat de reprezentanți ai patronatului, muncitorimii şi Ministerului Corporațiilor);
- Poporul este incapabil să se conducă singur, are nevoie de un lider care o capacitate mistică de a-i arăta propriile interese.

**Anthony Giddens,** născut la Edmonton, lângă Londra, în 1938. Giddens este absolvent al Hull University, London School of Economics şi, din 1974, doctor al Universității Cambridge. Din 2004 este baron pe viață şi membru al Camerei Lorzilor din partea Partidului Laburist.

Este autor şi co-autor a peste treizeci de cărți.

Lucrările sale anterioare, în special *Dincolo de stânga şi de dreapta* (Polity Press, 1994), au influențat hotărâtor dezbaterile despre viitorul democrației sociale în multe țări din lume. Este considerat mentor al lui Tony Blair. Ideile promovate de A. Giddens au avut un impact profund asupra evoluției noilor laburişti. De acelaşi autor *A treia cale* (Polirom, 2001); *A treia cale şi criticii ei* (Polirom, 2001).

**Antonio Gramsci** (1891-1937), filozof marxist, militant de seamă al mişcării muncitoreşti italiene şi internaționale, unul dintre întemeietorii Partidului Comunist Italian, membru al Comitetului Executiv al Internaționalei a III-a.

În 1913 a intrat în rîndurile Partidului socialist italian. A redactat o serie de publicații periodice socialiste. În timpul primului război mondial a desfăşurat o activitate revoluționară împotriva războiului. În 1919 a întemeiat la Torino săptămînalul *Ordine Nuovo* (*Noua orînduire*) - publicație teoretică a mişcării muncitoreşti revoluționare, care a militat pentru crearea Partidului Comunist Italian.

În 1921, la Congresul de la Livorno al Partidului socialist, aripa lui stîngă, în frunte cu Gramsci şi cu Palmiro Togliatti, s-a rupt de aripa reformistă centristă a acestui partid şi a întemeiat Partidul Comunist Italian. De la Congresul al IV-lea al Internaționalei Comuniste (1922), Gramsci a fost membru al Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste. După ce Mussolini a pus mîna pe putere (1922), Gramsci a militat pentru crearea Frontului unic muncitoresc şi pentru unirea tuturor forțelor antifasciste. Din inițiativa Iui, din 1924 apare *L'Unità*, cotidianul Partidului Comunist Italian.

În 1924 Gramsci a fost ales în parlament, în noiembrie 1926 a fost arestat, în iulie 1928 condamnat de justiția fascistă la 20 de ani închisoare. În condițiile grele ale detenției,Gramsci a continuat să scrie importante lucrări teoretice şi politice. În 1937 a murit distrus de regimul de detenție, în spitalul închisorii.

S-a ocupat de probleme de filozofie, estetică, istoria literaturii, istorie, economie, sociologie. În centrul atenției cercetărilor lui filozofice s-au situat problemele materialismului istoric. După Gramsci, filozofia lui Marx reprezintă o fază superioară

în dezvoltarea gîndirii mondiale. Originalitatea concepției lui Marx rezidă, după Gramsci, în primul rînd în „concepția istoricistă a realității“, în „perspectiva praxisului“, a unității indisolubile a cunoaşterii şi acțiunii, în caracterul ei deschis, critic, în umanismul său de tip nou. În teoria cunoaşterii Gramsci a accentuat latura activă, constructivă a gîndirii, caracterul deschis şi procesual al obiectivității cunoaşterii.
Gramsci este unul dintre reprezentanții dezvoltării creatoare a teoriei lui Marx în sec. 20. A subliniat valoarea dialecticii în rezolvarea problemelor socialismului ştiințific; opera sa este considerată prima încercare de a defini o cale italiană a socialismului, ca soluție proprie izvorîtă din tendințele istorice şi din structura societății italiene. A introdus în limbajul teoretic al materialismului istoric conceptele de „hegemonie“, de „bloc istoric“, de „partid politic“ înțeles ca „intelectul colectiv“. Gramsci este un critic al curentelor idealiste din filozofia contemporană (neokantianismul, neopozitivismul, neo-hegelianismul).
Opera sa, scrisă aproape în întregime în închisoare, este cuprinsă în 33 de caiete (*Caiete din închisoare*) şi a fost tipărită postum, începînd cu anul 1947, în 8 volume:

I. *Scrisori din închisoare* (trad. rom. 1955)
*II. Materialismul istoric şi filozofia lui Benedetto Croce*
III. *Intelectualii şi organizarea culturii*
IV. *Reînălțarea* (*Il Risorgimento*)
*V. Note asupra lui Machiavelli, asupra politicii şi a statului modern*
VI. *Literatura şi arta națională*
VII. *Trecut şi prezent*
VIII. *Ordine nouă*

**T. H. Green** (1836-1882), profesor la Oxford, repezentant al liberalismului bunăstării:

- Liberalism înseamnă evoluția liberă şi dezvoltarea indivizilor; statul trebuie să se implice în înlăturarea obstacolelor (sărăcia, boala, paguba, neştiința);
- Se distinge între libertate pozitivă şi libertate negativă. Libertatea nu înseamnă doar să fii lăsat în pace, ci înseamnă capacitatea pozitivă de a face ceva (copilul născut în sărăcie, fără şansa reală de a scăpa de ea, nu este liber);
- Societatea trebuie să organizeze şcoli şi spitale publice pentru nevoiaşi, să reglementeze condiții de muncă pentru a promova sănătatea şi binele muncitorilor (Liberalii neoclasici l-au acuzat că aceste politici îi obligă pe unii să-şi tranfere proprietatea în beneficiul altora; răspunsul a fost că beneficiul este comun, toată lumea câştigând în libertate).

**Hugo Grotius** (1583-1645) a publicat în 1652 la Paris *Despre dreptul războiului şi al păcii*, prilej pentru a pune problema naturii omului în relația cu universalitatea dreptului: „cei care s-au adunat primii într-un corp de societate civilă nu au făcut-o ca o consecință a unui ordin al lui Dumnezeu, ci fiind mânați ei înşişi de experiența pe care o trăiseră, anume aceea a neputinței în care se aflau familiile separate de a se

pune suficient la adăpost de violența şi insultele altora. Din aceasta s-a născut puterea civilă pe care Sfântul Petru o numeşte, din această cauză, o întreprindere umană”.
Dreptul natural al individului, pe care nici Dumnezeu nu-l poate modifica, constă în câteva reguli simple:

- Respectul față de viață şi proprietate;
- Respectarea cuvântului dat, a angajamentelor şi contractelor fără de care nu există viață socială stabilă;
- Compensarea prejudiciului cauzat de inadvertență sau rea-voință.

Societatea politică este o realizare a legii naturii; printr-un contract, membrii societății decid de bunăvoie să încredințeze autoritatea publică unei instanțe permanente şi suverane, care trebuie să asigure pacea în exterior şi concordia în interior. Prin acest contract, societatea este acelaşi lucru cu statul, deținătorii puterii fiind membrii societății care şi-au delegat puterea. Când cei delegați să exercite puterea nu mai respectă termenii contractului, acesta poate fi rupt şi împotrivirea societății este legitimă.
**Ernesto Rafael Guevara de la Serna** (14 iunie 1928 – 9 octombrie 1967) mai cunoscut sub porecla sa de Che Guevara sau “el Che” a fost un revoluționar de stânga, lider al regimului comunist cubanez şi insurgent sud-american.
S-a născut în Argentina, la 14 iunie 1928, în localitatea Rosario del Fe, ca cel mai mare dintre cei cinci copii ai unei familii prospere. La vârsta de doi ani se îmbolnăveşte de astm. Cu toate acestea, în 1942, la liceu, joacă rugby în echipa şcolii. Reformat din cauza bolii, se ambiționează să ajungă doctor. În anul 1948 se înscrie la Facultatea de Medicină din Buenos Aires. În decembrie 1951 începe o călătorie prin America Latină. În ianuarie 1952 ajunge în Chile, unde descoperă mizeria în care trăiau minerii din nordul țării. Merge mai departe, în Peru, în Amazonia, în Columbia, în Venezuela. Revine acasă complet schimbat. Descoperise marile inegalități din America Latină, tragica viață a indienilor, aroganța militarilor.
După ce îşi ia diploma în medicină (12 iunie 1953) pleacă din nou: Bolivia, Peru, Ecuador, Guatemala.
Devine membru al administrației de stânga a preşedintelui Jacobo Arbenez. La 27 iunie 1954, preşedintele cade victimă unui puci militar.
Rămâne în Guatemala până în septembrie 1954, apoi pleacă în Mexic, unde la 26 iunie 1955, îl întâlneşte pe Fidel Castro. În această perioadă e supranumit **Che**. În cadrul antrenamentelor care au precedat debarcarea în Cuba, Che a practicat karate şi alpinism, escaladând vârful Iztaccihuatl, care măsura peste 5.000 de metri.
Pentru meritele sale, Castro îi dă lui Guevara gradul de “Il Comandante”, cel mai înalt din cadrul gherilei, şi îi conferă, la 29 de ani, “Steaua José Martí”, pe care Guevara o va pune pe bereta sa neagră. Această imagine a revoluționarului cu beretă şi stea va deveni celebră în lumea întreagă, datorită fotografului cubanez Alberto Korda, autorul acesteia.
După cucerirea puterii, la 9 ianuarie 1959, primeşte cetățenia cubaneză, printr-o lege specială.

Che Guevara devine în 1959 comandatul închisorii Cabana. Timp de sase luni, între 2 ianuarie şi 12 iunie 1959 au fost executaţi acolo cel puţin 156 de prizonieri, în majoritate politici. Documentele vremii, inclusiv declaraţii confidentiale facute de Guevara, sugerează chiar câteva mii de victime.
La 26 noiembrie 1959 e numit director al Băncii Centrale a Cubei, iar mai târziu devine ministrul industriilor. Activ în reorientarea economiei cubaneze pe modelul centralizat sovietic. Se împrieteneşte cu Jean-Paul Sartre şi cu Simone de Beauvoir, participă în primăvara lui 1960, la un miting de protest împotriva aruncării în aer a unei nave franceze care transporta arme.
Trimis de Castro prin lume, Guevara pledează pentru radicalism total în lupta împotriva imperialismului yankeu. El lansează faimosul îndemn antiamerican: "Să creăm noi Vietnamuri!". În 24 februarie 1965, la Alger, ţine un discurs care va deranja enorm Moscova. Ţările socialiste sunt atacate violent, pentru că sacrifică lumea a treia pe altarul intereselor lor egoiste. URSS-ul este ţinta principală iar Castro primeşte reproşuri de la Kremlin. La întoarcerea în Cuba, după discuţii între Castro şi Guevara, Che nu mai apare în public. Pleacă în Africa, în Congo împotriva lui Mobutu. Înainte de a pleca în Congo, îi lasă o scrisoare lui Castro, rugându-l s-o dea publicităţii, după moartea sa. Fidel însă, dă citirii scrisorii la televiziunea cubaneză în 3 octombrie 1965, în timp ce-i stă alături, soţia lui Che, Adelaida March. Aventura din Congo se sfârşeşte dezastruos. În decembrie 1965, părăseşte Africa. Slabit, cu crize de astm, bolnav de paludism şi dizenterie, se întoarce în Cuba, de unde plănuieşte o nouă aventură, de data asta în Bolivia
Aventura în Bolivia se anunţa sinucigaşă. Aici, armata era bine antrenată iar Partidul Comunist Bolivian nu intenţiona să-l ajute. În noiembrie 1966, Che ajunge în capitala boliviană, după ce a trecut prin Praga, Moscova, Paris. Se îndreaptă spre regiunea forestieră Nancahuazu, pentru a forma o şcoală de gherilă. Lipsit de sprijinul localnicilor, înconjurat de nişte novici, la 8 octombrie 1967, grupul lui Che este capturat. Che Guevara este executat o zi mai târziu, la 9 octombrie 1967.

- *Los viajes sudamericanas* (Călătoriile sud-americane)
- *Pasajes de la Guerra Revolucionaria* (Momente din lupta revoluţionară)
- *Guerra de Guerillas* (Războiul de gherilă)
- *Guerra de Guerillas: Un metodo* (Războiul de gherilă: o metodă)
- *El socialismo y el hombre în Cuba* (Socialismul şi omul în Cuba)
- *Diario de Bolivia* (Jurnalul bolivian)

**Karl Haushofer** (1869-1946) a fost figura centrală a geopoliticii germane. Fiu al unui învăţător bavarez, Haushofer a urmat cariera militară, intrând în armata din Bavaria, în 1889. Orientarea sa spre geopolitică a fost profund legată de numirea sa, în 1908, în cadrul Misiunii Militare a Germaniei din Japonia. Atât în călătoria sa maritimă, înspre arhipelagul nipon, cât şi pe drumul terestru de întoarcere, prin Siberia, în anul 1910, Haushofer a fost fascinat de importanţa strategică a spaţiilor, respectiv a unor locaţii geografice. În 1912 şi-a susţinut teza de doctorat, publicată

ulterior sub titlul *Dai Nihon* (*Marea Japonie*), lucrare în care exemplificând prin cazul arhipelagului nipon şi-a argumentat teza conform căreia, locația geografică şi caracteristicile teritoriale influențează destinul statelor.

Lui Karl Haushofer i se datorează studierea instituționalizată a geopoliticii. Întâi de toate, Haushofer a operat o delimitare tranşantă între geografia politică descrisă drept disciplina care studiază distribuția puterii statale în spațiile terestre şi geopolitică adică ştiința despre formele de viață politică în spațiile naturale ale vieții, care se străduieşte să explice dependența primelor de condiționările naturii. Autonomizarea geopoliticii ca disciplină aparte s-a produs în 1924, odată cu înființarea în cadrul Universității de Munchen, a Institutului de Geopolitică şi publicarea regulată, între 1924-1945, a periodicului acestuia, "Zeitschrift für Geopolitik" (Jurnal de Geopolitică). După instaurarea regimului nazist, studiile de geopolitică au cunoscut o largă răspândire, fiind coordonate oficial de guvernul nazist, din anul 1935. La Universitatea Heidelberg a fost constituită Asociația Cercetătorilor în Geopolitică, Karl Haushofer devenind primul preşedinte ale acesteia. La sfârşitul anilor treizeci, fiul său Albrecht a ocupat postul de profesor titular de geopolitică în cadrul Şcolii de Studii Politice Avansate (Hochschule für Politik) de la Berlin.

Relațiile familiei Haushofer cu politica nazistă au fost sinuoase. Karl a stabilit raporturi de trainică prietenie cu Rudolph Hess încă înainte de înființarea Partidului Național-Socialist. El a fost un frecvent vizitator al închisorii Landsberg, unde erau deținuți Adolf Hitler şi Rudolph Hess după eşuarea puciului din 1923. Există mai multe mărturii, ale unor martori direcți, dar şi observațiile unor specialişti, care indică, argumentat, influența ideilor geopolitice ale lui Haushofer asupra lui Hitler, indentificabile de altfel în *Mein Kampf*. Imediat, după ce Adolf Hitler a devenit cancelar, Karl Haushofer a fost numit profesor de geopolitică şi decan al Facultății de ştiințe a Universității Munchen. În 1934 a fost numit preşedinte al Academiei Germane, iar în 1938 a devenit, cu sprijinul lui Rudolph Hess, preşedintele Ausland Organization, instituție care se ocupa de germanii ce locuiau dincolo de granițe. Între timp, fiul său Albrecht, fusese numit, între 1934-1938, însărcinat special al cancelarului german în Cehoslovacia. Familia Haushofer a renunțat la legăturile privilegiate cu regimul nazist după 1941, şi datorită invadării de către Wehrmacht a Uniunii Sovietice, acțiune care contravenea tezelor geopolitice susținute de Karl. Dar poziția acestuia s-a şubrezit în urma "refugierii" lui Hess în Marea Britanie. Albrecht a fost implicat în complotul ofițerilor germani împotriva lui Hitler şi a sfârşit prin a fi executat în aprilie 1945, cu doar câteva zile înaintea capitulării Germaniei. Un an mai târziu, deziluzionat de soarta celui de-al Treilea Reich şi de implicarea sa nefastă, Karl Haushofer s-a sinucis împreună cu soția sa, Martha.

Karl Haushofer a avut o consistentă şi prodigioasă activitate publicistică. Lucrării despre Japonia, i-a adăugat în 1924 (carte reeditată în 1938) *Geopolitik des Pazifischen Ozeans*. Problemele geopolitice ale Extremului Orient au constituit prima temă majoră tratată de Haushofer. Deşi s-a considerat continuatorul intelectual al lui Ratzel şi Kjellen, Haushofer s-a raportat permanent la Halford Mackinder şi la

proiecția dezvoltată de acesta asupra Eurasiei. De altfel, interesul suscitat lui de Extremul Orient se explică prin credința sa că o alianță pe Axa Berlin-Moscova-Tokio, cu Rusia ocupând Mongolia şi Japonia controlând Manciuria ar fi putut oferi o rută transcontinentală liberă de interferențele şi presiunile anglo-saxone.

Social-darwinist în concepţie, Haushofer a preluat de la Ratzel şi a acordat valoare supremă obiectivului-fenomen Lebensraum (spațiu vital). Situat sub impactul situației în care ajunsese Germania după Primul Război Mondial, el a fost permanent motivat în a găsi soluții, care să-i confere acesteia posibiltatea de supraviețuire ca mare putere. A fost de acord cu Kjellen că statul se manifestă precum un organism, iar perpetuarea existenței acestuia putea fi asigurată prin achiziționarea unui spațiu îndestulător (Grosseraum). Aria respectivă urma să fie ocupată prin diseminare etnică (Volk), rasială (Blut) şi culturală (Kultur). Un rol esențial urmau să-l joace în această perspectivă  vezi *Grenzen în ihrer Geographischen und Politikschen Bedentung* (*Importanța geografică şi politică a granițelor*), Berlin, 1927  granițele, considerate "mai degrabă locuri ale confruntării şi coliziunilor, decât norme juridice ale delimitărilor politico-statale".

Haushofer a şi dezvoltat această teză în următoarele sale lucrări, *Geopolitik der Panideen* (*Geopolitica Panideilor*), 1931 şi *Geopolitik von Hente*. Preocupat de pericolele ce amenințau Germania, din acest punct de vedere primejdia venea din partea puterilor care controlau navigația maritimă, Haushofer a analizat şi configurat liniile de forță ale distribuirilor cultural politice. El a concluzionat că prin difuziunile culturale (pan-idei  pan-gândire) geografia politică lumii s-a configurat sub forma mai multor pan-organisme: Pan-Europa, care spera să devină germană; Eurafrica (bazinul Mediteranean şi nordul Africii), care urma să intre sub controlul Pan-Europei; Pan-Rusia, o citadelă care ocupa imensul spațiu dintre Elba şi Amur; Pan-Pacific, arie ce urma să fie disputată de Japonia cu puterile coloniale europene şi S.U.A.; Pan-America şi Pan-Islam, zona Orientului Mijlociu. În condițiile în care Marea Britanie şi S.U.A. dominau  prin interese comune  întreaga Emisferă Occidentală, Haushofer s-a arătat convins că, doar o alianță contrabalansatoare a Germaniei cu Rusia  chiar şi Sovietică  şi Japonia putea asigura țării sale supraviețuirea ca mare putere.

Astfel se explică opoziția lui Haushofer față de războiul cu Uniunea Sovietică. Cu toate că, prin conceptele promovate de el  Lebensraum şi Drang nach Osten  care urmau să asigure constituirea unui Kulturboden german compact, a oferit lui Hitler o bază ideologică, ulterior s-a pronunţat în favoarea unei reorientări a expansiunii germane spre sud, sud-est (Drang nach dem Süden). Conştient de prejudiciile aduse disciplinei pe care a slujit-o o viață, datorită aservirii ei regimului nazist în anii treizeci el a arătat că obiectivul său este de a oferi Germaniei o gândire politică superioară, Wehr-geopolitik (geo-strategie), Haushofer a încercat să disculpe geopolitica într-o ultimă lucrare antumă, publicată în noiembrie 1945, *Defence of German Geopolitics*.

**F. A. von Hayek** (8 mai 1899 – 23 martie 1992), economist şi filosof, este autorul căruia îi datorăm resurecția liberalismului clasic în secolul XX. Când Hayek a primit Premiul Nobel pentru Economie, în 1974, opinia publică occidentală se găsea sub influența covârşitoare a mirajului socialist. Se cântau virtuțile planificării centralizate a economiei, în paralel cu condamnarea fără echivoc a exceselor libertății. Era lăudată presupusa alocare eficientă şi rațională a resurselor în Uniunea Sovietică, în viu contrast cu critica acerbă rezervată "risipei" care ar fi caracterizat economiile libere. Se părea că socialismul cucerise atât lumea ideilor, cât şi câmpul acțiunii politice.
Însă alegerea Academiei Regale de Ştiințe din Suedia a readus în atenția opiniei publice nu numai un om obişnuit să susțină adevăruri impopulare, ci şi ideile liberalismului clasic pe care le-a apărat de-a lungul întregii sale vieți.
Prima oară ă când Hayek a opus o voce singulară curentului de opinie majoritar a fost în 1944, când a publicat *Drumul către servitute*, lucrare care l-a izolat în interiorul comunității academice pentru că îndrăznea să afirme răspicat, în răspăr cu vulgata socialistă la modă în epocă, că socialismul democratic este o contradicție în termeni, că planificarea centralizată a activității economice este ineficientă şi că nu poate duce decât la totalitarism.
Argumentele sale erau următoarele: pe de-o parte, economia centralizată nu poate funcționa eficient pentru că pur şi simplu nu se poate centraliza toată cunoaşterea relevantă pentru planificare. Pe de altă parte, orice încercare de planificare centralizată duce cu necesitate la totalitarism, pentru că presupune restrângerea opțiunilor individuale în conformitate cu țelurile autorității centrale.
Hayek a reluat tema cunoaşterii dispersate într-un articol publicat în 1945, "Utilizarea cunoaşterii în societate", articol care apelează la mecanismul prețurilor pentru a explica funcționarea eficientă a pieței libere. Acest articol fundamenta pe baze riguroase ideea centrală a liberalismului economic, conform căreia intervenția statului în economie trebuie să se limiteze la elaborarea şi aplicarea legislației-cadru pentru activitatea economică. Ipoteza lui Hayek era că prețurile liber formate funcționează ca nişte semnale care diseminează cunoaşterea locală, permițând utilizarea cu maximă eficiență a informației la nivelul întregii societăți. Hayek a considerat coordonarea prin intermediul prețurilor drept un tip de *ordine spontană*, care apare ca rezultat neintenționat al acțiunii umane. Ulterior, Hayek va utiliza conceptul de ordine spontană pentru a explica apariția limbajului sau a regulilor care prescriu comportamente sociale, în urma unui proces evolutiv.
Ca economist, Hayek s-a ocupat în principal de teoria şi istoria monetară, de teoria capitalului şi de ciclurile de afaceri. Nobelul i-a fost acordat pentru aceste contribuții timpurii, care au adâncit înțelegerea fluctuațiilor economice, şi pentru analiza comparativă a performanțelor sistemelor economice.
Lucrarea care anunța renaşterea liberalismului clasic a fost însă acel tratat sistematic despre libertate, condițiile care o fac posibilă şi pericolele la adresa ei, intitulat *Constituția libertății*. Apărută în 1962, cartea reprezintă o reafirmare impresionantă

prin erudiție şi precizie a ideilor liberalismului de secol XIX şi, în ultimele decenii ale secolului XX, devenise manualul majorității politicienilor de dreapta din Statele Unite şi Marea Britanie.
Liberalismul lui Hayek a fost însuflețit de modestia sa epistemologică. Sceptic cu privire la atotputernicia rațiunii şi conştient de limitele cunoaşterii omeneşti, Hayek n-a făcut altceva, în cele din urmă, decât să recomande *prudență* reformatorilor entuziaşti de pretutindeni.
**Georg Wilhelm Friedrich Hegel** (27 august 1770, Stuttgart - 14 noiembrie 1831, Berlin) a fost un filozof german, principal reprezentant al idealismului în filozofia secolului al XIX-lea.
Hegel s-a născut în 1770 la Stuttgart/Württemberg, fiul unui înalt funcționar la curtea de conturi. La vârsta de 18 ani se înscrie la seminarul din Tübingen, unde studiază filozofia, istoria, teologia şi limbile clasice, latina şi greaca. Aici îi cunoaşte pe Friedrich Hölderlin şi pe Friedrich Wilhelm Schelling, cu care leagă o strânsă prietenie. Este fascinat de lucrările lui Spinoza, Kant, Rousseau şi urmăreşte cu entuziasm evenimentele Revoluției franceze. În 1790 obține titlul der *"Magister der Philosophie"* iar trei ani mai târziu termină studiul teologiei. Timp de opt ani lucrează ca profesor particular în diverse familii din Berna şi Frankfurt am Main, până în 1801, când devine docent la Universitatea din Jena şi scrie lucrarea *"Diferența între sistemele lui Fichte şi Schelling"*. Împreună cu Schelling fondează revista *"Kritische Zeitschrift der Philosophie"*. În 1807 publică lucrarea sa fundamentală "Fenomenologia spiritului" (*Phänomenologie des Geistes*). Între 1808 şi 1816 este rectorul gimnaziului din Nürnberg şi publică lucrarea "Ştiința logicii" (*Wissenschaft de Logik*, 1812-1816). În 1818, după o scurtă activitate la Universitatea din Heidelberg, ocupă catedra de filozofie la Universitatea din Berlin, care aparținuse lui Fichte, şi începe, în prelegerile ținute, să propage propria sa filozofie, ce va fi succesiv publicată în "Enciclopedia ştiințelor filozofice" (*Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften*, 1817-1830), cuprinzând filozofia dreptului, a istoriei, religiei, istoria filozofiei etc. Hegel moare la 14 noiembrie 1831 în Berlin, victimă a unei epidemii de holeră
După moartea lui Hegel, discipolii lui s-au divizat în două tabere. Hegelianii de "dreapta" erau grupați în corpul universitar din Berlin şi reprezentau conservatismul politic al epocii de restaurație după căderea lui Napoleon. "Stânga", cunoscută şi ca *"Tinerii Hegeliani"*, interpretau filozofia lui Hegel în sens revoluționar, preconizând ateismul în religie şi democrația liberală în politică. Dintre aceştia sunt de menționat Bruno Bauer, Ludwig Feuerbach, Max Stirner şi - mai ales - Karl Marx. La Marx, idealismul este transformat în materialism iar de la legile dialectice ale evoluției istorice se ajunge la ideologia *luptei de clasă*, la sfârşitul căreia nu mai regăsim spiritul întors la sine însuşi, ci o societate comunistă lipsită de clase, presupusă liberă.
Experiențele Revoluției şi Imperiului au fost utilizare de Hegel în opera sa, care fundamental filozofică, are bogate referiri şi interpretări ale politicului şi societății civile.

În *Filosofia dreptului* (1821) Hegel îşi expune propria teorie asupra statului, din care reținem:

- Istoria trebuie înțeleasă în devenirea ei; istoria a fost creată succesiv de popoare care au întruchipat diferitele epoci, fiecare cu invențiilor lor ştiințifice şi culturale, cu un anumit fel de a înțelege libertatea şi rațiunea umană;
- Istoria statului trebuie studiată în succesiunea despotismului oriental, cetății, imperiului, Sfântului Imperiu (Roman de Neam German), statului modern (de la Reformă la Revoluția franceză şi centralismul napoleonian). Fiecare reprezintă o etapă în formarea umanității libere şi raționale;
- În acel moment, statul avea ca principiu al organizării sale rațiunea şi libertatea; statul a devenit rațiunea în acțiune;
- Scopul filosofiei dreptului nu este de a indica cum trebuie să fie statul (filozofii nu pot oferi modele în materie de istorie), ci acela de a arăta cum trebuie să cunoaştem statul, pentru a uşura ascensiunea noului fără violențe;
- Societatea civilă, în cele trei aspecte (producție, distribuție, consum) formază un sistem compus din subsisteme; aceasta progresează cantitativ şi calitativ, cu scopul de a obține un profit maximal în favoarea colectivității;
- Menținerea contradicțiilor în societate este inevitabilă, şi pot aduce sistemul înapoi la starea naturală, la războiul tuturor împotriva tuturor. Soluțiile: cucerirea de piețe străine şi colonizarea, dar se vede că nici acestea nu opresc antagonismele;
- Statul trebuie să fie rațional, puterea executivă, autoritatea administrativă şi legislativă trebuind să fie exercitate de funcționari aleşi în funcție de competențele lor. Dacă pueterea reală aparține corpului funcționarilor, nu mai contează faptul că monarhul, care întruchipează suveranitatea, e desemnat pe cale ierarhică;

În lipsa unui astfel de stat, în prezența unor state particulare, Hegel prevedea conflicte de violență exagerată, care nu putea fi oprite decât de statul mondial, moment care însemna sfârşitul istoriei (depăşirea tuturor contradicțiilor şi instaurarea domniei transparenței).

*Phänomenologie des Geistes* ("Fenomenologia spiritului", 1807) *Wissenschaft der Logik* ("Ştiința logicei", 1812/1816) *Enzyklopädie de philosiphischen Wissenschaften* ("Enciclopedia ştiințelor filozofice", 1817-1930 *Grundlinien der Philosophie des Rechts* ("Bazele filozofiei dreptului", 1819) *Vorlesungen über die Ästhetik* ("Prelegeri despre estetică", 1817-1829) *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte* ("Prelegeri despre filozofia istoriei", 1822-1831)

**Johann Gottfried von Herder** (25 august 1744, Mohrungen – 18 decembrie 1803, Weimar), filosof, teolog şi poet german, cunoscut mai ales pentru influența exercitată de scrierile sale asupra unor reprezentanți ai clasicismului german ca Johann Wolfgang von Goethe şi Friedrich von Schiller şi asupra dezvoltării romantismului.

Herder s-a născut la 25 august 1744 în Mohrungen şi a studiat filosofia la Universitatea din Königsberg, printre alkții cu Immanuel Kant. Începând cu anul

1764 funcționează ca profesor şi predicator în Riga, iar în 1769 întreprinde o lungă călătorie prin Europa, în cursul căreia se întâlneşte la Strassburg cu Goethe. Această întâlnire a avut o influență deosebită asupra gândirii ambilor poeți. Sprijinit de Goethe, primeşte funcția de consilier consistorial superior (*Oberconsistorialrat*) în Weimar. Împreună cu Goethe, Schiller şi Wieland, cu care era în strânse relații de prietenie, Herder făcea parte din elita vieții culturale din Weimar. Într-una din operele sale mai importante din tinerețe *Fragmente über die neuere deutsche Literatur* ("Fragmente cu privire la noua literatură germană", 1766/1767), pledează pentru o literatură națională germană originală, eliberată de influențele predominante ale literaturilor franceze şi engleze. În 1773, Herder publică o culegere de articole programatice cu titlul *Von deutscher Art und Kunst* ("Despre stilul şi arta germană"), care cuprinde şi importantul eseu al lui Goethe intitulat *Von deutscher Baukunst* ("Despre arhitectura germană"), semnificative pentru îndepărtarea curentului *Sturm und Drang* de clasicismul de proveniență franceză şi orientarea noii literaturi germane în spiritul epopeelor germane medievale şi al creației poetice populare. Herder dezvoltă ideea de *Volksgeist* ("spirit al poporului") ca identitate culturală, care se exprimă în limba şi literatura unei națiuni.
Reprezentativă pentru începuturile studiilor de filologie a limbii germane este opera sa *Ursprung der Sprache* ("Originea limbii", 1772), lucrare devenită clasică, în care subliniază relațiile dintre fenomenele lingvistice şi natura umană. Între 1784 şi 1791 apare opera sa capitală în patru volume *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* ("Idei privind filosofia istoriei omenirii"). În această lucrare, Herder încearcă să demonstreze că istoria naturală şi istoria omenirii sunt guvernate de aceleaşi legi. În *Briefen zur Beförderung der Humanität* ("Scrisori pentru promovarea umanității", 1793-1797) arată importanța unei literaturi naționale pentru dezvoltarea culturală a unui popor şi îmbină tradiția antichității greco-romane cu învățătura creştină. În ultimii ani ai vieții a trăit retras în rezidența sa. Ultimele sale opere în care face o analiză critică a filosofiei lui Immanuel Kant (*Eine Metakritik zur Kritik der reinen Venunft*, 1799; *Die Metakritik zur Urteilskraft*, 1800) nu s-au bucurat de succes la publicul interesat de filosofie. Johann Gottfried von Herder moare la 18 decembrie 1803 în Weimar.
**Herodotus** din Halicarnas a fost istoric grec care a trăit în secolul V î.Hr. (484 î.Hr. - cca.425 î.Hr.).
Herodotus este considerat părintele disciplinei istoriei, prin modul în care a tratat evenimentele pe care le-a consemnat în scrierile sale. Până la el evenimentele erau tratate în cronici sau epopei. Este cunoscut pentru scrierile sale despre conflictul greco-persan, precum şi pentru descrierile oamenilor şi locurilor vizitate.
S-a născut într-o familie aristocratică din oraşul Halicarnas. Obligat de luptele civile, în care este implicată familia lui, să-şi părăsească patria, Herodot trăieşte o vreme în Samos, revine după căderea tiranului Lygdamis în oraşul natal, călătoreşte mult şi se stabileşte la Atena. Aici se numără printre prietenii lui Sofocle şi este un apropiat al cercului lui Pericle.

În opera sa *Historiai* (Istorii) redactată în dialect ionic şi împărțită în epoca elenistică în 9 cărți, îşi propune programatic să abordeze prima mare confruntare dintre lumea orientală (Asia) şi cea apuseană (Grecia), dintre despotismul oriental şi democrația elenă, culminând cu Războaiele medice. Trecând peste epoca mitică, Herodot urmăreşte ascensiunea puterii persane, prezentând totodată istoria popoarelor supuse de Ahemenizi: lidieni, babilonieni, egipteni, sciți, libieni şi, în paralel, istoria principalelor cetăți greceşti. Herodot descrie şi obiceiurile şi religia Geților. Opera se încheie în momentul cuceririi oraşului Sestos (478 î.Hr.) de către atenieni.
În *Istorii* prezintă trei tipuri de regim:
- Condus de o singură persoană (monarhia), care guvernează pentru gloria supuşilor săi;
- Condus de o minoritate (oligarhia), formată din aceia cu calități de naştere, avere, competență religioasă sau militară;

Condus de majoritatea locuitorilor (democrația), provenind dintre țărani, meşteşugari, comercianți, marinari.
*Pater historiae*, titlu pe care posteritatea i l-a acordat, este semnificativ pentru locul lui Herodot în evoluția ştiinței istorice. Citită şi apreciată din antic, opera lui Herodot a dobândit noi validări în epoca modernă, importante descoperiri arheologice au confirmat veridicitatea multora din afirmațiile lui. În acelaşi timp, el şi-a înscris numele ca unul din marii prozatori ai literaturii universale, înzestrat deopotrivă cu forță epică şi capacitate de construcție dramatică şi mânuind o frază viguroasă, puternic evocatoare
**Theodor Herzl** - scriitor sionist austriac, născut în anul 1860 la Budapesta, moare în 1904 la Edlach, în Austria (corpul său este dus în anul 1949 la Ierusalim); corespondent la Paris al publicației vieneze "Die Neue Freie Presse" între anii 1891–1896. Sub influența Procesului Dreyfuss, s-a impus pentru instituirea unui stat evreiesc, oferind impulsurile necesare creării sionismului politic. În 1897 convoacă primul congres sionist la Basel. Obiectivul proclamat de Organizația Sionistă, înființată la acest congres, era crearea unui "spațiu propriu, cu statut public şi juridic asigurat" pentru poporul evreu în Palestina. Herzl a încercat în zadar să convingă sultanul turc sau pe conducătorii şi politicienii din statele europene să treacă de partea planurilor sioniste. Înainte de a începe colonizarea trebuiau însă asigurate anumite criterii politice pentru garantarea acestui spațiu precum şi a drepturilor poporului evreu. Acestui "sionism politico-diplomatic" i s-a opus în curând un "sionism practic", care a purces întru insituirea imediată a unor aşezări pe teritoriul Palestinei, repurtând astfel şi primele succese (de ex., în anul 1909, înființarea Tel Aviv-ului ca oraş evreiesc).
Teoria sionistă a fost sistematizată de Theodor Hertzl în 1896, în lucrarea *Statul evreiesc, cercetare asupra unei soluții moderne a chestiunii evreieşti*, şi a devenit doctrină oficială a congresului de constituire a Organizației sioniste mondiale de la Basel, un an mai târziu:

- Asimilarea evreilor în comunitățile în care s-au aşezat a fost un eşec, "popoarele în mijlocul cărora trăiesc evreii sunt, fără excepție, în mod deschis şi ruşinos antisemite.";
- Din această cauză, evreii trebuie să se regrupeze într-un teritoriu pe care să-şi creeze propriul stat;
- Acest stat va fi situat în Palestina (nu este exclusă alte aşezare geografică), şi urma să fie stat constituțional, nedictatorial, o "republică aristocratică" în care să nu domine teocrații, nici militarii.

Doctrina sionistă avea să fie pusă în practică abia după al doilea război mondial, când experiența exterminării evreilor în lagărele naziste a creat un curent majoritar în favoarea creării statului evreiesc – constituit în 1948.

**Adolf Hitler** (1889 - 1945). S-a născut în Austria, într-o familie de muncitori. Primul său vis, cel de a deveni artist a eşuat. Ca urmare, Hitler s-a mutat la München şi s-a înrolat, fiind decorat de două ori cu Crucea de Fier în timpul primului război mondial. Imediat după război, Hitler a intrat în Partidul Muncitoresc, o organizație politică de orientare fascistă. În numai doi ani, convingerile sale extremiste şi puterea de persuasiune l-au propulsat în elita a ceea ce devenise deja Partidul Nazist.

La sfârşitul anilor 1920, Germania se confrunta cu uriaşe probleme politice şi economice. În această perioadă tulbure, ideile drastice şi paranoice ale lui Hitler au atins o coardă sensibilă a poporului german, aflat într-o situație din ce în ce mai disperată.

Deşi partidul său nu a câştigat niciodată majoritatea absolută în alegeri, Hitler a devenit Cancelarul Germaniei în 1933. Un an mai târziu, el s-a autoproclamat Führer – adică "lider", spulberând astfel orice rămăşiță de democrație.

Trupele lui Hitler au început anexarea forțată a mai multor țări în 1938. Naziştii au ucis un număr uriaş de evrei, eliminând pe oricine părea a fi o amenințare la adresa visului arian al lui Hitler. Adolf Hitler s-a împuşcat pe 30 aprilie 1945, în momentul când "civilizația" pe care o imaginase se prăbuşea iremediabil în jurul său.

Nazismul îşi are principala exprimare teoretică în *Mein Kampf* , lucrare vândută în 10 milioane de exemplare şi tradusă în 16 limbi, care teoretizează statul rasist. *Mein Kampf* este o carte în două volume:

- *Eine Abrechnung*, publicată pe 18 iulie 1925
- *Die nationalsozialistische Bewegung* (Mişcarea Națională-Socialistă), publicată în 1926.

Hitler a dictat cartea pem timpul detenției la Landsberg în Germania. Cartea a fost dactilografiată de Rudolf Hess. Este o opera autobiografică, dar şi o platformă program a nazismului, mai ales al doilea volum. Se cuprind aici unele "soluții" la problema evreiască. Din reperele principale:

- "Orice putere care nu-şi are originile într-o solidă bază intelectuakă va fi ezitantă şi incertă. Îi va lipsi stabilitatea, care nu poată să provină decât dintr-o ideologie fanatică";

- “O doctrină care, înlăturând ideea democratică de masă, tinde să dea acest pământ celui mai bun popor, cu alte cuvinte indivizilor superiori, trebuie în mod logic să se conformeze aceluiaşi principiu aristocratic în interiorul acestui popor şi să păstreze conducerea şi influența pentru cele mai bune capete. În loc să constriască pe ideea de majoritate, această doctrină se întemeiază astfel pe personalitate”;
- “Statul nu este un scop, ci un mijloc. El este condiția prealabilă pusă formării unei civilizații umane de valoare superioară, dar nu este cauza ei directă. Aceasta constă exclusiv în existența unei rase apte de civilizație”;
- “Utilitatea unui stat nu poate fi apreciată luând drept citeriu nivelul de civilizație la care a ajuns sau importanța pe care i-o conferă puterea sa în lume; aceasta se poate face exclusiv în funcție de utilitatea pe care o poate avea acest organism pentru fiecare popor luat în considerare”;
- “Reichul, în calitate de stat, trebuie să cuprindă toți germanii, şi să îşi ia asupră-şi nu numai sarcina de a reuni şi conserva rezervele prețioase de elemente primare ale rasei pe care le posedă acest popor, ci şi de a le face să ajungă încet dar sigur la o situație predominantă”;
- “Cine nu este sănătos, fizic şi moral, şi în consecință nu are valoare din punct de vedere social, nu trebuie să-şi perpetueze bolile în trupul copiilor săi. Statul raisit are o sarcină uriaşă de îndeplinit din punct de vedere al educației”;
- “Statul rasist nu este însărcinat cu menținerea unei clase sociale aflată în posesia unei influențe predominante pe care a exercitat-o până atunci; sarcina sa este de a merge să caute, printre toți membrii comunității, capetele cele mai bune, şi să le ofere slujbe şi onoruri”;
- “Statul rasist îşi împarte locuitorii în trei clase: cetățeni, supuşi ai statului (sau resortisanți) şi străini. În principiu, naşterea nu oferă decât calitatea de resortisant. Această calitate nu dă suingură, dreptul de acces la o funcție publică, nici de participare la activitatea politică, de exemplu la alegeri. Pentru orice resortisant este esențial să I se stabilească exact rasa şi naționalitatea”;
- “Drepturile cetățeanului sunt mai presus de drepturile străinului. El este stăpânul absolut al Reichului”;
- Corpurile reprezentative vor fi împărțite în Camere politice şi Camere corporative; deasupra lor, cooperarea o va asigura senatul. “Nici în camere nici în senat nu se va vota niciodată. Ele sunt organisme de lucru şi nu maşini de vot. Fiecare membru are un vot consultativ, dar nici un drept de decizie. Aceasta îi aparține în exclusivitate preşedintelui care răspunde pentru ea”;

**David Hume** (26 aprilie 1711 – 25 august 1776) este unul din cei mai provocatori şi mai "greu clasabili" gânditori din istoria filosofiei moderne. O dovadă edificatoare a acestei dificultăți este faptul că a fost revendicat, ca autor politic, atât de conservatorism, cât şi de liberalism. Spectrul preocupărilor sale teoretice a fost însă mult mai larg, Hume fiind în bună măsură responsabil de turnura pe care au luat-o

discuțiile ulterioare în domenii extrem de diverse, precum teoria cunoaşterii (Kant mărturiseşte, într-un celebru pasaj, că analiza humeană a cauzalității a fost cea care l-a trezit din "somnul dogmatic"), economia politică, etica, teoria politică şi istoria Angliei.
Una dintre contribuțiile remarcabile în economie ale gânditorului scoțian a fost poziția sa anti-mercantilistă. Hume era convins (la fel ca şi ceilalți iluminişti scoțieni: Gershom Carmichael, Francis Hutcheson, Adam Smith, Adam Ferguson, Thomas Reid sau Lordul Kames) că dezvoltarea comerțului internațional va avea drept consecințe diversitatea şi sporirea avuției tuturor țărilor (la care se adaugă efectul secundar, dar extrem de important, al "civilizării" națiunilor "barbare"). De asemenea, Hume a susținut că libertatea economică este fundamentul libertății politice.
În ceea ce priveşte teoria politică, Hume a fost un susținător al descentralizării politice, al separației puterilor în stat şi, fapt extrem de interesant, considera milițiile elvețiene drept sistemul ideal de producție a securității. De asemenea a fost unul dintre primii teoreticieni ai libertății de exprimare şi ai nesupunerii civice. Critic vehement al contractualismului, Hume argumentează că instituțiile sociale (cum ar fi proprietatea) sau regulile morale pot fi justificate prin apel la un tip de argument evoluționist: ele au ajuns să fie selectate datorită capacității lor de a preveni mai eficient apariția conflictelor între indivizi şi de a oferi proceduri de arbitrare a acestor conflicte (acolo unde ele apar). Din această perspectivă, s-a spus adesea că filosofia sa socială o anticipează în bună măsură pe cea a lui Friedrich von Hayek.
În filosofia morală, a formulat bine-cunoscutul argument în favoarea ideii că judecățile normative (sau morale, de tip "trebuie") nu pot fi inferate din judecăți descriptive (sau factuale, de tip "este"). Acest argument, împreună cu secpticismul său în privința puterilor rațiunii (care "este sclava pasiunilor, şi nu trebuie să fie altceva"), l-au condus înspre o teorie a "sentimentelor morale" de tip consecinționist. Astfel, criteriul ultim al evaluării acțiunilor este dat de consecințele acestora (privite însă nu din perspectiva "fericirii" produse de ele, aşa cum considerau mai târziu Bentham sau Mill, ci din punct de vedere al capacității lor de a promova "armonia" socială), iar unica motivație posibilă a comportamentului moral nu este dată de apelul abstract la "conştiință" sau la "respectul" pentru lege, ci de sentimentele (pasiunile) individului interesat de propriul bine
Principalele sale lucrări sunt: *Tratat despre natura umană* (1739), *Eseuri morale şi politice* (1741), *Cercetare asupra intelectului omenesc* (1748), *Cercetare asupra principiilor moralei* (1751), *Istoria Angliei* (1754).
**Samuel P. Huntington** (n. 1927, New York) a fost profesor de ştiinte politice la Harvard, preşedinte al Asociatiei Americane de Ştiinte Politice şi unul dintre fondatorii revistei "*Foreign Policy*". În 1977–1978, a fost coordonatorul planificării securității din cadrul Consiliului Securității Naționale al SUA. Articolul sau *The Clash of Civilizations?* (1993) – a cărui temă a fost reluată într-o lucrare publicată trei

ani mai tarziu – a stârnit o amplă dezbatere pe marginea ideii potrivit căreia pe scena politica a secolului XXI se vor înfrunta civilizațiile, şi nu statele.

În esență, este vorba despre următoarele:

- Lumea este bipolară, fiind evident un conflict între Occident şi mai multe lumi non-occidentale;
- Statele naționale rămân principalii actori internaționali, dar asocierile şi conflictele lor sunt determinate de factorii culturali şi civilizaționali;
- Conflictele relevante şi cu mare potențial de schimbare sunt totdeauna cele ce opun state sau alianțe provenind din civilizații diferite.

Pe baza acestei teorii, Huntington explică scindarea Uniunii Sovietice şi a Iugoslaviei, accentuarea fundamentalismului religios, luptele separatiste din Rusia, Turcia sau Mexic etc.

Lucrări principale:

- *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*, 1957
- *The Common Defense: Strategic Programs în National Politics*, 1961
- *Political Order în Changing Societies*, 1968
- *American Politics: The Promise of Disharmony*, 1981
- *The Third Wave: Democratization în the Late Twentieth Century*, 1991
- *The Clash of Civilizations and Remaking of World Order*, 1996

**Jean Leon Jaures** – numele deplin Auguste Marie Joseph Jean Léon Jaurés (3 septembrie 1859 - 31 iulie 1914) a fost lider socialist francez şi un militant antimilitarist. Fiu al unui om de afaceri fără succes, el şi-a luat diploma în filosofie în 1891. După ce a predat filosofie timp de 2 ani la un liceu, a predat la Universitatea din Toulouse. Apoi, în 1885, a fost ales deputat republican din partea departamentului Tarn. În 1889 s-a întors la datoriile sale profesionale din Toulouse, unde a devenit interesat de afacerile municipale şi a ajutat la întemeiere facultății de medicină a universității. De asemenea, a pregătit două teze de doctor în filosofie *De primis socialismi germanici lineamentis apud Lutherum, Kant, Fichte et Hegel*, şi *De la réalité du monde sensible*

În 1892 a oferit un susținător energic al minerilor din Carmaux, care au pornit o grevă ca urmare a concedierii unui muncitor socialist; anul următor Jaures a fost reales în Cameră ca deputat de Albi. Cu toate că a învins în alegerile din 1898 şi a fost pentru patru ani în afara Camerei, discursurile sale elocvente l-au transformat într-o forță în politică - promotor intelectual al socialismului. El a editat “La Petite Republique” şi a fost unul dintre cei mai energici susținători ai lui Alfred Dreyfus (afacerea Dreyfus a avut un răsunet internațional puternic).

În 1902 Jaure s-a reîntors în calitate de deputat de Albi, iar influența sa a sporit coeziunea coaliției radical-socialiste cunoscute sub denumirea Blocul Național. În 1904 el a fondat ziarul socialist “L'Humanite”. Grupul socialist francez a ținut un congres în martie 1905 care i-a consilidat autoritatea în cadrul grupării. Noul partid

condus de Jaures şi Guesde a încetat cooperarea cu grupurile radicale şi a devenit cunoscut ca Parti Socialiste Unifié (PSU), care pleda pentru o programă colectivista. Toate mişcările socialiste sau unificat în acelaşi an în Secțiunea Franceză a Internaționalei Muncitoreşti. În 1906, Jaures a fost din nou ales.

Jaures a fost dedicat antimilitarismului şi s-a străduit să utilizeze mijloace diplomatice pentru a preveni ceea ce va deveni primul război mondial. Deoarece conflictul devenea iminent, el s-a străduit să organizeze o grevă generală în Franța şi Germania, ca să forțeze guvernele să-şi retragă forțele armate şi să înceapă negocierile.

Cu o zi înaintea mobilizării prin care Franța s-a implicat în războiul mondial, el a fost asasinat într-o cafenea din Paris de Raoul Vilain, un tânăr naționalist francez. După zece ani de la moarte, rămăşițele pământeşti a lui Joures au fost transferate în Pantheon.

**Thomas Jefferson** (13 aprilie 1743 – 4 iulie 1826). Al treilea preşedinte al Statelor Unite ale Americii, coautor al Declarației de Independență, fondator al Universității din Virginia, unul dintre părinții fondatori ai Statelor Unite şi totodată unul dintre principalii artizani ai limitării puterii statului în sistemul constițutional american.

Ca filosof politic, a promovat liberalismul clasic, republicanismul şi separarea dintre biserică şi stat. De altfel, el este autorul Regulamentului pentru libertate religioasă al statului Virginia, al cărui guvernator a fost între 1779 şi 1781, regulament care a stat la baza primului amendament al Constituției S.U.A.

Puternic influențat de ideile lui John Locke şi Thomas Paine, Jefferson considera că fiecare individ are o serie de drepturi inalienabile care sunt anterioare oricărui guvernământ. Central filosofiei sale este dreptul la libertate (*liberty)* pe care îl defineşte astfel: "libertatea îndreptățită este acțiunea neîngrădită, după propria voință, în limitele trasate de dreptul egal al celorlalți. Nu adaug 'în limitele legii' pentru că legea nu este adesea decât voința tiranului, şi este întodeauna aşa când violează drepturile individuale" (*Scrisoare către Isaac H. Tiffany, 1819*).

Guvernământul nu poate crea libertatatea, ci poate doar s-o încalce. Aşadar rolul guvernământului nu este doar de a opri abuzurile unora la adresa libertății individuale a altora, ci şi acela de a se limita pe sine în ceea ce priveşte diminuarea libertății indivizilor. Pentru Jefferson, democrația nu este altceva decât tirania maselor, unde 51% dintre cetățeni pot lua drepturile celorlați 49%. De aceea, într-o Republică, Constituția trebuie să protejeze libertatea individuală de bunul plac al democrației.

Jefferson considera că fiecare ființă umană se naşte cu un simt al moralității şi că o societate poate funcționa fără guvernământ, cu condiția să nu fie prea extinsă. De altfel, el admira societatea amerindiană pentru modelul său de funcționare, fără guvern central.

Un alt punct central al concepției sale despre stat este necesitatea existenței consimțământului celor guvernați pentru toate actele guvernarii, chiar şi pentru Constituție sau lege. Periodic, cetățenii au dreptul să reconsidere întregul sistem de legi după care funcționează societatea.

Preambulul Declarației de Independență, scris de el, este edificator în acest sens:

> "Considerăm aceste adevăruri ca de la sine evidente, că toți oamenii sunt creați egal, că sunt înzestrați de Creatorul lor cu anumite Drepturi inalienabile, că printre acestea sunt dreptul la Viață, Libertate şi Căutarea fericirii.- Şi că, pentru a asigura aceste drepturi, Oamenii instituite Guverne, care îşi derivă puterile legitime din consensul celor guvernați; Şi că, ori de cate ori vreo Formă de Guvernământ devine contrară acestor scopuri, este Dreptul Poporului de a o schimba sau aboli şi de a crea un nou Guvernământ, punându–i bazele pe asemenea principii şi organizându-i puterile după cum consideră mai adecvat pentru a-şi proteja Siguranța şi Fericirea."

**Immanuel Kant** (22 aprilie 1724 – 12 februarie 1804). Unul dintre cei mai iluştri reprezentanți ai filosofiei moderne. Profesor de logică şi metafizică la Universitatea din Konigsberg, Kant pune bazele filosofiei moderne a ştiinței, metafizicii, epistemologiei şi eticii. În centrul preocupărilor sale se află rațiunea şi relația dintre rațiune, om şi lumea înconjurătoare.

Filosofia sa politică pleacă de la filosofia sa morală, care are în centru noțiunea de lege universală a rațiunii, umanitatea ca scop în sine: "Acționează în aşa fel încât întodeauna să tratezi umanitatea, fie în persoana ta, fie în persoana oricui altcuiva, niciodată doar ca un mijloc ci întodeauna în acelaşi timp şi ca un scop".

Libertatea individului nu poate fi îngrădită decât de această lege universală a rațiunii.

Potrivit lui Kant, oamenii pot avea două tipuri de obligații: obligații de drept (Recht) şi obligații de virtute. Obligațiile de drept privesc libertatea celorlalți şi proprietatea, obligațiile de virtute privesc convingerile individului şi acțiunile sale morale.

Kant limitează rolul coercitiv al Statului numai la obligațiile de drept. Deoarece libertatea este valoarea supremă, constrângerea trebuie aplicată numai în cazul în care libertatea este amenințată.

Esența liberalismului kantian este distincția dintre obligațiile de drept, a căror impunere intră în atribuția statului (cum ar fi de exemplu apărarea proprietății), şi obligațiile morale care nu fac obiectul intervenției statului. Pentru Kant, constrângerea este justificabilă prin necesitatea de a preveni vătămarea libertății altora, adică pentru a proteja libertatea personală şi proprietatea; convingerile personale şi concepțiile despre bine, fie ele filosofice sau religioase, nu intra în mod direct în contradicție cu libertatea celorlalți şi de aceea nu pot face obiectul reglementării politice.

Pornind de aici, Kant respinge orice formă de guvernare paternalistă, fie ea şi benevolentă. Guvernământul exista pentru protecția libertătii indivizilor de a–şi urmări propriile scopuri, atât timp cât sunt compatibile cu libertatea celorlalți. Concluzia este că un guvernământ paternalist, care ar dicta cetățenilor, precum copiilor, calea către fericire, are fi cel mai mare despotism imaginabil.

Suveranitatea statului derivă exclusiv din consimțământul celor guvernați și o condiție a legitimității sale este ca legile să poată fi expresia voinței întregului popor. Acest lucru nu este posibil într-o monarhie ereditară sau într-o formă de conducere aristocratică, însă este posibil într-o republică.
Este faimoasă solutia lui Kant pentru pacea eternă, soluție care prefigurează ordinea internațională contemporană: o federație mondială de republici, în care nu există privilegii care să le permită conducătorilor să-şi mărească proprietatea prin forță.
**Karl Kautsky** (16 octombrie 1854 – 17 octombrie 1938), socialist reformist, scria în *Marxismul şi criticul său Bernstein* (1899):

- Agravarea exploatării este incontestabilă; Marx a vorbit de pauperizare la modul relativ, nu absolut. Dacă creşte bogăția, nu în acelaşi ritm creşte bogăția care revine proletariatului;
- Concentrarea capitalistă afirmată de Marx este evidentă ca fenomen calitativ; câteva grupuri domina tot mai clar în fiecare sector economic, inclusiv în agricultură;
- Polarizarea clşaselor rămâne o realitate, fiind evidentă proletarizarea clasei mijlocii. Micii burghezi sunt doar nişte şomeri mascați;
- Criza capitalismului este inevitabilă, şi rămâne demonstrată ştiințific de legile dezvoltării economice;
- Fragmentarea organizatorică şi de interese a munitorimii este vo realitate specifică exclusiv Angliei;
- Alianța muncitorilor cu mica burghezie va afecta acuratețea idelului revoluționar.

**John Maynard Keynes,** (5 iunie 1883 – la Cambridge - 21 aprilie 1946) a fost economist britanic ale cărui idei radicale au avut un impact major atât asupra teoriei politice şi economice moderne, cât şi asupra politicilor fiscale ale multor guverne. Este cunoscut în mod special pentru pledoaria sa în favoarea politicilor guvernamentale intervenționiste, prin care guvernul ar folosi măsuri fiscale şi monetare în scopul temperării efectelor adverse ale recesiunilor economice, crizelor economice şi boom-urilor economice. Este considerat de mulți economişti unul dintre principalii fondatori ai macroeconomiei teoretice moderne. Populara expresie lui Keynes „Pe termen foarte lung suntem toți morți" este încă citată.
Keynes a fost conducător de discuții la reforma sistemului monetar mondial în Bretton Woods (1944), nu a putut însă să se opună poziției americanului Harry Dexter White. Printre altele – în memoria lui Silvio Gesells – el a adus în discuție o monedă de circulație internațională pe nume Bancor.
În mod special, numele său este asociat de cele mai multe ori cu teoria sa economică, respectiv cu recomandarea sa vehementă, aceea ca statul să se implice în evenimentele economice, asemeni teoriei lui Bobzien. Conform lui Keynes, statul trebuie să întrebuințeze măsuri politico-fiscale şi monetare, pentru a slăbi efectele provocate de recesiuni şi *boom*-uri. În timpuri grele economia este sprijinită printr-o

politică fiscală expansivă, iar şomajul este redus. În timpuri de prosperitate trebuie reduse deficitele acumulate, prin economisiri crescute (“surplus saving”). Fluctuațiile economiei ar putea fi astfel ameliorate.
Ideile sale au pus fundamentul keynesianismului de astăzi şi au fost dezvoltate în decursul timpului de economişti ai şcolii keynesiene, deşi în prezent, pentru explicarea efectelor pe termen lung sunt judecate cu scepticism.
De fapt, mesajul operelor sale este acela că, ideile microeconomice pot fi complet false în contextul macroeconomic. Din punct de vedere al conținutului, Keynes are o încredere specială în puterea de conducere a conjuncturii interne.
Din punct de vedere academic, Keynesianismul este o compoziție formată din neoclasic şi înțelegere keynesiană. Din punct de vedere analitic nu oferă noi perspective. Pentru el economia de piață cu politică economică statală este stabilizatoare. Keynes a diagnosticat incompetența fundamentală a economiei de piață de a-şi garanta o dezvoltare stabilă.
Deoarece Keynes a recomandat un intervenționism, în 1930 a simpatizat cu fascismul italian, afirmând că intervenționismul statului fascist, asemănat cu un paznic de noapte, ar oferi cele mai bune condiții pentru implementarea ideilor sale.
Cărți fundamenatle: *The Economic Consequences of the Peace* (1919) *Treatise on Probability* (1921) *Tract on Monetary Reform* (1923) *Treatise on Money* (1930) *The General Theory of Employment, Interest and Money* (1936)
**Henry Alfred Kissinger**, (născut la 27 mai 1923), Secretar de Stat al Administrației Americane în timpul lui Richard Nixon şi al lui Gerald Ford, a jucat un rol cheie în diplomația mondială între 1969 şi 1977. În anul 1973 i-a fost acordat, alături de generalul vietnamez Lê Đức Thọ, Premiul Nobel pentru Pace pentru contribuția sa decisivă la încetarea devastatorului conflict din Vietnam.
S-a născut într-o familie de evrei din oraşul german Fürth. Forțat de persecuțiile regimului nazist, în 1938 ajunge în New York împreună cu familia sa, obținând cetățenia americană la 19 iunie 1943. Chiar dacă liceul l-a terminat în Manhattan, Washington Heights, Kissinger şi-a păstrat un puternic accent german. Acest lucru a generat o situație hilară în timpul unei conferințe de presă împreună cu Helmuth Kohl, cancelarul Germaniei când ziariştii au putut auzi în acelaşi timp un american vorbind engleză cu un accent puternic german şi un german pur sânge vorbind engleză de "Oxford".
Anii de la liceul “George Washington” i-a petrecut împărțindu-şi timpul între cursurile serale şi munca sa din timpul zilei la o fabrică de pămătufuri. În 1943, la scurt timp după obținerea cetățeniei americane este recrutat în armată şi trimis ca şi translator de germană pe langă Servicul de Contra-Spionaj al Armatei Americane.
În 1950 obține "summa cum laude" de la Colegiul Harvard. Legendele apărute în jurul său descriu punctajul obținut de-a lungul facultății ca fiind maxim, lucru atribuit ca şi unic în istoria Harvard-ului. Adevarul însă este ca Henry Kissinger a obținut o notă de 8 (calificativul B în sistem american) în ultimul său an, iar medii generale de 10 pe parcursul anilor la Harvard au mai existat, e adevărat însă că în cazuri

excepţionale. Totuşi, păstrează locul fruntaş în istoria Harvardului având cea mai lungă dizertaţie de doctorat, cu titlul: *Refacerea unei Lumi: Metternich, Castlereagh şi Problemele Păcii între 1812–22*. Obţine titlul de doctor în anul 1954.

*Henry Kissinger, Diplomaţia, 1994:*

- În ultima decadă a secolului trecut s-a înregistrat o revenire a wilsonismului (politica americană de intervenţie în problemele mondiale, ale Europei în primul rând);
- Pentru a treia oară în istoria lor, în sec. XX S.U.A. şi-au aplicat proiectul de a construi o nouă ordine mondială prin aplicarea valorilor ei interne la situaţia globală;
- Epoca "uni-polară" care a urmat războiului rece prezintă în mod inexact S.U.A. drept unic lider; puterea în sistem a devenit mai difuză, cu toate că S.U.A. păstrează preponderenţa. Se prefigurează o lume pentapolară, în care vor împărţi dominaţia Statele Unite ale Americii, Europa, Rusia, Japonia şi China, la care s-ar putea adăuga India, sub rezerva reuşitei stabilităţii sale interne. S-ar fi realizat astfel un "concert mondial" de puteri aflate în echilibru dinamic, funcţionând cu mecanisme similare celor care au menţinut stabilitatea în Europa după Pacea de la Viena din 1815;
- Enunţurile S.U.A. privind noua ordine mondială sunt prea abstracte şi nu fac corelarea realistă între planuri şi posibilităţi;
- Viziunea americană asupra sistemului internaţional va deveni credibilă numai dacă se va concretiza în succese parţiale, care să creeze acumulări de stadiu.

**Rudolf Kjellen** (1864-1922). Profesor de ştiinţe politice (ştiinţa statului) la Universitatea din Upsala, suedezului Rudolf Kjellen îi aparţine paternitatea termenului de geopolitică. Kjellen a folosit prima oară acest termen într-o conferinţă publică, în 1899, pentru ca în anul următor să fie utilizat în monografia politică a Suediei, publicată de el sub titlul *Inledning till Sveriges Geografi* (Introducere în geografia Suediei). Spre deosebire de Ratzel, ale cărui surse de inspiraţie au fost antropologia şi geografia comunităţilor, Kjellen s-a îndreptat spre geopolitică în baza preocupărilor ştiinţei despre stat. În această perspectivă, el a văzut ca esenţială relaţia dintre anatomia puterii şi fundaţia geografică a acesteia. Prin urmare, geopolitica era ştiinţa care concepea şi studia statul ca un organism geografic sau ca un fenomen al spaţiului. Acest organism statal se afla angajat într-o luptă perpetuă pentru existenţă şi spaţiu, Kjellen concluzând că, doar acele organisme-state care sunt suficient dotate vor putea supravieţui şi prospera.

Aria conferită de Kjellen geopoliticii cuprindea în esenţă două subiecte supuse studiului: statele văzute ca manifestând sentimente şi raţiune în aceeaşi măsură cu fiinţele umane şi cunoscând aceeaşi soartă ca ultimele (naştere, creştere, dezvoltare şi declin), respectiv spaţiul considerat de el factor esenţial şi obiectiv vital al statelor viguroase, dar limitate spaţial, care aveau datoria să îşi mărească teritoriile prin colonizări, cuceriri şi expansiune. Germanofil convins, Kjellen a acordat o atenţie

deosebită locației geografice a Mitteleuropa-ei, în care a inclus şi peninsula Scandinavă, aflată sub amenințarea şi pericolul invaziei ruse. Soluția propusă de el era aceea a expansiunii şi uniformizării într-un imperiu germanofon perimetrului cuprins între Dunkerque, Hamburg, Riga şi Bagdad. Acest spațiu imens, căruia urmau să-i fie înglobate imperiile Austro-Ungar şi Otoman, era destinat să devină un nou centru de putere mondială, care să diminueze aspirațiile hegemonice dezvoltate de Anglia prin controlul mărilor.

În principalele sale lucrări, unele publicate mai întâi în Germania, *Die Ideen von 1914. Eine Weltgeschichtliche Perspective* (Ideile de la 1914. O perspectivă istorică globală), Leipzig, 1915, *Staten som Lifsform* (Statul ca formă de viață), Stockholm, 1916 (tradusă şi publicată în limba germană, la Lepizig în 1917, *Grundriss zu einem System der Politik* (Bazele unui sistem de politică), Leipzig, 1920 şi *Die Grossmächte vor und nach dem Weltkriege* (Marile puteri înainte şi după Războiul Mondial), publicată postum, Leipzig, 1935, Kjellen a dezvăluit concepția sa generală asupra geopoliticii. Racordat profund tradițiilor culturale germane, el s-a opus şi a discreditat în permanență ideile politice ale liberalismului, ale individului cetățean-politic, ale ideii de legitimitate a statului prin contract social. A promovat în schimb viziunea statului autoritar, corporatist şi paternalist, care să fie constituit ca un stat-națiune organicist. Adversar declarat al individualismului exagerat şi al cosmopolitismului, Kjellen vedea statul-național construit pe principiile solidarității corporatiste, urmând ca dezvoltarea şi expansiunea acestuia să ia forma unei comunități bazate pe legături etnice, politice şi economice. Atingerea unui asemenea stadiu presupunea şi eliminarea oricăror manifestări represive la adresa cetățenilor.

Sistemul general de politică al unui asemenea stat a fost prezentat de Kjellen în cea mai cunoscută lucrare a sa, *Staten som Lifsform*. Statul urma să fie organizat pe principiile unității şi interdependenței dintre cinci elemente fundamentale:

1. Țara (Das Reich) urmărită din punctul de vedere al determinării sale geografice interne şi externe. Trei subcategorii îi compuneau datele localizării geografice:

poziția țării Topopolitica
configurația Morfopolitica
teritoriul Fiziopolitica

2. Neamul (Das Staabfolk) componenta demografică, care se manifesta prin alți trei factori:

conştiința apartenenței etnice
trupul etnic Plethopolitica
sufletul neamului Psyhopolitica

3. Societatea (Die Gesellschaft) sau Sociopolitica se evidenția prin performanțele a două fenomene:

structura şi forma socială Filopolitica
viața socială Biopolitica

4. Economia țării (Ökopolitik) se baza pe funcțiile:

satisfacerii nevoilor proprii Autarhiopolitica

relațiile comerciale externe  Emporopolitica
viața economică  Economopolitica

5. Guvernământul (Das Staatsregiment) sau Kratopolitika presupunea aplicarea politicii autorității de stat prin:

- forma de guvernământ  Nomopolitica
- administrație  Praxiopolitica
- autoritatea statului  Arhopolitica

Kjellen a proiectat şi posibilele configurări politice europene. Acestea urmau să îmbrace forma reprezentărilor pan-etnice sau geopolitica pan-etniilor. Atât în lucrarea din 1914 (*Die Ideen von 1914*), cât şi în aceea publicată postum (*Die Grossmächte* ), el s-a arătat încredințat că sub impulsurile interne  generate din Mittelpunkte  trei corpuri rasial etnice urmau să se impună în Europa: Uniunea Latină (sub pecetea vechii Rome), capabilă prin varianta sa ibero-spaniolă să cuprindă şi America Latină, Mitteleuropa, care urma să devină o lume a germanicilor, respectiv Pan-ideea slavă. Ultima, găsea Kjellen, trebuia contracarată de pan-ideea germană prin *Drang nach Osten.*

**Piotr Alexeevici Kropotkin** (1842 - 1921) a fost un anarhist rus, continuator al mişcării anarhice, după Bakunin. Reprezentant al mişcării anarho-sindicaliste.

Tatăl său se trage din familie de cneji ruşi, iar mama e fiica unui general rus. Este selectat într-un grup de 50 de copii, de paji care să slujească la curtea țarului, având totodată parte de o educație aleasă. Rămâne acolo până în 1862. Pe baza lecturilor sale, are revelația că principala problemă a Rusiei e condiția țărănimii. Se înrolează în regimentul cazacilor siberieni. Începe astfel cartografierea Siberiei şi se îndrăgosteşte de geografie. Aceasta este perioada în care începe să scrie. În 1867, părăseşte armata.

După Comuna din Paris, adică după 1871, începe să scrie în favoarea comunei şi citind lucrările lui Bakunin, este atras de perspectiva anarhistă.

Intră în Internaționala muncitorească. Este arestat, stă doi ani în închisoare. Este acceptat în cercurile anarhice din țările europene prin care trece. Ajunge în Elveția. În 1881, este expulzat ca urmare a declarațiilor sale privind asasinarea țarului Alexandru al II-lea.

Ajunge în Anglia, după care în Franța, unde este arestat. Fuge în Canada. În 1902 publică lucrarea sa fundamentală: *Ajutorul reciproc ca factor de evoluție*. În 1905 e decepționat de eşecul revoluției, se întoarce în Rusia. Kerenski îi face propunerea de a face parte din guvernul sau, dar refuză.

Rămâne în Rusia până la sfârşitul vieții. Moare în 1921. La moartea sa se produce ultima întâlnire a anarhiştilor ruşi.

În lucrarea *Ajutorul reciproc* (1902):

- Statul în orice formă (autoritate centralizată, administrație, legislație, reprezentarea cetățenilor) se opune dezvoltării libere a omenirii. Dictatura proletariatului nu va putea aduce decât dictatura unei birocrații asupra proletariatului;

- Comunismul anarhist trebuie să se fondeze pe comuna liberă şi întreprinderea gestionată în colectiv;
- Din *Originea speciilor* a lui Charles Darwin trebuie reţinut că supravieţuirea este răsplata celor care învaţă cum să coopereze şi să se angajeze în ajutorarea reciprocă;
- Organizarea statului trebuie să respecte principiul descentralizării, pe baza celulei de bază care este comuna autarhică (unele sugestii de descentralizare chiar s-au aplicat în Spania la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui următor).

**Vladimir Ilici Lenin** (Ulianov) (10 [22] aprilie 1870, Simbirsk, azi Ulianovsk - 21 ianuarie 1924, Gorki), revoluţionar şi teoretician marxist, creator al marxismului epocii imperialismului şi al revoluţiilor proletare, fondator al Partidului Bolşevic, lider al Revoluţiei din Octombrie 1917.

Lenin s-a născut la 10 (22) aprilie 1870, la Simbirsk (astăzi Ulianovsk). Tatăl său, Ilia Nikolaevici Ulianov, a fost inspector, apoi director al şcolilor primare din gubernia Simbirsk. Fratele mai mare al lui Lenin - Alexandr Ulianov - student la Universitatea din Kazan, a fost executat în mai 1887 pentru participare la pregătirea atentatului împotriva ţarului Alexandru al III-lea.

În 1887 Lenin a absolvit liceul şi s-a înscris în septembrie la Facultatea de drept a Universităţii din Kazan. Pentru participare activă la mişcarea revoluţionară a studenţilor este însă după scurt timp arestat, eliminat din universitate şi trimis în satul Kokuşkino din gubernia Kazan, unde i se fixează domiciliu forţat.

În toamna anului 1888 i se permite să se înapoieze în Kazan. Aici studiază operele lui Karl Marx şi Friedrich Engels şi intră într-un cerc marxist. Din toamna anului 1889, Lenin locuieşte la Samara, unde se pregăteşte să dea examenele, ca extern, la Facultatea de Drept - şi le trece în mod strălucit în 1891 la Universitatea din Petersburg. Organizează primul cerc marxist din Samara.

În august 1893 se mută la Petersburg şi devine conducătorul recunoscut al marxiştilor din Petersburg. În 1894 scrie lucrarea *Ce sînt «prietenii poporului» şi cum luptă ei împotriva social-democraţilor?* în care critică subiectivismul sociologic şi politic al narodnicilor, enunţă pentru prima oară ideea alianţei revoluţionare dintre muncitori şi ţărani ca principal mijloc de răsturnare a ţarismului, a moşierilor şi a burgheziei şi arată că pentru atingerea acestui obiectiv este necesar un partid proletar. În 1895 Lenin participă la unirea cercurilor muncitoreşti marxiste din Petersburg şi crearea *Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare*.

În decembrie 1895 Lenin este arestat şi întemniţat pentru 15 luni, iar în 1897 deportat pe termen de trei ani în Siberia răsăriteană, în satul Şuşenskoe, districtul Minusinsk, gubernia Enisei. Aici termină lucrarea *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, începută în închisoare. Cartea va fi publicată în aprilie 1899. Între 1-3 (13-15) martie 1898 are loc la Minsk Congresul de fondare al Partidului Muncitoresc Social Democrat din Rusia (P.M.S.D.R.), la care Lenin nu poate participa, fiind deportat în Siberia. În iulie 1898 se căsătoreşte cu Nadejda Konstantinovna Krupskaia.

În ianuarie 1900, Lenin se înapoiază din deportare, iar în martie se stabileşte în Pskov. În iulie pleacă în străinătate şi se stabileşte la München în septembrie. În decembrie întemeiază *Iskra*, ziar politic al marxiştilor revoluționari ruşi. Nadejda Krupskaia i se alătură în străinătate după terminarea exilului în Ufa. În mai 1901 apare în *Iskra* articolul său *Cu ce să începem?*, în care schițează un plan concret de construire a partidului marxist, plan pe care îl dezvoltă apoi în *Ce-i de făcut?*. Lenin considera că realizarea unui partid politic al clasei muncitoare trebuie începută cu organizarea unui ziar politic pe întreaga Rusie, ziar care să susțină concepțiile social-democrației revoluționare. Un asemenea ziar urma să fie şi un mijloc de unire organizatorică într-un singur partid a organizațiilor locale. În decembrie foloseşte pseudonimul „Lenin" pentru prima oară.
În martie 1902 apare cartea *Ce-i de făcut?*, în care critică „economismul" şi oportunismul şi enunță o serie de principii ideologice şi organizatorice ale partidului marxist. Subliniază importanța teoriei socialiste şi argumentează o teză fundamentală a marxismului, şi anume că partidul marxist este unirea mişcării muncitoreşti cu socialismul
În aprilie 1903, Lenin se mută la Geneva, după o şedere de aproape un an în Londra. Între 17 (30) iulie şi 10 (23) august 1903, participă la lucrările Congresului al II-lea al P.M.S.D.R., desfăşurate la Bruxelles şi Londra. În partid apar două fracțiuni: bolşevici („majoritari") şi menşevici („minoritari"); Lenin este liderul bolşevicilor, punînd astfel bazele unui partid marxist revoluționar.
În mai 1904 apare cartea *Un pas înainte, doi paşi înapoi* în care critică oportunismul menşevic în problemele organizatorice, demonstrează rolul partidului de avangardă a proletariatului şi susține organizarea partidului pe baza centralismului democratic şi a disciplinei proletare unice, obligatorie pentru toți membrii săi, atît pentru activiştii cu munci de conducere, cît şi pentru membrii de rând.
În ajunul revoluției din 1905 întemeiază ziarul bolşevic *Vpered*. În iulie 1905 apare lucrarea sa *Două tactici ale social-democrației în revoluția democratică* în care critică tactica menşevicilor şi a oportunismului internațional, demonstrează posibilitatea transformării revoluției burgheze în revoluție socialistă şi necesitatea hegemoniei proletariatului în revoluția burgheză.
La începutul lunii noiembrie Lenin se întoarce din emigrație la Petersburg, după ce guvernul, ca urmare a revoluției, amnistiază exilații şi prizonierii politici. Aici desfăşoară o muncă intensă: conduce activitatea Comitetului Central al P.M.S.D.R. şi ziarul bolşevic legal *Novaia jizn*, unde publică regulat articole în sprijinul organizațiilor de partid în munca lor de zi cu zi. Participă la şedințele Comitetului de partid din Petersburg, ia cuvîntul la adunările, conferințele şi consfătuirile de partid din Petersburg şi Moscova, se întîlneşte şi discută cu membrii de partid care veneau din toată Rusia.
În 1907, după înfrîngerea revoluției, Lenin este nevoit să plece din nou în străinătate. Între 30 aprilie şi 19 mai (13 mai şi 1 iunie) are loc la Londra Congresul al V-lea al P.M.S.D.R., iar în august participă la Congresul Internaționalei Socialiste în Stuttgart.

În ianuarie 1908 soseşte la Geneva, iar în februarie începe să lucreze la o carte de critică a filozofiei idealiste contemporane. Îl vizitează pe Gorki pe Insula Capri. Între mai şi octombrie elaborează *Materialism şi empiriocriticism* (la Geneva şi Londra). În noiembrie 1909 se mută la Paris şi ia contact cu mişcarea muncitorească franceză. Este publicată cartea *Materialism şi empiriocriticism* - principala sa operă filozofică - în care apără şi dezvoltă materialismul dialectic şi materialismul istoric şi sintetizează din punct de vedere filozofic datele ştiinţelor naturii.
În august 1910 participă la Conferinţa celei de-a doua Internaţionale la Copenhaga, iar în vara anului 1911 susţine cursuri la şcoala de lîngă Paris. În ianuarie 1912 are loc Conferinţa de la Praga, unde se pun bazele unui partid independent al bolşevicilor. La 22 aprilie (5 mai) apare primul număr al ziarului *Pravda*, publicat în Petersburg. Pentru a fi mai aproape de Rusia, Lenin se mută de la Paris la Cracovia
În martie 1913 publică *Destinele istorice ale învăţăturii lui Karl Marx* şi *Trei izvoare şi trei părţi constitutive ale marxismului*, cu ocazia a 30 de ani de la moartea lui Karl Marx. Elaborează programul marxist în problema naţională, program pe care îl expune în *Note critice în problema naţională* (1913) şi *Dreptul naţiunilor la autodeterminare* (1914), iar în 1914 scrie articolul *Karl Marx (Scurtă schiţă biografică şi expunere a marxismului)*
La izbucnirea războiului, în august 1914 Lenin este arestat de poliţia austriacă şi ţinut închis 11 zile. După ce este eliberat din închisoare, se mută în Elveţia şi ia atitudine categorică împotriva războiului, arătînd caracterul lui imperialist. Între 1914-1915 lucrează la cele 10 caiete de conspecte şi extrase (majoritatea din Hegel) cunoscute sub numele de *Caiete filozofice*.
În septembrie 1915 se întruneşte la Zimmerwald (Elveţia) prima conferinţă a internaţionaliştilor împotriva războiului. La conferinţă Lenin formează un grup de stînga, susţinînd consecvent atitudinea împotriva războiului imperialist. Între ianuarie şi iulie 1916 scrie *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*, în care face o analiză marxistă a imperialismului şi dezvoltă în mod creator marxismul potrivit cu noile condiţii istorice. În februarie 1916 se mută la Zurich. În aprilie 1916 are loc a doua conferinţă a internaţionaliştilor, cea de la Kienthal, care contribuie la gruparea elementelor internaţionaliste care vor forma mai tîrziu Internaţionala a treia, Comunistă.
După ce în Rusia autocraţia a fost îndepărtată în februarie 1917, Lenin se întoarce din emigraţie. Scrie celebrele *Teze din aprilie*, susţinînd transformarea revoluţiei burgheze în revoluţie socialistă. La 3 (16) aprilie soseşte la Petrograd, unde muncitorii îi fac o primire triumfală.
În iunie are loc primul Congres al Sovietelor de muncitori, soldaţi şi ţărani. În iulie, guvernul provizoriu emite împotriva lui Lenin un ordin de arestare. Lenin este nevoit să plece în Finlanda. Între 26 iulie şi 3 august (8-16 august) se desfăşoară al VI-lea Congres al P.M.S.D.R. (bolşevic) în Petrograd. Lenin, urmărit de guvernul provizoriu, nu poate să asiste la congres. În august şi septembrie scrie cartea *Statul şi revoluţia* în care dezvoltă teoria marxistă despre stat.

Într-o serie de articole şi de scrisori adresate Comitetului Central şi Comitetelor de partid din Petrograd şi Moscova, Lenin cheamă, în septembrie 1917, la organizarea insurecției armate. La 7 octombrie Lenin vine ilegal din Finlanda la Petrograd. Pe baza raportului său, Comitetul Central adoptă la 10 octombrie o rezoluție cu privire la insurecția armată.

În noaptea din 24 spre 25 octombrie, Lenin soseste la Smolnîi şi preia conducerea directă a revoluției care începuse. La 25 octombrie 25 (7 noiembrie) se deschide al II-lea Congres general al Sovietelor din Rusia, care proclamă trecerea întregii puteri în mîinile Sovietelor. La 26 octombrie, la cea de-a doua şedință a Congresului, Lenin prezintă două rapoarte, în care propune şi argumentează decretele asupra păcii şi asupra pămîntului. Este ales preşedinte al Consiliului Comisarilor Poporului.

În perioada de după revoluția din 1917, Lenin redactează decrete, scrie apeluri şi articole, ia cuvîntul la mitinguri şi adunări, militează pentru unitatea mişcării muncitoreşti internaționale şi subliniază posibilitatea de realizare pe căi diferite a revoluțiilor socialiste în funcție de specificul condițiilor concrete din fiecare țară. În martie 1919 este formată Internaționala a III-a, Comunistă. În primăvara anului 1920 scrie *«Stângismul» - boala copilăriei comunismului*

După terminarea războiului civil, organizează munca de refacere a economiei naționale, susține planul de electrificare a țării (GOELRO) şi trecerea de la politica „comunismului de război“ (aplicată în timpului războiului civil şi bazată pe predarea surplusurilor de produse agricole necesare pentru aprovizionarea muncitorilor şi armatei) la „noua politică economică“ N.E.P. (înlocuirea predării produselor cu impozitul în natură, țăranul căpătînd astfel posibilitatea de a-şi vinde pe piață surplusul de produse agricole, creîndu-se o cointeresare economică directă).

La 20 noiembrie 1922 Lenin ia cuvântul la plenara Sovietului din Moscova în problema politicii interne şi externe. A fost ultima sa cuvântare. În atentatul săvîrşit de socialiştii-revoluționari asupra sa în august 1918, Lenin fusese grav rănit, ceea ce i-a deteriorat mult sănătatea. La sfîrşitul anului 1922 se îmbolnăveşte grav, dar în timpul bolii nu şi-a încetat activitatea

Pe 30 decembrie 1922, la primul Congres unional al Sovietelor este proclamată Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste. Într-o serie de articole - *Pagini de jurnal*, *Despre cooperație*, *Despre revoluția noastră*, *Mai bine mai puțin, dar mai bine* - Lenin face în 1923 bilanțul muncii depuse în anii revoluției şi schițează planul de construire a socialismului (industrializarea, electrificarea întregii economii naționale, transformarea agriculturii pe baze socialiste, realizarea revoluției culturale).

Condițiile grele de viață din timpul țarismului, încordata sa activitate teoretică şi practică şi consecințele rănii i-au subminat forțele şi i-au scurtat viața. La 21 ianuarie 1924, Lenin a încetat din viață la Gorki, lîngă Moscova.

Lenin a dezvoltat marxismul ca teorie a legilor revoluției proletare şi ale construirii socialismului, indisolubil legată de practica revoluționară. În România, unele lucrări ale lui Lenin au fost traduse şi publicate începînd din 1912. Pe lîngă publicarea unor lucrări separate sau opere alese, începînd din 1950 au fost editate *Opere* în 40 de

volume, iar din 1960 a început editarea *Operelor complete* (55 volume) care s-a încheiat în 1970, între care:

- 1895: *Friedrich Engels* 1902: *Ce-i de făcut?*
- 1904: *Un pas înainte, doi paşi înapoi*
- 1905: *Două tactici ale social-democrației în revoluția democratică*
- 1909: *Materialism şi empiriocriticism*
- 1913: *Trei izvoare şi trei părți constitutive ale marxismului*
- 1914: *Dreptul națiunilor la autodeterminare*
- 1914: *Karl Marx (Scurtă schiță biografică şi expunere a marxismului)*
- 1916: *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*
- 1917: *Despre sarcinile proletariatului în actuala revoluție [Tezele din aprilie]*
- 1917: *Statul şi revoluția*
- 1918: *Revoluția proletară şi renegatul Kautsky*
- 1919: *Marea inițiativă (Despre eroismul muncitorilor în spatele frontului. Cu prilejul „subotnicelor comuniste“)*
- 1920: *«Stîngismul» - boala copilăriei comunismului*
- 1920: *Congresul al II-lea al Internaționalei Comuniste*
- 1920: *Sarcinile uniunilor tineretului*
- 1921: *Despre impozitul în natură*
- 1922: *Scrisoare către congres*
- 1923: *Despre cooperație* .

**John Locke (1632-1704)** este autorul căruia îi datorăm prima expunere articulată şi consecventă a unei viziuni liberale. În afara influenței covârşitoare a operei sale asupra dezvoltărilor ulterioare din zone „teoretice” ale filosofiei (epistemologia, filosofia limbajului, teoria identității personale sau filosofia politică), merită semnalat şi impactul pe care gândirea sa l-a avut (deşi probabil că într-o manieră indirectă, mai ales prin intermediul reformulărilor oferite de autori precum William Blackstone şi Thomas Paine) asupra părinților fondatori ai Constituției americane, document care este adesea văzut ca o expresie politică practică a filosofiei liberale lockeene.

Viața sa, una plină de evenimente agitate într-o perioadă istorică agitată, poate fi văzută ca o grăitoare infirmare a mitului cărturarului retras din societate. Renunță în 1666 la relativa siguranță a unei cariere academice (devenise *fellow* la Christ Church College în Oxford), în favoarea unei participări mai active la viața publică. Din postura de consilier personal al protectorului său, Anthony Ashley Cooper (care ulterior va primi titlul de Conte de Shaftesbury), are ocazia de a se implica în procesele practice ale deciziei politice. Deține diverse funcții publice, între care aceea de secretar al Comisiei pentru Comerț şi Plantații, activitate despre care se speculează adesea că i-a influențat în mod decisiv viziunea despre economie. Suspectat de participare la un complot împotriva Coroanei, Locke fuge în 1683 în Olanda, de unde se întoarce doar după Revoluția din 1688 (detronarea regelui catolic James al II-lea şi instalarea pe tronul Marii Britanii a lui William de Orania-Nassau).

Principalele sale lucrări sunt elaborate în perioada exilului şi publicate imediat după reîntoarcerea în Anglia, în 1689: *Scrisoare despre toleranță*, *Două tratate despre cârmuire* şi *Eseu asupra intelectului omenesc*. Câteva lucrări de tinerețe, importante, deşi mai puțin cunoscute, au fost publicate postum; printre acestea, *Eseuri asupra legii naturale* (scrise în 1664) şi *Eseu despre toleranță* (redactat probabil în 1667).
Filosofia politică a lui John Locke este una de tip contractualist. Justificarea statului are ca punct de pornire consimțământul pe care şi-l dau indivizii, în starea de natură, instituirii sale. Starea de natură lockeană, spre deosebire de cea imaginată de Thomas Hobbes, este una populată de indivizi raționali şi purtători ai drepturilor naturale la viață, libertate şi proprietate (deşi uneori Locke foloseşte doar termenul „proprietate" pentru a se referi concomitent la viață, libertate şi posesiunile materiale). Singurul dezavantaj al unei astfel de stări anarhice este încălcarea drepturilor, ca rezultat al impunerii private a justiției. Prin urmare, motivul instituirii guvernământului ne dă şi principalul criteriu al limitării puterilor acestuia: singurul scop admisibil al cârmuirii este asigurarea respectării drepturilor, iar legitimitatea sa depinde de consimțământul celor cârmuiți. Dacă limitele legitimității sunt transgresate, rebeliunea devine justificată.
Pe lângă ideea contractului social ca formă de garantare a drepturilor, şi nu a securității, îi datorăm lui John Locke o primă formulare a ideii separației puterilor în stat, precum şi extrem de influenta teorie a achiziției inițiale a proprietății ca rezultat al „muncii" depuse de un agent asupra unei resurse. Deşi proprietatea privată are ca rezultat sporirea avuției disponibile a umanității, argumentul este unul de natură morală, bazat pe transferul proprietății naturale a fiecărui individ asupra propriei persoane (*self-ownership*) către obiectul extern cu care acesta şi-a „amestecat" munca (o condiție suplimentară a legitimității titlului fiind aceea a respectării „clauzei condiționale" lockeene, ca aproprierea să nu înrăutățească situația celorlalți).
**György (Georg) Lukács** (13 aprilie 1885, Budapesta - 4 iunie 1971, Budapesta), filozof, istoric literar şi estetician marxist ungur.
Format la şcoala filozofiei clasice germane, Lukács a depăşit treptat influențele kantianismului şi hegelianismului, eliberându-se critic de ele în evoluția sa spre marxism.
Autor a numeroase studii de istorie şi teorie literară, consacrate îndeosebi realismului din sec. 19, al unei istorii şi ample critici a întregii filozofii iraționaliste moderne (*Detronarea rațiunii*, 1951), Lukács s-a impus mai cu seamă ca estetician.
În *estetica* sa, Lukács subliniază vocația umanistă a artei. Arta este o reflectare, însă, spre deosebire de ştiință, o reflectare antropomorfizantă şi antropocentrică. Prin aceasta, ea poate deveni „conştiința de sine a genului uman", procesul creației artistice presupunând ridicarea subiectivității la nivelul conştiinței de sine generic-umane. Estetica lui Lukács este considerată astăzi ca depăşind teoria propriu-zisă a artei, ea dovedindu-se o adevărată fenomenologie a spiritului din perspectivă materialist-istorică

Analizele consacrate vieții cotidiene a omului şi formelor de gândire generate de ea, cercetarea solului originar pe care s-au înălțat treptat arta şi ştiința, ca obiectivări superioare ale spiritului, consecvența utilizării principiului metodologic al unității dintre geneză şi structură, dintre funcția social-istorică a formelor conştiinței şi organizarea lor l-au condus pe Lukács la construirea unei vaste *ontologii* sociale materialist-istorice în centrul căreia se află analiza categoriei fundamentale a muncii.
Alte lucrări:

- *Istoria dezvoltării dramei moderne* (1907)
- *Sufletul şi formele* (1911)
- *Teoria romanului* (1920, trad. rom. 1978)
- *Istoria şi conştiința de clasă* (1923)
- *Goethe şi timpul său* (1946)
- *Tânărul Hegel* (1948)
- *Existențialism sau marxism?* (1949)
- *Romanul istoric* (1955, trad. rom. 1977)
- *Estetica* (2 vol., 1963, trad. rom. 1972-1974)
- *Ontologia existenței sociale* (postum, 1972 -1974, trad. rom. parțial 1975

**Martin Luther** (10 noiembrie 1483 - 18 februarie 1546), preot şi doctor în teologie, a fost primul reformator protestant, ale cărui reforme au fost aplicate în Bisericile Evanghelice-Lutherane.
Reforma protestantă din Germania a fost începută de Martin Luther în 1517. El a încercat să reformeze Biserica Catolică medievală, dar datorită rezistenței de care a dat dovadă, ea a fost împărțită în structura actuală.
Martin Luther s-a născut în Eisleben, Saxonia pe data de 10 noiembrie 1483, părinții lui fiind Hans şi Margaret Ziegler Luther. După puțin timp familia lui s-a mutat în Mansfeld, unde Hans (tatăl lui) a lucrat ca miner. Tânărul Martin a studiat la Magdeburg şi Eisenach înainte să se înscrie la Universitatea Erfurt. În 1505, îndrumat de tatăl lui, a început să studieze dreptul dar ulterior s-a dedicat carierei ecleziastice, devenind călugăr al ordinului augustinian. Martin Luther şi-a luat doctoratul în Teologie în anul 1512 şi a devenit profesor de ştiințe biblice la extrem de prestigioasa Universitate Wittenberg.
Seriozitatea cu care Luther şi-a susținut vocația sa religioasă l-a condus la o criză personală adâncă: se întreba cum este posibil să reconcilieze cerințele legii lui Dumnezeu cu inabilitatea omului de a le urma. El a găsit răspunsul în Noul Testament: Dumnezeu devenind om în Isus Cristos a împăcat omenirea cu el. Ceea ce era cerut omenirii nu era o respectare strictă a legilor şi a obligațiilor religioase ci un răspuns de credință, răspuns acceptat de Dumnezeu. Această credință trebuia să se bazeze pe dragoste, nu pe frică
Această credință a lui Martin Luther l-a făcut să intre în anul 1517 în conflict cu Biserica Romană. Papa Leon al X-lea, pentru a strânge fonduri pentru construirea Bazilicii Sfântul Petru din Roma, a vândut indulgențe credincioşilor. Aceste

indulgenţe pretindeau a oferi anularea suferinţelor vremelnice datorate păcatului odată iertat prin pocăinţă, în schimbul unei donaţii băneşti. Luther s-a declarat împotriva acestei practici.

Pe data de 31 octombrie 1517, Martin Luther a afişat pe uşile bisericii din Wittenberg o listă cu Cele nouăzeci şi cinci de teze. Ele cereau interzicerea comerţului cu indulgenţe. Aceste teze au circulat repede prin Germania şi au cauzat o mare controversă. Papa a ordonat ca Luther să apară în faţa cardinalului Thomas Cajetan la Augsburg. Cardinalul i-a cerut să retragă tot ce a afirmat. Luther a spus că va face acest lucru doar dacă i se va dovedi pe baza Bibliei că el greşeşte.

În 1521 papa, prin bula de excomunicare împotriva lui Luther, a cerut împăratului Carol al V-lea să-l execute. Acesta, în loc să satisfacă dorinţa papei, a convocat o adunare pentru examinarea lui Luther. Oficialii de la dietă i-au cerut să-şi retragă declaraţiile, dar el a refuzat şi a fost declarat indezirabil de către aceştia.

A reuşit să scape de pedeapsă cu ajutorul prietenului lui, guvernatorul din Saxonia, care l-a ascuns în castelul din Wartburg, castel care se afla lângă Eisenach, sub pseudonimul de Cavalerul George. Cât timp a stat acolo el a început să traducă Noul Testament în limba germană.

În sfârşit preocuparea principală a împăratului era războiul cu Franţa, şi astfel Martin Luther s-a reîntors la catedra de la Wittenberg. Încercările sale de reformare a Bisericii locale nu au avut succes în Europa Centrală în timpul vieţii sale, dar au fost continuate de discipolii săi. În anul 1524 mulţi ţărani din Germania au folosit acest pretext al teoriei lui Luther pentru a se revolta.

În anul 1525 Martin Luther s-a însurat cu o fostă călugariţă, Katharina von Bora. Acest lucru demonstrează că el era împotriva impunerii celibatului preoţilor. Restul vieţii şi l-a petrecut scriind, ţinând predici şi organizând Reforma bisericii în Saxonia. El a murit pe data de 12 februarie 1546 la Eisleben – oraşul în care s-a născut.

Luther este cunoscut ca „părintele reformei”. Intenţia sa nu a fost de a crea o nouă Biserică, ci înnoirea întregii biserici universale

Gândirea sa politică însă, Luther o schiţează în *Tratat asupra autorităţii temporale* (1523):

- S-a produs ruptura definitivă între cele două regate, al lui Dumnezeu şi al lumii; corpul uman, păcătos prin natura sa, trebuie înăbuşit şi pedepsit;
- Devenit astfel liber, creştinul trebuie să se supună deciziilor prinţilor şi legilor societăţii;
- Nu trebuie să existe opoziţie la deciziile prinţilor, cu o singură excepţie: când aceştia ordonă supunerea faţă de papă (atunci aceştia se amestecă în treburi care-l privesc doar pe Dumnezeu);

Chiar dacă „regatul meu nu aparţine acestei lumi” (citat după Hristos), omul poate să-şi caute bunăstarea în societate, prin intermediul familiei, proprietăţii.

**Halford Mackinder** (1861-1947) este autorul celei mai durabile şi influente teorii geopolitice. Licenţiat al Universităţii Oxford, în decursul studiilor urmând o curriculă complexă: geologie, biologie, istorie, drept şi economie, Mackinder a manifestat un

interes special pentru geografie. Convins că studierea ei este indispensabilă într-un mare imperiu colonial, el a reuşit să instituționalizeze predarea acestei discipline la nivel academic, devenind în 1887 profesor şi fondator al Oxford School of Geography. În acelaşi an, a publicat un valoros articol (*On the Scope and Methods of Geography*), în care a conferit studiului geografiei funcții şi obiective moderne. În perspectiva deschisă de Mackinder, dezvoltarea şi declinul diferitelor culturi şi puteri puteau fi înțelese în relația acestora cu configurările geografice: „Geografia politică n-ar fi existat niciodată, dacă nu s-ar fi raportat la geografia fizică şi n-ar fi admis că decurge din aceasta". Mackinder a insistat asupra ideii că prezentul şi viitorul relațiilor internaționale pot fi desluşite şi evaluate ținând cont de realitățile geografice şi locațiile de putere din spațiu.

În anul 1904, mai întâi într-o conferință susținută la Societatea Regală de Ştiințe şi apoi în studiul purtând acelaşi titlu (publicat în „Geographical Journal"), *The Geographical Pivot of History*, Halford Mackinder şi-a făcut cunoscută prima formă a teoriei sale geopolitice. Conform lui, istoria umană s-a desfăşurat sub determinarea unui conflict recurent între popoarele situate în ariile terestre şi cele aşezate în zonele costiere. În mai multe cicluri istorice, popoarele continentale s-au simțit datorită configurației geografice într-o situație de axfiere a puterii lor, şi au încercat să cucerească popoarele maritime. În antichitate, primele au şi reuşit în două rânduri; cucerirea polisurilor greceşti de către Macedonia, respectiv a Cartaginei de către Roma. Mackinder a localizat centrul puterii continentale în inima Eurasiei, arătând că acel „gigantic baros asiatic", care mai încercase prin mongoli să cucerească Europa, tinde să îşi subordoneze zonele maritime.

În complexa sa analiză, Mackinder a explicat că percepția de autosufocare resimțită de popoarele continentale avea mai multe surse şi consecințe. Spațiul imens al Eurasiei, dificil de străbătut şi de controlat suscitase construcții politico-statale autoritare şi primitiv-expansioniste. Pe de altă parte, condițiile climaterice continental-excesive, precum şi accesul limitat la căile navigabile libere nici unul dintre marile fluvii eurasiatice nu se revarsă într-o mare deschisă au generat în permanență un sentiment de frustrare. Harta geopolitică elaborată de Mackinder în 1904 delimita Eurasia (Pivotul Geografic al Istoriei) în trei zone: Aria Pivotală zona deplin continentală, care cuprindea Siberia, Rusia europeană şi avea tendințe de lărgire spre Europa sud-blatică; Aria Interior Pivotală (Semicercul Interior) includea ambele maluri ale Atlanticului (numit oceanul de mijloc), Europa sudică şi Africa nord-sahariană; Aria Exterior Periferică (Semicercul Exterior) adică Asia Mică, de sud, sud-est şi extrem estică.

Mackinder a făcut două remarci de mare importanță: a) odată cu epoca columbiană şi post-columbiană (de după marile descoperiri geografice), puterile maritime se situaseră într-o poziție superioară față de cele continetale. Elementul care le avantajaseră pe primele fusese circulația nestingherită în spațiile maritime. Dar, în timpurile contemporane lui, datorită progreselor tehnologice, puterile continentale (interioare), dobândiseră o semnificativă mobilitate. Această capacitate de deplasare

rapidă crea puterilor interioare (Rusia la stadiu potențial, Germania într-o temporalitate prezentă) posibilitatea de a se revărsa asupra spațiilor maritime şi de a surclasa puterile periferice; b) în acel context nou, Anglia pierdea beneficiile exteriorității sale față de Europa şi chiar Eurasia, fiind racordată direct la evoluțiile continentale şi parte integrantă a acestora. Soluția recomandată de Mackinder indica păstrarea centurii periferice eurasiatice în posesia şi sub controlul puterilor maritime.

Demersurile științifice ale lui Mackinder au fost puternic motivate de soarta Marii Britanii. De la debutul secolului, Halford Mackinder a câştigat statura unei personalități publice. El s-a aflat între fondatorii Coefficients Club, grupare a „tinerilor gânditori”, îngrijorați de declinul puterii britanice. În linia acestor eforturi, Mackinder a obținut un mare succes, înființarea, atât de celebrei astăzi, London School of Economics, al cărei prim director a fost între 1903-1908. Liberal până în preajma declanşării războiului, Mackinder s-a alăturat conservatorilor, fiind numit în 1919, de către Secretarul Foreign Oficce-ului, Lordul Curzon, în funcția de Înalt Comisar în sudul Rusiei. Experiența dobândită în acele împrejurări şi-a lăsat amprenta asupra celei de a doua lucrări majore a lui, *Democratic Ideals and Reality: A Study în the Politics of Reconstructions*, publicată în acelaşi an.

Analizând evoluția din timpul războiului, precum şi consecințele ce decurgeau din Revoluția Bolşevică, Mackinder a operat mai multe modificări terminologice pe harta geopolitică inițială. Europa, Africa şi Asia au devenit Insulele Mondiale, denumire justificată prin faptul că reprezentau cel mai întins spațiu terestru, înglobau cea mai mare parte din populația lumii şi constituiau aria în care se desfăşuraseră cele mai semnificative evoluții din istoria umanității. Mackinder a reconfigurat Zona Pivotală, cuprinsă în imensitatea câmpiei nordice, care se întindea de la Hamburg la Vladivostok, şi i-a dat un nou nume Heartland (zona interioară). Geopoiliticanul britanic a inclus în Heartland zonele muntoase asiatice greu accesibile puterilor maritime şi bazinul fluviilor ce se deversau în Marea Baltică şi Marea Neagră. În această nouă configurare, din care făceau parte în mod evident Germania şi Rusia Mackinder a subliniat că o unificare a celor doi poli de putere ar atrage un pericol letal asupra Marii Britanii Europa de est juca un rol cheie. Faimosul său dicton arăta:

”*Cine conduce Europa de est comandă Heartland-ul,*
*Cine comandă Heartland-ul, conduce Insulele Mondiale,*
*Cine conduce Insulele Mondiale, stăpâneşte Lumea*”.

Mackinder a localizat mult mai precis puterile maritime. Acestea ocupau zonele costiere desfăşurate în jurul Europei, Africii şi din Oceanul Indian. Lor le-a adăugat şi America de Nord, împreună formând Promontoriul Mondial. În contrast cu puterile de Heartland, care dacă se mobilizau şi îşi uneau resursele puteau realiza cea mai mare concentrare de putere mondială, statele maritime îşi formaseră potențialul de putere prin comerț şi comunicații. „Şansa” supraviețuirii acestora din urmă consta în conservarea acestor deprinderi psiho-sociale şi fizice şi în controlul centurii periferice a Eurasiei.

Halford Mackinder şi-a continuat această viziune în studiul publicat în Foreign Affairs, XXI, July 1943, *The Round World and the Winning of the Peace*. Prospecția sa asupra consecințelor celui de-al doilea război mondial indica ascensiunea Uniunii Sovietice în postura celei mai puternice puteri terestre de pe glob. Acea enormă acumulare de putere din Heartland putea fi contracarată doar prin crearea celei mai solide poziții defensive posibile, prin alianța puterilor nord-atlantice. Acestea urmau să-şi extindă controlul şi asupra Germaniei, pentru a evita ca imensul potențial economic şi miltiar al respectivei să fie acaparat în favoarea Heartland-ului. Mackidner a atras atenția asupra faptului că puterile maritime îşi vor putea păstra vitalitatea numai dacă îşi vor reevalua raporturile cu lumea colonială şi vor accepta o redistribuire a beneficiilor şi creşterea standardului de viață din regiunile sărace.

**Niccolò Machiavelli** (1469-1527) este primul mare filosof politic al Renaşterii, cunoscut în special pentru faimoasa sa lucrare *Principele.*

Născut în Florența pe 3 mai 1469, Machiavelli a intrat în serviciul guvernului drept contabil şi a cunoscut succesul după proclamarea Republicii Florentine, în 1498. A fost secretar al consiliului de zece oameni care conduceau negocierile diplomatice şi supravegheau operațiunile militare ale republicii. Printre însărcinările sale s-au numărat vizitele la suveranul francez (în 1504, 1510-1511), la Sfântul Scaun (1506), şi la împăratul german (1507-1508). În timpul misiunilor sale diplomatice a cunoscut mulți dintre prinicipii italieni şi a putut să le studieze strategiile politice, în special cele ale ecleziasticului şi soldatului Cesare Borgia, care era preocupat la vremea respectivă de extinderea posesiunilor sale în Italia centrală. Din 1503 până în 1506, Machiavelli a reorganizat apărarea militară a republicii Florenței. Deşi armatele de mercenari erau în mod curent folosite în această perioadă, a preferat să se bazeze doar pe recrutarea de localnici pentru asigurarea unei apărări permanente şi patriotice a bunurilor publice. În 1512, când familia florentină Medici a recâştigat puterea asupra Florenței şi republica a fost dizolvată, Machiavelli a fost destituit din funcție şi arestat pentru scurt timp pentru o presupusă conspirație împotriva noii puteri. După eliberarea sa, s-a retras pe un domeniu de lângă Florența, unde şi-a scris cele mai importante lucrări. În ciuda încercărilor sale de a câştiga încrederea casei de Medici, nu a recâştigat niciodată poziția sa favorabilă în cadrul guvernului. Când republica a fost reinstaurată pentru scurt timp în 1527, a fost suspectat de mulți republicani că ar susține casa Medici. În acelaşi an, a murit în Florența la 21 iunie.

De-a lungul carierei sale, Machiavelli a căutat să creeze un stat capabil de a rezista atacurilor externe. Scrierile sale tratează principiile pe care este bazat un asemenea stat şi modalitățile prin care aceste principii pot fi implementate şi menținute. În opera sa cea mai cunoscută, *Principele* (1532), descrie metodele prin care un principe poate dobândi şi menține puterea politică. Acest studiu, care a fost privit adeseori ca o sprijinire a tiraniei şi despotismului unor conducători precum Cesare Borgia, este bazat pe credința lui Machiavelli că un suveran nu este constrâns de normele etice tradiționale: „*Se pune astfel problema dacă este mai bine să fii iubit decât temut, sau invers. Răspunsul este că ar trebui să fii şi una şi alta; dar întrucât este greu să*

*împaci aceste două lucruri, spun că, atunci când unul din două trebuie să lipsească, este mult mai sigur pentru tine să fii temut decât iubit*”. În viziunea sa, un principe ar trebui să fie preocupat doar de putere şi să se supună doar regulilor care duc spre succes în acțiunile politice. Machiavelli credea că aceste reguli pot fi descoperite prin deducție din practicile politice ale vremii, ca şi ale perioadelor anterioare.

Formularea de către Machiavelli a principiilor istorice inerente într-o guvernare romană pot fi găsite în al său *Discurs asupra primelor zece cărți ale lui Titus Livius (1531).* În studiul său, Machiavelli se îndepărtează de conceptele teocratice medievale asupra istoriei, atribuind evenimentele politice într-o mai mare măsură capriciilor omeneşti şi elementului neprevăzutului. În *Discurs asupra primei decade a lui Titus Livius* (1512-1519), din analiza şi interpretarea istoriei romane, autorul extrage următoarele:

- Regulile guvernării sunt de aceeaşi natură cu regulile naturii, şi nu au nimic în comun cu morala;
- Unitatea politică se sprijină pe actul care instituie statul (care defineşte o dată pentru totdeauna dreptatea, nedreptatea şi exercițiul deplin al puterii);
- Acest act (principiu) trebuie menținut constant, şi se cere refăcut atunci când forța principiului scade – indiferent de mijloacele utilizate de legislator sau de succesorul acestuia;
- Deținătorul puterii de stat (individual sau colectiv) trebuie să facă totul pentru a conserva puterea, dar nu trebuie să fie un tiran.

Printre celelalte lucrări ale sale se numără *Arta războiului* (1521) care descrie avantajele recrutării asupra trupelor mercenare. *Istorii Florentine* (1525) interpretează cronicile oraşului, din punct de vedere al cauzalității istorice. Machiavelli a fost de asemenea autorul biografiei *Viața lui Castruccio Castracani* (1520), precum şi câteva poeme şi o serie de piese de teatru, dintre care cea mai cunoscută e *Mătrăguna* (1524), o critică acidă şi obscenă a corupției societății italiene contemporane. Multe dintre scrierile sale au anticipat creşterea perioadelor succesive de state naționaliste.

Numele său este şi folosit, sub forma de machiavelism, pentru a descrie principiile puterii politice, iar persoanele care folosesc aceste principii în viața politică sau personală sunt numiți frecvent Machiaveli.

**Alfred Thayer Mahan** (1840-1914) este recunoscut a fi fost primul geopolitician american. Născut într-o familie de militari, tatăl său a fost profesor de geniu la West Point, Maham a urmat o carieră identică, devenind la rându-i profesor la Newport Naval War College. Cursurile predate, despre istoria navală, l-au stimulat să reflecteze asupra importanței strategice a mărilor şi oceanelor, atât ca spații de circulație şi transport, cât şi ca întinderi cu caracter defensiv. În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea a publicat trei cărți  astăzi recunoscute ca aparținând disciplinei geopolitice  *The Influence of Sea Power upon History*, 1890; *The Influence of Sea*

*Power upon the French Revolution and Empire*, 1892 şi *The Interest of America în Sea Power*, 1898 - care au revoluționat gândirea strategică din domeniul naval.
Admirator al lui Jomini, Alfred Mahan a preluat şi dezvoltat în domeniul maritim explicații şi teorii ale operațiilor militare. Pe lângă aceste teme specifice, Mahan a reflectat asupra importanței oceanelor şi a valorii şi puterii deținute de cei care le controlau. Mahan a demonstrat avantajele de care beneficiau puterile maritime, față de cele continentale, prin controlul rutelor de transport şi prin condițiile conferite de natură în a preîntâmpina agresiunile. Mahan a elaborat liniile strategice ale defensivei americane, arătând că S.U.A. nu pot să se bazeze doar pe protecția conferită de distanțe. El a recomandat extinderea frontierelor defensive până la malul opus al oceanelor care udau țărmurile americane şi instalarea de baze strategice în insulele din Atlantic şi Pacific. Rolul flotei militare, dar şi al celei comerciale, devenea vital pentru conservarea puterii S.U.A. În plus, pentru a evita pericole imediate, S.U.A. trebuiau să controleze Bazinul Caraibelor şi în special Istmul Panama.
În ultima sa lucrare majoră, *Problem of Asia*, 1900, Mahan a analizat aria Extremului Orient. El a reliefat perspectiva confruntării, în centura strategică situată între 30-40 latitudine nordică, între puterile maritime (M.Britanie, S.U.A.) şi cele continentale (cel mai probabil Rusia). Soluția găsită de el conform intereselor puterilor maritime, era aceea a instituirii unui sistem de echilibru şi contrabalansare, prin flotă şi comerț, care să fie controlat de puterile exterioare Eurasiei.
âCu toate că s-a considerat pentru un timp emulul lui Mahan, generalul Homer Lea (*Valor of Ignorance*, 1909) s-a distanțat de acesta, opunând analizei empirice a primului o perspectivă considerată de el raționalistă. Adept al concepției darwiniste, Lea a considerat că vigoarea statelor poate fi evaluată după aceleaşi criterii şi capacități, precum acelea arătate de un organism uman care se apăra de boli. Lea căzând în greşeala geopoliticienilor germani, de a vedea statele drept organisme vii.
Homer Lea a tins să corecteze şi să completeze concepția lui Mahan privitoare la elementele puterii navale sprijinite pe localizarea geografică. În acest sens, el a formulat un număr de legi naturale apriorice, din care puteau fi deduse scopurile politice şi obiectivele generale ale statelor:
1. O putere navală nu poate fi protejată doar prin flotă, ci şi prin controlul zonelor costale înconjurătoare;
2. Puterea unui stat maritim nu constă în numărul şi puterea navelor de război, ci mai ales în capacitatea de a preveni superioritatea maritimă a altor state;
3. Interesul fundamental al unui stat maritim este acela de a evita situația în care un stat continental, cu acces la mările libere, să dobândească o putere navală semnificativă.
**Thomas Robert Malthus** (14 februarie 1766 - 23 decembrie 1834) a fost economist britanic, fondatorul teoriei ce îi poartă numele, conform căreia *populația creşte în progresie geometrică, în timp ce mijloacele de subzistență cresc în progresie aritmetică*, cunoscută sub numele de malthusianism; ca o consecință a acestei relații, credea Malthus, sărăcia, bolile, epidemiile, războaiele sunt o binecuvântare pentru

omenire, asigurând echilibrul între numărul populației şi numărul mijloacelor de subzintență.
În 1798 a publicat *Eseu asupra legii populației*:
- Populația creşte în progresie geometrică, în timp ce mijloacele de subzistență cresc în progresie aritmetică;
- Suprapopulația şi mizeria muncitorilor din capitalism nu se datorează în primul rând exploatării, ci acțiunii acestei „legi naturale”;
- Epidemiile, foametea, războaiele restabilesc „în mod natural” echilibrul dintre numărul populației şi cantitatea mijloacelor de subzistență;

Neomathusianiştii susțin că populația trebuie redusă prin lichidarea „surplusului” pe cale artificială.
**Jacques Maritain** (18 noiembrie 1882 – 28 aprilie 1973) a fost un filozof catolic francez. El este autorul autorul a peste 60 de cărți şi este responsabil de revizuirea operei lui Toma d'Aquino pentru timpurile moderne.
*Art et scolastique*, 1920 *Théonas ou les entretiens d’un sage et de deux philosophes sur diverses matières inégalement actuelles*, Paris, Nouvelle librairie nationale, 1921 *Antimoderne*, Paris, Édition de la Revue des Jeunes, 1922 *Réflexions sur l’intelligence et sur sa vie propre*, Paris, Nouvelle librairie nationale, 1924. *Trois réformateurs : Luther, Descartes, Rousseau, avec six portraits*, Paris, Plon, 1925 *Réponse à Jean Cocteau*, 1926 *Une opinion sur Charles Maurras et le devoir des catholiques*, Paris, Plon, 1926 *Primauté du spirituel*, 1927 *Pourquoi Rome a parlé* (coll.), Paris, Spes, 1927 *Clairvoyance de Rome* (coll.), Paris, Spes, 1929 *Le docteur angélique*, Paris, Paul Hartmann, 1929 *Religion et culture*, Paris, Desclée de Brouwer, 1930 *Distinguer pour unir ou Les degrés du savoir*, 1932 *De la philosophie chrétienne*, Paris, Desclée de Brouwer, 1933 *Du régime temporel et de la liberté*, Paris, DDB, 1933 *Lettre sur l’indépendance*, Paris, Desclée de Brouwer, 1935. *Humanisme intégral*, Paris, Fernand Aubier, 1936 *Les Juifs parmi les nations*, Paris, Cerf, 1938 *Questions de conscience : essais et allocutions*, Paris, Desclée de Brouwer, 1938 *Le crépuscule de la civilisation*, Paris, Éd. Les Nouvelles Lettres, 1939 *Carnet de notes*, Paris, DDB, 1965 *Le paysan de la Garonne. Un vieux laïc s’interroge à propos du temps présent*, Paris, DDB, 1966
**Karl Marx** (5 mai 1818, Trier - 14 martie 1883, Londra), fondator al socialismului ştiințific, al materialismul dialectic şi istoric şi al economiei politice ştiințifice.
Marx s-a născut la 5 mai 1818 în oraşul Trier din Prusia (Germania). A studiat dreptul la Universitatea din Bonn şi apoi istoria şi filozofia la Universitatea din Berlin. În 1841 Marx şi-a susținut teza de doctorat intitulată *Deosebirea dintre filozofia naturii la Democrit şi filozofia naturii la Epicur*. În 1842, Marx devine redactorul Gazetei renane (Rheinische Zeitung) din Köln, care se transformă sub conducerea lui într-un ziar al democrației revoluționare, dar care este interzis în martie 1843 de guvernul prusac. În 1843, Marx se căsătoreşte cu Jenny von Westphalen.

În noiembrie se mută la Paris, unde editează (februarie 1844), împreună cu A. Ruge, *Analele germano-franceze* (Deutsch-Franzosische Jahrbücher). Aici publică articolul *Contribuții la critica filozofiei hegeliene a dreptului*, în care se manifestă ca revoluționar şi apărător al intereselor proletariatului. În august 1844, când Marx se întâlneşte la Paris cu Friedrich Engels, începe marea lor colaborare şi prietenie.
Marx s-a ocupat în mod deosebit de economia politică, dând o primă şi aprofundată analiză critică a economiei politice burgheze în *Manuscrise economice-filozofice* din 1844. În această lucrare abordează problema înstrăinării şi a dezumanizării omului în condițiile societății capitaliste. În 1844 Marx şi Engels au scris *Sfânta familie*, în care încep să pună bazele concepției materialiste asupra istoriei.
În 1845 Marx scrie *Tezele despre Feuerbach*, în care critică filozofia contemplativă şi schițează o nouă concepție despre om, întemeiată pe noțiunea de practică şi pe recunoaşterea esenței sociale a ființei umane. În *Ideologia germană*, scrisă de Marx şi Engels în 1845-1846, şi în *Mizeria filozofiei*, publicată de Marx în 1847, sunt elaborate fundamentele concepției materialiste asupra istoriei şi ale teoriei socialismului ştiințific, odată cu combaterea socialismului mic-burghez şi a concepțiilor lui B. Bauer, Stirner, Proudhon etc. Criticând în toate aceste lucrări dialectica idealistă a lui Hegel, Marx dezvoltă dialectica ca teorie a realității şi ca metodă de gândire, îmbinând-o organic cu interpretarea filozofică materialistă a naturii, societății şi gândirii. „Filozofii n-au făcut decât să interpreteze lumea în diferite moduri; important este însă a o schimba”.
La solicitarea Congresului al II-lea al Ligii Comuniştilor, la care aderaseră în 1847, Marx şi Engels elaborează programul acesteia, cunoscut sub numele de *Manifestul Partidului Comunist*, apărut în februarie 1848. În acest prim document-program al partidului revoluționar al proletariatului internațional, Marx şi Engels expun concepția comunistă despre lume, materialismul consecvent, care cuprinde şi domeniul vieții sociale, dialectica, cea mai cuprinzătoare şi mai profundă teorie a dezvoltării, şi fundamentează concepția despre rolul istoric al proletariatului. „Proletarii n-au de pierdut în această revoluție decât lanțurile. Ei au o lume de cîştigat. PROLETARI DIN TOATE ȚĂRILE, UNIȚI-VĂ!”.
Expulzat din Belgia la izbucnirea revoluției din 1848, Marx pleacă la Paris, iar apoi la Köln, unde înființează, împreună cu Engels, *Noua gazetă renană* (Neue Rheinische Zeitung, iunie 1848 - mai 1849). În paginile acesteia militează pentru crearea pe cale revoluționară a unei republici germane democratice şi unite. După înfrângerea revoluției din Germania, este expulzat succesiv din Prusia şi Franța şi se stabileşte definitiv la Londra.
În emigrație, Marx şi Engels continuă activitatea revoluționară. În *Adresa Organului central către Liga comuniştilor* (1850) ei schițează perspectivele viitoarei revoluții. Viața în exil a fost extrem de grea. În aceşti ani, Marx primeşte ajutor şi sprijin de la Engels, care din 1850 se stabilise la Manchester şi luase asupra sa o bună parte din grija pentru acoperirea nevoilor materiale ale familiei lui Marx.

La Londra, Marx scrie *Luptele de clasă în Franța* (1850) şi *Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte* (1851-1852), în care face bilanțul experienței revoluțiilor burgheze din 1848-1849 şi sunt abordate probleme teoretice importante cum ar fi: legile dezvoltării sociale, natura şi rolul statului etc.
Marx şi Engels îşi continuă activitatea revoluționară şi, datorită lor, la 28 septembrie 1864 este întemeiată, la Londra, Asociația Internațională a Muncitorilor (Internaționala I). Marx a întocmit Manifestul constitutiv şi aproape toate documentele mai importante ale acestei organizații.
În aceeaşi perioadă, Marx lucrează intens la principala sa operă, *Capitalul*. În 1859 apare lucrarea sa *Contribuții la critica economiei politice*. În celebra Prefață a acestei lucrări, Marx face o expunere sintetică a tezelor fundamentale ale materialismului istoric, iar în Introducere, publicată ca anexă la *Contribuții*..., el fundamentează metoda științifică a economiei politice, caracterizează procedeul ridicării de la abstract la concret, raportul dintre logic şi istoric etc.
În 1867 apare primul volum al operei fundamentale a lui Marx, *Capitalul,* consacrată analizei procesului de producție al capitalului. Al doilea şi al treilea volum ale acestei opere au apărut după moartea lui Marx, fiind pregătite pentru tipar de către Engels. Marx desăvârşeşte teoria valorii bazată pe muncă şi elaborează teoria plusvalorii, piatra de temelie a economiei politice marxiste.
Organizează sprijinirea şi ajutorarea Comunei din Paris, de a cărei importanță istorică mondială îşi dă seama imediat. În lucrări ca *Războiul civil din Franța* (1871) sau *Critica programului de la Gotha* (1875), Marx dezvoltă teze fundamentale ale socialismului științific, făcând o analiză şi o generalizare profundă a experienței istorice a Comunei din Paris şi a perspectivelor luptei de clasă a proletariatului, dezvoltând teoria revoluției proletare şi a statului. La 14 martie 1883, încetează din viață în exil, la Londra.
„De la fiecare după posibilități, fiecăruia după nevoi”.
În România, primele traduceri din lucrările lui Marx au apărut în 1883, iar printre cele dintâi lucrări editate se numără: *Manifestul Partidului Comunist* (1892), *Cuvântul despre problema liberului-schimb* (1893), *Muncă salariată şi capital* (1911).
Marx a îmbinat munca științifică cu o intensă activitate revoluționară, militând consecvent pentru unitatea mişcării muncitoreşti internaționale. A fost creatorul teoriei şi tacticii revoluției proletare. Împreună cu Engels, a elaborat concepția revoluționară despre lume - materialismul dialectic. Extinzând această nouă concepție despre lume vieții sociale, Marx şi Engels au elaborat materialismul istoric - ştiința legilor de dezvoltare a societății. Crearea materialismului dialectic şi a materialismului istoric a însemnat o adevărată revoluție în filozofie. Descoperind legile obiective ale dezvoltării sociale, a creat economia politică ştiințifică. Pornind de la imposibilitatea de a se împăca înteresele de clasă ale proletariatului cu cele ale burgheziei, a arătat rolul istoric al proletariatului de creator al unei societăți noi, fără

exploatare umană. Marx a creat teoria socialismului ştiinţific, în opoziţie cu diferitele teorii ale socialismului utopic, care au existat pînă la el.

**Jules Michelet** (1798 - 1874) este un istoric francez reprezentant al istoriografiei romantice. Doctor al Universităţii din Paris în 1819, profesor în 1827 la Ecole Normal Supérieure, Michelet este cel care, în anii 1840, atrăgea la College de France sute de studenţi fascinaţi de magia vorbelor sale, de exaltările şi convingerile sale politice. În 1827 publică *Précis de l'histoire moderne*, carte urmată de alte două lucrări tot de istorie universală- *Histoire romaine* şi *Introduction à l'histoire universelle*. Cele mai vaste şi importante lucrări ale sale sunt: *Histoire de France*, 18 volume (1833-1867) şi *Histoire de la Révolution française*, 7 volume (1847-1853). Subiectele celor două lucrări sunt ample şi nu îi oferă posibilitatea unor cercetări amănunţite. De altfel, el nici nu îşi propune să fie de o rigurozitate extremă, ceea ce doreşte este să reînvie trecutul şi să-l folosească drept modalitate de a mobiliza spiritele. Lucrările au la bază multe documente de arhivă, la care se adaugă tradiţia orală (legendele şi miturile abundă în primele capitole din *Istoria Franţei*) şi nu în mică măsură propria intuiţie. Michelet cunoştea foarte bine documentele de arhivă, fusese directorul secţiei de istorie a Arhivelor Naţionale Franceze din 1830, dar nu era interesat să folosească doar acest tip de documente după ce le-ar supune unei critici interne şi externe riguroase. Pentru el documentele pe care istoricul le foloseşte nu sunt doar nişte simple hârtii, ele sunt vieţi ale oamenilor, ale provinciilor şi popoarelor, totul trebuie să trăiască şi să vorbească prin ele. Pentru a face această istorie să trăiască a pus pe primul plan naraţiunea, dramatică şi prezentată într-o formă literară deosebită, şi nu munca de investigaţie, nu metoda de lucru. Prin acest fel de a scrie istoria Michelet a încercat să ofere investigării trecutului un sens: istoria trebuie învăţată pentru a putea face din prezent o durată a demnităţii umane. Metoda de lucru a lui Michelet derivă din concepţia sa filosofică asupra istoriei. Istoricul este un fel de demiurg capabil să dea viaţă epocilor trecute. Reînvierea trecutului înseamnă că istoricul este obligat să se implice în ceea ce scrie aducând în operă aerul timpului său. Concepţia sa este sinonimă cu cea a istoriei totale în care cel ce scrie trebuie să ţină cont de tot, pornind de la geografie şi până la arte, literatură, climat, alimentaţie, viaţă materială şi spirituală, religie şi drept. Sigur, i s-ar putea reproşa lui Michelet că dă frâu liber imaginaţiei, că istoria sa este prea largă, că ipotezele nu sunt dovedite, că este omul intuiţiilor şi nu al analizelor, că istoria sa se pune în slujba luptei de cucerire a libertăţii popoarelor şi că pune prea mult accent pe valoarea formativă a istoriei. Deşi nu a lăsat în urma sa o metodă de lucru bine instrumentată, nici programe de cercetare şi nici elevi, Jules Michelet rămâne cel mai citit şi mai des invocat istoric francez, ultimele reeditări ale lucrărilor sale din 1973 şi 1982.

**John Stuart Mill** (20 mai 1806 – 8 mai 1873), filosof şi economist britanic. Tatăl său, filosoful utlitarist James Mill, şi-a supus fiul unui experiment pedagogic extrem de ambiţios, astfel că micuţul John Stuart vorbea greaca la vârsta de trei ani, latina la opt şi învăţa logica la doisprezece, iar economia politică la treisprezece. În 1843, publică prima sa carte importantă, *Un sistem de logică*, urmată în 1848 de *Principiile*

*economiei politice*. În 1851, Mill se căsătoreşte cu Harriet Taylor, cu care are o relație sobră şi intelectualizată, soția sa fiind primul recenzent al oricărei lucrări elaborate de Mill în perioada căsniciei. În 1859, publică *Despre libertate* şi *Considerații asupra reformei parlamentare*, iar în 1861 *Utilitarismul*, în care-şi formulează în termeni neechivoci distanțarea față de versiunea teoriei morale utilitariste propuse de Bentham. În 1865, este ales membru al Parlamentului, poziție pe care o va pierde peste doar trei ani. Publică în 1869, în fine, *Supunerea femeilor*, care fusese scrisă încă din 1861.

Multe dintre argumentele formulate de Mill au devenit locuri comune în orice istorie intelectuală a liberalismului. Pledoaria sa din *Despre libertate* în favoarea libertății de exprimare rămâne un exemplu de claritate conceptuală şi forță argumentativă. De asemenea, avertismentul lui Mill că democrația, concepută ca presupunând o formă de suveranitate nelimitată a majorității, se poate transforma într-o „tiranie a majorităților" (cel puțin la fel de arbitrară şi repugnantă ca şi tirania exercitată de un singur om), ar trebui să dea în continuare destule motive de reflecție teoreticienilor secolului XXI.

În privința justificabilității intervenției statului, John Stuart Mill acceptă teza dominantă printre membrii Şcolii Clasice de economie (al cărei ultim mare reprezentant istoric a fost), şi anume că *laissez-faire*-ul trebuie să reprezinte regula principială, iar intervențiile statului excepția (cu alte cuvinte, că povara argumentării trebuie să cadă întotdeauna pe umerii celor care susțin cutare sau cutare formă de intervenție).

Totuşi, etichetarea lui Mill ca autor liberal prin excelență trebuie însoțită de câteva precizări. Ea este oarecum exagerată dacă se referă la totalitatea pozițiilor întâlnite în opera sa. Simpatia cu care a privit eforturile socialismului utopic sau teza sa că nu se poate vorbi despre o superioritate morală intrinsecă a proprietății private față de cea colectivă sunt departe de a reprezenta „mărci specifice" ale liberalismului. Pe de altă parte, dacă privim această etichetă ca un mod de a caracteriza o atitudine intelectuală, lucrurile se schimbă. Ataşamentul ferm față de principiul individualismului metodologic şi încrederea în virtuțile discuției critice ne dau întreaga măsură a unui spirit profund liberal.

**Ludwig von Mises** (29 septembrie 1881 – 10 octombrie 1973) este reprezentantul cel mai de seamă al Şcolii austriece de drept şi economie. În opera lui Mises, liberalismul îşi găseşte o fundamentare a cărei coerență şi rigoare intelectuală sunt greu egalabile. Pentru gânditorul austriac, ordinea proprietății private este conceptul ce subsumează perfect filozofia politică liberală. În opinia sa, toate celelalte realizări teoretice majore ale liberalismului - pledoaria pentru libertate, toleranță, pace -pot fi înțelese drept consecințe fireşti ale dreptului la proprietate privată.

Numele lui von Mises este inextricabil legat de disputa privind imposibilitatea calculului economic în socialism. Într-un eseu din 1919, *Calculul economic în societatea socialistă*, economistul austriac demonstrează cum o economie socialistă, care este lipsită de sistemul de prețuri al pieței libere şi în care proprietatea privată

asupra bunurilor de capital este abolită, nu permite alocarea eficientă a factorilor de producție şi nici calculul rațional al costurilor. Concluzia analizei sale este că socialismul distruge cooperarea socială, sistemul prețurilor şi diviziunea muncii. Mises şi-a dezvoltat teoria inițială într-un tratat publicat în 1920, *Socialismul*, unde, printre altele, face o critică demolatoare a diverselor forme de socialism precum şi a sistemelor pseudo-socialiste.

Cea mai importantă lucrare rămâne însă *Acțiunea umană* (1949), „biblia economică a omului civilizat”, după cum a caracterizat-o Murray Rothbard. Mises construieşte un sistem economic dedus rațional din cateva axiome, data ultimă fiind acțiunea umană. „Este ştiința economică dezvoltată ca disciplină deductivă, pe firul implicațiilor logice ale existenței acțiunii umane”, a spus Murray Rothbard despre „magnum opus”-ul misesian. Cele mai importante contribuții ale lui Mises sunt: evidențierea caracterului redistributiv şi destabilizator al inflației ca urmare a etatizării sistemului bancar, legătura necesară dintre moneda sănătoasă şi instituția proprietății private ş.a.m.d.

Alte lucrări: *Teoria banilor şi a creditului* (1922), *Birocrația* (1944), *Teorie şi istorie* (1957).

**Charles-Louis de Secondat, Baron de La Brède et de Montesquieu** (18 ianuarie 1689 – 10 februarie 1755) a fost una din cele mai complexe figuri ale iluminismului francez.

A activat în calitate de consilier (1714) în parlamentul de la Bordeaux, devenind preşedintele acestuia (1716-1728) după moartea unuia din unchii săi, căruia i-a moştenit titlul şi funcția. În 1728, a devenit membru al Academiei Franceze. Opera sa majoră, *Scrisori persane* (1721), s-a bucurat de un succes imens şi imediat.

Cartea este concepută sub forma unei colecții de scrisori, despre care se presupune a fi fost scrise de călători în Persia şi de prietenii acestora din Europa. Aici, autorul a satirizat şi a criticat instituțiile franceze. În calitate de teoretician, a scris în 1734 o disertație istorică ştiințifică asupra înfloririi şi decăderii Romei: *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence* (Considerații asupra cauzelor măreției şi decadenței romanilor). Principalele lucrări:

- *Les causes de l'écho*
- *Les glandes rénales*
- *La cause de la pesanteur des corps*
- *La damnation éternelle des païens* (1711)
- *Système des Idées* (1716)
- *Lettres persanes* (1721)
- *Le temple de Gnide* (1724), roman
- *Histoire véritable d'Arsace et Isménie* (1730), roman
- *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence* (1734)
- *De l'esprit des lois* (1748)

- *La défense de « L'Esprit des lois »* (1750)
- *Pensées suivies de Spicilège*

**Thomas Morus**, în engleză *Thomas More*, (n. 7 februarie 1478, Londra - d. 6 iulie 1535, Londra) a fost un scriitor şi filozof englez, cancelar al Angliei, executat pentru statornicia sa în credința catolică, statornicie concretizată în refuzul de a-l recunoaşte pe regele Angliei drept cap al Bisericii.

În aprilie 1535 a fost închis în Turnul Londrei, deodată şi din acelaşi motiv ca şi cardinalul John Fisher. Acesta din urmă a fost executat înaintea lui Thomas Morus, pe 22 iunie 1535.

Este autorul romanului *Utopia*, în care este descrisă geografia unei insule imaginare, de fapt numele vine din limba greacă, „utopos" însemna în afara lumii. Thomas Morus este creatorul Utopiei moderne.

Thomas More a descris o societate complet organizată pe baze raționale, descoperită de un explorator, Raphael Hythlodaeus.

Utopia lui Morus se baza pe o Republică, unde toate proprietățile erau comune. Ea constituia o versiune perfecționată a Republicii, descrisă inițial de Platon în care existau numai părțile bune ale unei societăți, de exemplu egalitatea perfectă sau lipsa războaielor, în timp ce relele fuseseră deja eradicate, de exemplu sărăcia, mizeria, boala. Era o societate cu legi puține, care nu avea avocați şi nu-şi trimitea cetățenii la război, căci armata ei se baza pe mercenari recrutați din țări vecine.

Thomas Morus, un laic foarte credincios, care a dorit să devină preot, s-a inspirat probabil din structura organizatorică a mănăstirilor. Thomas Morus a trăit în perioada când Renaşterea începea să pătrundă în Anglia, iar vechile idealuri medievale, inclusiv cel monastic erau în declin. Unele idei ale lui Thomas Morus reflectă o nostalgie pentru trecutul medieval. Cartea sa a servit fondării societăților Iezuiți care au înființat aşa numitele *Reducciones*folosite pentru creştinarea şi civilizarea indienilor Guarani.

Cartea sa s-a bucurat de un succes uriaş astfel încât cuvântul şi-a lărgit sensul inițial şi a început să desemneze concepte, modele societale, propuneri etc. Din acest motiv fiecarea autor care propune o utopie e un critic implicit al lumii în care trăieşte, şi ar vrea ca aceste elemente negative pe care le critică să dispară într-o lume imaginară. De obicei lucrurile dintr-o utopie sunt radicale, revoluționare, inspiraționale, sau speculative. Astfel termenul de **utopie** a devenit un echivalent al idealismului.

**Benito Mussoli** (1883–1945). Fondatorul fascismului italian, s-a născut la Predappio, la 29 iulie 1883, în familia unui fierar cu simpatii politice socialiste. Devenit invățător, a călătorit un timp în Elveția, unde a adoptat ideile anarhismului şi a practicat jurnalismul (deținând postul de editor al ziarului Partidului Socialist, Avanti, la Milano). În 1910 s-a căsătorit cu Rachele Guidi. Din această căsătorie au rezultat cinci copii.

Pe plan politic, s-a remarcat mai întâi în 1911 când a ajuns în inchisoare datorită atitudinii sale de împotrivire față de războiul purtat de Italia în Libia. Aceeaşi poziție a adoptat-o şi la începutul Primului Război Mondial, dar şi-a schimbat rapid

convingerile antirăzboinice devenind un militant activ pentru intrarea Italiei în război. Această schimbare de atitudine a determinat ruptura lui cu Partidul Socialist.

În 1915 a început să editeze la Milano propria sa publicație, *Il Popolo d'Italia*, care va deveni organul de presă al mişcării fasciste italiene.

În martie1919, după încheierea Primului Război Mondial, Mussolini a pus bazele Mişcării Fasciste (denumirea provine de la fasciile romane, simbol al puterii în Roma antică). În anii tulburi de la sfârşitul războiului această grupare politică naționalistă, antisocialistă şi antiliberală a atras rapid o parte a populației debusolate de război, dar şi mulți industriaşi şi bancheri care se grăbeau să îi asigure sprijin financiar. Partidul lui Mussolini era văzut ca o alternativă posibilă față de pericolul răspândirii ideilor comuniste în rândul italienilor.

În urma Marşului asupra Romei organizat de Mussolini împreuna cu adepții săi, regele Italiei, Victor-Emmanuel al III-lea, a acceptat să-i încredințeze liderului fascist formarea unui guvern de coaliție, la 28 octombrie 1922. Procesul de acaparare a puterii de către fascism era practic încheiat. Italia a devenit un stat totalitar, în care mijloacele de comunicare în masă erau cenzurate, partidele şi sindicatele erau interzise, întreaga viață politică gravitând în jurul Partidului Fascist, proclamat partid unic, şi a conducătorului său, Il Duce. În teritoriu, partidul era susținut de organizațiile paramilitare ale Cămăşilor Negre şi Balillas (ale adolescenților). Concepția lui Mussolini despre statul fascist, expusă în *Doctrina fascismului*, este edificatoare: „Pentru fascism totul se află în stat, nimic uman sau spiritual nu există în afara statului. În acest sens, fascismul este totalitar, iar statul fascist, sinteză şi unitate a tuturor valorilor, interpretează, dezvoltă şi dă forță vieții întregului popor [...]. Fascismul este inamicul sindicalismului. Indivizii formează clasele în funcție de interesele lor; ei sunt sindicalizați după diferitele activități economice care au interese asemănătoare; dar înainte de toate ei fac parte din Stat".

M. a transformat Italia într-un stat „corporatist" în care, odată sindicatele desființate, patronii şi muncitorii au fost organizați în grupuri de interese economice comune (pe domenii de activitate) aflate sub controlul strict al partidului. De altfel, întreaga economie italiană era strict dirijată de stat, care finanța marile grupuri industriale. Totodată, a stins vechiul conflict dintre Biserică şi stat, prin acordul de la Lateran (1929) în urma căruia era recunoscută independența Vaticanului.

Pe plan extern, Mussolini a adoptat o politică agresivă, în concordanță cu pretențiile de mare putere ale Italiei fasciste: în 1935- 1936 Italia ocupa Etiopia (în ciuda opoziției Societății Națiunilor), din 1936 se implică în Razboiul civil din Spania în sprijinul fasciştilor lui Franco, în 1939 trecea la invadarea Albaniei. O data cu ascensiunea nazismului la putere în Germania (1933), Mussolini a devenit aliatul lui Adolf Hitler.

Italia lui Mussolini a participat la al Doilea Război Mondial, de partea Germaniei, începând din iunie 1940.

În iulie 1943, în condițiile debarcării anglo-americane în Italia, regele Victor-Emmanuel al III-lea a luat decizia demiterii lui Mussolini şi arestarea acestuia. La 3

septembrie 1943 Italia semna armistițiul cu Națiunile Unite. Eliberat de o trupă germană, M. a fost dus în Germania, iar după o întrevedere cu Hitler a fost pus în fruntea unei Republici-marionetă, constituită sub control german în nordul Italiei. La 28 aprilie 1945, partizanii italieni i-au capturat pe Mussolini şi amanta sa Clara Petacci şi i-au executat la Giulino di Mezzegra, lângă lacul Como.

**Friedrich Wilhelm Nietzsche** (15 octombrie 1844, Röcken - 25 august 1900, Weimar) unul din cei mai importanți filozofi germani din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a exercitat o influență considerabilă, adesea controversată, asupra gândirii filozofice a generațiilor ce i-au urmat.

Nietzsche s-a născut într-o familie protestantă, tatăl său era pastor. Încă din tinerețe este confruntat cu problema credinței în Dumnezeu şi înclina mai de grabă spre ateism, fapt ce se va reflecta mai târziu în gândirea sa filozofică. Studiază filozofia la Universitatea din Leipzig. Lectura cărții lui Arthur Schopenhauer, *Welt als Wille und Vorstellung* („Lumea ca voință şi reprezentare”) va constitui premiza vocației sale filozofice. În 1869, în vârstă de numai 25 de ani, este numit profesor la Universitatea din Basel şi ia cetățenia elvețiană. Studiază filozofia antică greacă, în special pe reprezentanții perioadei presocratice, Heraclit şi Empedocle. Din motive de sănătate abandonează învățământul universitar şi, începând din anul 1879, peregrinează între Veneția, Torino, Nisa şi Engadin, în căutarea unei clime prielnice. În 1882 cunoaşte pe Lou von Salomé, pe care o cere în căsătorie, fiind însă refuzat. În acelaşi an, în timp ce se găsea la Nisa, începe să scrie lucrarea sa capitală, *Also sprach Zarathustra* („Aşa grăit-a Zarathustra”), care va apărea în 1885. În 1888 se mută la Torino, unde va desăvârşi operele *Götzen-Dämmerung* („Amurgul idolilor”) şi *Ecce Homo*. În ziua de 3 ianuarie 1889, în piața *Carlo Alberto* din Torino, are prima criză de nebunie, în cursul căreia are manifestări delirante, considerându-se Dionysos sau Iisus. Este îngrijit până la sfârşitul vieții de către sora sa, Elisabeth Foerster. Friedrich Nietzsche moare la 25 august 1900 la Weimar.

Filozofia lui Nietzsche porneşte de la reevaluarea filozofiei şi artei Greciei din perioada istorică cea mai veche, în defavoarea clasicismului, văzut ca afirmare a viziunii raționale şi, în consecință, decadent. În special tragedia greacă a fost interpretată ca o expresie a impulsului vital sau ca *„moment dionisiac"*. Nietzsche critică valorile fundamentale ale societății, ajungând la negarea oricărui principiu ce ține de cenzura transcendentă şi la afirmarea liberului arbitru ca destin imanent al omului.

Conceptul de „voință de putere” joacă un rol central în gândirea lui Nietzsche, în măsura în care este pentru el - în sens metafizic - un instrument pentru înțelegerea lumii: *„esența cea mai intimă a existenței este voința de putere"*. Proiectul lui de reevaluare a conceptelor tradiționale ale metafizicei va antrena abolirea valorilor idealiste, în special ale creştinismului. Voința de putere este analizată ca relație internă a unui conflict, ca structură intimă a devenirii, ca *pathos* fundamental, şi nu numai ca dezvoltare a unei forțe. Această concepție permite depăşirea omului, nu eliminarea lui, ci abandonarea vechilor idoli şi a speranței într-o lume de dincolo,

acceptarea vieții în ceea ce comportă ea ca aspirație spre putere. Astfel, contrar falselor interpretări ale filozofiei sale, *supraomul* nietzschenian nu este un om atotputernic fizic şi intelectual, ci reprezintă o tendință în evoluție, aşteptată şi dorită de om. Omul reprezintă un lucru ce trebuie depăşit, este o punte şi nu scop (parabola acrobatului din *Zarathustra*).

Pornind de la ipoteza voinței de putere, Nietzsche dezvoltă o psihologie abisală, care pune pe prim plan lupta sau asocierea instinctelor, a impulsurilor şi afectelor, conştiința nefiind decât perceperea tardivă a efectelor acestui joc al forțelor subconştiente. Nietzsche face distincție între morala *slabilor* şi cea a celor *puternici*. Asffel, în concepția lui, mila, altruismul, toate valorile umanitare, sunt de fapt valori prin care omul se neagă pe el însuşi pentru a-şi da aparența unei frumuseți morale şi a se convinge de propria sa superioritate.

Nietzsche a dorit să restructureze societatea criticând aspectele culturii moderne, ale filozofiei oficiale universitare, negând ideile de civilizație şi acelea ale democrației. Pentru el, doar arta este singurul factor care justifică viața. În *Die Geburt der Tragödie* („Naşterea tragediei”), opune şi asociază figurile *dionisiace* şi cele *apollinice*, ambele născute din beția simțurilor. Prima este o beție a descărcării de energie, a doua o beție pur vizuală. În consecință, Nietzsche adaugă o a treia formă: forța voluntară care se manifestă în arhitectură.

Filozofia lui Nietzsche a avut o influență considerabilă asupra culturii secolului al XX-lea (Thomas Mann, André Gide, Hermann Hesse, Sigmund Freud, Martin Heidegger, Emil Cioran). În anii 20, opera lui Nietzsche a fost revendicată de nazismul german şi de fascismul italian, interpretându-se în mod barbar ideea de „voință de putere” în sprijinul doctrinei totalitare. La aceasta a contribuit şi sora lui Nietzsche, Elisabeth Foerster, care a falsificat unele texte pentru a le utiliza fără scrupule în construirea unei ideologii străine de gândirea marelui filozof. Aceste false interpretări persistă, din păcate, şi în zilele noastre.

- *Fatum und Geschichte*, 1862 („Destin şi istorie”)
- *Willensfreiheit und Fatum*, 1862 („Libertatea voinței şi destinul”)
- *Homer und die klassische Philologie*, 1868 („Homer şi filologia clasică”)
- *Die Geburt der Tragödie*, 1872 („Naşterea tragediei”)
- *Unzeitgemässe Betrachtungen*, 1976 („Considerații inactuale”)
- *Morgenröte*, 1881 („Aurora”)
- *Die fröhliche Wissenschaft*, 1882 („Ştiința veselă”)
- *Also sprach Zarathustra*, 1885 („Aşa grăit-a Zarathustra”)
- *Jenseits von Gut und Böse*, 1886 („Dincolo de bine şi rău”)
- *Zur Genealogie der Moral*, 1887 („Genealogia moralei”)
- *Götzen-Dämmerung*, 1888 („Amurgul idolilor”)
- *Der Antichrist*, 1888 („Anticristul”)
- *Ecce Homo*, 1888

**Robert Nozick** (16 noiembrie 1938 – 23 ianuarie 2002) este probabil cel mai cunoscut reprezentant al liberalismului filozofic în secolul XX.

*Anarhie, stat şi utopie* (1974), principala sa lucrare, a fost considerată ca un moment de resurecţie a teoriei „statului-minimal” şi contraponderea perfectă la social-democraţia teoretizată de John Rawls în *O teorie a dreptăţii*. Din punct de vedere liberal, Nozick dezvoltă trei idei importante în *Anarhie, stat şi utopie*: teoria statului-minimal, teoria îndreptăţirii şi, corelat, o critică a utilitarismului. În opinia lui Nozick, problema fundamentală a filosofiei politice este existenţa statului iar răspunsul său pentru această problemă este următorul: singurul stat justificabil moral este statul ce se limitează la asigurarea protecţiei indivizilor şi a proprietăţilor lor. Pentru gânditorul american, o societate este dreaptă dacă respectă următoarele principii:

1. Un individ care dobândeşte o proprietate conform principiului dreptăţii în achiziţie este îndreptăţit la acea proprietate;
2. Transferul voluntar al proprietăţilor; şi
3. Principiul rectificării, necesar istoric pentru a repara eventualele încălcări ale principiilor 1 şi 2.

Indiferent de inegalităţile ce apar în urma aplicării acestor principii, rezultatul final este drept.

Critica utilitarismului se bazează, în principiu, pe o idee kantiană - indivizii sunt scopuri în sine. În agregatele sociale ale utilarismului indivizii sunt doar mijloace în vederea atingerii unei anumite situaţii sociale şi, pe cale de consecinţă, drepturile indivizilor vor fi încălcate. Ulterior, în *Viaţa supusă analizei* (1989), Nozick şi-a reevaluat poziţia libertariană din *Anarhie, stat şi utopie* etichetând-o drept inadecvată. Alte lucrări ale filozofului american sunt *Teoria normativă a alegerii individuale* (1963), *Explicaţii filozofice* (1981), *Natura raţionalităţii* (1993).

**Thomas Paine** (29 ianuarie 1737 – 8 iunie 1809) este unul dintre cei mai redutabili exponenţi ai tradiţiei liberale clasice în filiaţie lockeană. Deşi i s-a reproşat, uneori pe bună dreptate, că nu este un gânditor prea original, forţa stilului său şi capacitatea de a „traduce” gândirea liberală în limbajul comun au fost decisive pentru propagarea ideilor liberale în Lumea Nouă. Influenţa sa nu provine atât din faptul că ar fi adus în discuţie noi idei, ci din faptul că a ştiut, ca nimeni altul, să le exprime pe cele vechi.

Englez de origine, emigrează în America în 1774, iar din februarie 1775 începe să editeze *The Pennsylvania Magazine*, o muncă ce-i va ocupa următorii doi ani.

În ianuarie 1776, Paine publică *Simţul comun*, un pamflet care oferă justificarea teoretică a Războiului de Independenţă, prin investigarea rolului legitim al guvernării şi prin formularea principiului auto-determinării. Cartea s-a bucurat în colonii de un succes enorm (în anul apariţiei, s-au vândut peste 100.000 de exemplare, o cifră incredibilă pentru sfârşitul secolului al XVIII-lea). Un celebru pasaj al pamfletului capturează, într-o formă aproape paradigmatică, nucleul dur al liberalismului de secol XVIII:

> "Societatea, în orice formă, este o binecuvântare, pe când guvernarea, chiar şi în cea mai bună formă pe care ar putea-o lua, nu e decât un rău necesar (iar în cea mai rea formă, unul intolerabil)."

Către sfârşitul deceniului, revine în Europa, unde devine tot mai mult interesat de mersul Revoluției Franceze. Deşi inițial primit cu simpatie de personalități intelectuale ca Edmund Burke (care adoptase o poziție favorabilă coloniilor), el a fost repede dezamăgit de politica engleză. Disperarea sa „s-a transformat în dezgust" în 1790, atunci când Burke şi-a publicat „Reflecțiile asupra revoluției din Franța". Paine a reacționat în 1790 şi 1791, publicând cele două părți din *Drepturile Omului*, un adevărat „tur de forță" polemic în apărarea teoriilor individualiste ale dreptului natural.

**George Orwell** (25 iunie 1903 - 21 ianuarie 1950) pseudonimul literar al lui Eric Blair, scriitor englez, comentator al radio BBC, editorialist şi reporter, a luptat ca voluntar în Războiul Civil din Spania de partea comuniştilor. A scris romane, eseuri şi critică literară.

Eric Blair s-a născut în Bengal, India, în 1903, fiind al doilea copil al lui Richard Walmesley Blair (un funcționar din domeniul opiului) şi al soției lui, Ida Mabel Limonzin, fiica unui comerciant de ceai. În 1904 s-a mutat împreună cu mama şi sora lui în Anglia, fiind şcolit la Eton, o foarte bună universitate engleză. La un an după absolvire s-a angajat în cadrul Poliției Imperiale Indiene (în Birmania), perioadă pe care o va povesti în romanul *Zile birmaneze* (1934).

După ce a lucrat în Franța având profesii foarte diferite, s-a întors în Anglia şi a deschis un magazin sătesc. Sub pseudonimul George Orwell, a scris articole pentru ziare apoi în prima sa carte, *Down and Out în Paris and London (1933)* (*Vagabond prin Paris şi Londra*) şi-a descris experiența de scriitor de stânga. A scris apoi alte trei romane, *Burmese Days* (1934), *A Clergyman's Daughter* (1935) şi *Keep the Aspidistra Flying* (1936).

În 1936 lui Orwell i s-a comandat de către Victor Gollancz un documentar asupra şomajului din Nordul Angliei pentru editura engleză Left Book Club. *The Road to Wigan Pier* l-a consacrat pe Orwell drept unul dintre cei mai mari reporteri şi scriitori din Marea Britanie.

Ca tendințe politice, Orwell a manifestat în permanență o simpatie față de cei de centru-stânga, fără a îmbrățişa însă ideologia comunistă, pe care o şi critică într-o formă cât se poate de radicală în fabula politică *Ferma animalelor* şi în romanul *O mie nouă sute optzeci şi patru*

Orwell, un socialist convins, a plecat în Spania în decembrie 1936 ca să devină corespondent de război în timpul războiului civil spaniol. S-a alăturat însă voluntar Diviziei Lenin din Barcelona, unitate condusă de Partidul Muncitorilor de Unitate Marxistă (PMUM).

În ianuarie 1937 Orwell, care avea grad de caporal a fost trimis să ia parte la ofensiva din Aragón. În luna următoare a fost mutat la Huesca. Dupa 115 zile petrecute în linia

întîi a primit permisiunea să plece şi s-a întors la Barcelona. Aici a fost martor la Revolta din mai.
Orwell s-a întors la Huesca pe 12 Mai. Avansat la gradul de locotenent secund avea sub comandă un pluton de 30 de oameni. A fost împuşcat în gât de un trăgător izolat şi a fost temporar paralizat pe partea stângă şi şi-a pierdut vocea.
În spital a aflat că facțiunea partidului din care făcea parte a fost declarată ilegală, era în pericol de moarte dar cu ajutorul consulului englez din Barcelona, Orwell a fugit în Franța.
La întoarcerea sa în Anglia, Orwell şi-a descris experiențele din timpul Războiului Civil în Homage to Catalonia (1938). În carte a încercat să spulbere miturile propagandei diseminată de ziarele britanice, între care cele mai implicate erau ziarele de extremă dreapta şi cele de extremă stânga, Daily Worker, un ziar controlat de Partidul Comunist. Cartea, deşi era remarcabil scrisă s-a vândut doar în 1,500 de exemplare în următorii 12 ani.
Orwell a mai publicat un roman (*Coming up for Air*) în 1939. În august 1941 Orwell a început să lucreze pentru Eastern Service of the British Broadcasting Corporation (B.B.C.). Sarcina principală consta să scrie editorialul unei emisiuni radiofonice în care să comenteze evenimente din cel de-al Doilea Război Mondial. Comentariile sale au fost difuzate mai apoi din 1941 până în 1943 în India. În aceeaşi perioadă Orwell a lucrat şi pentru ziarul The Observer .
În 1943 Aneurin Bevan, editorul ziarului socialist Tribune, l-a recrutat pe Orwell pentru a scrie un editorial săptămânal, intitulat *Cum îmi place* (As I Please). Stilul său lucid şi clar l-a transformat într-un jurnalist de campanie imbatabil iar polemicile din această epocă conțin pagini de mare talent jurnalistic.
Cartea următoare a lui Orwell, *Ferma animalelor*, era o satiră sub forma unei fabule a revoluției comuniste din Rusia. Cartea este puternic influențată de experiențele sale din timpul Războiului Civil Spaniol. Cartea, i-a supărat pe foarte mulți prieteni cu convingeri de stânga inclusiv pe fostul său editor, Victor Gollancz, care i-a respins-o. Publicată în 1945, *Ferma animalelor* a ajuns în scurt timp una din cele mai populare cărți din Marea Britanie.
Ultima carte scrisă de Orwell a fost influențată de sănătatea sa în declin şi de deziluziile politice față de guvernul laburist care a venit la putere ales cu o largă majoritate în alegerile generale din 1945 dar care era departe de propriile sale idei şi viziuni despre socialism.
În 1945 Orwell a recenzat romanul anti-Utopic( distopic) *Noi* de Evgeni Zamiatin pentru gazeta Tribune. Cartea autorului rus avea să-i inspire romanul său propriu, *Nineteen Eighty-Four*.
Publicată în 1949, cartea era o meditație asupra destinului tiraniei în viitor. Ea a avut un efect foarte puternic şi numeroase formule şi cuvinte au intrat în vocabularul de zi cu zi. Orwell a murit la Londra, în 1950, de tuberculoză.
**Robert Owen** (14 mai 1771, Newtown - 17 noiembrie 1858, Newtown), socialist utopic englez.

A criticat proprietatea privată, relațiile burgheze de familie şi religia, preconizând crearea unei societăți noi, pe care discipolii lui, pentru prima oară, au numit-o „socialistă“. Concepută de Owen ca o federație de colonii comuniste autonome, ea urma să desfiinţeze proprietatea privată şi să înfăptuiască egalitatea socială ca şi îmbinarea muncii fizice cu cea intelectuală, a învățământului cu munca productivă, în vederea dezvoltării multilaterale a personalității.
Continuator al iluminismului sec. XVIII, Owen a criticat societatea capitalistă în numele „rațiunii“, a văzut izvorul relelor sociale în ignoranță şi a considerat educația, cultura, autodesăvârşirea morală, ca factori hotărâtori ai progresului social. De aceea, el n-a înțeles necesitatea luptei politice a proletariatului şi a revoluției sociale.
A încercat personal să înființeze colonii comuniste în S.U.A. (1825-1829), dar experiența a eşuat. Întors în Anglia, a luat parte la organizarea sindicală a muncitorilor şi la organizarea mişcării cooperatiste.
Lucrarea sa principală este *O nouă viziune asupra societății* (1814):

- Sistemul social deformat a născut beția, hoția, desfrâul – şi nu păcatul originar şi nici defectele individuale;
- Capitalismul recompensează egoismul şi lăcomia; acesta trebuie înlocuit cu un nou siste, producția cooperatistă pentru folosul public, care să se sprijine pe un nou sistem de educație;
- Principiile teoretice le-a aplicat în 1800 în Scoția, într-o fabrică textilă: curățenie, condiții de muncă relativ sigure, muncă redusă ca durată, interzisă copiilor sub 10 ani – care erau educați pe cheltuiala proprietarului (scris, citit, socotit, valoarea cooperării);
- Al doilea proiect l-a realizat în 1824 în Indiana (America de Nord), pe o suprafață de 30.000 acri, unde a întemeiat comunitatea socialistă „New Harmony”. La scurt timp aceasta a eşuat, iar proprietarul şi-a pierdut cea mai mare parte a averii.

**Platon** (cca. 427 î.Hr. - cca. 347 î.Hr.) a fost un filozof al Greciei Antice, student al lui Socrate şi învățător al lui Aristotel.
S-a născut într-o familie aristocratică, la Atena sau pe insula Egina, având ca tată pe Ariston (descendent al regelui Codros) şi mama Perictione (dintr-o familie înrudită cu Solon). Numele de naştere Aristocles; Platon a fost o poreclă primită datorită pieptului său lat. Copilăria este marcată de războiul peloponesiac şi luptele civile între democrați şi aristocrați. La 20 de ani devine discipol al lui Socrate şi a rămas alături de el vreme de 8 ani, până la moartea acestuia. Înclinațiile poetice, talentul în domeniul teatrului le-a înnăbuşit şi s-a dedicat total filosofiei. La moartea lui Socrate (399 î.e.n.) nu a putut fi de față, fiind bolnav. Condamnarea nedreaptă a maestrului l-a îndemnat să-l reabiliteze (Apologia lui Socrate) dialogurile de tinerețe poartă marca puternică a filosofiei socratice. Refugiat o vreme la Megara, se bucură de prezența lui Euclid, alt discipol al lui Socrate. Realizează mai multe călătorii: Egipt – se familiarizează cu matematica; Cirene – intră în legătură cu matematicanul Teodor; în coloniile din Italia de Sud – face cunoştință cu pitagoreicii; în Sicilia, la Siracuza –

invitat de tiranul Dionysios cel Bătrân. O tradiție îndoielnică spune că Dyonisios cel Bătrân l-a vândut pe Platon ca sclav în Egina deoarece îi considera supărătoare prezența, dar prietenii l-au cumpărat şi eliberat din sclavie. Acest fapt ar putea explica hotărârea lui Platon de a se retrage din politică şi de a deschide o şcoală filosofică la Atena, lângă gimnaziul închinat lui Heros Akademos, de unde şi numele Academia. Organizarea şcolii era asemănătoare societăților pitagoreice, cu o ierarhie bine structurată. Şcoala va funcționa aproape 1000 de ani; unul dintre obiectivele cele mai importante fiind acela de a contribui la pregătirea politică a oamenilor politici. Academia lui Platon este închisă în 529 e.n. la ordinul împăratului Iustinian. După ce împlinise deja 60 de ani, Platon a mai efectuat două călătorii la Siracuza, în speranța de a-l influența pe Dionysios cel Tânăr pentru proiectele sale de reformă politică şi filosofică. Din păcate proiectul eşuează definitiv. S-a stins din viață cum spune Cicero „cu condeiul în mână" (scribens mortuus est).

Este cel dintâi filosof de la care ne-au rămas scrieri complete: 35 de scrieri şi 13 scrisori ( dintre care doar una, a 7-a, se pare că este autentică). El a impus forma Dialogurilor, în care problemele filosofice sunt abordate prin dialogul dintre Socrate şi diverşi cetățeni atenieni.

Cronologia Dialogurilor a fost stabilită ca fiind următoarea:

- Dialogurile de tinerețe: Apărarea lui Socrate (care nu este un dialog propriu – zis), Eutyphron, Criton, Protagoras, Ion (Platon), Laches, Lysis, Charmides , Republica (cartea I).
- Dialoguri de mijloc (perioada de trecere de la influența covârşitoare a lui Socrate la propria teorie a Ideilor): Gorgias, Menon, Eutidem, Hippias Minor, Cratilos, Hippias Maior, Menexene
- Dialogurile de maturitate: Banchetul, Phaidon (Fedon), Phaidros (Fedru), Republica (cărțile II – X)
- Dialogurile de bătrânețe: Teaitetos, Parmenide, Sofistul, Timaios, politicul, Philebos, Critias, Legile (dialog neterminat)

Teoria Ideilor – nucleul filosofiei platonice se regăseşte în Phaidon, Republica (cărțile VI – VII), Banchetul şi Phaidros. - Distincția existența sensibilă/ existența inteligibilă este baza teoriei Ideilor; planul existenței sensibile este acela al realității aparente, accesibilă cunoaşterii prin simțuri, lumea Peşterii care fundamentează opinii (doxa); planul existenței inteligibile este acela accesibil doar cunoaşterii de tip rațional, lumea din afara Peşterii, lumea Formelor Pure, a Ideilor, lumea metafizică a realității esențiale. - Dialectica – metoda prin care se ajunge la cunoaşterea Ideii, obiectul conoaşterii adevărate (episteme); procedeul prin care ne ridicăm din lumea sensibilă în lumea suprasensibilă, metafizică; în cunoaşterea metafizică intervine intelectul analitic (dianoia) şi intelectul pur (nous). Mitul peşterii este o imagine alegorică a lumii şi a modului cum poate fi cunoscută. Mitul este prezentat astfel: într-o peşteră s-au născut şi au crescut înlănțuiți nişte oameni. Singura lor modalitate de contact cu exteriorul este printr-un perete lateral de la gura peşterii prin care

răzbate lumina soarelui, iar pentru acei oameni, singura lor modalitate de a lua „cunoştinţă” de ceea ce este afară (animale, fenomene meteorologice), este prin acest perete lateral pe care se conturează umbrele din afară. Pentru aceşti oameni înlănţuiţi, peretele este lumea lor. Dacă, însă, vreunul dintre aceşti locatari ai peşterii reuşeşte să se dezlănţuie şi va vedea adevărata lume, şi se va întoarce la consortiţii săi, aceştia îl vor considera nebun şi, asemeni, geniilor şi oamenilor de ştiinţă, va fi repudiat din mediul său social, ostil pentru el prin ideile sale îndrăzneţe şi neconforme cu ale majorităţii. - Ideile se caracterizează prin:

- Desemnează o existenţă absolută (sunt simple).
- Sunt o existenţă substanţială (există în sine şi prin sine).
- Reprezintă o existenţă eternă.
- Desemnează o existenţă universală (ideea închide în sine toate calităţile particulare).
- Desemnează o existenţă imuabilă (neschimbătoare).

- Lumea sensibilă este o copie palidă a lumii Ideilor; corpurile fizice nu au realitate decât dacă participă (methexis) la Idei ca prototipuri (paradigma) ale lucrurilor
- Mitul Peşterii (Republica – cartea a VII – a ) – simboluri: peştera – lumea sensibilă (a realităţii aparente); întunericul peşterii – ignoranţa omului incult, limitat; lanţurile – prejudecăţile, simţurile care ne limitează; focul – lumina cunoaşterii; umbrele de pe peretele peşterii – imaginile corpurilor fizice, aparenţele care generează opinii întâmplătoare (păreri, rodul percepţiilor şi al imaginaţiei); corpurile purtate prin faţa focului – aparenţele adevărate, realitatea fizică, generază opiniile adevărate (orthe doxa), suişul greu spre ieşirea din peşteră – drumul iniţiatic spre cunoaşterea esenţială, cunoaşterea prin intelectul analitic; contemplarea lumii din afara peşterii – cunoaşterea metafizică, prin intelectul pur (episteme, cunoaşterea adevărată prin intelect şi raţiune);
Soarele – Ideea Binelui (Perfecţiunea) - Sufletul se aseamănă cu Ideile pentru că este simplu, nemuritor, cunoaşte lumea inteligibilă printr-un proces de conversiune a cărui forţă o constituie erosul (iubirea – are ca efect uitarea, în vederea dobândirii purităţii primare); cunoaşterea Ideilor este doar o reamintire (anamnesis) a sufletului încarcerat în corpul fizic (ideea corpului – închisoare este o reminiscenţă a orfismului); menirea sufletului este să pregătească omul pentru moarte (eliberarea sufletului nemurilor şi întoarcerea în lumea ideilor); condiţia eliberării definitive a sufletului este o viaţă virtuoasă; filosofia este pregătirea sufletului pentru recunoaşterea imortalităţii sale.
Statul ideal este statul în care domneşte dreptatea (oikeiopragia), o virtute conform căreia fiecare tip uman se ocupă de ceea ce-i este orânduit prin funcţia sufletească dominantă: cei capabili de practicarea virtuţii raţiunii (înţelepciunea) elaborează legi, cei capabili de practicarea virtuţii părţii pasionale (curajul) se ocupă cu apărarea, iar cei înzestraţi cu posibilitatea practicării virtuţii corespunzătoare părţii apetente a sufletului (cumpătarea) sunt responsabili de asigurarea resurselor. Avem astfel o

ierarhie a unor clase sociale determinate natural: înțelepții, militarii, respectiv agricultorii şi meşteşugarii.

O altă coondiție a oikeiopragiei (în afară de practicarea de către fiecare tip uman a acelor activități care i se potrivesc) este păstrarea ierarhiei claselor. Scopul statului este realizarea binelui tuturor:

- Clasele sociale, orânduite ierarhic, corespund celor trei părți ale sufletului: clasa meşteşugarilor (demiurgii) corespunde părții apetente, clasa războinicilor (apărătorii, phylakes) corespunde părții pasionale, clasa conducătorilor (archontes, filosofii sau înțelepții) corespunde părții raționale;
- Comunismul aristocratic – luptătorii şi conducătorii, pentru a nu fi ispitiți de putere sau de preocupări care nu sunt proprii virtuților lor, nu vor poseda nimic personal (proprietăți, bani, femei) ci totul va fi în comun (casă, avere, femei, copii) ;
- Femeile au aceleaşi drepturi şi obligații ca şi bărbații ;
- Este o aristocrație a rațiunii, înțeleasă de unii exegeți drept teocrație laică, deşi statul rațiunii şi a contemplării Ideilor la Platon are şi un sens religios;
- Armonia statului se realizează numai când conducătorii sunt filosofi, demiurgii îi hrănesc pe apărători şi conducători iar apărătorii se ocupă numai de siguranța statului;
- Formele degenerate (imperfecte) ale statului: timocrația – conducerea de către soldați; oligarhia - conducerea exercitată de cei bogați; democrația – conducerea poporului (periculoasă pentru că încurajează ignoranața - înțeleasă de cei ignoranți drept gândire liberă -, promovarea scopurilor personale, egalitatea - cu sensul de părăsire a oikeiopragiei -, alegerea capricioasă a conducătorilor), despotismul – cea mai rea formă de corupere a puterii (un individ acaparează puterea şi conduce de dragul propriei măriri).

Cetatea sau statul ideal conceput în dialogul Republica nu este un proiect politic ci o analogie utilizată de Platon pentru a putea răspunde la întrebarea ce indică tema dialogului: „Ce este dreptatea?”. Astfel, teoria facultăților şi virtuților sufletului, precum şi proiectarea ei asupra ideii de stat, reprezintă un model pentru identificarea formei dreptății ca oikeiopragia. Nici statul ideal, nici sufletul perfect armonizat în acord cu dreptatea, nu există în lumea sensibilă. În domeniul sensibil, al lucrurilor corporale, există numai formele corupte ale Ideilor sau paradigelor (fie că vorbim de Ideea de Cetate, fie de altele).

**Gheorghi Valentinovici Plehanov** (29 noiembrie [11 decembrie] 1856 - 17 [30] mai 1918, Terioki), revoluționar şi teoretician marxist rus.

Adept al narodnicismului la începuturile activității sale, Plehanov a aderat la concepția lui Marx curând după emigrarea sa în Elveția (1880), afirmându-se prin opere ca: *Socialismul şi lupta politică* (1883), *Cu privire la dezvoltarea concepției moniste a istoriei* (1895, trad. rom. 1951), *Rolul personalității în istorie* (1898, trad. rom. 1945) etc.

A analizat materialismul francez din sec. XVIII, concepţiile istoricilor francezi din perioada Restauraţiei, iluminismul, dialectica idealistă a lui Hegel, demonstrând locul deosebit şi rolul revoluţionar al teoriei lui Marx în istoria gândirii omeneşti. A adus contribuţii importante îndeosebi în problema corelaţiei complexe a formelor ideologice, a rolului istoric al maselor şi personalităţii şi a rolului ideilor în dezvoltarea socială.

Prin lucrările sale de estetică, istorie şi critică literară (*Scrisori fără adresă*, 1899-1900; *Arta şi viaţa socială*, 1912 etc.), a dezvoltat concepţia lui Marx despre artă şi literatură, accentuând, pe baza cunoştinţelor antropologice contemporane lui, rolul muncii sociale în apariţia artei. În lb. rom. au apărut *Opere filozofice alese* (1958)

**Polybios** sau *Polibiu*, cca 201 - cca 120 î.Hr., fiul lui Lycortas. Om politic şi istoric grec, originar din Megalopolis. Autor a unei vaste istorii a lumii mediteraneene între 218 î.Hr. (începutul celui de-al doilea război punic) şi 146 î.Hr. (cucerirea şi distrugerea Cartaginei). Interesul său se îndreaptă spre faptele militare şi politice, dar şi spre psihologia personajelor şi cadrul natural al evenimentelor pe care le relatează. Din cele 40 de cărţi, câte numărau „ Istoriile”, s-au păstrat în întregime primele cinci, iar din celelalte, fragmente. În 167 î.Hr. ajunge la Roma ca ostatec. Polibiu l-a avut ca model pe Tucidide, iar el va fi la rândul său model pentru istorici până la Machiavelli şi Montesquieu.

Acesta vede cheia succesului Romei în guvernământul său mixt: puterea nu este deţinută exclusiv de o persoană, un grup restrâns sau cei mulţi, ci amestecă şi echilibrează părţile bune din cele trei tipuri de organizare politică.

Astfel, poporul exercită control asupra deciziilor prin adunări, în timp ce aristocraţii controlează Senatul. În loc de monarh, republica foloseşte consulii pentru politica executivă.

Alte analize de interes ale lui Polybius:

- Deşi întreţin o formă de guvernare populară, romanii au insistat mereu că nu este o democraţie (pe care o asociau cu viciul, în timp ce republica promova virtutea);
- Istoria este ciclică, pe principiul creşterii şi descreşterii. În analiza faptului istoric, esenţială este studierea cauzelor.;

Istoria universală nu e un mozaic de istorii locale, ci se centrează pe ascensiunea Romei; pentru greci, cea mai bună soluţie este integrarea în noua ordine.

**Karl Raimund Popper** (28 iulie 1902, Viena - 17 septembrie 1994, Londra) a fost un filozof englez de origine austriacă, considerat unul din cei mai mari filozofi ai ştiinţei din secolul al XX-lea. Fondator al raţionalismului critic împotriva determinismului istoric, s-a opus oricărei forme de scepticism, convenţionalism şi relativism în ştiinţă şi în activitatea umană în general, a susţinut ideea unei societăţi deschise (*Open society*), adversar implacabil al totalitarismului sub orice formă.

Karl Popper s-a născut în Viena la 28 iulie 1902, într-o familie ebraică convertită la protestantism, fiu al unui avocat, cu preocupări de filozofie şi cultură clasică, care a transmis fiului său interesul pentru fenomenele sociale şi politice. După absolvirea

gimnaziului, se înscrie în 1918 la Universitatea din Viena, unde studiază matematica şi fizica, apoi obține şi titlul de Doctor în Filozofie (1928).
Îl interesesează Teoria relativității, respinge însă marxismul şi psihanaliza, considerându-le lipsite de fundament ştiințific. Din aceste confruntări cu temele cel mai mult dezbătute în acel timp se cristalizează preocupările care vor forma centrul activității sale ulterioare, anume metodologia critică a ştiinței. Devine un susținător consecvent al raționalismului critic şi adversar hotărât al neopozitivismului cunoscut şi ca empirism logic dominant în mişcarea filozofică cunoscută sub numele de „Wiener Kreis" (Cercul vienez), ai cărui principali reprezentanti erau Moritz Schlick şi Rudolph Carnap.
În 1937, sub amenințarea infiltrării nazismului care avea să ducă la anexarea (*Anschluß*) Austriei de către Germania, Popper se stabileşte în Noua Zeelandă, unde rămâne până în 1945 ca profesor la *Canterbury University* din Christchurch.
În 1946 se întoarce în Europa şi, până la obținerea titlului de *emeritus* (în 1969), Popper predă în calitate de profesor de logică şi de metodologia ştiinței la *School of Economics* din Londra, care devine un renumit centru internațional de cercetări în domeniul teoriei ştiințelor.
În anii şaizeci, împreună cu Hans Albert, a fost principalul combatant în disputa cu pozitivismul reprezentat de „Şcoala din Frankfurt" (Frankfurter Schule). În 1965, Karl Popper a fost înnobilat („*Knight of the British Empire"*), devenind „*Sir"*. A primit titlul de „*doctor honoris causa"* de la mai multe universități din Marea Britanie, Statele Unite ale Americii şi Noua Zeelandă.
Popper a încetat din viață la 17 septembrie 1994 în Londra.
În lucrarea sa principală *„Logik der Forschung"* („Logica cercetării", 1934, Viena), Karl Popper dezvoltă „*Teoria falsificării"* drept condiție fundamentală a cercetării ştiințifice. În contrast cu reprezentanții „Cercului vienez", Popper respinge principiul inducției, considerându-l lipsit de bază ştiințifică, pentru că, de regulă, în special în domeniul ştiințelor naturii, nu este niciodată posibil să se cerceteze şi să se experimenteze toate cazurile sau ipostazele din natură. De aceea, nici un sistem ştiințific nu poate pretinde a fi în mod absolut şi pentru toate timpurile valabil. Se pot emite, cel mult, ipoteze de lucru cu caracter de model provizoriu prin care, în cel mai bun caz, se formulează probabilități. Este suficientă o singură abatere pentru infirmarea unei ipoteze, care rămâne numai atât timp adevărată, până când este invalidată (dovedită „*falsă"*). În ştiință nu se pot face progrese prin acel tip de experiențe, care nu fac decât să verifice legi încă valabile, ci prin probe, care dovedesc „falsitatea" lor şi, în consecință, conduc la formularea de noi ipoteze. O ipoteză este ştiințifică, doar atunci când permite invalidarea ei. Teoriile, care în mod sistematic nu admit nicio contradicție, respingând probele evidente constatate empiric, sunt pseudo-ştiințifice şi capătă astfel - datorită unor interese de grup, fanatismului sau nepăsării - un caracter ideologic.
Popper extinde acest punct de vedere în opera sa de filozofie socială, „*The Open Society and Its Enemies"* („Societatea deschisă şi duşmanii ei", 1945), în care apără

democrația împotriva oricărei forme de totalitarism, combătând atât concepția lui Platon asupra societății cât şi materialismul istoric al lui Karl Marx. Progresul ştiințific este favorizat numai de acele societăți în care sunt garantate libertatea gândirii şi libera confruntare a ideilor. Acestea sunt societățile deschise, în contrast cu cele închise, în care domneşte autoritarismul politic pe baze ideologice contrare raționalismului critic. Pe această linie, Popper critică ceea ce el numeşte *„Istoricism"* (*„The Poverty of Historicism"*, „Mizeria Istoricismului”, 1957), concepție, după care evoluția istorică a umanității ar fi predeterminată pe baza unor reguli intrinsece. Se recunoaşte aici doctrina lui Marx asupra socialismului ştiințific, care părăseşte terenul unei analize formulate de el însuşi, pentru a se face profetul unei societăți viitoare, legitimând regimurile autoritare. Popper consideră democrația pluralistică, cu toate imperfecțiunile sale, ca formă de organizație statală care are drept scop garantarea libertății individuale şi a progresului relațiilor interumane. Ea permite corectarea treptată a imperfecțiunilor prin reformele sociale. Rămâne însă totdeauna pericolul absolutizării unor principii, în contradicție cu raționalismul critic

*„Logik der Forschung" (Logica cercetării)*, Viena, 1934, *„The Open Society and Its Enemies" (Societatea deschisă şi duşmanii ei)*, Londra, 1945, *„The Poverty of Historicism" (Mizeria istoricismului)*, Londra, 1957, *„The Logic of Scientific Discovery"*, Londra, 1959, *„Conjectures and Refutations"*, Londra, 1963, *„Objective Knowledge: An Evolutionary Approach"*, Oxford, 1972, *„The Self and Its Brain: An Argument for Interactionism"* (în colab. cu J.C. Eccles), Londra, 1977, *„The Open Universe: An Argument for Indeterminism"*, Londra, 1982, *„Realism and the Aim of Science"*, Londra, 1982, *„The Myth of the Framework: în Defence of Science and Rationality"*, Londra, 1994, *„Knowledge and the Mind-Body Problem: în Defence of Interactionism"*, Londra, 1944.

**Pierre-Joseph Proudhon** (15 ianuarie 1809, Besançon - 19 ianuarie 1865, Passy, Paris), economist, sociolog francez, teoretician al socialismului, considerat părintele anarhismului.

În 1840 publică lucrarea sa de căpetenie, *Ce e proprietatea?*, întrebare la care răspunde: „Proprietatea e furt!”. Aceasta va suscita atenția autorităților judiciare, precum şi a lui Karl Marx, care va începe să corespondeze cu Proudhon. Acesta din urmă îi răspunde lui Marx, dar aceasta va stârni o neînțelegere ulterioară între cei doi. Proudhon denunță intoleranța lui Marx şi „religiunea rațiunii” (materialismul dialectic) pus pe picioare de Marx. Această scrisoare marchează opoziția istorică dintre anarhişti şi marxişti. În urma cărții *Filosofia mizeriei* a lui Proudhon, Marx va scrie *Mizeria filosofiei*.

Lucrările sale importante sunt: *Ce este proprietatea?* (1840), *Idee generală asupra revoluției în secolul al XIX-lea* (1851), *Despre principiul federativ* (1865), *Despre capacitatea politică a claselor muncitoare* (1865).

**Friedrich Ratzel** (1844-1904) este considerat primul dintre fondatorii geopoliticii germane, cu toate că el însuşi a numit aria preocupărilor sale drept geografie politică. Ratzel s-a străduit să continue demersurile mentorului său, cu scopul de a realiza o

metodă cuprinzătoare şi eficientă care să sprijine studierea spaţiilor şi locuirii umane. În acest sens, el a adăugat instrumentelor folosite până atunci în cercetările geografice, elemente, metode şi constatări care proveneau din alte discipline, biologia şi istoria situându-se în prim-plan. În prima sa lucrare majoră, *Antropogeografia*, subintitulată *Principii de aplicare a geografiei asupra istoriei*, publicată între anii 1881-1891, Ratzel a prezentat aparatul metodologic-interpretativ. Primul său demers, mărturisit, era acela al recuperării şi plasării mediului geografic în miezul ştiinţelor despre om, pentru a nu se ignora sau pierde dimensiunea evoluţiei acestuia ca parte a naturii. Ratzel a arătat că de-a lungul istoriei, oamenii s-au aflat într-o permanentă competiţie pentru spaţiu: mai întâi în scopul obţinerii subzistenţei; în etapa următoare, pentru a obţine un spaţiu în care să îşi poată consuma energia. În decursul acestui proces, considera Ratzel, cultura ca realitate supraorganică a fost factorul care a mediat raporturile dintre elementele fizico-geografice ambientale şi indivizii umani. Într-o primă etapă a organizării lor sociale, oamenii au reuşit să transforme mediul pe are îl locuiau într-un spaţiu mai favorabil existenţei umane. Ulterior, pe măsura evoluţiei şi dezvoltării statelor, a devenit evident faptul că diferitele culturi umane sunt inegal înzestrate şi sunt capabile, în măsuri diferite, să fructifice darurile naturii.

În a doua sa lucrare importantă, *Politische Geographie* (1897), Ratzel a indicat că dezvoltarea istorică a statelor trebuia aşezată într-un raport comparativ cu înflorirea politică a popoarelor. Acest din urmă fenomen depindea de dimensiunea şi profunzimea raporturilor dezvoltate de popoarele în cauză cu solul locuit de ele. Prin urmare, concluziona Ratzel, statele trebuiesc a fi considerate organisme care, asemenea celor animale şi umane, sunt mai puternice sau mai slabe. Organismele statale îşi datorau existenţa grupului uman, popoarelor, şi nu indivizilor care le compuneau. Cu cât un popor era mai mobil această trăsătură nefiind caracteristică societăţilor primitive cu atât dobândea mai multă forţă politică. Din această perspectivă, cunoaşterea şi comensurarea mărimii spaţiilor era direct subordonată suprafeţei în care circulau ideile şi proiectele politice ale popoarelor, existând concepţii mai mari şi mai mici despre spaţii, în special primelor fiindu-le caracteristice tendinţele de extindere. Războaiele reprezentau astfel, transpunerea geografică a nevoii de mişcare şi expansiunea politică a popoarelor. Ratzel a identificat originea şi sursele constituirii forţei politice a popoarelor în evoluţia comunităţilor istorice ale indivizilor uniţi prin legături spirituale. În această perspectivă antropogeografia a fost metoda construită de Ratzel, care putea evalua, prin criterii şi mijloace comparative, performanţele atinse de varii comunităţi umane. Preluând viziunea dezvoltată de Kant asupra spaţiului, Ratzel a subliniat rolul primordial jucat în decursul istoriei de ceea ce filosoful german, locuitor al Königsberg-ului, a numit Mittelpunkte sâmbure de civilizaţie. Mittelpunkte a devenit, de altfel, criteriul esenţial de analizare şi interpretare a statului în procesul de constituire organicistă a acestuia. Trei erau elementele de bază care asigurau funcţia organicistă a acestuia:

1. Spaţiul (der Raum) reprezenta suportul natural politic al statului, datorită raporturilor de natură istorică numite de Ratzel sângele şi pământul, poporul şi teritoriul. Organizarea politică a poporului şi a pământului a rezultat în întruparea unui organism personalizat antropogeografic. Organismul respectiv se distingea prin asumarea unei singure identităţi biologice şi geografico-culturale de către indivizii aceluiaşi popor. Consolidarea organismului politico-geografic al statului putea fi atinsă în două stagii: a) configurarea teritoriului naţional Lebensgebiete: b) realizarea şi organizarea spaţiului vital Lebensraum. Ultimul stagiu era acela în care se decidea conservarea funcţiilor vitale şi chiar supravieţuirea organismului statal.
2. Poziţia (die Lage) a fost considerată de Ratzel elementul aflat într-o relaţie directă cu formarea sâmburelui de civilizaţie Mittelpunkte. Situarea într-o poziţie geografico-climaterică avantajoasă a generat formarea unor asemenea pulsari. Numai că, elementul geografic natural era valorizat de forţa politică conferită de popor. Când acesta din urmă nu a mai fost capabil să-şi menţină forţa politică, în ciuda condiţiilor geografico-climaterice favorabile, vezi decăderea statelor din Mesopotamia (văile Eufratului şi Tigrului), Egipt (valea Nilului), Romei, organismul antropogeografic a sucombat. Ratzel a explicat că, din punct de vedere antropogeografic, Europa s-a divizat în trei regiuni: mai întâi s-a constituit o regiune sudică civilizaţia mediteraneană suscitată de matricea greco-romană; ulterior, în nordul Alpilor, a luat fiinţă civilizaţia germanică; finalmente raportat la timpurile contemporane lui Ratzel a luat naştere o a treia regiune, în stepele răsăritene ale Europei, care le ameninţa pe primele două. Aşadar, Europa era alcătuită din trei arii antropogeografice, cea sudică latină, central-nordică germană şi estică de stepă slavă.
3. Graniţele (die Grenzen) reprezentau produsul mişcării iniţiate dinspre Mittelpunkte. Situată la periferia teritoriului statal, economic şi al poporului, graniţa nu rămânea o simplă linie de demarcaţie, ea devenind un organ periferic, dar foarte important al statului în creştere. Ratzel a enumerat trei mijloace generate din Mittelpunkte de lărgire a graniţelor: prin forţă militară şi războaie; prin comerţ; prin spirit şi comunicare, adică triumf cultural.
În 1901, Ratzel a publicat ultima sa lucrare majoră, *Despre legile de creştere spaţială a statelor* (Über die Gesetze des raümlichen Wachstums der Staaten). El a enumerat şapte legi, totodată etape, ale expansiunii statale. Expansiunea unor state urma să se producă pe seama altora. Procesul era generat de două categorii de factori: a) stimulii interni, proeminenţi la popoarele care erau capabile să îşi însuşească simţul spaţiului (Raumsinn) şi şcoala spaţiilor (die Schule des Raumses). Cele două însuşiri abilitau anumite popoare să îşi păstreze spaţiul propriu, pentru ca ulterior să obţină, chiar să îşi lărgească, spaţiul vital; b) stimulii externi, adică spaţiile subpopulate, care atrăgeau revărsarea civilizaţiilor fertile şi puternice, ale căror teritorii erau suprapopulate.
Concluzia finală a lui Ratzel era că forţa unei civilizaţii poate fi dovedită prin capacitatea acesteia de a desfiinţa graniţe. Marile civilizaţii, statua Ratzel, aveau indentităţi continentale şi ocupau geospaţii (un exemplu ales era cel nord-american).

Germaniei îi revenea misiunea istorică de a-şi forma un geospaţiu european, revărsându-se în primul rând în ariile în care locuirea umană era la un nivel inferior. Friedrich Ratzel a utilizat frecvent expresia Volk ohne Raum (popor fără spaţiu) atunci când aprecia neatingerea încă de către germani, a spaţiului vital.

**John Rawls** (21 februarie 1921 – 24 noiembrie 2002) a fost un filozof american , profesor de filosofie politică la Harvard şi autorul lucrărilor: *A Theory of Justice* (1971), în care se fundamentează doctrinar bazele statului-providenţă şi a liberalismului egalitarist (social), prin concilierea economiei de piaţă cu asistenţialismul, a libertăţii personale cu echitatea ajutorului acordat celor aflaţi în nevoie, a economiei keynesiene cu liberalismul; *Political Liberalism*, *Justice as Fairness: A Restatement* (Principiile revizuite ale Justiţiei formulate de John Rawls prevăd că fiecare persoană are dreptul irevocabil de a reclama o schemă adecvată şi totală de libertăţi fundamentale, valabilă şi pentru toti ceilalti. Inegalităţile sociale şi economice trebuie să satisfacă două condiţii: mai întâi ele vor fi legate de funcţii şi poziţii deschise tuturor conform principiului egalităţii corecte de oportunităţi şi, în al doilea rând, ele vor fi în special în beneficiul celor mai dezavantajaţi membri ai societăţii.), dar şi *The Law of Peoples*.

Este considerat de către mulţi drept cel mai important filosof politic al secolului XX.

**Jean Jacques Rousseau** (28 iunie 1712 - 2 iulie 1778) a fost un filozof elveţian de limbă franceză, scriitor, compozitor, pedagog, autor dramatic, membru al *Academiei Franceze*; alături de Voltaire, personalitate majoră a secolului XVIII, a cărui ideologie a influenţat Revoluţia franceză de la 1789; creator al prozei poetice franceze.

Temele mari ale analizei sale sunt:

Inegalitatea între oameni:

- Contestă dreptul natural teoretizat de predecesori, care vorbesc despre omul sălbatic în timp ce descriu omul modern;
- Există două feluri de inegalităţi: naturală (diferenţa de vârstă, sănătate, forţă fizică, calităţi spirituale) şi morală sau politică;
- Societatea civilă este rezultatul unui şir de accidente, şi nu al necesităţii. Diviziunea muncii, apariţia proprietăţii s-au produs prin accident;
- În consecinţă, istoria nu este liniară, ci este o succesiune a „progresului şi decăderii, uneori chiar contemporane: fierul şi grâul au civilizat omul şi au dus la pierzanie specia umană";
- „Din clipa în care un om a avut nevoie de ajutorul altui om, din clipa în care el a observat că este folositor ca unul să aibă provizii pentru doi, egalitatea a dispărut, a apărut proprietatea, munca a devenit necesară şi pădurile vaste s-au transformat în câmpii surâzătoare ce trebuiau udate cu sudoarea oamenilor şi pe care au încolţit sclavia şi mizeria".

Pactul abuziv:

- Societatea politică este fondată pe baza unui contract rațional între membri („În loc să luptăm unii împotriva celorlalți, să ne reunim într-o putere supremă care să ne conducă după legi înțelepte şi care să îi apere şi să îi protejeze pe toți membrii asociației”);
- Acest contract este abuziv întrucât impune noi constrângeri celui slab şi sporeşte puterile celui bogat. Săracii „s-au aruncat în temniță crezând că aceasta le va asigura libertatea”;
- Omul poate să denunțe acest pact din moment ce nu este de origine divină, ci este convențional, artificial.

Contractul social:
- Contractul social nu este un contract de guvernare, căci „înainte de a examina actul prin care un popor alege un rege, ar fi bine să examinăm actul prin care un popor este un popor”;
- Nu este un contract încheiat între indivizi, ci contractul fiecăruia cu el însuşi, care transformă fiecare individ în cetățean;
- Clauza este una singură: transferul total al fiecărui asociat cu drepturile sale asupra comunității;
- Supunerea, benevolă şi egală pentru toți, redă individului libertatea morală: „doar ea îl face pe om cu adevărat stăpân pe el însuşi; stimularea dorințelor înseamnă sclavie, în timp ce supunerea în fața legii, pe care ne-am impus-o, înseamnă libertate”;
- În urma acestui contract originar, care este unanim, toate delegările ulterioare ale guvernanților pe principiul majorității sunt îndreptățite, iar cei puțini trebuie să se supună celor mulți.

Caracteristicile suveranității:
- Este inalienabilă: „nu poate fi niciodată înstrăinătă, iar suveranul, care nu este decât o ființă colectivă, nu poate fi reprezentat decât prin el însuşi: puterea se poate transmite, voința însă nu”; deputații nu sunt reprezentanții poporului, ci sunt comisarii săi. „Orice lege care nu a fost ratificată de popor este nulă”;
- Este indivizibilă, pentru că „voința este generală sau nu; ea aparține întregului popor sau numai unei părți din el”; aici se opune lui Montequieu;
- Este infailibilă, pentru că „voința generală este întotdeauna dreaptă şi ține cont întotdeauna de utilitatea publică”;
- Este absolută, dar există totuşi limite: când puterea suverană încearcă să rupă egalitatea, când împovărează mai mult un supus decât pe altul, afacerea devine particulară, nu mai este nici suverană şi nici absolută.

Legea:
- Este expresia voinței generale şi nu poate fi decât opera poporului;
- Dar poporul nu poate vedea singur adevărul, nu are nevoie de călăuze de felul lui Solon la Atena sau Calvin la Geneva (nici suveran, nici guvernant, ci simplu consilier în materie de rațiune);

- Se cere o proporție corectă între întinderea teritoriului şi mărimea populației, pentru a aplica mai corect legislația;
- Guvernul nu trebuie confundat cu suveranul, căci el este un funcționar, ministru, ofițer. Poate fi democratic, aristocratic sau monarhic.

Interpretările operei lui Rousseau rămân dintre cele mai contradictorii: filozof iluminist care combate principiile luminilor; teoretician asupra dreptului natural care polemizează cu ceilalți susținători ai teoriei; promotor al revoluției liberale în aceeaşi măsură în care îi arată dezavantajele; individualist categoric care a pus bazalele unor argumente ale totalitarismului.

- *Discurs asupra ştiințelor şi artelor* - (1750) - (Premiul Academiei din Dijon)
- *Discurs asupra originii şi cauzelor inegalității dintre oameni* - (1755)
- *Scrisoare către D'Alembert asupra spectacolelor* - (1758)
- *Contractul social* - (1762)
- *Considerațiuni asupra orânduirii din Polonia* - (1772)
- *Scrisoare despre muzica franceză*
- *Profesiunea de credință a preotului din Savoia*

**Claude Henri de Saint-Simon** (1760-1825), care a publicat o în 1819 o *Parabolă*, care se completează cu alte lucrări cum ar fi *Organizatorul* (1819), *Sistemul industrial* (1821-1822), *Catehismul industriaşilor* (1822-1823):

- Omenirea trebuie să accepte o revoluție spirituală care va face să triumfe o nouă religie;
- Această religie nu propune salvarea într-o altă lume, ci realizarea umanității prin stăpânirea completă a lumii de aici. Astfel, fericirea şi virtutea vor fi prelungite la nesfârşit;
- În ipoteza că Franța ar pierde pe francezii care sunt „cu precădere producători…; cei ce conduc lucrările cele mai utile pentru națiune şi care o fac productivă în domeniul ştiințelor, artelor şi meşteşugurilor… Franța ar avea nevoie de cel puțin o întreagă generație pentru a remedia o asemenea nenorocire”. Dacă ar pierde pe nobilii de rang înalt, miniştrii, mareşalii, cardinalii, bogătaşii, marii proprietari, „Statul nu ar avea de suferit”;
- În acest caz, o revoluție socială va trebui să încredinţeze puterea industriaşilor (antreprenorii, bancherii, muncitorii calificați, agricultorii şi meşteşugarii) şi va elimina clasa politică – aristocratică şi democratică;
- Puterea ar fi exercitată de o cameră compusă din artişti, savanţi, industriaşi, ingineri, care vor conduce societatea în felul unui consiliu de administrație, a unei societăți comerciale, încercând să realizeze numai opere pacificate de utilitate pozitivă;
- Politica devine o ştiință pozitivă, „ştiința producției, adică ştiința care are drept obiect ordinea lucrărilor, cea mai favorabilă pentru toate felurile de producție”;

- Individul liber devine o ficțiune în lumea industrială; aici indivizii se reduc la rolurile lor sociale şi funcțiile lor productive;
- Cunoaşterea ştiințifică „pozitivă” va trebui aplicată în planificarea socială şi economică, de către o elită de experți. Prin planificare se anticipează nevoile sociale, rezultând un sistem economic mai drept decât capitalismul „laissez-faire” – care duce la abundență şi risipă.

**Thomas Schelling** este profesor la Universitatea din Maryland. De asemenea, a fost profesor de economie la Universitatile Harvard şi Yale. A publicat numeroase cărți, dintre care cea mai cunoscută, *The Strategy of Conflict*, este considerată a fi una dintre cărțile care au influențat în mod hotărâtor politica geostrategică a țărilor din Vest.

Cartea lui Thomas Schelling, *Strategia conflictului* (1960), a lansat viziunea lui privind teoria jocurilor ca fiind o structură unificatoare pentru ştiințele sociale. Îndepărtând atenția de la jocurile cu sumă nulă, cum ar fi şahul, unde jucătorii au interese diametral opuse, a subliniat faptul că aproape toate problemele decizionale ale persoanelor conțin un amestec de conflicte şi interese comune şi că interacțiunea dintre cele două părți ar putea fi analizată efectiv prin mijloacele teoriei jocului non-cooperativ.

Modul în care Schelling a arătat că până şi în cele mai radicale şi distructive confruntări strategice se pot crea, în mod paradoxal, prin simpla logică a confruntării şi amenințării reciproce, puncte de echilibru şi elemente de cooperare şi consens între cele două părți constituie o ilustrare antologică a gândirii strategice la lucru. Importanța acestor idei este greu de exagerat, ele influențând profund strategia nucleară a SUA şi URSS. În linii mari, la început, strategia nucleară era văzută ca o cursă pentru administrarea primei lovituri. Avantajul strategic, spuneau, analiza şi doctrina asociată ei, sta de partea celui ce loveşte primul. Analizele de tipul celor făcute de Schelling diferitelor pattern-uri de raționalitate strategică răstoarnă însă această logică. Un exemplu simplu: dacă ruşilor, spune el, le este creată certitudinea că, dacă inițiază un atac nuclear, SUA vor reuşi să mențină operațională o capabilitate de contralovitură la fel de puternică, ei se vor abține de la a iniția atacul. Aceeaşi logică funcționează şi pentru americani. Se ajunge astfel la un echilibru al amenințării şi terorii. Dacă „logica primei lovituri” împingea spre o lovitură cât mai rapidă, alimentând o spirală a tensiunii între cei doi adversari, „logica celei de-a doua lovituri” împinge spre reținere. Atâta timp cât un principiu de raționalitate primează, iar SUA şi URSS îşi semnalează reciproc că au capacitatea de a administra o contralovitură, putem sta liniştiți - avem posibilitatea să folosim înarmarea nucleară ca instrument al păcii. Aceste concluzii au dus la refocalizarea strategiei SUA de la doctrina inițierii unei lovituri masive în cazul detectării oricărei mişcări interpretabile ca preambul al unei lovituri inițiate de sovietici, la doctrina creării, menținerii şi semnalizării continue a existenței unei capabilități credibile de a administra o contralovitură. Aşa cum era de aşteptat, sovieticii s-au aliniat noii situații. Altfel, fascinația pentru atacul surpriză a fost anihilată, iar centrul de gravitație s-a mutat, de

la încordarea de a nu fi victima unei surprize şi de la cursa de a fi primul ce loveşte (teoria loviturii decisive), către un sistem de monitorizare şi semnalizare reciprocă, şi astfel s-a ajuns ca „cel mai important eveniment al celei de-a doua jumătăți a secolului XX să fie unul care nu a avut loc”. Cu aceste cuvinte, Schelling a însumat această impresionantă realizare strategică: absența unui război nuclear între cele două superputeri ale Războiului Rece, în condițiile unui cvasi-consens că acest război era inevitabil.

**Adam Smith** (botezat pe 5 iunie 1723 - 17 iulie 1790) a fost un economist, om politic şi filozof scoțian. Lucrarea sa *Avuția națiunilor, cercetare asupra naturii şi cauzelor ei* a fost una din primele încercări de a studia dezvoltarea istorică a industriei şi comerțului în Europa. Această lucrare a ajutat la crearea economiei ca disciplină academică modernă şi a furnizat una dintre cele mai bune argumentări intelectuale pentru comerțul liber şi capitalism.

Tatăl lui Adam Smith, un vameş, a murit înainte de naşterea sa; mama sa, fiică a unui proprietar bogat de terenuri, s-a dedicat cu multă grijă educatiei copilului bolnăvicios. Data exactă a naşterii lui Adam Smith nu este cunoscută, el a fost totuşi botezat la 5 iunie 1723 la Kirkcaldy (comitatul Fife, Scoția).

A început studiile la vârsta de 14 ani, din anul 1737 până în 1740 la universitatea din Glasgow, unde a luat parte la cursurile profesorului Francis Hutcheson.

Între 1740 şi 1746 a studiat filosofia la Colegiul Balliol din Oxford.

În 1746 Smith s-a întors la Kirkcaldy. S-a străduit să îşi găsească o poziție la universitate, dar nu a reuşit. Datorită bunelor relații ale mamei sale a primit oferta de a ține un curs public la universitatea din Edinburgh în perioada 1748-1749.

În anul 1751, la vârsta de numai 27 de ani, Adam Smith era profesor de logică la universitatea din Glasgow, iar în 1752 era profesor de filosofie morală, pentru care era şi mai bine plătit. Studenții lui aveau vârste cuprinse între 14 şi 16 ani. Limba de predare era latina, Smith a fost însă un pionier al predării în limba engleză.

În această perioadă s-a înprietenit şi cu David Hume

N-a mai trăit să se poată bucura de succesul prietenului său, James Watt care a inventat maşina cu aburi. A murit în anul 1790. După moartea sa au fost arse, din dorința sa lăsată în testament, numeroase schițe private.

Publicarea cărții *Bogăția Națiunilor* a lui Adam Smith în 1776, este considerată originea Economiei ca ştiință.

*Este pentru propriul său profit ca omul să-şi angajeze capitalul în sprijinul industriei; astfel, întotdeauna va face un efort să-l folosească în industrie al cărui produs tinde să fie de mai mare valoare sau să-l schimbe pentru o cât mai mare cantitate posibilă de bani sau de alte bunuri... în asta constă, ca de altfel şi în multe alte cazuri, conduse de o mână invizibilă pentru a atinge scopul ce nu făcea parte din intenția sa. Şi nici pentru societate nu este cel mai rău ca acest lucru să se întâmple. În căutarea propriului său interes, omul adeseori îl favorizează pe cel al societății decât atunci când vrea într-adevăr să o facă.*

**George Soros** s-a născut în 1930 în Budapesta, Ungaria. A emigrat în 1947 în Marea Britanie, unde a absolvit London School of Economics. În 1956 a emigrat în SUA, unde a început să acumuleze o mare avere printr-un fond internaţional de investiţii, înfiinţat şi condus de el. Fiind student la London School of Economics, a făcut cunoştinţă cu lucrările lui Karl Popper, care au influenţat profund gândirea sa şi mai târziu activităţile sale filantropice.
George Soros a întemeiat prima sa fundaţie, Open Society Fund, la New York în 1979, prima fundaţie în Europa - în Ungaria în 1984, şi fundaţia Uniunea Sovietică în 1987. Acum finanţează o reţea de fundaţii şi programe care operează în peste 50 ţări din Europa Centrală şi de Est, fosta Uniune Sovietică, Africa, Asia, Haiti, Statele Unite ale Americii şi America de Sud.
Pe lânga numeroase articole despre schimbările politice şi economice în Europa de Est şi fosta Uniune Sovietică, G. Soros este autorul cărţilor *The Age of Fallibility: Consequences of the War on Terror* (Weidenfeld & Nicolson, (2006);*The Bubble of America Supremacy: Correcting the Misuse of American Power (*2004); *George Soros on Globalization* (2002); *Open Society: Reforming Global Capitalism* (2000); *The Crisis of Global Capitalism: Open Society Endangered (*1998); *Soros on Soros: Staying Ahead of the Curve* (1995); *Underwriting Democracy* (1991); *Opening the Soviet System* (1990); *The Alchemy of Finance* (1987).
George Soros este singurul proprietar al Soros Fund Management, o *î*ntreprindere privată de management al investiţiilor, care este principalul consilier al Grupului Quantum de Fonduri.
Noţiunea *societate deschisă* a fost introdusă în terminologia ştiinţifică de Henri Bergson în 1932 şi dezvoltată ulterior în lucrările filozofului austriac Karl Popper, mai ales în „Societatea deschisă şi duşmanii ei", scrisă în anii celui de-al doilea război mondial. George Soros a devenit adept al ideilor lui Popper, trecând el însuşi prin regimurile nazist şi comunist în Ungaria.
În cartea „Soros despre Soros" George Soros expune propria interpretare a noţiunii *societate deschisă*: „În concepţia mea societatea deschisă e bazată pe ideea că noi toţi acţionăm în virtutea unei înţelegeri imperfecte. Nimeni nu deţine adevărul absolut. Deci, avem nevoie de o gândire critică, de organizaţii şi reguli ce permit oamenilor cu păreri şi interese diferite să trăiască în bună înţelegere; avem nevoie de o formă democratică a statului, care asigură o ordine a divizării puterii. Avem nevoie de o economie de piaţă, care oferă o legătură inversă şi permite corectarea greşelilor: e nevoie ca minorităţile să fie apărate şi părerile lor să fie respectate. Şi pe lângă toate e nevoie de o respectare a legii. Ideologiile, cum e de pildă fascismul sau comunismul, produc o societate închisă, unde persoana particulară, individul e subordonat colectivului, societatea e dominată de stat, iar statul urmează o dogmă, care e declarată adevarul absolut. Într-o astfel de societate nu există libertate...".

**Herbert Spencer** (27 aprilie 1820 – 8 decembrie 1903) este o figură cu totul aparte a filosofiei britanice. După ce, în prima parte a vieţii, a lucrat în învăţământ şi a

practicat ingineria (realizând o seamă de construcții apreciate în epocă), în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea a devenit unul dintre cei mai respectaţi şi mai temuți jurnalişti ai Angliei. Articolele de gazetă pe care le-a scris, şi care încercau să aducă în dezbaterea publică principiile filosofiei sale sociale, vizau justificarea valorii libertății individuale şi a drepturilor de proprietate, atrăgând atenția asupra pericolului presupus de transformare a statului, din protector al indivizilor şi garant al libertății acestora, într-un agresor lipsit cu totul de principii morale şi care ar putea deveni deveni principalul agent al restrângerii libertății.

Una dintre cele mai remarcabile caracteristici ale gândirii lui Spencer o reprezintă deplina ei consecvență. Aşa cum activitatea sa jurnalistică nu este altceva decât o prelungire a filosofiei sale sociale, aceasta din urmă, la rândul ei, este o continuare a unei teorii epistemologice de tip evoluționist, pe care Spencer a elaborat-o încă înainte de apariția „Originii speciilor” a lui Darwin.

Acest evoluționism radical, aplicat la domeniul vieții sociale, dă naştere unei concepții cunoscute sub numele de „darwinism social” însoțit, în teoria politică spenceriană, de o adeziune fără compromisuri la individualismul metodologic, într-o perioadă în care elitele intelectuale se lăsau tot mai mult fermecate de teoriile colectiviste şi de promisiunile idilice ale socialismului. Teza fundamentală a individualismului este aceea că societatea nu este, şi nu poate fi, nimic mai mult decât suma indivizilor care o compun. Nu există entități supraindividuale, există doar indivizi care au, fiecare, propriile valori, interese şi preferințe. Fără a nega existența relațiilor sociale, individualismul susține că acestea sunt cu totul dependente de opțiunile şi comportamentele individuale. Libertatea individuală devine, prin urmare, valoarea supremă; iar structura unei societăți organizate conform unei teorii individualiste ar fi fondată pe un principiu de tipul celui denumit de Spencer „legea libertății egale”: „fiecare om are dreptul de a face tot ceea ce doreşte, atâta vreme cât nu încalcă libertatea egală a oricărui alt om”.

Indivizii teoriei lui Spencer sunt posesori de drepturi, şi nu purtători de utilitate. Principala sarcină a filosofiei politice este de a investiga în ce măsură acțiunea guvernamentală respectă sau nu aceste drepturi. Concluzia obişnuită a liberalilor clasici este aceea că drepturile indivizilor sunt promovate prin *lipsa* acțiunii guvernământului, şi nu prin intervențiile acestuia. Statul bunăstării este respins tocmai pentru că realizarea sa nu poate fi imaginată fără încălcarea principiului drepturilor egale. O astfel de doctrină (expusă de Spencer în *Statica socială*, lucrare de tinerețe a cărei primă apariție datează din 1850), este perfect compatibilă cu teoriile contemporane ale libertarienilor statului minimal, care văd adesea în Spencer un campion al libertății individuale.

Cea mai cunoscută carte a lui Spencer este însă *Individul împotriva statului*, o colecție de articole adresate publicului larg. Tradusă în limba română în perioada interbelică, lucrarea s-a „bucurat” de o prefațare confuză şi lipsită de noimă a lui Nae Ionescu, o extraordinară mostră de neînțelegere arogantă a liberalismului într-o societate captivă în mitologia etatismului providențial.

**Oswald Arnold Gottfried Spengler** (29 mai 1880 – 8 mai 1936), filosof idealist (reprezentant al antiintelectualismului) şi istoric german, preocupat însă şi de matematică, ştiinţă şi artă. Opera sa cea mai cunoscută este *Declinul Occidentului*, publicată în 1918-1922, în care işi elaborează concepţia metafizică asupra evoluţiei ciclice a civilizaţiilor. Proslăvind „spiritul prusac”, monarhia şi militarismul, Spengler a fost , totuşi, precursorul ideologic al fascismului.
Oswald Spengler s-a născut în 1880, în Blankenburg, într-o familie conservatoare, mic burgheză. La vârsta de zece ani s-a mutat împreună cu familia la Halle, unde a avut parte de o educaţie clasică în timpul liceului. A studiat greaca, latina, matematica şi ştiinţele naturale, cultivându-şi în acelaşi timp afinitatea pentru poezie, dramă şi muzică.
După moartea tatălui, în 1901, Spengler a frecventat mai multe universităţi (Munchen, Berlin, Halle) urmând cursuri precum: istorie, filosofie, matematică, ştiinţele naturii, limbi clasice, muzică.
În 1904 şi-a încheiat studiile, cu o teză despre Heraclit, iar în 1905 a suferit o cădere nervoasă.
O scurtă perioadă de timp a fost profesor la Saarbrucken şi la Dusseldorf, iar între 1908 şi 1911 a fost profesor la un gimnaziu din Hamburg, unde a predat istorie, matematică şi ştiinţele naturii. După moartea mamei, în 1911, s-a mutat în Munchen, unde a trăit până la sfârşitul vieţii, în 1936. Spengler şi-a petrecut ultimii ani din viaţă la Munchen ascultând Beethoven şi citind Moliere şi Shakespeare. A facut excursii ocazionale în munţii Harz şi în Italia.
Cea mai importantă şi mai cunoscută carte a lui Spengler este *Declinul Occidentului*.
Iniţial, Spengler intenţiona să se refere, în *Declinul Occidentului*, la situaţia Germaniei în contextul european, dar, ulterior, şi-a extins cadrul cercetării. A fost inspirat de cartea lui Otto Seeck – *Declinul Antichităţii*. Deşi a fost terminată în 1914, publicarea cărţii a fost întârziată de primul război mondial. La momentul apariţiei a avut un mare succes, germanii simţindu-se consolaţi că înfrângerea suferită în urma războiului este înregistrată ca un declin care face parte dintr-un proces istoric amplu. Cartea a avut succes şi în afara Germaniei şi, până în 1919, a fost tradusă în mai multe limbi.
Cartea a fost intens discutată în mediul academic şi nu numai. Thomas Mann îl compara pe Spengler cu Schopenhauer, Max Weber îl caracteriza ca fiind „un diletant foarte ingenios şi foarte şcolit”.
Spengler a respins explicaţiile cauzale ale dezvoltării istoriei, a considerat că la baza evoluţiei istoriei se află un model ciclic. Astfel, a înlocuit paradigma liniară de reprezentare a istoriei universale cu cea ciclică şi a negat existenţa unui sens general al istoriei, negând în primul rând însăşi validitatea termenului de istorie generală şi propunând în schimb termenul/conceptul de „istorii particulare”.
Practic, Spengler a înlocuit filosofia istoriei cu filosofia culturii, istoria constituindu-se din biografia mai multor culturi.

Tema centrală a cărții *Declinul Occidentului* este aceea că toate culturile urmează un ciclu de dezvoltare analog evoluției organice: naştere, maturizare şi moarte/declin. Spengler a realizat de asemenea şi analogia cu cele patru anotimpuri: primăvara (naşterea şi copilăria), vara (tinerețea), toamna (maturitatea) şi iarna (bătrânețea şi moartea). Spengler a identificat opt culturi care au propiul „stil" sau „suflet", cultura: egipteană, clasică (civilizația greco-romană), chineză, babiloneană, indiană, arabă şi cultura vestică (faustică), fiecare din acestea parcurgând un ciclu de viață identic, de câteva sute de ani. Astfel, istoria este biografia generală a acestor culturi care sunt asemeni unor organisme. Un rol însemnat îl are de asemenea compararea componentei clasice a civilizației cu cea faustică.

Spengler se disociază de majoritatea istoricilor prin metoda sa, prin preocuparea de a identifica analogii între diferite epoci culturale. Astfel, a identificat în Pitagora, Mahomed şi Cromwell întruchiparea aceluiaşi spirit puritan, a comparat modernitatea cu antichitatea târzie şi a găsit similarități între „campaniile electorale" ale Romei şi cele ale Statelor Unite şi a preconizat declinul Vestului în aceeaşi manieră în care a avut loc declinul Egiptului Antic.

Inițial Spengler a scris materialul care va deveni mai târziu primul volum din *Declinul Occidentului* sub forma unor aforisme ce se constituiau în reflecții asupra unui concept central. După cum a declarat în Introducere, autorul a simțit că această abordare nesistematică va duce la o întelegere mai intuitivă şi vitală a problematicii abordate. Deşi critica a considerat că această tehnică duce la fragmentarea operei, Spengler a considerat că adoptarea stilului aforistic este modalitatea cea mai adecvată pentru a reda o concepție organică care nu putea fi totuşi analizată sistematic.

Spengler îi menționează adesea pe G. W. F. Hegel, pe Goethe, pe Nietzsche (numind astfel trei dintre cei mai creativi scriitori germani) dar şi pe alții ca şi predecesori sau surse de influență intelectuală. Autorul îşi justifică puternica tendință anti-raționalistă prin referire la aceşti trei filosofi.

Deşi teza centrală a lui Spengler diferă radical de teza lui Hegel (care concepea istoria universală ca o evoluție rațională şi graduală a spiritului) asemănarea dintre cei doi scriitori rezidă în tendința de a realiza analogii între stadiile din evoluția fiecărei culturi. O altă asemănare constă în aceea că, pentru exemplificarea teoriei, ambii fac referi frecvente la exemple concrete.

Includerea lui Goethe împreună cu Nietzsche ca şi surse de influență este neobişnuită, dat fiind că este vorba despre scriitori cu viziuni opuse, însă Spengler realizează o fuziune neobişnuită între elementele care-i susțin propia teorie.

De la Goethe, Spengler a preluat ideea „fenomenului originar" pe care o va aplica fenomenului istoric şi celui cultural, definind cultura drept „fenomen originar al oricărei istorii universale, trecute şi viitoare".

Spengler a fost de asemenea un discipol al lui W. Dilthey, promovând o filosofie a vieții; a operat cu distincția introdusă de Dilthey între natură şi istorie, „a adoptat metoda inspirată din acest model de interpretare a lumii (a comprehensiunii) adică studiul fenomenului istoric prin angajarea trăirii acestuia cu sufletul, cu sentimentul,

cu intuiția, cu mijloace care se apropie mai mult de artă decât cu cele specifice ştiințelor naturii". (Mihai Macovei)

Pe lângă adoptarea stilului aforistic, influența lui Nietzsche asupra lui Spengler s-a exercitat şi în sensul „înțelegerii stilului unei culturi". Mai exact, este vorba despre caracterizarea culturii occidentale ca fiind „faustică", spre deosebire de cultura antică, o expresie a spiritului „apollinic". Spengler concepe „fausticul" în termeni asemănători acelora în care Nietzsche concepea „dionisiacul", şi anume fausticul ca simbol al spațiului infinit şi al „beției legată de dimensiunile acestuia".

Morfologia culturii concepută de Spengler a dus la transformarea istoriei din „trecut" în „destin", considerând că fiecare cultură este purtătoarea unei esențe a cărei revelare este inevitabilă.

Spengler distinge între ideea unei culturi (care se constituie din suma posibilităților sale interne) şi fenomenul ei sensibil (imaginea istorică, realizarea ei desăvârşită). Istoria unei culturi se constituie din realizarea progresivă a posibilităților latente, în timp ce desăvârşirea acestor posibilități echivalează cu civilizația.

La baza teoriei lui Spengler stă conceperea evoluției culturii în termeni asemănători cu evoluția unui organism biologic; în concepția lui Spengler fiecare cultură urmează logica organică a unei ființe vii, logică pe care Spengler o numeşte destin. Naşterea, copilăria, tinerețea, maturitatea şi bătrânețea sunt stadii identificabile atât în evoluția culturii cât şi în cea a unui organism biologic iar ciclurile naturii se pot regăsi şi în evoluția fiecărei culturi. Această concepție constituie „morfologia ciclică a culturii".

Sintetizând, morfologia ciclică a culturii este rezumată de Spengler în următorul pasaj: „Eu văd în istoria universală imaginea unei veşnice formări şi transformări, a unei deveniri şi a unei pieiri miraculoase a formelor organice".

Potrivit lui Spengler, conceptul de istorie universală ar constitui o exagerare, „rezultat al organizării nemăsurate a istoricilor occidentali". Autorul consideră că gânditorul occidental este centrat exclusiv pe spațiul cultural propriu, ignorând celelalte culturi.

Spengler a respins ideea că o cultură în curs de dezvoltare ar împrumuta sau integra sisteme sau valori din trecut, cel puțin nu în sensul în care acestea funcționau anterior. Spre exemplu, grecii au împrumutat concepte matematice de la egipteni, dar cu un sens transformat. Fiecare cultură a avut spațiul propriu de dezvoltare, iar cursul de dezvoltare pe care l-a urmat fiecare cultură a fost determinat de factori precum spațiul fizic, vecinii. Aceasta, împreună cu localizarea în timp şi cu populația specifică fiecărei culturi determină formarea unui organism social distinct de toate celelalte, într-un mod asemănător felului în care o specie de plantă este diferită de toate celelalte specii. Autorul este de părere că modelul fiecărei culturi poate fi descris prin analiza artei, a muzicii şi a arhitecturii fiecărei culturi în parte şi prin descoperirea analogiilor.

Spengler a propus în *Declinul Occidentului* metoda morfologică ca metodă în măsură să descrie raporturile dintre diferitele manifestări ale finței istorice.

Impactul lui Spengler asupra contemporanilor săi a fost puternic, dar de scurtă durată.

**Nicholas John Spykman** (1893-1943), olandez prin origine, profesor de drept la Universitatea Yale, unde a ocupat şi postul de director al prestigiosului Institut de Studii Internaţionale, a fost cooptat în „echipa creierelor" din al treilea mandat al preşedintelui Roosevelt. Realizările lui Spykman în domeniul geopoliticii, în timpul celui de-al doilea război mondial el a fost şi consultant al preşedintelui american, s-au înscris pe linia de interes crescândă acordată acestei discipline în S.U.A. Motivul principal al acelor preocupări a fost direct legat de ideile şi concepţiile şcolii geopolitice germane. Cu toate că geografi celebri, precum Isaiah Bowman, s-au delimitat de concepţiile şi viziunile care fuseseră dezvoltate de echipa Haushofer, membri ai cercurilor academice şi de la nivelul decizional al Statelor Unite au conştientizat importanţa şi utilitatea acestei maniere de analiză a realităţilor internaţionale.

În acel context fertil adoptării viziunii geopolitice, Nicholas Spykman a publicat prima sa lucrare majoră, *America's Strategy în World Politics*, New York, 1942. Adevărat manual de strategie pentru politicienii americani, cartea lui Spykman a distrus mituri nocive, dar tradiţionale mentalităţii americane, dar a oferit în schimb instrumentele metodologice şi a deschis o perspectivă clară asupra rolului care trebuia să şi-l asume S.U.A în perioada postbelică. Spykman a demonstrat că S.U.A. nu pot încerca să rămână nicicând departe de evenimentele din Eurasia, deoarece se află mult mai aproape de acea imensă întindere terestră, decât fusese perceput până atunci. El a nuanţat şi dihotomia puterii terestre, puterii maritime, subliniind natura duală a Germaniei, în care se găseau forţe şi tendinţe propensive ambelor structuri politico-geografice. Spykman a identificat trei centre cu potenţial real de putere în plan mondial: America de Nord, litoralul european şi zona eurasiatică a Extremului Orient. Pericolul principal şi imediat atunci era ca ultimele două să fie unificate printr-o victorie a Axei germano-japoneze. Ca atare, interesele S.U.A. deveneau, pe termen lung, aceleaşi cu ale Angliei. Chiar dacă ultima urma să renunţe şi să îşi reajusteze imperiul colonial. Un al patrulea centru potenţial de putere îl reprezenta India - însă ascensiunea acesteia într-o poziţie „cinetică" de putere nu avea un viitor cognoscibil ca reper temporal.

În a doua sa lucrare majoră, *The Geography of Peace*, publicată postum în 1944, Spykman a elaborat o analiză de perspectivă pe termen mediu a configurărilor geopolitice postbelice. S.U.A. trebuiau să îşi asume rolul primordial în spaţiul periferic-exterior, numit de el Rimland. Cooperarea cu Marea Britanie urma să fie dezvoltată într-o alianţă largă, care să cuprindă naţiunile maritime vest-europene, şi obligatoriu Germania şi Japonia. Spykman a anticipat dominarea Hearland-ului de către Rusia şi China, soluţia propusă de el fiind a păstrării celor două într-un sistem de cooperare. El a considerat că pentru un interval de timp mediu, chiar lung, cele două puteri din Hearland urmau să păstreze şi să dezvolte un potenţial de aversiune şi chiar conflictual faţă de statele din Rimland. Acestea puteau să contracareze puterea Heartland-ului printr-o strategie de încercuire periferică a Eurasiei. Aceasta a şi fost concepţia strategică, containment, dezvoltată de S.U.A. în timpul războiului rece.

**Iosif Vissarionovici Stalin**, născut Ioseb Djugaşvili (21 decembrie 1879 – 5 martie 1953) a fost un revoluționar bolşevic şi conducător politic sovietic. Stalin a devenit Secretar General al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice în 1922 în urma morții lui Vladimir Ilici Lenin, câştigând în anii deceniului al treilea lupta pentru putere cu Lev Troțki şi consolidându-şi pe deplin autoritatea odată cu Marea Epurare, o perioadă de represiune cruntă al cărei apogeu a fost atins în 1937. Stalin a rămas la putere pe tot parcursul celui de-al doilea război mondial, şi după încheierea acestuia, până la moartea sa. Regimul său de ideologie marxist-leninistă este adeseori numit stalinism.

Sub Stalin, care a înlocuit Noua Politică Economică (NEP) cu planurile cincinale (introduse în 1928) şi agricultura individuală cu agricultura cooperatistă, Uniunea Sovietică a fost transformată dintr-o societate țărănească într-o mare putere industrială mondială la sfârşitul celui de-al patrulea deceniu. Agricultura sovietică, care a fost exploatată pentru finanțarea industrializării, a continuat să fie subdezvoltată pe toată durata deceniului. Colectivizarea a trebuit sa facă față opoziției generalizate a chiaburilor, în fapt cei mai harnici şi gospodari oameni ai satelor, având ca rezultat o luptă înverşunată a multor țărani împotriva autorităților. În acest timp, Stalin a argumentat că fracționismul Partidului Comunist aflat la putere ar putea slăbi Uniunea Sovietică în fața inamicilor externi. Pe durata deceniului al patrulea, el practic a eliminat opoziția politică prin intermediul sistemului foarte dur al *exilului intern* (*vezi Gulag*) şi prin execuții, iar prin asigurarea de beneficii anumitor segmente ale populației, a câştigat sprijinul sau cooperarea lor cu regimul.

O victorie greu cucerită în Marele Război pentru Apărarea Patriei, 1941–1945 (care a fost posibilă cel puțin parțial datorită capacităților de producție ridicate în timpul industrializării forțate), a pus temelia pentru formarea Pactului de la Varşovia şi a consfințit poziția URSS drept una dintre cele două superputeri mondiale dominante, poziție pe care a menținut-o pentru aproape patru decenii după moartea lui Stalin (din 1953). Cu toate acestea, generațiile de conducători care au urmat au repudiat stalinismul. Succesorul lui Stalin şi prim-secretar al partidului, Nikita Hruşciov, a denunțat folosirea represiunii în masă şi cultul personalității (în 1956)

Stalin a avut foarte puține contribuții la teoria comunistă (sau mai bine zis, marxist-leninistă), dar cele câteva pe care le-a făcut au fost acceptate pe timpul vieții sale de către toți cercetătorii sovietici din domeniul ştiințelor politice.

În 1936, Stalin a enunțat că societatea sovietică este formată din două clase sociale neantagoniste: muncitorii şi țăranii colhoznici. Acestea corespundeau la două forme diferite de proprietate asupra mijloacelor de producție care existau în Uniunea Sovietică: proprietatea de stat (pentru muncitori) şi proprietatea colectivă (pentru țărănime). În plus, Stalin a distins pătura socială a intelectualilor. Conceptul "claselor neantagoniste" a fost în întregime nou în teoria leninistă.

Stalin şi sprijinitorii săi, în timpul guvernării sale şi de atunci până azi, au subliniat ideea că socialismul poate fi construit şi consolidat într-o singură țară, chiar într-una subdezvoltată cum era Rusia la începutul secolului.

**Hippolyte Taine** (1828-1893). Provenind dintr-o familie, relativ înstărită, de fabricanți de pânză din departamentul Ardennes din Franța, Hippolyte Adolphe Taine şi-a făcut studiile la Liceul Condorcet din Paris şi apoi, începând din 1848 la Şcoala Normală Superioară din Paris fiind un student de excepție. A fost coleg de facultate, printre alții cu Francisque Sarcey şi Edmond About. Fiind însă foarte încăpățânat, în 1851, când trebuie să abolve facultatea, a căzut, din cauza atitudinii sale, în prima sesiune, examenul de diplomă cu specializarea în filozofie.
Deşi era de formație literară, Taine a adoptat ideile pozitiviste et scientiste care începeau să apară la acea epocă. După ce şi-a susținut teza de doctorat despre fabulele lui La Fontaine, el publică, în 1855 prima sa lucrare de amloare ‘’Călătorie în Munții Pirenei (Voyage aux Pyrénées). În continuare scrie numeroase articole cu subiecte din domeniul filozofiei, literaturii şi istoriei pentru cele mai importante reviste ştiințifice din Franța: *Revue des Deux Mondes* şi *Journal des Débats*.
Angajându-se ca profesor la Nevers şi la Poitiers, are o performanță nesatisfăcătoare şi este transferat, în dizgrație, la Besançon. În aceste condiții cere să i se acorde un concediu neplătit şi, în 1863 publică *Istoria literaturii engleze* (Histoire de la littérature anglaise) în 5 volume. Succesul imens al acestei lucrări îi permite să se întrețină din scrierile sale. În plus, a fost numit profesor la Şcoala Națională Superioară de Arte Frumoase (École nationale supérieure des beaux-arts) şi la Şcoala Specială Militară de la Saint-Cyr (École spéciale militaire de Saint-Cyr). În 1871 este chiar invitat să predea la Oxford iar apoi, în 1878 este ales membru al Academiei Franceze.
Cele mai importante lucrări: *e personis platonicis* (1853) *La Fontaine et ses fables* (La Fontaine şi fabulele sale) (1853 et 1861) *Voyage aux eaux des Pyrénées* (Călătorie în stațiunile balneare din Pirenei) (1855 et 1858) *Essai sur Tite-Live* (Esseu despre Tit-Liviu (1856) *Les Philosophes classiques du XIXe siècle en France* (1857 et 1868) *Essais de critique et d'histoire* (1858 et 1882) *Histoire de la littérature anglaise* (1864) *Philosophie de l'art* (1865 et 1882) *Nouveaux essais de critique et d'histoire* (1865 et 1901) *Voyage en Italie* (1866) *Note sur Paris. Vie et opinions de M. Frédéric-Thomas Graindorge* (1867) *De l'intelligence* (Despre inteligență) - 1870 *Un séjour en France de 1792* à 1795 *Notes sur l'Angleterre* (1872) *Les origines de la France contemporaine*:

- *L'ancien régime* (1875)
- *La révolution : I – l'anarchie* (1878)
- *La révolution : II – La conquête jacobine* (1881)
- *La révolution : III – Le gouvernement révolutionnaire* (1883)
- *Le régime moderne* (1890-1893)

*Derniers essais de critique et d'histoire* (1894) *Carnets de voyage, notes sur la province* (1863-1865 et 1897) *Etienne Mayran* (1910), fragments *H. Taine, sa vie et sa correspondance* (1903-1907).

**Pierre Teilhard de Chardin** (1 mai 1881, Clermont-Ferrand - 10 aprilie 1955, New York) geolog, paleontolog, fizician, antropolog şi teolog din sec. XX care a încercat să combine teoria evoluţionistă cu creştinismul. A făcut parte din ordinul iezuit.
A studiat iniţial geologia, fizica şi chimia. Din 1908 până în 1912 a studiat teologia în Hastings (Sussex, Marea Britanie). A fost hirotonit preot la 24 august 1911, la vârsta de 30 de ani.
În anul 1926 a intrat în conflict cu Sfântul Oficiu, ceea ce a atras suspedarea sa de la catedra din Franţa. Următorii 20 de ani i-a petrecut în China, unde a descoperit „Omul de Peking”, un strămoş al omului modern. Principala sa lucrare, *Le phénomène humain* nu a fost publicată în timpul vieţii din cauză că autorităţile ecleziastice au tărăgănat acordarea unui imprimatur („să fie publicat”), iar fără „imprimatur” Theilhard de Chardin a refuzat să-şi publice lucrarea.
**Alexis de Tocqueville** (1805 — 1859). Autor de referinţă în ştiinţele sociale, frecvent invocat dar imposibil de clasat—filozof, moralist, istoric, gânditor politic şi (proto)sociolog în acelaşi timp—Alexis de Tocqueville, jurist de formaţie, om politic şi diplomat, este cea mai complexă personalitate liberală franceză din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Născut într-o ilustră familie aristocratică, strănepot al lui Malesherbes şi nepot al lui Chateaubriand, Tocqueville îşi dezvoltă demersul intelectual ca o interogaţie asupra fundamentelor şi semnificaţiilor unui fenomen pe care îl consideră definitoriu pentru epoca modernă: progresul egalităţii condiţiilor sau al democraţiei.
De altfel, această interogaţie constituie adevăratul motiv care îl determină să facă, între anii 1831-1832, o călătorie în Statele Unite ale Americii, ţara în care - va scrie mai târziu - democraţia pare să-şi fi atins „limitele naturale”. Oficial însă, el şi colegul său de la tribunalul din Versailles, Gustave de Beaumont, au sarcina de a studia sistemul penitenciar american asupra căruia cei doi publică, în 1833, la întoarcerea în Franţa, lucrarea *Despre sistemul penitenciar în Statele Unite şi despre aplicarea sa*. Abia în anul următor însă, când Tocqueville publică primul volum din opera sa fondatoare, *Despre democraţie în America*, întreaga semnificaţie a experienţei americane prinde contur. Cartea se bucură de un succes imediat şi îi aduce autorului titlul de cavaler al legiunii de onoare (1837), alegerea în Academia de ştiinţe morale şi politice (1838) şi, după publicarea celui de-al doilea volum în 1840, alegerea în Academia franceză (1841). Concomitent, Tocqueville începe o carieră politică, dar activitatea sa de om politic nu va egala succesul său ca literat. Din 1839 şi până în 1849 este deputat din partea departamentului Manche în Adunarea Naţională unde susţine poziţiile aboliţioniste şi în favoarea liberului schimb, acordând în acelaşi timp o mare atenţie chestiunii colonizării Algeriei, episod care i-a făcut pe unii exegeţi să-l considere unul dintre teoreticienii colonialismului. În urma Revoluţiei din februarie 1848, Tocqueville este ministru de externe în guvernul provizoriu din iunie şi până în octombrie 1848. Lovitura de stat din 2 decembrie 1851, prin care Ludovic Bonaparte pune capăt Republicii a III-a, îl plasează în grupul de parlamentari de opoziţie care se reunesc în faţa primăriei celui de-al X-lea

arondisment al capitalei franceze. Arestat, încarcerat şi apoi eliberat, Tocqueville se retrage la castelul său unde începe redactarea unei originale lucrări istorice consacrată Revoluției franceze, rămasă însă neterminată - *Vechiul regim şi Revoluția*.
Istoria politică modernă este înțeleasă de Tocqueville ca o tendință generală, continuă şi inevitabilă spre egalitatea condițiilor sau democratizare. Dar, spre deosebire de optimismul altor gânditori liberali francezi, el trăieşte o „spaimă religioasă" în fața acestui fenomen, căruia îi constată, pe de o parte, caracterul ineluctabil - contestat de cercurile conservatoare din care provine - iar pe de altă parte, îi subliniază neajunsurile şi pericolele. Ce presupune, pe scurt, această tendință a societăților moderne ? Egalitatea condițiilor înseamnă, mai întâi, instaurarea unei egalități de drept între indivizi în locul unei jurisprudențe distincte pentru fiecare stare sau ordin, cum se întâmpla în Vechiul Regim; în al doilea rând, egalitatea condițiilor înseamnă mobilitate socială potențială ca urmare a abandonării principiului eredității; în sfârşit, egalitatea condițiilor înseamnă o puternică şi continuă aspirație spre egalitate ce ia locul viziunii ierarhice tradiționale asupra societății. Însă egalitatea condițiilor nu semnifică şi dispariția diferențelor şi inegalităților economice şi sociale dintre indivizi; de fapt, spune Tocqueville, principiul democratic impune o egalitate imaginară în ciuda inegalității reale dintre aceştia. Or, acest refuz al inegalității în societățile moderne prezintă un pericol: cu cât se cred şi se doresc mai egali, cu atât indivizii din societatea democratică sunt, în mod paradoxal, mai slabi, mai izolați, mai dependenți căci, dacă fiecare este la fel de bun ca oricare altul, singurul arbitru şi criteriu al adevărului acceptabil tuturor trebuie găsit în exteriorul fiecăruia, şi anume, în judecata opiniei publice sau în judecata celor mai mulți (cazul democrației americane) ori în delegarea unor puteri asfixiante administrației publice centrale (cazul Franței). Această constatare îl determină pe Tocqueville să se întrebe dacă egalitatea e compatibilă cu celălalt principiu fundamental al democrației, adesea ignorat, libertatea, iar răspunsul e categoric negativ: sporirea egalității se face întotdeauna în detrimentul libertății. O soluție posibilă la paradox sugerată de Tocqueville constă în restaurarea corpurilor intermediare existente înainte de Revoluție (parlamente locale, asociații civice şi politice etc). Acestea ar permite individului izolat să reziste autorității centrale şi „imperiului moral al majorității". Numai un atare aranjament instituțional ar putea atenua tendința irezistibilă către un nou despotism, a cărui trăsătură definitorie e blândețea - şi a cărui imagine este schițată profetic de Tocqueville la finalul reflecțiilor sale din *Despre democrație* - o sinteză între conformismul opiniei publice şi centralismul birocratic, adică între ceea ce gânditorul francez identifică ca fiind, în epocă, specificul democrației americane şi a celei franceze:

> Deasupra acestora se ridică o putere imensă şi tutelară care se însărcinează singură de a le asigura fericirea şi de a veghea asupra sorții lor. Este absolut, prevăzător, regulat şi blând. Ar semăna autorității paternale, dacă, ca aceasta, ar avea ca obiect pregătirea oamenilor pentru vârsta maturității, însă

el nu caută decât să-i fixeze irevocabil în copilărie; doreşte ca cetăţenii să se bucure cu condiţia ca ei să nu se gândească decât la a se bucura. Lucrează de bunăvoie la fericirea lor, dar doreşte să fie singurul ei agent şi arbitru; veghează la securitatea lor, prevede şi le asigură nevoile, le uşurează plăcerile, le conduce principalele afaceri, le dirijează industria, le reglementează succesiunile, le împarte moştenirile; nu le-ar putea lua în întregime necazul de a gândi şi osteneala de a trăi?

**Sfântul Toma de Aquino** (aprox. 1225, Aquino, Italia - 7 martie 1274, Fossanova), călugăr dominican, teolog, filosof, doctor al Bisericii

Sf. Toma din Aquino, s-a născut la începutul anului 1225 în castelul Roccasecca, aproape de Napoli, fiind al şaptelea fiu al contelui Landulf din marea casă feudală Aquino. La vârsta de 5 ani, Toma a fost trimis de tatăl său la mănăstirea benedictină de la Monte Cassino. După nouă ani de studii elementare şi-a întrerupt educaţia atunci când mânăstirea a fost ocupată de trupe în cursul unui conflict dintre papă şi împăratul romano-german. A fost trimis la Universitatea din Napoli; acolo a studiat cele şapte arte liberale ale gramaticii, logicii, retoricii, aritmeticii, geometriei, muzicii şi astronomiei.

Îşi începe educaţia în filosofie odată cu studiul „artelor” logicii şi astronomiei: citeşte tratatele logice ale lui Aristotel şi comentariile învăţaţilor ulteriori şi este familiarizat cu lucrările ştiinţifice şi cosmologice ale lui Aristotel de către un profesor numit Peter din Irlanda.

În 1244, Toma devine călugăr dominican, spre marea supărare a familiei, care aştepta cu nerăbdare ca el să ajungă monah şi abate benedictin. Tatăl lui Toma murise, însă restul familiei şi-a manifestat atât de limpede supărarea, încât dominicanii au decis să-l trimită la Paris, pentru mai multă siguranţă. Pe drumul într-acolo, este răpit de fraţii săi mai mari şi închis mai mult de un an în castelul de la Roccasecca. Câtă vreme a fost închis, Toma a scris două mici tratate de logică formală: un manual de greşeli care pot apărea în exemplele de raţionamente standard şi un fragment asupra propoziţiilor modale.

La câtva timp după ce a fost eliberat din celula sa, Toma a plecat la şcoala dominicană de la Köln, unde a studiat din 1248 până în 1252 cu Albertus Magnus. Sub influenţa lui, Toma a învăţat să aprecieze geniul enciclopedic al lui Aristotel, ale cărui lucrări complete deveniseră abia cu puţin timp înainte disponibile în traducere latină.

Era un elev tăcut şi meditativ, avea o constituţie masivă, era lent în mişcări şi imperturbabil de calm; colegii îl tachinau spunându-i „Bou Taciturn” însă erau plini de admiraţie pentru notiţele lui. *Acest bou taciturn va umple întreaga lume cu mugetul său* a spus Albertus.

În 1252, avea 27 de ani, era de doi ani preot, însă prea tânăr, după standardele vremii pentru a începe studiile avansate. Albertus l-a convins pe Magistrul General al dominicanilor de excepţionala capacitate a lui Toma, care a fost trimis la Paris spre a

obține bacalaureatul canonic şi spre a începe să țină cursuri teologice apte de a-l califica pentru titlul de licențiat canonic.
În 1256, a căpătat titlul de Magistru şi preia catedra de teologie iar în 1259 pleacă pentru şase ani în Italia. Cea mai importantă realizare a primei părți din acest sejur italian a fost ducerea la bun sfârşit a unei lucrări începute la Paris: *Summa contra Gentiles*. Toma a fost luat în slujba papei Urban al IV-lea ca scriitor de rugăciuni şi imnuri. În 1265, după moartea papei Urban, d'Aquino a fost trimis la Roma pentru a deschide o şcoală dominicană. În 1268, a fost trimis înapoi la catedra pe care o deținuse la Paris.
În timp ce ținea liturghia la 6 decembrie 1273, a avut o experiență misterioasă, pe care unii au interpretat-o drept viziune, iar alții ca o prăbuşire mentală, care a pus capăt întregii sale activități de savant. Nu a mai scris sau dictat niciodată nimic, iar când secretarul său l-a îndemnat să-şi continue lucrul la *Summa*, a răspuns: *Nu pot, pentru că tot ceea ce am scris mi se pare că sunt paie.*
În 1274, a fost convocat să participe la o întrunire, solicitată de papa Grigore al X-lea privind reconcilierea bisericilor greacă şi latină; deşi cu sănătatea şubredă a pornit în călătorie, însă o rană căpătată accidental la cap l-a forțat să se oprească la castelul nepoatei sale, aproape de Fossanova. După câteva săptămâni a fost transportat la o mănăstire cisterciană din vecinătate, unde a murit la 7 martie 1274. Procesul canonizării lui Toma a fost început de papa Ioan al XXII-lea în 1316 şi a fost declarat sfânt la 21 iulie 1323.
*Summa theologiae* (Summa teologică) este rodul unor preocupări constante a lui Toma de a da expresie unei cerințe pedagogice fundamentale: prezentarea organică şi sistematică a cunoştințelor. Formele de predare universitară existente, constând în explicarea textelor şi întrebările disputate, nu ofereau o percepție sinoptică şi riguroasă asupra problemelor şi mai ales nu evidențiau dimensiunea organică a apariției şi dezvoltării lor. Nu lăsau să se întrevadă, cum şi-ar fi dorit Toma, un plan divin. Conțineau, în schimb, o serie de inutilități şi expuneri excesiv de lungi. Prin ceea ce a rezultat, Summa este în primul rând o expunere sistematică, concisă şi globală a tuturor problemelor teologice, în acord cu nivelul de înțelegere al studenților vremii. Toma reuşeşte, spre deosebire de oricare alt gânditor al generației sale, să absoarbă şi să pună alături, într-o expunere enciclopedică, toate întrebările şi răspunsurile care puteau fi luate în seamă la vremea sa. Ceea ce obține este nu numai un grad mare de sinteză dar mai ales un nivel de completitudine niciodată atins de la Aristotel.
Planul de lucru al lucrării este unul monumental, comparabil, ca semnificație, cu arhitectura catedralelor gotice. O comparație destul de „romantică”, după părerea lui M.D.Chenu, care constată că planul de lucru al Summei conține mai degrabă un scenariu neoplatonic. Tratatul este astfel construit încât să respecte scenariul plotinian al lumii ca emanație divină: prima parte vorbeşte despre Dumnezeu ca principiu, partea a doua tratează despre Dumnezeu ca scop final şi Hristos ca partener al

omenirii pe traseul de întoarcere la Dumnezeu, iar a treia parte studiază contextul creştin al acestei reîntoarceri: iubirea divină, istoria şi contingenţa.

Planul lucrării se prezintă sub forma unor probleme sau întrebări, sistematizate după criteriile menţionate, având următoarea structură: “Prima pars” conţine 119 probleme şi expune doctrina sacră sau studiul despre Dumnezeu ca principiu al fiinţei, precum şi ierarhia divină şi doctrina creaţiei. “Secunda pars” (303 probleme) tratează omul în relaţia sa cu Dumnezeu şi se ocupă de scopul omului, acţiunile umane, pasiuni şi obiceiuri, vicii şi păcate, legislaţie şi graţia divină. O a doua diviziune a părţii secunde trece la probleme cum ar fi credinţa, speranţa, prudenţa, temperanţa, minunile. În fine, “Tertia pars” (90 probleme, plus un supliment de alte 99) tratează despre întrupare, despre viaţa lui Hristos, sacramente, botez, Euharistie, penitenţă, căsnicie.

Prin intelectul natural este însă posibilă înţelegerea faptului că Dumnezeu există în calitate de cauză primă şi finală a substanţelor create, pe calea cunoaşterii graduale a esenţei fiindurilor. Dată fiind distincţia, în lucruri, dintre fiinţă şi esenţă, putem spune că lucrurile naturale nu-şi conţin raţiunea suficientă a propriei lor existenţe (esenţa nu include niciodată existenţa lucrurilor). Toate câte au existenţă şi-o primesc de la altceva. Este deci imposibil ca prin cunoaşterea senzorială a lucrurilor să avem acces direct la raţiunea lor suficientă. În plus, aşa cum se află el acum, intelectul uman nu poate să înţeleagă nici măcar substanţele create imateriale, cu atât mai puţin esenţa substanţei increate. Nu Dumnezeu este obiect prim al cunoaşterii noastre, ci creaturile Sale, deci „quidditatea” lucrurilor materiale; de la acestea trebuie să pornim. Fiinţa lui Dumnezeu nu ne este nici accesibilă senzorial nici evidentă prin natura conceptelor pe care intelectul le abstrage din senzaţii. Natura gândirii noastre nu are acces direct la fiinţa infinită. Este necesar un efort prin care intelectul să interogheze experienţa, să cunoască esenţa pentru a deduce existenţa fiinţei infinite din esenţele lucrurilor naturale.

În cele două Summe se găsesc cinci „căi” ale argumentării existenţei lui Dumnezeu, cinci probe construite pe o schemă similară care pornesc de la evidenţe empirice şi ajung la afirmarea fiinţei absolute. Nu este vorba deci de o analiză conceptuală, în plan pur logic, ci de argumente care pornesc de la existenţe percepute şi ajung la o existenţă inferată, adică de argumente în plan ontologic.

- Prima cale (proba mişcării). Este de domeniul evidenţei sensibile faptul că există în lume lucruri care se mişcă. Dar orice lucru aflat în mişcare are în potenţă scopul mişcării sale, cauza actualizării acestei potenţe fiind un alt lucru, aflat deja în act, care îl animă pe cel dintâi. Căci este imposibil ca un lucru să fie propriul său principiu activ, adică să se afle simultan în act şi în potenţă. Dacă orice lucru aflat în mişcare trebuie să aibă ca principiu al mişcării sale un alt lucru, înseamnă că şi acest al doilea lucru trebuie să îşi aibă cauza sa de mişcare, etc. Această serie nu poate continua la infinit, trebuind să aibă un termen prim. Este deci necesar să existe un motor prim, nemişcat la rândul său; acest motor prim este Dumnezeu.

- A doua cale (a cauzei eficiente). Experiența ne arată că există în natură o ordine a cauzelor eficiente. Nici un lucru nu poate fi propria sa cauză eficientă, căci şi-ar fi anterior sieşi, ceea ce este absurd. Deci fiecare cauză eficientă este cauzată de o alta, în serie. Dar seria cauzelor eficiente nu poate continua la infinit, căci astfel, neexistând o cauză primă, n-ar mai exista nici cauze intermediare şi nici cauză ultimă, ceea ce este fals. Trebuie deci să admitem existența unei cauze prime eficiente, căreia noi îi spunem Dumnezeu.
- A treia cale (proba posibilității şi necesității). Găsim în natură lucruri generate şi corupte despre care spunem că pot să fie sau să nu fie (sunt contingente). Acestea nu pot să ființeze permanent, căci vine un moment când ceea ce este posibil să nu fie, nu este. Deci, dacă orice poate să nu fie, a existat un moment în care nimic nu a ființat. Dacă este adevărat, atunci nici în momentul de față nimic nu ar exista, căci ceea ce nu există nu poate fi făcut să existe decât de către ceva existent dinainte. Prin urmare, dacă a existat un moment în care nimic nu ființa, ar fi fost imposibil ca ceva să înceapă să ființeze, deci în momentul de față nimic nu ar putea ființa, ceea ce este absurd. În concluzie, nu toate lucrurile sunt doar posibile, ci trebuie să existe ceva necesar . Dar un lucru necesar îşi are necesitatea cauzată din exterior sau prin sine. Lucrurile necesare cauzate din exterior ar trebui să constituie o serie infinită, ceea ce înseamnă că trebuie să postulăm existența unei ființe necesare prin sine şi cauză a necesității tuturor celorlalte. Această ființă este numită Dumnezeu.
- A patra cale (a gradelor de ființă). Există în lume lucruri mai mult sau mai puțin bune, adevărate, nobile, etc. Dar „mai mult” şi „mai puțin” se spune despre lucruri ca măsură a asemănării lor cu un termen de comparație maxim. Maximum-ul fiecărui gen este însă cauză pentru genul respectiv. Trebuie să existe ceva care este cauză pentru toate lucrurile în ce priveşte ființa, bunătatea lor sau orice altă perfecțiune; această cauză este numită Dumnezeu.
- A cincea cale (a armoniei). Vedem că lucrurile lipsite de inteligență acționează întotdeauna în acelaşi fel, conform unor reguli naturale. Aceasta înseamnă că ele au un scop, şi este limpede că acest scop nu este atins fortuit (căci nici mişcările lor nu sunt fortuite) ci mai degrabă conform unui plan. Căci nici o ființă lipsită de inteligență nu poate atinge un scop decât dacă este condusă de o altă ființă dotată cu inteligență şi înțelepciune. Trebuie deci să existe o ființă inteligentă prin care toate lucrurile naturale sunt îndreptate către scopul lor, ființă pe care o numim Dumnezeu.

După enumerarea celor cinci căi, Toma respinge, cu o ingeniozitate ieşită din comun, două argumente tradiționale împotriva existenței lui Dumnezeu. Primul dintre ele este formulat astfel: dintre două contrarii, dacă unul este infinit, celălalt ar fi anihilat; dar prin Dumnezeu înțelegem „bunătate infinită”. Deci, dacă Dumnezeu ar exista, nu ar mai putea exista răul. Dar răul există, deci Dumnezeu nu există. Toma răspunde pornind de la un citat din Sfântul Augustin: într-adevăr, „dacă Dumnezeu este binele

cel mai mare, El nu ar permite existența nici unui rău decât dacă omnipotența şi bunătatea sa ar voi să creeze bine până şi din rău”. Aşa trebuie înțeleasă bunătatea infinită a lui Dumnezeu: a permite existența răului pentru ca şi din el să facă Bine.

Rațiunea şi voința sunt legate prin faptul că etica presupune exercițiul liber al voinței. Voința este o facultate a sufletului, anume partea apetentă a sufletului rațional. Orice natură are o înclinație numită apetit sau poftă. Unele lucruri naturale acționează fără a judeca, cum sunt lucrurile materiale (pietrele), având înclinații necesare orientate spre autoconservare. Plantele, de exemplu, au asemenea înclinație. Animalele, pe de altă parte, au apetit natural pe care însă şi-l exercită fără judecată. Ele au o cogniție senzorială dedicată în întregime obținerii scopurilor conjuncturale, dependente de circumstanțele accidentale. Înclinația naturală şi percepția senzorială îi permit animalului să caute ceea ce i se potriveşte, să se îndepărteze de ceea ce îi dăunează şi să se opună obstacolelor.

Omul are în plus intelectul sau facultatea de judecare ce îi permite să acționeze independent de înclinația naturală sau instinct, orientându-se după rațiune. În acord cu rațiunea, situațiile particulare au un statut contingent. Dacă speciile inferioare (animalele) acționează în interiorul acestor situații contingente, în acord numai cu scopul imediat al conservării, omul poate înțelege caracterul contingent al conjuncturilor pe care le întâlneşte şi mai ales poate să le deosebească de scopul său final, obținerea fericirii (eudaimonia, la Aristotel, sau beatitudo, la Toma), adică vederea lui Dumnezeu.

În raport cu acest scop final care este natural şi necesar, orice situație concretă este contingentă şi poate dobândi, cel mult, statutul de mijloc în vederea scopului final. Astfel încât omul este singura ființă care se foloseşte de evenimentele particulare pentru a le transforma în obiecte ale unei alegeri libere a mijloacelor destinate atingerii scopului final. Toți agenții umani au, în mod necesar, acelaşi scop; ei trăiesc însă o viață particulară, se îndeletnicesc cu practici diferite, mai mult sau mai puțin virtuoase, făcând adesea greşeli în ce priveşte alegerea potrivită.

Voința sau apetitul intelectual este facultatea care alege întotdeauna lucrurile particulare care au fost înțelese de către intelectul teoretic. Din punct de vedere material, Binele este un act de voință, dar din punct de vedere formal el este un act rațional, deoarece rațiunea este cea care îndreaptă omul spre el. Rațiunea este deci cauza libertății de alegere deşi cea care alege este voința. Deşi nu este un act al rațiunii, actul propriu-zis al alegerii este rațional deoarece are loc sub îndrumarea acesteia. Libertatea voinței stă deci în natura omului iar Dumnezeu, în calitate de cauză primă, nu anulează libertatea ci dimpotrivă, o lasă să se manifeste deoarece cauza primă acționează asupra fiecărui lucru conform naturii sale. Natura omului este aceea de agent moral care alege liber să voiască ceea ce este rațional. E drept, puterea de alegere se limitează la mijloacele raționale ale atingerii scopului final (fericirea) întrucât omul nu-şi poate submina propria sa natură.

Astfel încât binele este obiectul apetitului intelectual (voința), ceea ce înseamnă că virtuțile morale sunt acele sentimente care sunt guvernate de rațiune în aşa fel încât

urmăresc binele. Ele sunt înțelese ca habitus-uri ce constituie caracterul, acele dispoziții stabile care, dorind binele, determină ființa umană să folosească virtutea intelectuală, adică prudența sau intelectul practic.

**Dimitri Trenin** este co-director pentru programele de politică externă la „Carnegie Center” de la Moscova. Centrul aparține lui „Carnegie Endowment for International Peace”, proeminenta organizație americană, de orientare liberală.

Dacă Alexandr Dugin este exponentul şcolii geopolitice ruse denumită a „expansionismului”, Dimitri Trenin ilustrează, dimpotrivă, curentul „pro-occidental”. Lucrarea lui Trenin - *The End of Eurasia: Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization* (Sfârşitul Eurasiei: Rusia între geopolitică şi globalizare”) - încearcă să formuleze un răspuns liberal (şi pro-occidental) la curentul viguros al „expansioniştilor”.

„The End of Eurasia” (Moscow, Carnegie Moscow Center, 2001, 338 pagini) se situează în descendența filosofică a unor geopoliticieni americani şi britanici ca Richard Pipes, Colin Gray, Paul Kennedy, Henry Kissinger sau Zbigniew Brzezinski. Teza lui Trenin - co-director la „Carnegie Center” din Moscova - este că rolul Rusiei în spațiul euroasiatic istoric s-a încheiat. Rusia trebuie să îşi dezvolte acum o identitate pur europeană, în rând cu țările occidentale. Alternativa la „occidentalizare” fiind destrămarea treptată a statului rus. Trenin descrie identitatea rusă ca fiind la mijlocul drumului între imperativele globalizării şi aspirațiile nostalgice după Eurasia.

Pentru a căpăta o identitate europeană, Rusia trebuie - în concepția lui Trenin - să purceadă la o serie întreagă de „ajustări” ale politicii sale interne şi, mai ales, externe. Ajustări diferențiate în funcție de zonele geopolitice.

În sud, Rusia trebuie să participe la o operă de „stabilitate”, prin reconstrucția Ceceniei, la împărțirea puterii în Dagestan, şi să inițieze un amplu program economic.

În Asia Centrală, în schimb, Trenin considera drept prioritară securitatea militară a Rusiei, mai degrabă decât stabilitatea politică. Autorul defineşte un „perimetru de securitate” al Rusiei, indispensabil în fața amenințărilor islamiste, care vin mai ales din Afganistan.

În Orientul Îndepărtat al Rusiei, Trenin considera că soluția constă în valorificarea enormelor resurse - mai ales energetice - pe fondul modernizării exploatării într-o regiune pe cât de vastă, pe atât de înapoiată. Mare parte din „End of Eurasia” se ocupă de aceste „ajustări” numite de Trenin „fațadele” Rusiei. Axioma doctrinei lui Trenin este, aşadar, retragerea Rusiei din rolul de lider, „ajustarea” politicii sale şi recunoaşterea rolului preponderent al Statelor Unite în Eurasia. Pentru care pledează, încă din 1997, Zbigniew Brzezinski. Trenin susține că Rusia trebuie să recunoască această „realitatea dură”, dacă doreşte să mai aibă un viitor. şi să se concentreze asupra rezolvării diferitelor probleme locale etnice, economice, politice sau teritoriale. Fără să mai viseze să joace un rol în Eurasia. Pentru că acest rol nu mai există practic.

Pentru a sintetiza concepția geopolitică a lui Dimitri Trenin, trebuie spus că acesta pare să aibă legatură mai mult cu „epoca Elțîn”, decât cu cea a lui Putin. Rusia, după Trenin, ar trebui să accepte un rol global mai mic, să continue politica de „retragere” din fața colosului american, şi să încerce să se integreze în spațiul occidental. Dacă vrea să supraviețuiască.

După trei secole de „expansionism” şi „imperialism” - susține Trenin - a intervenit inevitabilul declin al „imperiului”. Care nu se mai poate salva de la totala dezintegrare decât făurindu-şi o altă identitate. Aşa cum a reuşit, secolul trecut, Marea Britanie, fost mare imperiu colonial. Un exemplu care trebuie urmat şi de Rusia, crede Trenin.

**Lev Davidovici Troțki** (26 octombrie (stil vechi)/7 noiembrie (stil nou) 1879 - 21 august 1940), născut Lev Davidovici Bronstein, a fost un revoluționar bolşevic şi intelectual marxist. El a fost un politician influent la începuturile existenței Uniunii Sovietice, mai întâi Comisar al poporului pentru politica externă iar mai apoi ca fondator şi prim comandant al Armatei Roşii şi Comisar al poporului pentru apărare. A fost de asemenea membru fondator al Politburo-ului. În urma luptei pentru putere cu Iosif Vissarionovici Stalin din anii 1920, Troțki a fost dat afară din Partidul Comunist şi a fost deportat din Uniunea Sovietică. A fost în cele din urmă asasinat în Mexic de un agent sovietic. Ideile lui Troțki formează bazele teoriei comuniste cunoscute.

**Tucidide** cca 460-398 î.Hr., fiul lui Oloros) a fost un om politic şi istoric atenian, autor al unei vaste monografii asupra Războiului peloponesiac, desfăşurat între Atena (ajutată de Liga de la Delos) şi Sparta (împreună cu aliatele ei) în cea de-a doua jumătate a secolului V î.Hr.

Tucidide este implicat direct în evenimentele pe care le relatează, fiind strateg al Atenei. *Istoria Războiului peloponeziac* prezintă informații importante pe care autorul ni le oferă, dând în acelaşi timp dovadă de o superioară pătrundere şi de imparțialitate, ceea ce îl ridică în rândul celor mai de seamă reprezentanți ai istoriografiei din toate timpurile.

Tucidide este cunoscut pentru importantul său text istoric despre războiul peloponesiac, care spre deosebire de stilul povestirilor istorice de înainte, era structurat în ordine cronologică, subiectul fiind abordat direct. Ca fiu al lui Olorus, un aristocrat atenian, este posibil ca Tucidide să fi crescut în Tracia, unde familia sa avea o mină de aur. Când a început războiul dintre Atena şi Sparta, a realizat importanța acestuia şi şi-a planificat să menționeze progresul acestuia şi deznodământul. A fost numit unul dintre comandanții flotei, dar nu a fost strălucit ca strateg, nereuşind cucerirea oraşului Amfipolis. Pentru aceasta înfrângere a fost exilat 20 de ani.

Timpul însă a fost folosit cu înțelepciune. În timpul acestui exil, Tucidide a făcut cercetări şi a scris una dintre cele mai mari opere istorice ale antichității. Textul său cuprinde neînțelegerile dintre Atena şi Sparta dintre anii 431-421, până în 404.

Una dintre caracteristicile textului lui Tucidide este acuratețea. Atunci când datele pe care le deținea erau nesigure, a încercat să ocolească aceste porțiuni şi să redea

adevărul. Textul său însă a fost ignorat până în secolul al XIX-lea. Se bănuieşte că Tucidide a fost asasinat.

**Sun Tzu.** Deşi există mai multe variante asupra originilor lui Sun Tzu, conform unei biografii scrise de un istoric din secolul II î.e.n., Sun Tzu a fost un general care a trăit în statul Wu, în secolul VI î.e.n. Sun Tzu este celebru pentru opera sa *Arta Războiului*, considerată o lucrare definitorie de strategie şi tactică militară, în perioada de dinaintea prăbuşirii Chinei Imperiale.

Alcătuită din 13 capitole, lucrarea *Arta Războiului* este unul dintre cele mai celebre studii asupra strategiilor pentru obținerea succesului militar. Principiul fundamental al lui Sun Tzu este că „războiul se bazează pe viclenie”. El considera că „suprema artă a războiului constă în supunerea inamicului fără luptă”. Una dintre stratagemele sale subliniază importanța cunoaşterii inamicului: „Dacă îți cunoşti inamicul şi te cunoşti pe tine însuți, nu trebuie să te temi de rezultatul a o sută de bătălii. Dacă te cunoşti pe tine însuți, dar nu îți cunoşti inamicul, pentru fiecare victorie obținută vei suferi şi o înfrângere”.

În prezent, lucrarea sa şi-a găsit o nouă aplicare în zone fără nici o legătură cu scopul său inițial, de natură militară, fiind folosită ca ghid în afaceri, sport, diplomație şi chiar în arta întâlnirilor amoroase.

**Voltaire**, pe numele său adevărat **François-Marie Arouet**, (21 noiembrie 1694 la Paris - 30 mai 1778 la Paris), a fost un scriitor şi filozof al Iluminismului francez.

Ca fiu al unui notar avut, Voltaire a mers la colegiul iezuit *Louis-le-Grand*. Aici şi-a aflat spiritul său critic. Unchiul său l-a băgat în cercul ateilor, lucru care intra în contradicție cu ideologia Iluminismului timpuriu. La rugămintea tatălui său, a început în 1711 Dreptul, pe care nu avea să-l termine, interesat fiind mai mult de discuțiile intelectualilor, scriitorilor şi aristocraților, ce se desfăşurau în palate sau în cafenelele din Paris. Din pricina viziunilor sale neaprobatoare, pe care le redă în batjocură, a fost întemnițat în 1717 pentru unsprezece luni la Bastilia. Fiind amenințat de o nouă arestare în Franța, a petrecut un timp (din 1726 până în 1729) în Anglia. Acolo, el a fost influențat de empirismul lui John Locke Empirismus şi de nou-apărutul deism. În ale sale *Lettres philosophiques*, a detaliat liberalismul englez (1731).

Ca ateu şi francmason, Voltaire a practicat criticismul în fiecare formă a religiei instituționale, dar şi în neînțelegerile politice. El s-a autonumit *Theist*, un om încrezător în Dumnezeu, dar care a renunțat la creştinism. Când a fost emis un nou mandat de arestare pentru el în 1734, el a fugit în Lorena. Din 1734 până în 1748, a trăit cu prietena sa Gabrielle-Emilie du Chatelet-Lomont la Castelul Cirey în Champagne. Aici şi-a scris memoriile, tratate de ştiințe naturiste, istorie şi politică, dar şi opere dramatice şi poetice. Prin mijlocirea Madamei de Pompadour la curțile regale, Voltaire a fost numit istoriograf şi primit în Academia Franceză. Friedrich cel Mare, care aparținea el însuşi minților iluminate ale secolului XVIII, l-a luat cu el în 1750 la Potsdam, unde şi-a putut exprima credințele sale anticlericale şi unde a putut lucra la o istorie universală, a putut colabora la *Encyclopédie* a lui Denis Diderot şi unde a putut scrie primele articole pentru *Dictionnaire philosophique portatif*. Totuşi,

s-a ajuns la contradicții cu Friedrich al II-lea, aşa încât Voltaire să părăsească Potsdam în 1753. De corespondența cu Friedrich cel Mare a continuat să se îngrijească. În 1755 s-a stabilit lângă Geneva, unde şi-a petrecut pe proprietatea sa din *Ferney* ultimul deceniu ca „înțeleptul din *Ferney”*.
Voltaire a rămas celebru pentru ocara sa periculoasă. Când au fost îndepărtați jumătate din caii grajdurilor regale (motive economice), el a propus ironic, că ar fi fost mai bine să fi fost eliberați jumătate din măgarii de la curtea regală. Pe de altă parte a devenit cunoscut şi pentru toleranța sa. Astfel şi-a exprimat odată punctul său contradictoriu față de un adversar: *„Părerea dumneavoastră mi se pare respingătoare, dar m-aş lăsa omorât, pentru ca dumneavoastră să puteți să v-o exprimați”.* Concepția lui politică se întemeiază pe armonia dintre monarhi care dețin puterea politică şi filozofi care dețin înțelepciunea. De asemenea Voiltaire reprezintă spiritul cel mai înalt al epocii sale, doctrina sa stând la baza marii revoluții franceze. Voltaire a fost împreună cu Jean-Jacques Rousseau un inițiator al Revoluției franceze. Mari realizări îi sunt atribuite şi ca istoric iluminist. În *Dictionnaire philosophique* (1764) şi-a imaginat Senzualismul. Opere principale:

- *Œdipe* (1718)
- *Lettres philosophiques* (1731)
- *Le siècle de Louis XIV* (1751)
- *Poème sur le désastre de Lisbonne* (1756)
- *Essai sur les moeurs* (1756)
- *Candide* (1759)
- *Histoire de l'Empire de Russie sous Pierre le Grand* (1763)
- *Traité sur la tolerance* (1763)
- *Dictionnaire philosophique* (1764)
- *Zaïre*
- *Traité sur la tolérance*

**Maximilian Weber** ( 21 aprilie 1864 –14 iunie 1920) a fost un economist politic şi sociolog german, fiind considerat unul dintre fondatorii studiului modern al sociologiei şi administrării publice. El şi-a început cariera la Universitatea din Berlin, şi mai târziu a lucrat la Universitatea Freiburg, Universitatea din Heidelberg, Universitatea din Viena şi la Universitatea din Munchen. A fost o persoană influentă în politica germană contemporană, fiind unul dintre negociatorii Germaniei la Tratatul de la Versailles şi membru al comisiei însărcinate cu susținerea Constituției Weimar.
S-a ocupat în principal cu studiul sociologiei religiilor şi a guvernului, dar prin munca sa a adus contribuții şi în domeniul economiei.
Cea mai cunoscută lucrare a sa este eseul *Etica protestantă şi spiritul capitalismului*, lucrare care a fost piatra de temelie în studiile sale de sociologie a religiilor. În această lucrare, Weber a argumentat faptul că religia este una dintre cauzele cele mai

importante, care explică diferențele de dezvoltare dintre culturile Occidentale şi cele Orientale, şi a subliniat importanța protestantismului ascetic care a condus la naşterea capitalismului, a birocrației şi a statului rațional-legal din Vest.
Într-o altă lucrare importantă, *Politica, ca şi vocație*, Weber defineşte statul ca o entitate ce posedă monopolul asupra folosirii legitime a forței. Această idee a devenit o definiție fundamentală în studiul modern al ştiinței politice în tradiția occidentală. Cele mai cunoscute contribuții ale sale sunt cunoscute sub denumirea de *Tezele weberiene*.
**Ghennadi Andreevici Ziuganov** (născut pe 26 iunie 1944) este un politician rus, Prim-secretar al Partidului Comunist din Federația Rusă (din 1993), deputat în Duma de Stat (din 1995), membru al Adunării Parlamentare a Consiliului Europei (din 1996).
Ziuganov a început să predea matematica, dar în scurtă vreme s-a angajat în activitatea politică în regiunea Oriol în 1967. A devenit prim-secretar al Komsomolului local şi secretarul regional cu propaganda. A devenit un politician popular în regiune. Printre multele sale sarcini, Ziuganov s-a ocupat şi de organizarea a numeroase petreceri dansante şi baluri. Ca apparatcik de nădejde al partidului, a fost promovat în funcția de locțiitor al primului-secretar regional de partid.
A fost admis în 1978 la cursurile şcolii de elită de partid, Academia de Ştiințe Sociale, în 1983 primind gradul academic post-doctorat de доктор наук - *doctor nauk*. S-a reîntors în Oriol, unde a funcționat ca şef regional de partid pentru ideologie şi propagandă până în 1983. În 1983, s-a transferat în funcția de instructor al departamentului de propagandă al Partidului Comunist.
Ziuganov s-a remarcat prin criticile dure la adresa lui Mihail Gorbaciov şi a inițiativelor lui politice, *perestroika* şi *glasnost*. În deceniul al nouălea al secolului trecut, în timp ce partidul comunist se dezintegra, Ziuganov a trecut de partea conservatorilor, care luau atitudine făţişă împotriva reformelor gorbacioviste, care au dus până la urmă la prăbuşirea Uniunii Sovietice şi a Partidului Comunist.
*The Geography of Victory. Introduction to Russiaís Geopolitics* (dar şi cu My Russia, din 1997), publicată în 1999, editorul necunoscut, 319 pagini - ilustrează cel mai bine şcoala geopolitică a „civilizaționiştilor” ruşi. Din care face parte şi Nikolai Nartov („Geopolitika”, Moscow, Iuniți, 1999, 360 pagini).
Pentru Ziuganov - liderul „Partidului Comunist” din Rusia - statul rus trebuie să rămână un imperiu, în cadrul fostelor granițe ale URSS. Rusia, ca civilizație eurasiatică, nu trebuie - sub nici un motiv - să se amestece cu civilizația occidentală. Este interesant că un lider comunist de la Moscova - cu o mare popularitate printre ruşi - ajunge la aceeaşi concluzie ca şi filosoful neoconservatorilor americani, Samuel Huntington. În *The Geography of Victory*, Ziuganov îl citează pe Huntington afirmând că „un conflict major al lumii viitoare va fi mai degrabă unul al civilizațiilor, decât unul economic ori ideologic”.
După Ziuganov, Rusia are misiunea de a garanta echilibrul şi stabilitatea geopolitică mondială, amenințate de ambițiile occidentale. Disoluția imperiului sovietic nu-i dă

pace lui Ziuganov. El insistă că URSS a fost o formă geopolitică „naturală” a Rusiei „istorice”. În timp ce actualele granițe ruse sunt „artificiale”, impuse de Occident prin acțiuni subversive.

Ziuganov este influențat, în mare măsură, de teoriile unor autori ruşi mai vechi, ca Nikolai Danielevski, Konstantin Leontiev, Patr Savitski şi Nikolai Gumilev. De la Danielevski, Ziuganov a preluat ideea că Europa şi Rusia constituie două civilizaţii diferite, fapt care „provoacă o alienare (înstrăinare) a Europei de Rusia”. De la Leontiev, ideea că Rusia este un amestec unic de grupuri etnice, care au în comun misiunea de a „pacifica” spațiul Eurasiei. De la Savitski şi Gumilev, teoria că Rusia - fiind o civilizaţie unică, diferită de Europa, cu o locaţie unică - trebuie să rămână distantă faţă de civilizaţia occidentală, pentru a-şi putea păstra identitatea. Ziuganov insistă că Rusia are două misiuni civilizatoare: să-şi definească o „autarhie politico-economică” şi să constituie „Spațiul Larg”, în granițele sale naturale, prin care să asigure popoarelor o totală securitate.

De la Filofei - *Moscova este a treia Romă* - la Brejnev (suveranitatea limitată), Ziuganov crede că orice doctrină geopolitică privind Rusia trebuie să răspundă celor două scopuri mai sus expuse.

O altă dimensiune a filosofiei geopolitice a lui Ghenadi Ziuganov este accentul pus pe supremația militară a Rusiei. Ziuganov crede că doar capacitatea militară a Rusiei îi va putea prezerva prezența în Eurasia, permițându-i să reorganizeze zona conform intereselor şi scopurilor sale strategice. Ziuganov crede că doar revenirea statelor din „vecinătatea apropiată” (republicile ex-sovietice) în cadrul unei federații ruse, care să aibă granițele fostei URSS, acestea se vor putea apăra împotriva acțiunilor destabilizatoare ale Vestului. El propune diverse alianțe cu state asiatice sau musulmane, pentru a contrabalansa acțiunile occidentale în Eurasia.

Renaşterea gândirii geopolitice reprezintă unul dintre cele mai interesante fenomene din Rusia post-sovietică. „Liberalii”, „expansioniştii”, „civilizaţioniştii”, „şcoala geo-economică” şi „şcoala stabilității” formează cele mai reprezentative şcoli geopolitice de la Moscova, influențând atât discursul public, cât şi deciziile strategice ale Kremlinului.

# BIBLIOGRAFIE

*INSTRUMENTE DE LUCRU*

*Dicționarul marilor gânditori politici ai secolului XX*, Editura Artemis, 2000
Didier, Julia, *Dicționar de filozofie*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1996
*Enciclopedia Blackwell a gândirii politice,* Humanitas, Bucureşti, 2006
Tămaş, Sergiu, *Dicționar politic*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1993
Zamfir, Cătălin; Vlăsceanu, Lazăr (coord); *Dicționar de sociologie*, Editura Babel, Bucureşti, 1993

*LUCRĂRI GENERALE*

Arendt, Hannah, *Originile totalitarismului*, Humanitas, Bucureşti, 2006
Aron, Raymond, *Democrație şi totalitarism*, All, Bucureşti, 2001
Aron, Raymond, *Lupta de clasă*, Polirom, Iaşi, 1999
Andrei, Petre, *Sociologie generală*, Polirom, Iaşi, 1997
Ball, Terence; Dagger, Richard, *Ideologii politice şi idealul democratic*, Polirom, Iaşi, 2000
Carpinschi, Anton, *Doctrine politice contemporane. Tipologii, dinamică, perspective*, Editura Moldova, Iaşi, 1992
Carpinschi, Anton; Bocancea, Cristian, *Ştiința politicului. Tratat*, vol. I, Editura Universității "A.I. Cuza" Iaşi, 1998
Colas, Dominique, *Genealogia fanatismului şi a societății civile*, Nemira, Bucureşti, 1998
Claude David, *Hitler şi nazismul*, Editura Corint, Bucureşti, 2002
Crowder, George, *Anarhismul. Gândirea politică a lui Godwin, Proudhon, Bakunin şi Kropotkin*, Editura Antet, Oradea, 1997
Delwitt, Pascal, *Liberalisme şi partide liberale în Europa*, Humanitas, Bucureşti, 2003
Garaudy, Roger, *Procesul sionismului israelian*, Antet, Bucureşti, f.a
Gilson, Etienne, *Flosofia în evul mediu*, Humanitas, Bucureşti, 1995
Gregor, James, *Fețele lui Ianus. Marxism şi fascism*, Univers, Bucureşti, 2001
Held, David, *Modele ale democrației*, Editura Univers, Bucureşti, 2000
Jelev, Jeliu, *Fascismul*, Bucureşti, 1992
Lescure, Jean Claude, *Fascismul şi nazismul*, Editura Institutul European, Iaşi, 2002
Mungiu-Pippidi, Alina, *Doctrina politice. Concepte universale şi realități româneşti*, Polirom, Iaşi, 1998
*Principiile gândirii populare. Doctrina creştin-democrată şi acțiunea socială*, Eikon, Cluj-Napoca, 2006

Pisier, Evelyne, coord, *Istoria ideilor politice*, Editura Amacord, Timişoara, 2000

*OPERE POLITICE (în limba română)*

Aristotel, *Politica*, Editura Antet, 1995
Aristotel, *Statul atenian*, Antet, f.a.
Le Bon, Gustave, Psihologie politică, Editura Antet, Bucureşti, f.a.
Descartes, Rene, *Discurs asupra metodei*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1957
Engels, Friedrich, *Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului*, Editura de Stat pentru Literatură Politică, Bucureşti, 1957
Gobineau, Joseph Arthur de, *Eseu asupra inegalităţii raselor umane*, Incitatus, Bucureşti, f.a.
Grotius, Hugo, *Despre dreptul războiului şi al păcii*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968
Hitler, Adolf, *Mein Kampf*, Editura Pacifica, Bucureşti, 1993
Hume, David, *Eseuri politice*, Incitatus, Bucureşti, 2002
Machiavelli, Nicolo, *Arta războiului*, Antet, f.a.
Machiavelli, Nicolo, *Principele*, Antet, Bucureşti, f.a.
Maistre, Joseph de, *Consideraţii asupra Franţei*, Albatros, Bucureşti, 2000
Marx, Karl; Engels, Friedrich, *Manifestul Partidului Comunist*, Nemira, Bucureşti, 2006
Morus, Thomas, *Utopia*, Mondero, Bucureşti, 2003
Nozick, Robert, *Anarhie, stat şi utopie*, Humanitas, Bucureşti, 1997
Platon, *Opere*, vol. V (Republica), Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986
Popper, Karl, *Societatea deschisă şi duşmanii ei*, Humanitas, Bucureşti, 1993
Ralea, Mihai, *Ideea de revoluţie*, Albatros, Bucureşti, 1997
Rădulescu-Motru, C., *Românismul*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1992
Rousseau, Jean-Jacques, *Contractul social*, Editura Moldova, Iaşi, 1996
Rousseau, Jean Jacques, *Discurs asupra inegalităţii între oameni*, Incitatus, Bucureşti, 2003

# CUPRINS


| | | |
|---|---|---|
| *1.* | *POLITICA, GÂNDIREA POLITICĂ, ISTORIA IDEILOR POLITICE. CÂTEVA DEFINIȚII* | p. |
| *2.* | *GÂNDIREA POLITICĂ ÎN ANTICHITATE. GRECIA ŞI ROMA* | p. |
| *3.* | ***IDEI POLITICE MEDIEVALE. CREŞTINISMUL ŞI ISLAMUL. RENAŞTEREA*** | p. |
| *4.* | *LIBERALISM, CREŞTIN-DEMOCRAȚIE. ISLAMISMUL POLITIC. SIONISMUL* | p. |
| *5.* | ***TEORIILE DREPTULUI NATURAL. GROTIUS, HOBBES, LOCKE, SPINOZA*** | p. |
| *6.* | ***TEORIILE DREPTULUI NATURAL. GROTIUS, HOBBES, LOCKE, SPINOZA*** | p. |
| *7.* | *ÎNFRUNTĂRI POLITICE ÎN REVOLUȚIILE AMERICANĂ ŞI FRANCEZĂ. PRAGMATISMUL AMERICAN. IACOBINISM, CONTRAREVOLUȚIE. SOLUȚIA LUI HEGEL* | p. |
| *8.* | ***LIBERALISMUL POLITIC (B. CONSTANT, A. DE TOQUEVILLE).LIBERALISMUL NEOCLASIC.*** *LIBERALISMUL BUNĂSTĂRII. TEORIA STATULUI MINIMAL* | p. |
| *9.* | *NAȚIONALISMUL. J. G. FICHTE, J. MICHELET, G. MAZZINI, H. TAINE* | p. |
| *10.* | ***SOCIALISMUL UTOPIC. FOURIER, OWEN, SAINT SIMON*** | p. |
| *11.* | ***MARXISMUL LUI MARX ŞI ENGELS*** | p. |
| *12.* | ***MARXISMUL DUPĂ MARX. ROZA LUXEMBURG, LENIN, STALIN.*** ***GRAMSCI, L. ALTHUSSER*** | p. |
| *13.* | ***SOCIALISMUL DEMOCRATIC. E. BERNSTEIN, JEAN JAURES. SINDICALISM ŞI CORPORATISM*** | p. |
| *14.* | ***IMPERIALISMUL ŞI JUSTIFICĂRILE SALE POLITICE. COLONIALISMUL, INTERNAȚIONALISMUL SOCIALIST*** | p. |
| *15.* | *ANARHISMUL. BAKUNIN, PROUDHON, KROPOTKIN, CHOMSKY* | p. |
| *16.* | ***TEORII POLITICE RASISTE. DARWINISMUL SOCIAL, BIO-ISTORISMUL, DOCTRINA LUI CHARLES MAURRAS*** | p. |
| *17.* | *FASCISMUL ŞI NAZISMUL. ANALIZĂ COMPARATĂ* | p. |
| *18.* | *COMUNISM ŞI NAZISM. ANALIZĂ COMPARATĂ* | p. |
| *19.* | ***TEORIILE ŞTIINȚIFICE ASUPRA ORDINII SOCIALE. UTILITARISM (J. BENTHAM, J. STUART MILL), POZITIVISM (A. COMTE)*** | p. |
| *20.* | *FUNDAMENTAREA POLITICĂ A EUROPEI UNITE* | p. |
| *21.* | *DICȚIONAR DE GÂNDITORI POLITICI* | P. |
| | *BIBLIOGRAFIE* | p. |
| | *CUPRINS* | |